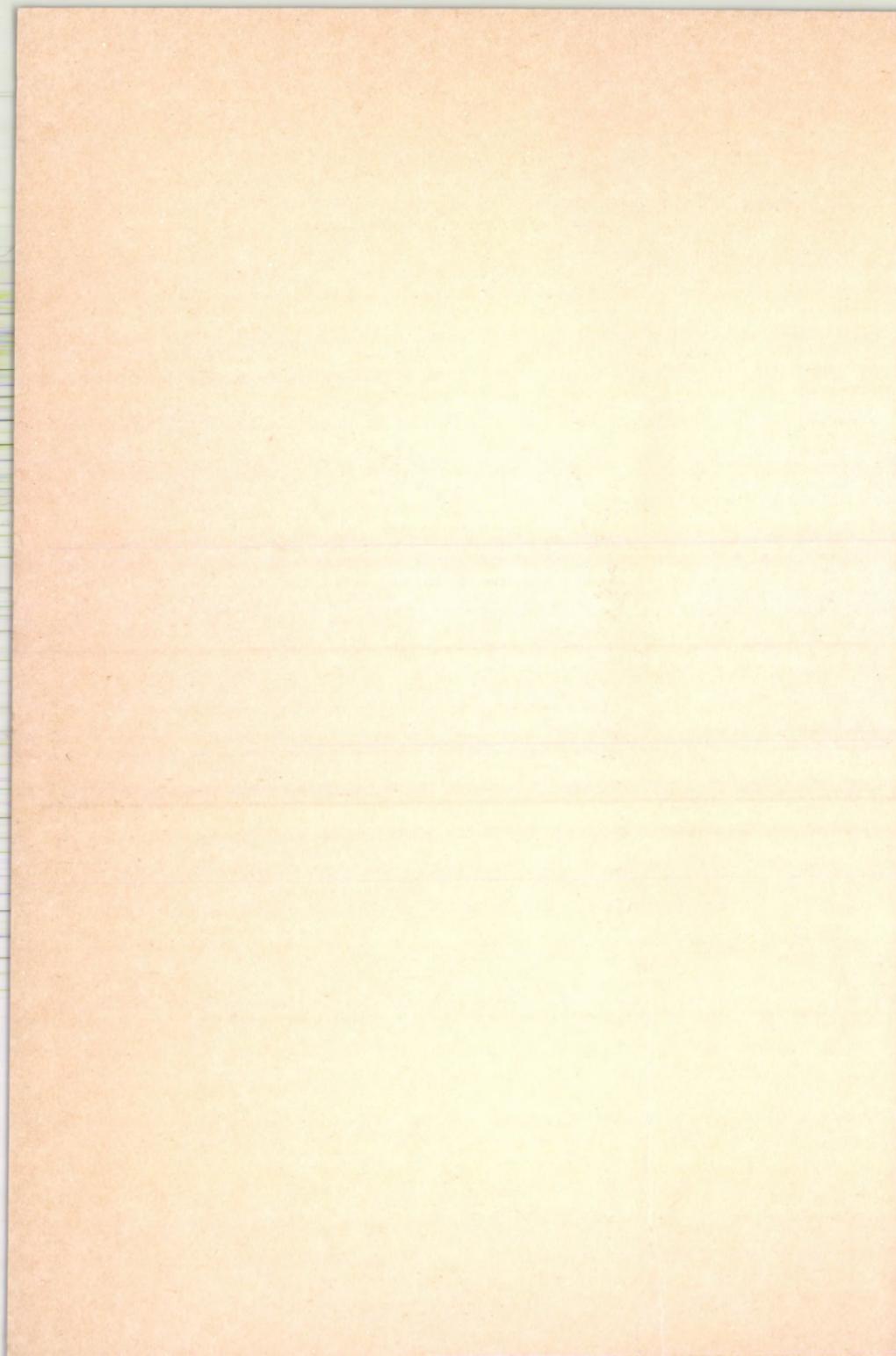


János KORNAI

KRITERION

DRUMUL NEPIETRUIT  
AL TRANSFORMĂRII





JÁNOS KORNAI  
Hinduismus und seine  
Auswirkungen auf die  
Kultur des Orients

# DRUMUL NEPIETRUIT AL TRANSFORMĂRII

Hinduismus für Gelehrte  
in lateinischer Sprache

Schule des  
Vedischen  
Hinduismus

János Kornai  
Hinduismus  
Buddhismus  
(hinduistische Lektüre)

KORNAI JÁNOS  
Drumul nepietruit al transformării  
- Bucureşti 1960  
- 30 cm  
- 811 pag.  
ISBN 973-38-0813-5



Această carte a fost realizată cu sprijinul financiar al  
Fundației pentru o Societate Deschisă  
(CEU Translation Project)

În românește de  
**Florin Marius Pavelescu**

Selecția de  
**Vasile Pillat**  
**Florin Marius Pavelescu**

© János Kornai, 2000  
Florin Pavelescu 2000  
Editura Kriterion  
(versiunea română)

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale  
KORNAI JÁNOS**

**Drumul nepietruit al transformării / Kornai  
János.** - București: Kriterion, 2000  
431 p, 20 cm.  
Bibliogr.  
ISBN 973-26-0613-4

JÁNOS KORNAI

DRUMUL NEPIETRUIT  
AL TRANSFORMĂRII

Regeszer  
János Kornai  
Pledge că suntem împreună. Alegem într-un  
Format: 13x20. Col.: 18.000. Cof.: 25.  
Almire 2000



Lipuri și Stări - Encyclopedie

EDITURA KRITERION  
BUCUREŞTI • CLUJ

# BIBLIOTECA KRITERION

Coperta colecției

Tibor EGYED

Redactor

Paul Drumaru

Pregătire pentru tipar: Atelierul Kriterion  
Format: 13x20. Coli ed.:18,607, Coli tipo: 27  
Apărut: 2000.

Tipărit la SEMNE 94 – București

ISBN 973 26 0613 4

## Cuprins

Cuvânt înainte (Daniel Dăianu) ..... 7

### A. Sensul transformării

1. Ce înseamnă schimbarea de sistem? ..... 15
2. Eliminarea economiei de penurie ..... 48
3. Evoluția disciplinei financiare în sistemul postsocialist .. 113

### B. Constrângerile impuse creșterii economice de contextul transformațional

1. Recesiunea transformațională ..... 140
2. Creșterea durabilă ca principală prioritate  
de politică economică ..... 199
3. Dilemele politicii economice maghiare ..... 255
4. Ajustare fără recesiune ..... 287

### C. Transformarea economiei, a rolului statului și reforma sectorului de prestații sociale

1. Tranziția postsocialistă și statul ..... 345
2. Principii ale reformei sectorului de prestații sociale ..... 388



## Cuvânt înainte

Este pentru mine o mare onoare să pot adresa cititorului câteva gânduri la apariția în limba română a culegerii de studii „Drumul nepietruit al transformării”, a economistului și profesorului ungur János Kornai.

Și eu mă număr printre cei care consider ca János Kornai este numele cel mai ilustru între est-europenii care și-au dedicat viața intelectuală – în condiții mai mult sau mai puțin vitrege – examinării sistemului economic de comandă (comunist) și a căilor de reformă (transformare) a acestuia. Alături de un Włozimierz Brus<sup>1</sup>, sau Kazimierz Laski<sup>2</sup>, Kornai a fost un luptător inverșunat și tenace pe câmpul de bătaie al ideilor economice iar cărțile sale stau mărturie în acest sens<sup>3</sup>. Dacă avem în vedere prima sa lucrare remarcabilă, „Supracentralizarea în Administrația Economică”<sup>4</sup>, apărută la finele anilor ’50, realizăm că efortul său intelectual se întinde pe mai bine de patru decenii. Și nu în van, pentru că prăbușirea sistemului comunist își are rădăcini nu numai în viciile sale congenitale, dar și în mersul ideilor, care au influențat dinamică lăuntrică a sistemului social, economic și politic.

Toți datorăm enorm lui Kornai, a cărui opera impresionează prin profunzimea raționamentelor, prin fecunditate, prin comprehensivitate, prin abordări interdisciplinare excepționale și nu în cele din urmă, prin deschiderea la dialog. Nu în mod întâmplător, la simpozionul economic de la Stockholm organizat de Fundația Nobel (în septembrie 1999), cu ocazia trecerii a zece ani de la căderea Zidului Berlinului, János Kornai a fost invitatul de onoare care a impresionat asistența prin pătrunzătoarea și înțeleapta analiză a tranziției de după 1989, cu referiri la ceea ce a reușit aceasta și, mai ales, la neîmpliniri.

Profesorul János Kornai este un nume bine cunoscut în lumea economistilor români. Deși, cu excepția lucrării *Anti-equilibrium*<sup>5</sup>, scrierile sale de bază nu au fost publicate în țara noastră înainte de

1989, ideile sale reformatoare privind sistemul de comandă erau discutate în România comunistă, chiar dacă în cercuri foarte restrânse. Îmi aduc astfel aminte cum, prin anii 1985-86, regretatul profesor Constantin Pintilie, mentorul laboratului de conducere a întreprinderilor de la Academia de Studii Economice, a răspuns la sugestia subsemnatului de a organiza o suită de ședințe pe marginea faimoasei lucrări a lui Kornai „Economia Penuriei”<sup>6</sup>. Laboratorul, ce era una dintre puținele oaze unde se încerca spunerea adevărului despre funcționarea sistemului economic de comandă și la care participau, printre alții, în mod frecvent Ihor Lemnij (un alt mare regretat al comunității economiștilor români) și Vasile Pilat a oferit posibilitatea unor cadre didactice, unor cercetători și chiar studenți să dezbată tezele principale ale cărții economistului ungur. Acolo s-a vorbit despre generarea penuriei ca trăsătură structurală a economiei de comandă, despre constrângeri bugetare „slabe” și „tari”, despre coexistența penuriei (shortage) cu resurse masiv subutilizate (slack), despre rezistența la și incapacitatea de a genera progres tehnic, etc. Tot în acei ani, contactul indirect cu ideile lui Kornai se putea desfășura prin citirea excelentei reviste *Acta Oeconomica*<sup>7</sup> și obținerea, dacă era posibil, a altor lucrări ale acestuia publicate în limba engleză. Pentru câțiva dintre noi, obținerea volumului de eseuri „Contradicții și Dileme”<sup>8</sup> a reprezentat un eveniment deosebit în anii '80.

Unii, inclusiv în țara vecină (Ungaria), spun că, spre deosebire de Oskar Lange<sup>9</sup> și Michal Kalecki în Polonia<sup>10</sup>, Kornai nu ar fi format o școală de gândire. Eu cred că această afirmație este mai mult decât hazardată; este, în opinia mea, incorrectă. În continuare voi căuta să arăt de ce fac această afirmație. În primul rând, Kornai nu aparține numai lumii economiștilor maghiari; opera sa este de referință în literatura de specialitate pe plan mondial. Altfel spus, contribuțiile științifice ale lui János Kornai se cuvine a fi judecate prin prisma a ceea ce percep și proceseză generații de economisti pe diverse meridiane. Este peremptoriu în acest sens că lucrarea sa „Economia Penuriei” (Economics of shortage) a fost apreciată de numeroși specialiști ca un veritabil manual de economie a sistemului de comandă, dincolo de virtuile științifice sale intrinseci.

Poate este multă avansa ideea că el a oferit o paradigmă nouă,

dar cu certitudine, a deschis porți noi în înțelegerea mecanismului de funcționare a sistemului de comandă (colectivist). După apariția „Economiei Penuriei”, dezbateri intense au fost găzduite de paginile unor reviste de economie, atât în Ungaria cât și în străinătate. Attila K. Soós<sup>11</sup>, Leon Podkamminer<sup>12</sup>, Stanislaw Gomulka<sup>13</sup>, Gerard Roland<sup>14</sup>, Herbert Levine<sup>15</sup> etc. sunt numai câteva dintre cei care au elaborat lucrări pe marginea conceptelor de penurie, de constrângeri bugetare țări și slave. Studiile lor, ca și răspunsuri ale lui Kornai au apărut, de exemplu, în *Acta Oeconomica*, *Journal of Comparative Economics*, *The Bulletin of Comparative Economic Studies*, *Economics of Planning*, *Journal of Economic Literature* etc. Kornai deschise un drum nou, de mare fecunditate pentru gândirea economică orientată spre analiza comparată a sistemelor. Cartea lui, ca și celealte studii de referință erau analizate cu atenție atât în Occident, cât și în țările est-europene care contemplau reforme, în China comunistă ce pornise reforme de piață după 1978. Kornai a vizitat, de altfel, China și a ținut prelegeri acolo, la invitația Academiei de Științe Sociale din Beijing. În URSS, după instalarea lui Gorbaciov în fruntea P.C.U.S. și inițierea politicii de *Glasnost*, lucrările lui Kornai erau studiate cu mare interes<sup>16</sup>. Acest lucru este reflectat și de diverse publicații sovietice de specialitate, din acea vreme; de pildă de revista EKO (din Novosibirsk) unde și-a publicat și cunoscutul sociolog Tatyana Zaslaskaya un eseu (devenit celebru) privind nevoia de reformare a sistemului comunist. În România, atât de năpăstuită de stalinismul târziu practicat de regimul Ceaușescu, gândirea lui Kornai era discutată, după cum am menționat, în cercuri foarte restrânse putându-se detecta un anume impact în scrierile unui Ihor Lemnij, Aurelian Dochia, Vasile Pilat sau Aurel Iancu.

Ce poate fi mai grăitor în ceea ce privește influența sa intelectuală decât faptul că în numeroase universități occidentale contribuțiile sale au devenit obiectul unor teze de doctorat, că el este așezat la loc de cinste în toate manualele consacrate pivind sistemul economiei de comandă<sup>17</sup>. Deci, Kornai a creat o școală de gândire prin influența excepțională a ideilor și analizelor sale.

Kornai nu este numai un foarte bun (dacă nu cel mai bun) cunoscător al economiei comuniste; el este, în general, un

foarte bun mânuitor al ideilor economice și profund gânditor. Nu în mod întâmplător, lucrarea sa „Anti-equilibrium”, de la începutul anilor '70, a reliefat o poziție cu adevărat științifică, respectiv *critică*, față de teoria echilibrului general (GET). Aici putem observa una din marile sale calități ca spirit intelectual: nevoie de a cunoaște de a iscodi, evitând prejudecăți și clișee. Kornai a fost și rămâne mereu Tânăr prin onestitatea sa științifică, prin exemplul pe care îl oferă – multor confrăți mai tineri – de „neprizonierat” în mrejele gândirii convenționale. Mai ales condițiile în care, lumea științifică dă doavadă, uneori, de o cantitate suprinzătoare de bigotism și oportunism intelectual.

Kornai a înțeles mai bine decât cei mai mulți din colegii de breaslă că economia nu poate fi supusă, ca înțelegere, unei logici mecaniciste și nici unui determinism tehnologic. Aceasta este motivul pentru care întâlnim la el studii ce apropiu economia de biologie<sup>18</sup> sau de științele medicale<sup>19</sup>.

Kornai are o înțelegere adâncă și în ceea ce privește contextualizarea socială și politică a procesului economic; el se întâlnește, din acest punct de vedere, cu un Max Weber, Emil Durkheim, sau, mai recent, Marc Granovetter. Și această contextualizare socială permite lui Kornai să perceapă mult mai realist – față de colegii occidentali – dificultățile transformării post-comuniste. Mi-a rămas implantat în minte un pasaj dintr-un articol în care el spune: „Acea care prețuiesc, cu adevărat, valorile democrației și instituțiile acesteia, trebuie să țină cont – în sfaturile lor – de relațiile de putere existente în societate și de regulile democrației parlamentare. Nu vom realiza nimic cu sfaturi de genul: treaba noastră este da a vă da sfaturi, iar a voastră de a le primi. Dacă nu le acceptați, asta vă privește. Nu putem face nimic dacă politicienii voștri sunt stupizi, sau rău intenționați<sup>20</sup>. Nu numai că sfaturile trebuie să țină cont de contextualizarea socială și politică, dar mai intervine un aspect esențial: nimeni nu posedă adevărul absolut, iar sfaturile pot fi eronate. De aceea, cei care nu pregetă în a oferi sfaturi se cuvine să fie lucizi, atenți față de propriile limite de cunoaștere, să se apropie de interlocutor și partener cu modestia proprie unui demers onest.

Kornai este un remarcabil teoretician al economiei politice a tranzitiei, un foarte fin observator al impletirii procesului economic cu cel social si politic, cu cel cultural. De aici rezulta si perceperea complexa a procesului de ansamblu de *transformare societală* (privita ca *schimbare instituitională*), care are radacini in istoria mai apropiata si mai indepartata, deci de conditiile initiale, care depind de geografie, etc. Anii din urma ne-au aratat un Kornai preocupat de studii foarte aplicate (reforma statului asistential, reforma sistemului asistentei medicale), izvorate din problematica extrem de dificila cu care se confrunta tarile in tranzitie, inclusiv cele fruntașe.

Studiile reunite in acest volum ofera cititorului roman sansa de a se apropia de ideile unui mare economist contemporan. Sunt convins ca dialogul cu Kornai va imbogati pe cel interesat si-l va ajuta sa inteleaga mai bine meandrele si durerile tranzitiei.

Daniel Dăianu – aprilie 2000

## NOTE

<sup>1</sup> Cunoscut economist polonez care, promovat reformele de piata la finele anilor '60. Nevoit sa paraseasca Polonia, a predat la Oxford.

<sup>2</sup> Economist polonez, specialist in cresterea economica, stabilit la universitatea din Linz (Austria) dupa parasierea tarii sale in primii ani '70.

<sup>3</sup> Ar putea sa parcurios ca nu include in aceasta serie evocata si pe Ota Sik. Acesta din urma fost artizanul pe planul politicii economice al reformelor lui Alexander Dubcek, in primavara lui 1968, scriind o carte privind rolul mecanismului de piata. Dar nu s-a conturat in timp ca un economist cu vana analitică. Este adevarat ca prigoana intelectualilor de dupa 1968, in Cehoslovacia, poate constitui o explicație in acest sens. Cat despre cunoscutul Branko Horvath, el s-a revelat ca un teoretician al sistemului iugoslav de autoconducere (self-management).

<sup>4</sup> *Overcentralization in Economic Administration*, Oxford, Oxford University Press, 1959.

<sup>5</sup> *Anti-equilibrium*, Bucuresti, Editura Stiintifica, 1972.

<sup>6</sup> *Economics of shortage*, Amsterdam, North-Holland, 1980.

<sup>7</sup> Revista economică trimestrială publicată de Academia de Științe

din Ungaria. Pentru cercetătorii de la Institutul Național de Cercetări Economice ca și pentru cei interesați din ASE această revistă a fost anii în sir un veritabil regal intelectual.

<sup>8</sup> *Contradictions and Dilemmas*. Budapest, Corvina 1985 și Cambridge, MIT Press, 1986.

<sup>9</sup> Oskar Lange este cunoscut și pentru încercările lui de a fundamenta analitic „socialismul de piață”. Studiile sale au declanșat în anii '30 faimoasa dispută privind posibilitatea calculației în socialism, în care au fost angrenate nume ilustre precum Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek, C. Dickinson etc. Michal Kalecki este un mare precursor al gândirii keynesiste. Unii consideră chiar că el ar oferi primul bazele eșafodajului de idei conținute de carteau lui Keynes din 1936.

<sup>10</sup> Brus și Laski pot fi priviți, într-un anume sens, ca discipoli ai lui Oskar Lange și Michel Kalecki.

<sup>11</sup> Cunoscut economist ungur, actualmente membru al Parlamentului de la Budapesta.

<sup>12</sup> Cunoscut economist polonez, în prezent cercetător la Institutul de Studii Economice comparative din Viena.

<sup>13</sup> Cunoscut economist polonez, profesor la London School of Economics.

<sup>14</sup> Un foarte cunoscut specialist occidental în economie comparată, profesor la Universitatea din Louvain (Belgia).

<sup>15</sup> Specialist în economie comparată, profesor la University of Pennsylvania (SUA)

<sup>16</sup> Nu este lipsit de interes să semnalez că un rus, I. Kritsman, a făcut o primă analiză a fenomenului de penurie într-o lucrare din anii '20 (tradusă în germană ca „Die heroische Periode der grossen russischen Revolution”, Viena, 1929).

<sup>17</sup> De pildă în textul clasic al profesoarei Marie Lavigne.

<sup>18</sup> Ceea ce încearcă să facă astăzi, de exemplu, Paul Ormerod („The Butterfly Economics”, London, Penguin Books, 1999).

<sup>19</sup> János Kornai, „The Health of Nations. Reflections on the Analogy between Medical Sciences and Economics” (Sănătatea Națiunilor. Reflecții asupra analogiei între știința medicală și economie), Acta Economica, 1983, vol.30, nr.2, p. 145-159.

<sup>20</sup> János Kornai, „Painful Trade-offs in Postsocialism” (Alergi dureroase în timpul Tranzitiei). *Tranzition*, May-June, vol.5, p. 2.

# **SENSUL TRANSFORMĂRII**

ПЯАМЯОТКАЯ ЛИНИЯ

## CE ÎNSEAMNĂ SCHIMBAREA DE SISTEM ?

Principalul scop al acestui studiu<sup>1</sup> este să ajute la clarificarea unor concepte deseori utilizate în zilele noastre cum ar fi „sistem”, „schimbare de sistem” și „democrație”. Aceste cuvinte sunt adesea auzite de la politicieni și comentatorii de televiziune și citite în ziare. Acest studiu nu le abordează prin prisma politiciei de zi cu zi. Discuția merge dincolo de granițele comentariilor asupra situației curente, prin încercarea de a transpune aceste categorii esențiale pe un plan internațional și pe o scară istorică. Afirmațiile pe care eu le fac servesc unor scopuri teoretice. Aceasta înseamnă că ele includ generalizări și unele abstractizări ale multor caracteristici specifice ale realității sociale.

Studiul este construit pe elemente de trei tipuri. Am spus deja că îmi propun să furnizez un *cadru conceptual* pentru descrierea și examinarea evenimentelor și schimbărilor. În același timp recomand unele *instrumente analitice*. Adevărul nu este criteriul de aplicare la oricare dintre acestea. Singurul criteriu de a le judeca este dacă ele funcționează.

De asemenea, studiul conține și unele *propunerি*. În cazul lor trebuie în mod cert să ne întrebăm dacă sunt adevărate sau nu. Ele trebuie să fie supuse testului de comparație cu faptele.

În final, studiul include evaluări ale anumitor fenomene și procese. Acestea sunt în legătură cu sistemul de valori la care subscriu. Alți analiști pot evalua aceleași apariții în moduri diferite. Voi acorda o atenție specială locurilor unde eu fac asemenea evaluări<sup>2</sup>.

### Două sisteme

Potrivit cadrului conceptual prezentat pas cu pas în acest studiu, există două sisteme despre care se poate spune că au dominat

secolul al XX-lea: sistemul capitalist și sistemul socialist. (Termenul de „sistem comunist” poate fi luat ca sinonim pentru cel de al doilea sistem menționat anterior). În acest secol au rămas urme și ale sistemelor precapitaliste. Acestea nu vor fi luate în seamă aici.

Sintagma „două sisteme” nu este evidentă prin ea însăși. În mod obișnuit se lovește de trei obiecții.

Prima se referă la faptul că este exagerat și nejustificat să se menționeze sistemul socialist alături de sistemul capitalist, cel mult în paralel cu acesta. În termenii istoriei omenirii, sistemul socialist a fost un scurt interludiu, o aberație temporară a cursului evenimentelor istorice.

Aceasta ar putea fi viziunea pe care istoricii o vor adopta peste două sau trei sute de ani, dar ea nu este modul în care se văd lucrurile de către noi, cei ce trăim în secolul al XX-lea. Apariția și existența sistemului socialist a lăsat în acest secol o adâncă și teribilă rană. Același lucru l-a făcut și colapsul unei părți a lumii comuniste și supraviețuirea restului. Sistemul socialist a dăinuit pentru o lungă perioadă de timp și încă mai dăinuie în cea mai populată țară a lumii. Dominația sa s-a extins la apogeu asupra a 26 de țări și a o treime din populația globului. Uniunea Sovietică era considerată o supraputere și poseda o forță militară înfricoșătoare. Sistemul socialist nu a influențat doar sutele de milioane de oameni care îi erau supuși, ci și restul populației globului.

Cea de-a doua obiecție pune sub semnul întrebării existența doar a două sisteme. Nu ar fi posibil să se vorbească și de un al treilea sistem care nu este nici capitalist, nici socialist?

Istoria acestui secol nu a produs vreun al treilea tip de sistem. Nu examinez aici problema dacă nu ar fi dezirabil să se instaureze un al treilea tip de sistem. Nu este subiectul acestui studiu. Nu voi oferi o prognoză pe termen lung; nu știu ce poate să aducă secolul al XXI-lea sau al XXII-lea. Tot ceea ce se poate spune cu siguranță este că secolul al XX-lea nu a dat naștere unui al treilea sistem.

Cea de-a treia obiecție o cercetează mai amănuntit pe cea de a doua dintr-o direcție diferită. De ce aş vorbi de un singur fel de „sistem socialist”? Sistemul socialist din Uniunea Sovietică din timpul lui Stalin a fost diferit de cel din timpul lui Hrușciov. Socia-

lismul maghiar a lui János Kádár era diferit de socialismul polonez al lui Gomulka, Gierek și Jaruzelski. Pe de altă parte este corect să se folosească aceeași expresie, „sistem capitalist” pentru situația de astăzi din Statele Unite sau Suedia? Există tot atâtea sisteme câte țări și faze ale istoriei. Cei care adoptă această linie de argumentare spun că ar trebui folosit pluralul: am putea vorbi de *sisteme socialiste și sisteme capitale*.

Aceasta ne conduce la o problemă fundamentală de interpretare. Sugerez folosirea „sistemului” ca un concept generalizat cuprinsător și agregat – și să fim de acord că fiecare sistem există în cadrul unor *manifestări istorice specifice* de diferite tipuri<sup>3</sup>. Această propunere devine acceptabil prezentată, următoarele asemănări putând fi confirmate.

Manifestările specifice ale capitalismului au ceva în comun, astfel că ele pot fi în mod legitim interpretate ca variante ale aceluiași sistem. De asemenea, trebuie arătat că manifestările specifice socialismului au trăsături comune, astfel că și ele constituie variante ale aceluiași sistem. Apoi mai trebuie arătat că trăsăturile comune identificabile în fiecare mare sistem sunt importante, influențând adânc realitățile din societate, politică, economie, cultură și viața de zi cu zi. În final trebuie arătat că aceste criterii esențiale furnizează o bază pentru o distincție clară între cele două mari sisteme.

Figura 1 arată caracteristicile celor două sisteme. Deși sistemul capitalist a apărut primul din punct de vedere istoric, sistemul socialist reprezintă antecedentul pentru cei ce trăiesc în regiunea post-socialistă, astfel că l-am plasat primul. În diagramă partea superioară a figurii reprezintă principalele trăsături ale sistemului socialist iar partea inferioară cele ale sistemului capitalist.

Cei familiarizați cu cartea mea *The Socialist System. The Political Economy of Communism*, 1992 (Sistemul socialist. Economia politică a comunismului) pot recunoaște partea superioară a figurii care este luată din „Capitolul 15”. Folosesc aici aceeași abordare pentru a descrie conceptul de sistem socialist. Nu pornesc de la o definiție normativă. Ceea ce eu denumesc socialism nu este o organizare socială imaginată pe care cei ce cred în mod sincer în ideile socialiste doresc să le concretizeze. Nu abor-

dez problema dacă socialismul pe care l-am cunoscut „merită” numele de socialism. Este vorba de o formătire istorică care a existat în 26 de țări și care s-a autointitulat sistemul socialist. Subiectul este ceea ce în mod obișnuit era denumit în partea noastră de lume „socialismul real”. Problema care trebuie clarificată se referă la principalele caracteristici observabile ale acestei formături reale. Aceste caracteristici au fost incorporate în blocurile diagramei. Cartea pe care am menționat-o încearcă pe larg să confirme că trăsăturile adunate concis în diagramă erau realmente cele mai relevante ale sistemului.

În mod similar am adoptat o abordare pozitivă și nu una normativă în încercarea de a caracteriza sistemul capitalist. În locul unei consemnări a caracteristicilor socotite dezirabile de către avocații capitalismului, eu încerc să răspund la următoarea întrebare: Ce caracterizează alte societăți ale secolului al XX-lea, lumea care a trăit în afara sistemului socialist? Partea inferioară a figurii arată aceste principale particularități observabile ale „capitalismului real”. În timp ce jumătatea superioară a figurii a fost confirmată de către autor într-o lucrare ce oferă o analiză detaliată a sistemului socialist, partea inferioară constă în mare măsură din presupuneri. Nu există o carte cuprinzătoare pentru a o fundamenta. Se poate spune că prin caracterizarea conținută în blocurile diagramei se asigură concordanța cu părerile din literatura dedicată funcționării sistemului capitalist și cu observațiile directe din viața de zi cu zi.

Caracterizarea celor două sisteme are scopul de a furniza mai mult decât o definiție arbitrară incidentală. Nu este destul să spui că există tot atâtea definiții arbitrară ale capitalismului și socialismului căci cercetătorii se ocupă de domeniul. Eu am încercat să distillez din varietatea observațiilor parțiale principalele caracteristici care sunt *necesare și suficiente* pentru funcționarea unui sistem precum socialismul sau capitalismul („real”, adică socialismul și capitalismul observabile istoric). Nu am încercat o descriere bogată, „în carne și oase”, ci o caracterizare „succintă”, „minimală”. Încerc să subliniez cât mai puține trăsături posibile, limitându-mă la unele esențiale pentru a distinge în mod clar cele două sisteme.

Primele trei blocuri ale diagramei sintetizează trăsăturile fun-

*damentale* ale fiecărui sistem ce caracterizează puterea politică, distribuția drepturilor de proprietate și constelația mecanismelor de coordonare. O dată ce acestea există, ele determină în mare măsură cel de-al patrulea bloc – tipul de comportament al actorilor din economie –, și al cincilea bloc: fenomenele tipice, de durată. (Figura arată numai o parte din regularitățile comportamentale și fenomenele economice de durată tipice pentru fiecare sistem. Cele trei puncte de sub exemple arată că lista ar putea fi continuată).

Pentru a exprima relațiile în termenii de „cauză și efect”, primele trei blocuri pot fi văzute drept „cauze”, iar cel de al patrulea și al cincilea drept „efecte”<sup>4</sup>. Primele trei reprezintă caracteristicile profunde ale sistemului, iar cel de-al patrulea și al cincelea pe cele superficiale.

Relațiile cauzale între primele trei blocuri și concordanța dezvoltării între trăsăturile caracteristice ale sistemului nu sunt identice. Ele diferă în funcție de țări și perioade, cu alte cuvinte, în funcție de diferențele manifestări istorice ale acestora. Studiul nu face o încercare de a clasifica sau analiza aceste relații importante și interesante. Eu ofer aici doar câteva observații.

Pentru ca sistemul să se dezvolte integral, iar trăsăturile descrise în blocurile 4 și 5 să apară în mod evident, nu este destul ca trăsăturile tipic „capitaliste” sau tipic „socialiste” să apară în doar unul dintre primele trei blocuri. Trebuie să existe o coincidență a caracteristicilor „capitaliste” sau „socialiste” în blocurile 1-3. Ele trebuie să apară împreună înainte ca relația cauzală să se poată dezvolta integral. De exemplu, deși poate exista o proporție ridicată a proprietății de stat în Austria, sau un rol important pentru coordonarea birocratică din Franța, aceasta nu înseamnă că țările respective s-au orientat spre un sistem socialist. Transformarea nu s-a produs deoarece trăsăturile din celelalte blocuri fundamentale au rămas caracteristice pentru sistemul capitalist.

Să privim mai atent la partea inferioară a diagramei, începând cu blocul 1. Mulți oameni pot fi șocați să nu vadă cuvântul „democrație”. Eu cred în democrație și voi reveni la chestiunea ei ulterior, dar diagrama nu a intenționat să reprezinte părerea mea politică. Ea se limitează să facă o abordare pozitivă în caracterizarea sistemului capitalist. Democrația nu este o condiție necesară pentru funcționarea capitalismului; acesta se poate realiza și într-un regim dictatorial.

Dezvoltarea capitalismului e înlesnită și accelerată, și apoi ajutat să supraviețuiască și să crească dacă puterea politică protejează *activ* proprietatea privată, promovează libera întreprindere și libertatea contractelor între indivizi și asigură garanții legale pentru îndeplinirea contractelor private. Oricum, chiar dacă puterea politică face mai puțin, forțele spontane ale capitalismului vor acționa și o economie de piață bazată pe proprietatea privată prinde rădăcini, dacă nu se obstrucționează proprietatea privată, libera întreprindere sau libertatea contractelor. Retorica nu contează prea mult aici. (Hitler, de exemplu, a proferat invective împotriva pluto-crației.) Factorul esențial este comportamentul real în sfera politică, prin guvern și partidul sau coaliția aflată la putere. Autoritățile nu trebuie să întreprindă confiscări în masă sau să submineze proprietatea privată în alte moduri. Nu se pot introduce reglementări care în mod serios, sistematic și pe scară largă afectează interesele economice ale pădurii sociale a proprietarilor pentru beneficiul altor categorii sociale. Nu se poate bloca pe termen lung coordonarea prin piață pentru cea mai mare parte a economiei. *Minimul* cerut sferei politice este mai puțin decât un sprijin activ acordat proprietății private și pieței. Aceasta este ceea ce expresia din diagramă – „favorizarea proprietății private și a pieței” – intenționează să transmită<sup>5</sup>.

Redactarea din blocul 2 reclamă dominația proprietății private. Nu este nevoie de o dominație absolută. Capitalismul modern este o „economie mixtă”, unde organizații proprietate de stat sau nestatale, non-profit de asemenea pot juca un rol. Nu este nevoie de a preciza o limită numerică. Este destul să se spună că organizațiile non-private nu trebuie să capete un rol dominant.

Similar, redactarea blocului 3 reclamă preponderența coordonării prin piață. Aceasta nu exclude prezența altor mecanisme de coordonare, înainte de toate a coordonării birocratice, sau chiar o puternică influență a acestora. Oricum, este de menționat ca o trăsătură esențială a capitalismului faptul că principalul mecanism de coordonare trebuie să se aplice într-un cadru de piață, prin ajustări mutuale, descentralizate ale ofertei, cererii și prețurilor<sup>6</sup>.

## Schimbarea sistemului

Trecerea în revistă a principalelor caracteristici ale celor două sisteme furnizează mijloacele de interpretare ale schimbării sistemului. Acest proces începe când societatea renunță la caracteristicile fundamentale ale sistemului socialist descrise în blocurile 1, 2 și 3 și se termină atunci când societatea atinge configurația blocurilor 1, 2 și 3 caracteristice pentru sistemul capitalist. Și nu este simplu să se ajungă acolo. Noua stare de lucruri trebuie să prindă rădăcini și să devină ireversibilă. Țările diferă în funcție de momentul inițierii schimbării, de blocul cu care s-a început și de efectele reciproce pe care le au schimbările. Ele diferă și în funcție de momentul în care fiecare bloc atinge caracteristicile sistemului capitalist.

Pentru început, să schițez cursul luat de către țara mea, Ungaria. În orice caz, ea merită o atenție specială, fiind locul din Europa unde tranziția de la un sistem la altul a apărut cel mai gradual, pe parcursul a catorva decenii.

În cazul Ungariei, schimbări semnificative au început în blocul 3 și într-o anumită măsură în blocul 2 – mecanismul de coordonare și al relațiilor de proprietate – când „noul mecanism economic” a fost introdus în 1968. Oricum, acestea nu au putut fi complete pentru a realiza o schimbare reală a sistemului până în 1989-1990, când o schimbare radicală, revoluționară, a apărut în blocul 1, sfera politică. Sub noul regim politic fiecare partid a afirmat public că nu dorește să mențină vechiul sistem socialist, ci să fundamenteze dezvoltarea integrală a unei economii de piață bazată pe proprietatea privată. Monopolul ideologiei comuniste a încetat; noțiunea de privatizare a proprietății de stat a devenit acceptabilă. Aceste evenimente împreună cu multe reglementări „favorabile capitalismului” introduse de către guvern și legislativ au accelerat apariția elementelor fundamentale ale noului sistem.

Acum bazele noului sistem (blocurile 1, 2 și 3) au fost mai mult sau mai puțin complete sau vor fi în decurs de un an sau doi. Perioada de schimbare a sistemului este pe sfârșite<sup>7</sup>.

Tot ceea ce a apărut în blocul 1, sfera politică și ideologică, prezintă *în mod retrospectiv* schimbările petrecute între 1968 și 1989

într-o lumină diferită. Nu se poate afirma (sau nega categoric) că procesul de reformă a economiei și eroziunea politică a puterii comuniste ar fi condus în mod inevitabil, doar datorită forțelor interne, la cotitura politică din 1989-1990. Un rol important, poate decisiv, a fost jucat de schimbările radicale din mediul extern: slăbirea și dezintegrarea Uniunii Sovietice. Uniunea Sovietică nu mai era capabilă să repete secvența de evenimente de la Budapesta din 1956, de la Praga din 1968 sau Afghanistan din 1979, prin trimiterea tancurilor pentru apărarea puterii comuniste. Existau în mod cert alte posibile efecte ale schimbărilor din blocurile 2 și 3. Să ne gândim, de exemplu, la Vietnam unde au apărut reforme foarte apropiate de „noul mecanism economic”, iar reorganizarea relațiilor de proprietate a progresat poate mai mult decât s-a întâmplat în Ungaria până la sfârșitul anului 1989. Oricum, abia dacă a apărut vreo schimbare în blocul 1, ale cărui caracteristici au fost practic neafectate, astfel că trăsăturile descrise în partea superioară a diagramei rămân în mare măsură aceleași. Cu siguranță în Vietnam nu se conturează o „schimbare de sistem”. Înțelegerea finală și evaluarea schimbărilor în blocurile 2 și 3 (o „schimbare de sistem” sau doar ajustări mai mari sau mai mici în sistemul socialist) pot fi făcute doar ulterior. O schimbare de sistem este realizată numai dacă apare necesara schimbare politică în blocul 1; dacă nu, sistemul rămâne o formăjune compozită, peticită și osândită pentru perioade lungi ale istoriei.

Această linie de argumentare reflectă recunoașterea faptului că blocul 1 are o importanță specială. Concepția mea contrastează puternic cu viziunea marxistă asupra istoriei în această privință. Nu doresc să propun o formulă universal valabilă pentru fiecare schimbare de sistem în istorie și mă îndoiesc că vreo asemenea formulă ar putea fi găsită. Eu risc făcând următoarea aserțiune doar în contextul unei schimbări de la capitalism la socialism și apoi de la socialism înapoi la capitalism.

Rolul principal în ambele tipuri de schimbări de sistem este jucat de *sfera politică*. Aceasta se leagă de faptul că sistemul socialist nu apare prin mijloace naturale: sistemul nu își are originea în forțele interne, intrinseci ale economiei, el nu se dezvoltă

spontan. Sistemul socialist este impus societății de către partidul comunist care a dobândit puterea. Partidul comunist poate face aceasta, deoarece, asumându-și puterea, el lichidează pe opozanții săi politici și sfârâmă orice opozitie la introducerea noului sistem. Partidul comunist care vine la putere are o viziune asupra societății, economiei și culturii pe care dorește să o realizeze, a unui sistem care elimină proprietatea privată și piața, înlocuindu-le cu proprietatea de stat și planificarea. Această viziune are un monopol ideologic. Orice manifestare de simpatie cu capitalismul atrage represalii.

Oricum, când „programul genetic” al sistemului socialist a fost implantat în organismul viu al societății, forțele spontane încep să funcționeze în cadrul său. Sistemul se autocompletează și respinge instituțiile și organizațiile incompatibile cu acesta. El are adepti, nu în număr mic, care emit și execută comenziile pentru realizarea marelui proiect.

Pentru a folosi termenii lui Marx, nu „bază”, – relațiile de proprietate și mecanismele de coordonare – este cea care dă naștere, în viziunea lor, „suprastructurii” ci structura politică și ideologia dominantă. Reversul se aplică: „suprastructura” își construiește o „bază” în jurul său. Confuzia din metaforă arată că sistemul de concepte marxist nu poate fi utilizat pentru a descrie ce se întâmplă la crearea sistemului socialist.

Ce se întâmplă în „călătoria de întoarcere”? Din nou se poate spune că nu schimbările ce apar în „bază” determină noua „suprastructură”. Nu restrânsul sector privat și economia informală generată de regimul lui Kadar au condus la apariția ca reprezentanți ai săi a regimului politic de după 1989-1990. Noua structură politică a obținut puterea datorită unor cauze diverse cum ar fi, nu în ultimul rând, dezorientarea și confuzia din cadrul elitei politice kadariste, organizarea forțelor opozitiei democratice și modificarea condițiilor externe. Odată ce a fost preluată puterea, au fost înălțurate rapid barierele din calea forțelor spontane ale economiei capitaliste. Cu siguranță reglementările introduse de noile autorități politice în sprijinul proprietății private și a coordonării prin piață au accelerat progresul în direcția dezvoltării capitalismului. Oricum, deoarece forțele interne intrinseci din economie erau deja orientate pentru

dezvoltarea în această direcție, modificarea esențială a apărut în blocul 1, ca și cum ar fi fost programată o „călătorie în străinătate”. Înlăturarea barierelor din calea capitalismului include oferirea de garanții constituționale pentru proprietatea privată, încurajarea oficială a liberei întreprinderi, promovarea privatizării prin programe guvernamentale în locul actelor de privatizare ascunsă efectuate anterior, legalizarea pledoariei în favoarea ideologiilor pro-capitaliste, etc. Capitalismul nu are nevoie să fie impus societății, nu există necesitatea unui program genetic artificial implantat de către un partid politic. Dacă nu s-ar fi produs decât înlăturarea barierelor, capitalismul s-ar fi dezvoltat integral mai devreme sau mai târziu, dar în mod evident procesul ar fi fost mai lent. În orice caz, experiența susține afirmația că nu poate fi și nu va fi o schimbare completă de sistem fără o turură a evenimentelor în blocul 1.

În paragrafele anterioare atenția a fost concentrată asupra procesului din Ungaria. În opinia mea, același aparat analitic este aplicabil și schimbării de sistem din alte țări și cotiturilor din această schimbare. Cel mai puternic contrast față de Ungaria este cel oferit de Cehoslovacia. Până la schimbarea sistemului politic, aici a existat unul din cele mai osificate regimuri din zona socialistă, deosebit de rezistent la schimbare și reprimând toate opiniile opozitioniste. Instituțiile sferei economice și politice au făcut saltul de la un sistem la altul într-un timp foarte scurt. Eliminarea economiei de comandă, liberalizarea prețurilor și ridicarea restricțiilor din calea comerțului exterior s-au petrecut aproape concomitent cu schimbarea regimului politic sau doar cu o întârziere neînsemnată. Toate schimbările s-au petrecut în cadrul unui interval foarte restrâns de un an sau doi. Privatizarea întreprinderilor deținute de către stat a fost condusă cu mare viteză. Astfel dinamicile și viteza procesului diferă substanțial în fiecare bloc. Oricum, Ungaria și Cehoslovacia prezintă coincidențe ale principalelor caracteristici ale stării vechi, inițiale și ale stării noi, finale, de la sfârșitul perioadei de tranziție. Ambele țări corespund integral cu modelul din diagramă al socialismului dinaintea schimbării sistemului și după aceea, al capitalismului.

Tabelul 1 examinează când au fost trecute două puncte importante din cronologia tranziției în câteva țări postsocialiste. Când au

fost ținute primele (iar în unele țări a doua oară) alegeri libere multi-partite și când a devenit dominant sectorul privat în economie?

Aceia care acceptă sistemul de concepe descris căștigă următoarele mijloace de analiză. Blocurile 4 și 5 ale diagramei se referă la regularitățile și fenomenele economice de durată care sunt *specifice sistemului*. În toate economiile, marile organizații au tendința de a se extinde. Numai în cadrul sistemului socialist această înclinație se transformă într-o foame de investiții omniprezentă, intensă, constant repetabilă. Aceasta este un model de comportare specific sistemului și aparține blocului 4. În toate economiile se manifestă abateri de la echilibrul Walrasian idealizat. Aceasta este un lucru, dar economia de penurie generală cronică, specifică doar sistemului socialist, este cu totul altceva. Ea reprezintă un fenomen economic specific sistemului și aparține blocului 5.

Se ajunge astfel la altă distincție importantă: între schimbarea *sistemică*, în cadrul sistemului și schimbarea *non-sistemică*, neacoperind sistemul. Este foarte important de notat aceasta, deoarece distincția dintre cele două tipuri este deseori estompată în limbajul politic și jargonul ziaristic, cu același termen – „reformă” – care este folosit pentru ambele fenomene. Devalorizarea monedei naționale nu este sistemnică, introducerea convertibilității este sistemnică. (Ultimul fenomen aparține blocului 3; primul nu aparține nici unui bloc). O reducere a numărului de paturi din spitale ordonată de sus nu este o schimbare sistemnică; privatizarea unui cabinet medical este o schimbare sistemnică. (Ultimul fenomen aparține blocului 2, primul nu aparține nici unui bloc). Eu fac deosebirea dintre cele două tipuri de schimbări prin aplicarea unui test simplu. M-am întrebat ce s-ar fi întâmplat dacă Erich Honecker ar fi introdus vreodată schimbarea uneia dintre reformele sale menite să „perfecționeze” sistemul socialist în Germania de Est. Dacă ar fi procedat aşa nu ar fi fost o schimbare sistemnică. Numai caracteristicile sistemicice pot intra în blocurile diagramei.

Distincția nu spune nimic despre importanța schimbării. O schimbare non-sistemnică poate fi extrem de importantă, de neînlocuit și presantă, în timp ce unele schimbări sistemicice pot fi minore, să nu aibă mare importanță în sine. Cu toate acestea, distincția este

vitală, deoarece există o întreagă secvență de schimbări sistematice care determină modificarea sistemului<sup>8</sup>.

Cu ajutorul cadrului analitic expus anterior, aş dori să comentez o viziune deseori întâlnită. Se argumentează că nu a fost deloc o schimbare de sistem, deoarece există încă aceiași oameni la vîrf, în posturi importante de decizie. Unele persoane susțin acest argument în discursuri politice sau articole științifice. Se citează vechiul banc despre păsările care stăteau într-un copac. Se trage cu tunul. Păsările se ridică în aer și apoi revin. Fiecare pasare poate fi pe o altă creangă, dar întregul stol se află iar în copac.

Cât de departe a mers schimbarea de sistem? Se apropie sfârșitul ei? Răspunsul *nu* depinde de gradul în care elita a fost înlocuită. Cățiva cercetători au încercat să estimeze statistic gradul unei asemenea înlocuirii<sup>9</sup>. Iván Szelényi și alți autori au găsit că în Ungaria, la cățiva ani după cotitura politică, peste jumătate din elita economică aparținea celei anterioare anului 1989. Proportii similare au fost găsite în Polonia și Cehoslovacia. Judecând după cifrele combinate a existat un grad semnificativ de continuitate, deși nici răsturnările nu au fost neglijabile<sup>10</sup>.

Proportia răsturnărilor în interiorul elitei este ea însăși o problemă. Caracteristicile schimbării elitei influențează trăsăturile dezvoltării noii formațiuni, precum stratificarea sa socială, puterile relative ale grupurilor sociale și normele de coexistență<sup>11</sup>. Dar oricare ar fi aceste deosebiri, ele nu pot fi identificate cu schimbarea de sistem, conform liniei de argumentare din acest studiu. Anterior s-a stabilit că primele trei blocuri, cele fundamentale, determină, mai mult sau mai puțin, conținutul blocului 4, modelele de comportament specific sistemului actorilor economici. Chiar dacă în prezent proprietarul fabricii a fost cândva secretarul ei de partid, comportamentul lui actual va reflecta o dorință de a câștiga un supraprofit și de a crește valoarea firmei și nu să obțină aprobarea secretarilor de partid orășenești sau județeni. Parte din motivele apariției unor noi modele de comportament în blocul 4 se datorează faptului că aceiași oameni și schimbă comportamentul, un membru al fostei elite economice acționează diferit după intrarea în noua elită. Pe de altă parte aceasta se datorează faptului că vechiul mecanism de selecție, specific sis-

temului, lasă loc unui nou. Vechile prietenii pot asigura vechilor cadre un loc de muncă pentru un timp, dar dacă nu sunt îndeplinite cerințele, ei nu vor avea succes în cea de a doua carieră și vor fi probabil înlăturați mai devreme sau mai târziu. Acesta este un proces de lungă durată, dar și stocastic. Nu orice funcționar incompetent care nu este în stare să se adapteze este eliminat din noua pătură de manageri. Chiar și aşa, o economie de piață bazată pe proprietatea privată este capabilă să selecteze în concordanță cu propriile sale cerințe și reguli ale jocului, cu un grad ridicat de certitudine.

## **Democrația și schimbarea sistemului**

Să ne întoarcem la blocul 1. Mulți ar dori ca blocul să specifice nu doar un regim „favorabil proprietății private și coordonării prin intermediul pieței”, ci și o structură politică democratică. Înainte de a discuta subiectul în profunzime să clarificăm conceptul de democrație.

Ca și în cazul interpretării conceptelor anterioare voi evita să dau o definiție normativă. Punctul de plecare nu va fi ceea ce noi „așteptăm” de la democrație – ce caracteristici posedă un regim ce merită numele de democrație. Eu doresc să ofer o definiție pozitivă, descriptivă și explicativă.

Punctul de plecare este observația că există un grup bine delimitat de țări, descrise ca democrații în limbajul politic occidental pe parcursul unei perioade istorice, să zicem 25 de ani după sfârșitul celui de al doilea război mondial. Să ne limităm la unele asupra cărora există mai mult sau mai puțin un consens deplin, la țările din Europa Occidentală și America de Nord, unde democrația se află pe o poziție consolidată. Întrebarea este ce trăsături comune esențiale ale sistemului politic prezintă ele. Cu alte cuvinte, atributurile caracteristice ale democrației pot fi identificate prin observație empirică, prin „distilarea” trăsăturilor comune din țările descrise ca democrații<sup>12</sup>. Democrația este o conjuncție de organizații politice, instituții, norme sociale și forme confirmate de comportament, ce asigură următoarele condiții de funcționare pentru societatea din aceste țări:

1) Guvernul poate fi demis, iar demiterea are loc într-un mod civilizat. Pentru noi, est-europenii, este foarte clar ce se înțelege prin demiterea figurilor sau grupurilor conducătoare într-un mod necivilizat; ei sunt asasinați, victimele unei lovitură de stat, execuții sau încarcerați după demisie, înlăturați de revolte, etc.

2) Toate democrațiile folosesc o metodă verificată de „demitere civilizată”: o procedură electorală controlată prin legi și completată prin convenții. Această procedură stabilește cum vor fi alese puterile legislative și executive. Procedura electorală reflectă, într-o anumită măsură și simpatiile și antipatiile opiniei publice. Mă abțin să accentuez spunând că „ea exprimă voința majorității” sau „voința poporului”. Transmisia care leagă preferințele cetățenilor cu compoziția parlamentului și a guvernului determinată de procesul electoral, precum și activitatea guvernului influențată de activitatea combinată a puterilor legislativă și executivă și de birocrație este destul de complicată. Această transmitere nu este scutită de fricțiuni și distorsiuni. Oricum, se asigură condițiile ca guvernul să nu poată menține puterea prin forță și să nu poată rezista o perioadă mai mare decât câteva legislaturi parlamentare și ca voința electorilor să determine compoziția legislativului.

3) Într-o democrație nu există putere politică sau ideologie politică având un monopol asigurat de forța statului. Procesul politic se sprijină pe competiție; partidele, mișcările și grupările politice concurează pentru voturi și sprijin politic. În consecință, fiecare democrație funcționează ca un sistem multipartit.

4) Democrația nu legiferează doar libertățile politice, ea le și garantează în practică. Ar fi în special de notat că statul nu poate obstrucționa libertatea de expresie, libertatea presei, libertatea de asociere<sup>13</sup>.

Prezența acestor patru caracteristici nu depinde doar de bunele intenții ale legislatorilor și guvernului în funcțiune. Ele sunt garantate de o serie de instituții de control și contrabalansare a puterii: constituția democratică, parlamentul care monitorizează guvernul și autorizează legal bugetul de stat, puterea judecătorească, independentă de alte activități ale statului. De asemenea, între acestea trebuie incluse puternicele organizații ale statului a căror indepen-

dență față de guvern este garantată prin lege, cum ar fi: Banca Centrală sau Oficiul de stat pentru audit [Curtea de Conturi].

Democrația, în concordanță cu această descriere, nu este „conducerea de către popor”. Înțelesul cuvântului este mai modest, dar mai cuprinzător: o îmbinare de proceduri și de reguli, unele respectate ferm prin legi și altele incorporate în obiceiuri și convenții. Așa cum scrie Samuel Huntington : „Alegeri deschise, libere și corecte ... [pot produce guverne care sunt] neficiente, corupte, lipsite de orizont, irresponsabile, dominate de interese speciale și incapabile să adopte politici cerute de interesul public. Aceste calități pot face astfel de guverne indezirabile, dar nu le fac nedemocratice”<sup>15</sup>. Democrația nu este un sistem ideal. Ea nu face imposibilă incompetența, lipsa de onestitate sau abuzurile de putere mai mici sau mai mari. Tot ceea ce democrația exclude este monopolul politic, asigurând că guvernul nu deține puterea prin forță.

Pe baza acestei definiții empirice se poate stabili care dintre actualele țări postsocialiste pot fi calificate drept democratice și care nu au parcurs complet tranziția la democrație. Utilizând un criteriu simplu și ușor verificabil, democrația poate fi considerată ca fiind consolidată într-o anumită măsură dacă au avut loc alegeri libere de două ori și în ambele ocazii au existat șanse reale de a demite guvernul în funcțiune. Acest criteriu clasifică în mod clar, de exemplu, regimurile politice din Republica Cehă, Ungaria și Polonia drept democrații.

Democrația poate fi evaluată din două puncte de vedere. Unul este valoarea ei *instrumentală* pentru alte obiective. De exemplu, dacă scopul este de a dezvolta economia și de a realiza cea mai rapidă creștere economică, atunci democrația este un mijloc îndoelnic de a o atinge. Democrația are avantaje, dar are și neajunsuri în această privință<sup>16</sup>. Respectarea regulilor democrației poate face mai dificilă introducerea schimbărilor dezirabile, impunerea unei distribuții generale și proporționale a impozitelor și atingerea celor mai bune proporții macroeconomice. Există regimuri autocrate deosebit de eficiente (Taiwan și Coreea de Sud pentru primele decenii de după al doilea război mondial, Indonezia și Singapore astăzi [în 1997 n.t.]) și democrații pasive (India în cursul acelorași decenii).

Alt criteriu pentru evaluarea democrației este de a decide valoarea sa *intrinsecă*. Chiar dacă nu este cel mai eficient instrument, el are valoare doar pentru că se garantează libertățile politice și previne tirania prin bararea oricărei intenții a guvernului de menținere a puterii prin forță. Răspunsul meu subiectiv este – da! În opinia mea aceasta are valoare intrinsecă. Alte persoane care judecă având alte seturi de valori pot da un răspuns diferit.

Odată clarificat conceptul de democrație, să vedem cum se leagă aceasta de economia de piață.

Se poate afirma că fiecare democrație este o economie de piață. În termeni diagramelor anterioare, trăsăturile modelului capitalist pentru blocurile 2 și 3 formează o *condiție necesară* pentru confirmarea în blocul 1 a faptului că o țară are un regim politic democratic.

Această afirmație poate fi confirmată de experiență. Nu a existat nici o țară cu o sfără democratică trecută sau prezentă a cărei economie să nu fie dominată de proprietatea privată și coordonarea prin piață.

Oricum, aşa cum am menționat anterior, nu se poate spune că o economie de piață bazată pe proprietatea privată este o condiție *suficientă* pentru apariția unui regim politic democratic. Am mai dat câteva exemple de țări cu regimuri politice nedemocratice autocrate, chiar profund tiranice, ale căror economii au fost dominate de proprietatea privată și coordonarea prin piață. Această combinație este valabilă pe termen scurt și chiar pe termen mediu.

Ce se întâmplă pe parcursul unei perioade istorice mai lungi cu regimurile politice unde proprietatea privată și coordonarea prin piață sunt dominante în economie de câteva decenii? O ipoteză familiară arată că o economie capitalistă de piață necesită forme politice democratice și chiar le impune mai devreme sau mai târziu. Se pare că există câteva exemple istorice pentru a confirma aceasta, a transformărilor democratice în Europa de Sud și a câtorva dictaturi din Extremul Orient și America Latină<sup>16</sup>.

Observarea cursului istoriei nu este singura sursă de argumente pentru fundamentarea acestei ipoteze. Altele pot fi găsite prin analiza speculativă a relațiilor dintre politică și economie. Funcționarea lină a proprietății private și a mecanismelor pieței beneficiază de pe

urma siguranței și fiabilității statului constituțional, opus conducerii tiranice, unde capriciile unui dictator fac evenimentele greu de prezis<sup>17</sup>. Înclinația de a investi capătă putere în condițiile stabilității politice a democrațiilor consolidate<sup>18</sup>. Un alt argument relevant a apărut în ultimul timp: libertatea fluxurilor informaționale. Într-o epocă a calculatoarelor, xerox-urilor, fax-urilor și a Internet-ului, prohibițiile impuse de dictaturi restrâng răspândirea invențiilor, inovațiilor și a informațiilor de afaceri, ceea ce frânează participarea la rețeaua de afaceri globală. Ultima dintre acestea se poate dovedi ca având cel mai puternic efect. O țară care încearcă să introducă restricții asupra comunicațiilor va pierde în mod inexorabil în competiția economică globală; mai devreme sau mai târziu revoluția tehnică a calculatoarelor va forța țările să ridice barierele puse în calea libertății de comunicare și a libertății de asociere. Timpul va spune dacă această prognoză este corectă.

Toate acestea par convingătoare, dar numai experiența istorică ulterioară poate furniza dovezi reale.

### Tipuri de tranziții

Întrebarea pusă anterior nu este doar o problemă intelectuală incitantă. Ea are din punct de vedere practic o mare semnificație politică atunci când se prognosează evenimentele din țări care își reformează economia, dar rămân sub dominația comunistă.

În termenii naturii politice a tranziției, trei tipuri de schimbări de la sistemul socialist la sistemul capitalist par să se contureze.

În tipul 1 dictatura comunistă este înlocuită de o dictatură anticomunistă. Aceasta s-a întâmplat în 1919, când căderea Republicii Sovietice Maghiare a lui Béla Kun a fost urmată de perioada Terorii Albe. Sistemul socialist rudimentar, imatur incomplet al lui Allende în Chile a căzut în urma unei lovitură de stat militare a lui Pinochet, care a impus un regim de teroare pentru câțiva ani, astfel că puterea politică a fost democratizată (dar nu integral) numai după ce capitalismul a fost reinstalat și s-a consolidat. În mod similar, dictatura impusă de Uniunea Sovietică în Afghanistan a lăsat locul unei dictaturi anticomuniste, teocratici-

Tipul 2 este exemplificat de câteva dintre țările est-europene, aflate acum într-un proces de transformare. Ele au suferit o „revoluție de catifea”. Nu a existat vreo fază de teroare anticomunistă. Dimpotrivă, un sistem democratic a apărut pe ruinele vechiului regim politic. Aceste țări au dezvoltat instituțiile democrației sau au făcut pași apreciabili în acest sens<sup>19</sup>.

China (și posibil Vietnamul) pot reprezenta o tranziție de tipul 3. Partidul comunist se transformă din interior printr-o trecere de la o forță politică violent anticapitalistă la una care devine în fapt tot mai procapitalistă. Există o interpenetrare între partidul comunist, puterea de stat centrală și mai ales cea locală și pătura conducătoare a întreprinzătorilor privați. Apare o categorie de cadre care devine burgheză și capitalistă. Este un fapt comun ca un funcționar de partid să intre în afaceri menținându-și funcția în partid. Dacă aceasta nu se întâmplă, soția sau un frate, o soră sau un copil o poate face, astfel încât puterea politică și cea comercială sunt literalmente „ținute în familie”.

Evoluția acestui proces nu poate fi confirmată cu statistici. Oricum, numeroase relatările despre fenomen sunt făcute de către cei capabili să observe schimbările din interior.

Să presupunem că acest proces continuă în următorii câțiva ani. Sunt posibile câteva turnuri pe care schimbarea sistemului le poate luce. Una este menținerea monopolului partidului comunist. Prin retorică, el va continua să se autoîntituleze comunist, dar în fapt va deveni clar procapitalist<sup>20</sup>. În acest caz criteriul din blocul 1 a fost îndeplinit. În acest fel viitoarea Chină se îndreaptă spre un sistem capitalist. În acel sistem un grup autoîntitulat comunist exercită o dictatură politică, dar în practică nu este mai puțin favorabil proprietății private și mecanismelor de piață decât au fost Pinochet sau dictatorii sud-coreeni postbelici.

Alt posibil curs este că germanii democrației să apară în mod stabil. Se vor contura grupări politice de opozitie ostile partidului comunist, iar instituțiile democrației politice se vor dezvolta în mod constant sau prin crize și începuturi abrupte.

Și alte evoluții pot fi imaginate. Nu doresc să ofer profeții politice. Singurul meu obiectiv în aceste comentarii este de a arăta că diferite evoluții potențiale ale transformării Chinei pot fi adoptate în cadrul acestui studiu.

## Două rezultate certe

Mulți au iluzii asupra rezultatelor așteptate ca urmare a schimbării sistemului. Aceasta este valabil nu numai pentru cetățenii obișnuși care posedă mai puține cunoștințe detaliate asupra evenimentelor istorice și internaționale, ci și pentru mulți membri înalt calificați ai intelectualității. În opinia mea simplul fapt al apariției schimbării are două rezultate certe.

Primul îl subliniez chiar acum. Predominarea proprietății private și a coordonării prin piață sunt indispensabile pentru democrație. Acest avantaj este în mod adecvat apreciat de către cei ce înțeleg corect această legătură și care acordă o mare valoare democrației în sentimentele lor. Aceia care discreditează democrația pentru că nu a fost niciodată importantă pentru ei; sau au uitat cum este să trăiești lipsit de libertăți politice, sub o guvernare tiranică ce impune dominația prin forță, nu vor fi convinși de meritele ei de nici un argument rațional. Chiar și aceia care îi acordă o mare importanță trebuie să-și dea seama că schimbarea sistemului nu garantează democrația. Ea generează doar una dintre condițiile necesare.

Alt avantaj al sistemului capitalist este că dezvoltarea tehnică este mai rapidă. Aceasta se leagă de faptul că se netezește drumul inițiativei și a spiritului întreprinzător în economie. Antreprenoriațul capitalist face mai eficientă utilizarea resurselor umane și fizice decât sistemul socialist. Aceasta înseamnă că în perioade istorice mai lungi, se asigură o creștere mai rapidă a producției și productivității muncii și apoi a bunăstării materiale a ființelor umane.

Să mă refer aici la un autor rareori citat în zilele noastre: Vladimir Ilici Lenin. El anunță, chiar la începuturile introducerii sistemului socialist, că întrecerea dintre sistemul socialist și cel capitalist va fi în cele din urmă decisă de cel care va putea asigura o productivitate mai ridicată. Semnificația reală a cotiturii din 1989-1990 este că sistemul socialist a pierdut cursa. Aceasta este confirmată cu claritate de statisticile comparative care arată rezultatele economice ale celor două sisteme pe o perioadă lungă de timp. (A se vedea tabelele numărul 2 și 3.). Este evident că P.I.B.-ul țărilor socialiste din tabelul 2 a sporit mult mai lent decât al țărilor capitaliste la un nivel

similar de dezvoltare, baza fiind anul 1950. În același timp ultima coloană arată clar că lucrătorii din țările socialiste consumau mult mai mult timp la locul de muncă. În tabelul 3, Austria este luată ca bază de comparație. Aceasta se justifică din punct de vedere istoric, deoarece până la sfârșitul primului război mondial Austria, Ungaria și teritoriul care a devenit mai târziu Cehoslovacia constituau Monarhia Austro-Ungară. Parte a Poloniei de astăzi aparținea, de asemenea, Monarhiei Austro-Ungare. Austria a fost întotdeauna cea mai dezvoltată țară din grup, dar decalajul celorlalte țări a crescut constant în cursul sistemului socialist.

Rezultatul întrecerii este dramatic în cazul țărilor divizate: să comparăm Germania de Est cu cea de Vest înainte de reunificare, sau Coreea de Nord din zilele noastre, aflată în pragul foamei, cu prospera Coreea de Sud.

Această performanță mai bună derivă din caracteristicile de bază ale celor două sisteme. Sub acest aspect avantajul sistemului capitalist apare în mod cert, deși sunt necesare perioade diferite, în țări diferite, înainte ca avantajul să se manifeste. În unele cazuri este nevoie de ani, în altele de decenii.

Mi-au trebuit câteva decenii pentru a compara cele două sisteme și concluzia mea este că *numai aceste două rezultate* apar în mod inexorabil, ca o regulă de fier din trăsăturile diferite, specifice sistemelor capitalist și socialist. Schimbarea sistemului este o veste bună pentru cei ce prețuiesc mult aceste două avantaje. Nici un alt rezultat nu apare din simplul fapt că se produce schimbarea sistemului.

### Alternative

Desigur că noua societate care ia naștere va avea alte câteva trăsături cu un puternic efect asupra vieții oamenilor. Așa cum am arătat anterior, socialismul și capitalismul pot îmbrăca o varietate de manifestări istorice care pot dифeри în următoarele privințe:

1) Cât de democratic sau de dictatorial este regimul politic? Am mai discutat aceasta în detaliu. O menționez încă o dată, doar pentru a completa trecerea în revistă a alternativelor.

2) Cât de deschisă sau de închisă este țara în relațiile cu lumea din afară? Cât de liber poate circula capitalul, forța de muncă, bunurile și informația între țara respectivă și alte țări? Cât de mult este țara integrată într-o grupare de mai multe țări și în ce măsură este „globalizată”, sau pe de altă parte cât de mare este izolarea de tendințele spre integrare și globalizare?

3) Cât de activ este rolul jucat de stat în economie? În ce măsură se intervine în procesele pieței prin reglementări legislative, restricții asupra întreprinderilor și libertatea de intrare, politici fiscale cu obiective (mai mult decât neutre), reglementarea anumitor prețuri și o politică activă de venituri?

4) Există o patră întrebare care se suprapune parțial cu cea de a treia: cât de activ este statul în redistribuirea veniturilor? Ce rol îi revine în furnizarea de servicii sociale și în oferirea și finanțarea fondurilor de pensii, ocrotirea sănătății, în educație? Cât de intens acționează el ca un stat al „bunăstării”?

Aceste puncte acoperă patru *dimensiuni* adecvate pentru caracterizarea țărilor aparținând sistemului capitalist. Există alte dimensiuni pe care nu le-am menționat, dar cele menționate sunt cu certitudine unele dintre cele mai importante. Toate țările capitaliste pot fi plasate în orice moment în cadrul unui spațiu definit prin aceste patru (sau mai multe) dimensiuni. Oricum, poziția exactă a țării în cadrul acestui spațiu nu este determinată de simpla apariție a sistemului.

Nu este posibil, folosind sistemul conceptual aplicat în acest studiu, să se adauge vreo interpretare la afirmația făcută de către unele mișcări politice că se caută o „economie socială de piață” *în loc de capitalism*. Să luăm ca exemplu economia vest-germană care s-a dezvoltat după cel de al doilea război mondial într-un mod la care mulți politicieni sunt înclinați să se refere ca fiind o „economie socială de piață”. Potrivit criteriilor aplicate în acest studiu, există un sistem capitalist ce funcționa în Germania de Vest – o variantă marcată de un nivel ridicat al intervenției statului în ce de a patra dimensiune („statul bunăstării”, redistribuirea veniturilor).

Să nu existe nici o neînțelegere: nu găsesc nimic de obiectat în a asocia atributul „piată” cu cuvântul „social” dacă intenția este, de exemplu, de a accentua că o piață nestăpânită generează o distribuție

a veniturilor care este inacceptabilă din punct de vedere etic. Este un lucru să spui că în capitalism este nevoie de o corecție instituțională și altul să dai impresia că „economia socială de piață” și „capitalismul” sunt două sisteme sociale între care este posibil să se aleagă.

Potrivit argumentării din acest studiu, nu există alternativă la „sistemul capitalist”. Oricum, există un număr infinit de alternative *în cadrul* sistemului capitalist. O țară poate ieși din starea ei actuală prin cele patru dimensiuni menționate (sau prin alte dimensiuni). Nu există un determinism complet: *există alternative*. Diversele partide și mișcări dau răspunsuri diferite la aceste întrebări. Direcția, scara și viteza schimbării depinde de răspunsurile și acțiunile generațiilor prezente și viitoare.

### Cerința unei analize clare

Cele două mari avantaje oferite de schimbarea de sistem necesită timp pentru a se desfășura, dar și mari sacrificii. Diferitele probleme și pierderi ce apar pe parcursul tranziției postsocialiste este necesar să fie analizate în mod specific, desigur. Eu mă voi limita să ofer aici câteva piste pentru analiză. Nu este ceva imaterial ce cauzează problemele și pierderile. Nici ceva imaterial nu este dacă necazurile apar neașteptat, ca o surpriză, sau dacă ar fi putut fi în mod rezonabil prezise.

Deși unul sau două dintre gândurile pe care le exprim eu aici se pot dovedi utile și observatorilor din afară și analiștilor tranziției postsocialiste, eu mă adresez în primul rând cetățenilor din toate țările implicate.

1) Una din cauzele problemelor este că nivelul de dezvoltare al țării a scăzut foarte mult față de țările cele mai dezvoltate. Există multe cauze istorice ale acestei rămâneri în urmă și sărăciei relative, una dintre ele fiind slaba eficiență a sistemului socialist. Cu toate acestea, în prezent, aceasta este o trăsătură care își are originea în schimbarea sistemului. Gradul de rămânere în urmă diferă de la o țară la alta. Este îndoialnic dacă toate țările postsocialiste vor reuși cândva să prindă din urmă toate țările aflate în mod curent înaintea

lor. Merită să ne gândim dacă anumite țări aflate în urmă nu le vor depăși pe altele mai târziu. Comparațiile cu țări mai dezvoltate sunt o sursă de amărăciune pentru toți cetățenii din regiune. Nu există o cale rapidă de depășire a problemelor ce derivă din rămânerea în urmă. Ele nu pot fi atenuate decât printr-o creștere durabilă.

2) Sistemul capitalist, la fel ca și cel socialist, are unele dezavantaje intrinseci, specifice sistemului. Trebuie spus că aceasta este departe de a fi o societate ideală. Atât oponenții săi radicali, cât și avocații săi obiectivi sunt conștienți de părțile sale mai întunecate, implicând risipa și injustiții de diferite tipuri. Dacă sistemul socialist suferă de o penurie cronică, sistemul capitalist este în mod normal acompaniat de șomaj cronic, de care scapă doar temporar, în circumstanțe excepționale. Nivelurile salariilor formate pe o piață a muncii controlată de mecanismul pieței, cuplate cu existența veniturilor din capital și sistemul de moștenire derivând din dreptul de liber transfer al proprietății private generează inegalitate. O caracteristică a pieței cumpărătorului este publicitatea excesivă, deoarece vânzătorii încearcă să câștige cumpărătorii prin orice mijloace posibile. Nu merită să se înregistreze surprizele repetate la aceste apariții, sau la alte trăsături negative specifice noului sistem. Politici guvernamentale adecvate pot atenua aceste probleme, dar nu pot preveni cu desăvârșire reproducerea lor.

Oricine poate efectua o „analiză cost – beneficiu”. Să lăsăm poapele din regiunea postsocialistă să decidă, în conformitate cu setul lor de valori, dacă cele două mari avantaje menționate care urmează introducerii sistemului capitalist, compensează, problemele intrinseci care îl însoțesc<sup>20</sup>. Dacă nu se compensează, să fie lăsați să se pronunțe singuri în favoarea sistemului anterior. Dacă se compensează, să fie conștientizați, o dată pentru totdeauna, că acestea sunt indezirabile, dar reprezentă efectele secundare inevitabile ale schimbării sistemului. Concluzia logică, ultimă, a primei poziții este respingerea revoluționară a capitalismului, iar în cazul celei de a doua poziții este postura de lucru pentru reforma *în cadrul* capitalismului.

3) Am menționat în secțiunea anterioară că în orice moment al istoriei fiecare dintre diferitele țări capitaliste ocupă o poziție specifică într-un spațiu definit de patru (sau mai multe) dimensiuni, al

caracteristicilor. Cei care critică sau obiectează la unele circumstanțe nefavorabile pot în mod real să nu dorească să arunce peste bord capitalismul. Ei pot să dorească doar să vadă țara lor ocupând o altă poziție în „spațiul caracteristic” al sistemului. Ei ar putea dori ca țara să fie mai deschisă sau mai închisă relațiilor externe. Ei ar dori să trăiască într-o țară capitalistă unde cheltuielile sociale și impozițarea capitalului financiar ar fi mai mare sau mai mică, etc. Natura problemei este întrucâtva circumscrisă tipului discutat la punctul 2, dar nu coincide cu acesta în întregime. Acest tip necesită înainte de toate ca oamenii să studieze temeinic ce forțe politice doresc să schimbe societatea în direcția pe care ei o doresc și ce forțe se opun unei asemenea schimbări.

4) Există unele probleme ce nu derivă dintr-o poziție inițială dezavantajoasă (ca în punctul 1) sau din efectele secundare dezavantajoase de durată (punctul 2) sau din poziția în spațiul caracteristic al sistemului (punctul 3). Ele apar din schimbarea însăși, din dificultățile de a realiza tranziția de la un sistem la altul. Acestea pot fi descrise în propoziții care includ cuvântul „încă”. Noua structură a ofertei adaptată la cerere nu a apărut încă. Expertiza și experiența în funcționarea unei economii de piață și a unui sistem democratic încă lipsește. Instituțiile noului sistem încă nu s-au dezvoltat. Aceste probleme sunt temporare. Există motive de încredere că vom depăși problemele tranziției mai devreme sau mai târziu. Principala problemă este timpul și dezvoltarea care în natură este în mare măsură evoluțională, deși, desigur, măsurile guvernamentale pot accelera procesul de depășire a problemelor tranziției.

5) În final, există erori și fărădelegi comise de guverne, oficiali, politicieni, patroni, salariați, partide și organizații. Lipsa de onestitate, corupția, neglijența și incompetența există. Trebuie să luptăm împotriva lor.

Cu certitudine, nu doresc să văd vreo abatere de la lupta împotriva erorilor și fărădelegilor. Chiar și aşa nu există nici o răutate de a considera, ca o măsură de înțelepciune, că erorile și fărădelegile sunt parte a existenței umane.

Găsesc de înțeles că cetățenii țărilor postsocialiste nu analizează

atent și nu disting cele cinci feluri de cauze menționate și doar se simt nemulțumiți și înfuriați de probleme. Oricum, ceea ce este de înțeles la cetățenii neavizați, devine inacceptabil, după părerea mea, la cercetării în științele sociale, intelectualii înalt calificați, formatorii de opinie și înainte de toate la politicieni. Acești grupuri distincte nu li se poate permite să scape doar cu superficialitatea bunului simț și ignoranță, să se mențină în confuzii intentionate asupra diferențelor cauze ale problemelor țării, sau în demagogie ieftină și agitație populistă. Ceea ce se cere este o analiză calmă, iar acest studiu al meu intentionează să aducă o contribuție în acest sens.

[Apărut în 1997 în *Contemporary Topics Series*, publicat de către Social Market Foundation Centre for Post-Collectivist Studies, London, sub titlul *What the Change of System Does and Does Not Mean*]

#### Note

<sup>1</sup> Articolele lui Péter Gedeon [1997] furnizează o excelentă trecere în revistă a problemelor metodologice care influențează literatura asupra schimbării de sistem și tranziția la economia de piață. Printre alte lucruri, studiul său ajută la clarificarea pentru cititorii a modului în care abordarea utilizată în lucrările mele se raportează la metodologia altor autori și școli de gândire. Studiul lui P. Murell [1995] face unele comentarii incitante asupra acestui subiect.

<sup>2</sup> În sens similar, R. Skidels [1996] distinge între „mutație” (comunismul sovietic) și „specii” (sistemul colectivist comunist).

<sup>3</sup> Prezint în acest studiu o dezvoltare a teoriei sistemului expusă în cartea mea *The Socialist System* [1992] încercând să aplic aparatul său teoretic la examinarea schimbării sistemului.

<sup>4</sup> Această afirmație amintește de viziunea marxistă a istoriei, în care regularitățile din comportamentul actorilor social-economiți sunt explicate în termenii caracteristicilor sistemului înconjurător. Desigur, această abordare nu este proprietatea intelectuală a lui Marx și a urmașilor săi. Multe alte școli de gândire au o concepție similară, inclusiv pe cea a economiei

instituționaliste moderne. Mai multe școli de gândire reprezentate de istorici și sociologi adoptă abordări apropiate. Caracterizarea relației dintre blocurile fundamentale (1, 2 și 3) și formele specifice de comportament ale sistemului și fenomenele economice de durată derivate din acestea reflectă un concept apropiat de cel al lui Marx. Pe de altă parte există o diferență marcată față de viziunea lui Marx asupra istoriei, prin modul în care este interpretat blocul 1. La aceasta mă voi referi ulterior.

<sup>5</sup> John Mueller (1996, p. 121) descrie poziția guvernului astfel: „Capitalismul poate fi definit ca un aranjament economic în care guvernul lasă în mod esențial cetățenilor libertatea de a-și urmări propriile lor interese economice atât timp cât ei fac aceasta fără violență fizică (inclusiv furtul fizic). În fapt, capitalismul apare atunci când este legal și posibil să se obțină în mod neviolent un profit”.

<sup>6</sup> Termenul „economie de piață” deseori pus în relief în limbajul politic occidental în același sens ca și expresia „sistem capitalist” apare în acest studiu. Poate multor oameni le este teamă de cuvântul „capitalist”, prea puternic asociat cu Marx și ideologiile anticapitaliste radicale. Tările post-socialiste au adoptat în mod spontan aceeași frazeologie, deoarece aceasta pare mai acceptabilă după mulți ani de propagandă anticapitalistă. Eu nu văd nici un motiv pentru a lăsa la o parte sau a ocoli termenul expresiv „capitalism”, în afara oricărui fel de timiditate.

<sup>7</sup> János Kis, filosoful politic liberal maghiar de primă mărime a ajuns la o concluzie similară într-un articol din 1996.

<sup>8</sup> Unele programe economice cuprinzătoare, cum ar fi planul Balcerowicz din 1990 în Polonia, programul de stabilizare și ajustare asociat cu numele ministrului de finanțe Bokros din 1995 din Ungaria, sau programul Ciorbea din 1997, includ atât schimbări sistemicе, cât și schimbări non-sistemicе.

<sup>9</sup> A se vedea studiul lui Eyal, Szelényi și Towsley (1997), cartea în curs de apariție a acelorași trei autori, precum și lucrările lui Böröcz, Róna-Tas (1995), și Róna-Tas (1994).

<sup>10</sup> A existat un grad mult mai mare de înlocuire în cadrul elitei politice.

<sup>11</sup> Ar fi mai ușor de exprimat această afirmație folosind cu acuratețe cadrul conceptual pe care îl introduc în penultima secțiune intitulată „Alternative”. Acolo explic că manifestările specifice, istorice ale sistemului capitalist pot fi descrise prin plasarea lor într-un „spațiu” cu patru (sau mai multe) dimensiuni ale caracteristicilor. Gradul de reorganizare a elitei are o puternică influență atunci când sistemul capitalist în formare

se află în cadrul unui spațiu reprezentând caracteristicile sale. Aceasta, prin ea însăși, va distinge societățile și economiile din regiune de alte țări cu un nivel de dezvoltare similar, dar fără un trecut comunist.

<sup>12</sup> Mulți teoreticieni politici au utilizat această abordare. Cartea clasică a lui Schumpeter *Capitalism, Socialism and Democracy* (1942) este văzută ca o lucrare de pionierat (Capitolul 21 și de asemenea p. 269). Potrivit descrierii succinte a lui Huntington această abordare pornește de la „definiții empirice, descriptive, instituționale și procedurale” în contrast cu alte teorii care utilizează definiții utopice, idealiste ale democrației (Huntington, 1991, p. 5-7). Asemenea interpretări „empiric-descriptive” sunt folosite în binecunoscutele lucrări ale lui Dahl (1971) și Lindblom (1977) deși, desigur, autorii nu clasifică principalele trăsături în același mod.

<sup>13</sup> Dacă se folosește terminologia lui Isaiah Berlin [1969] acestea sunt libertăți *negative* (Statul nu poate restricționa libertatea de expresie sau de asociere). Descrierea „empirică” a democrației în studiul meu nu meige mai departe de aceasta. Desigur, ar fi fost dezirabil ca libertățile pozitive să se aplique pe o scară mai largă în fiecare societate, dând acces fiecarui cetățean la o viață mai bună, mai fructuoasă. În general se acceptă că acesta nu este în mod consecvent cazul în multe țări denumite în mod curent democrații. Așa cum am arătat anterior, mă voi limita la o definiție normativă a conceptului de democrație.

<sup>14</sup> A se vedea Huntington (1991, p. 9-10).

<sup>15</sup> Pentru tensiunile dintre democrație și piață, a se vedea C. Offe (1991), de exemplu

<sup>16</sup> Calcule econometrice au fost realizate pentru a analiza relațiile dintre democrație, instituțiile pieței și creșterea economică, folosind scări de timp de lungă durată pentru un mare număr de țări (A se vedea Barro, 1991a și 1996b și Tavares și Wacziarg, 1996). Pe baza examinării empirice, Mancur Olson identifică o relație strânsă între *durabilitate*, mărimea perioadei existenței regimurilor democratice sau autocratice și drepturile de proprietate precum și siguranța drepturilor contractuale ce derivă din acestea (Olson, 1996, p. 38). Cercetarea bazată pe un eșantion de date istorice nu este încă pe deplin concludentă. Ipoteza nu este în mod clar nici confirmată nici integral respinsă.

<sup>17</sup> Această legătură este subliniată de către Mancur Olson (1996, p. 18).

<sup>18</sup> Investitorii favorizează atât stabilitatea unei democrații consolidate, cât și stabilitatea unei dictaturi conduse cu o mână fermă. Ceea ce îi nemulțumește cel mai mult este o democrație instabilă.

<sup>19</sup> Desigur, aceasta nu se poate spune despre toate țările din Europa de Est sau toate republicile ce au înlocuit fostă Uniune Sovietică. Importante elemente de conducere dictatorială au rămas, de exemplu, în Iugoslavia, în anumite țări central-asiatice și în Belarus.

<sup>20</sup> Congresul Partidului Comunist Chinez din toamna anului 1997 a combinat frazeologia comunistă cu rezoluții pragmatische destinate să încurajeze extinderea capitalismului. Aceasta crește probabilitatea scenariului pe care l-am schițat.

<sup>21</sup> Într-o lucrare mai veche a mea (Kornai, 1980) scriam cu ironie despre cei care privesc la categoriile de sisteme în istorie ca la un supermarket! Este ca și cum am împinge un cărucior și am lua ocuparea deplină a forței de muncă de pe raftul socialist și dezvoltarea tehnică și abundența bunurilor de pe raftul capitalist. Istoria, scriam la acel timp, oferă însă pachete cu conținuturi fixe, etichetate ca sisteme alternative. Fiecare pachet conține avantajele și neîmplinirile specifice sistemului ales.

\* O versiune mai veche a studiului a apărut în periodicul maghiar *Kritika* nr. 8/1997. Cercetarea mea a fost susținută de Fundația Națională de Cercetare Științifică („Efectul reciproc al politicilor și economia pe parcursul tranziției postsocialiste“, OTKA, 018280). Exprim mulțumiri lui Bruno Dallago, Zsuzsa Dániel și Iván Szelényi pentru comentariile lor stimulative, lui Ágnes Benedict, Péter Gedeon, Béla Jánky și Júlia Parti pentru ajutorul valoros în desfășurarea cercetării și lui Brian McLean pentru excelenta traducere din limba maghiară a textului original.

## Referințe

**Barro, Robert** (1991): *Economic Growth in a Cross-section of Countries*, Quarterly Journal of Economics, vol. 106, No. 2, 1991, p. 407-443

**Barro, Robert** (1996,a): *Democracy and Growth*, Journal of Economic Growth, vol. 1, No. 1

**Barro, Robert** (1996, b): *Determinants of Democracy*, mimeo, Cambridge; Harvard University

**Berlin, Isaiah** (1969) : *Two Concepts of Liberty*, în: Four Essays on Liberty, Oxford; Oxford University Press, p. 118-172

Böröcz József și Róna-Tas Ákos (1995) : *Small Leap Forward*  
*Emergence of New Economic Elites, Theory and Society*, vol. 24,  
Nr.5, p. 751-781

Dahl, Robert A. (1971): *Polyarchy Participation and Opposition*, New Haven and London, Yale University Press, p. 1-16

E.B.R.D. (1996): *Transition Report*, London, EBRD

Ehrlich Éva (1987): *Absolute and Relative Economic Development Levels and their Structures, 1937-1980*, Budapest

Eyal, Gil, Iván Szelényi, Eleanor Townsley (1997a): *The Theory of Post-Communist Managerialism*, New Left Review, No. 222, p. 60-92

Eyal, Gil, Iván Szelényi, Eleanor Townsley (1997b): *Making Capitalism Without Capitalists*, London

Gedeon, Peter (1997): *The Economics of Transformations and the Transformation of Economics*, Economic Sistem, vol. 21, Nr. 1, p. 72-77

Holmes, Leslie (1997): *Post-Communism, An Introduction*, Cambridge: Polity Press, p. 157-165

Huntington, Samuel P. (1991): *The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman and London: University of Oklahoma Press

Kis János (1996): *A rendszerváltásnak vége* (Sfârșitul schimbării sistemului), „Beszélő”, vol. 3/1, Nr.6, p. 4-10

Kornai János (1980): *The Dilemmas of a Socialist Country: The Hungarian Experiment*, Cambridge Journal of Economics, vol. 4, Nr. 2, p. 147-157

Kornai János (1992): *The Socialist System. The Political Economy of Communism*, Princeton: Princeton University Press and Oxford: Oxford University Press

Kornai János (1996) : *Unterwegs*, Marburg, Metropolis Verlag

Lindblom, Charles E. (1977): *Politics and Markets. The World's Political-Economic Systems*, New-York, Basic Books, p. 131-143

Maddison, Angus (1994): *Explaining the Economic Performance of Nations, 1820-1989*, în: William J. Baumal et al. (eds): *Convergence of Productivity. Cross National Studies and Historical Evidence*, Oxford, Oxford University Press, p. 20-61

**Marer, Paul** (1989): *The Economics of Trade of Eastern Europe*, în: W.E. Griffith (ed): *Central and Eastern Europe: The Opening Curtain*, Westview Press

**Mueller, John** (1996): *Democracy, Capitalism and the End of Transition*, în: Michael Mandelbaum(ed): *Postcommunism: Four Perspectives*, New York, Council of Foreign Relation, p. 102-167

**Murell, Peter** (1995): *The Transitions According to Cambridge*, Mass, Journal of Economic Literature, vol. 33, Nr. 3, p. 164-178

**Offe, Claus** (1991): *Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe*, Social Research, vol. 58, Nr. 4, p. 893-902

**Olson, Mancur** (1996): *Capitalism, Socialism and Dictatorship* mimeo, College Park:University of Maryland

**Pickel, Andreas** (1993): *Can Capitalism Be Constructed? Competing Conceptions Of Postcommunist Economic Transition*, Comunicare, prezentată la a 25-a Convenție Națională „American Association for the Advancement of Slavic Studies”, Honolulu, Hawaii, Noiembrie, p. 19-22

**Róna-Tas, Ákos** (1994): *The First Shall Be The Last? Entrepreneurship and Communist Cadres in the Transition from Socialism*, American Journal of Sociology, vol. 100, Nr. 1, p. 40-69

**Róna-Tas, Ákos** (1997): *The Big Surprises of the Small Transitions*, Ann Arbor, Michigan University Press

**Schumpeter, Joseph A.** (1942): *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York, Harper

**Skidelsky, Robert** (1996): *The State and Economy: Reflections on the Transitions from Communism to Capitalism in Russia*, în: Michael Mandelbaum(ed): *Postcommunism: Four Perspectives*, New York, Council on Foreign Relations p. 77-101

**Tavares, José și Romain, Wacziarg** (1996): *How Democracy Fosters Growth*, mimeo, Harvard University.

**Tabelul 1**

**ALEGERI PARLAMENTARE ȘI PRIVATIZARE ÎN  
EUROPA DE EST ȘI CENTRALĂ**

ȚARA	DATELE ALEGERILOR PARLAMENTARE LIBERE				ONDAREA SECTO- RULUI PRIVAT ÎN P.I.B. (%)
ALBANIA	1991	1992	1996	1997	75
ARMENIA	1995				
AZERBAIDJAN	1995				
BELARUS	1995				
BOSNIA- HERTEGOVINA	1990	1997			
BULGARIA	1990	1991	1994	1997	
REPUBLICA CEHĂ	1990	1992	1996		75
CROAȚIA	1990	1992	1995		
ESTONIA	1992	1995			70
GEORGIA	1992	1995			
IUGOSLAVIA (SERBIA și MUNTENEGRU)	1992		1994	1997	
KAZAHSTAN	1994	1995			
KÎRGÎZSTAN	1993	1995			
LETONIA	1993	1995			60
LITUANIA	1992	1996			65
MACEDONIA	1990	1994			
MOLDOVA	1994				
POLONIA	1989*	1991	1993	1997	60
ROMÂNIA	1990	1992	1996		60
RUSIA	1993	1995			60
SLOVACIA	1992				70
SLOVENIA	1990	1992	1996		
TADJIKISTAN	1995				
TURKMENISTAN	1992	1994			
UCRAINA	1994				
UNGARIA	1990	1994			70
UZBEKISTAN	1994-5				

*Notă:* Coloana din dreapta oferă date numai pentru țările în care ponderea sectorului privat în P.I.B. a atins sau depășit 60% la mijlocul anului 1996.

\* Alegerile din 1989 au fost parțial libere. Competiția s-a desfășurat numai pentru 161 din cele 460 de locuri din parlament. Restul a fost alocațat după directivele partidului comunist.

*Surse:* Coloana 1: Datele până în 1995 (inclusiv) sunt luate din articolul lui L. Holmes (1997, p. 157-165). Datele din 1996 și 1997 au la bază comunicările lui Attila Ágh și Sándor Kurtán.

Coloana 2: Raportul EBRD (1996)

**Tabelul 2**

**CREȘTEREA ECONOMICĂ ȘI COSTURILE CU FORȚA DE MUNCĂ, 1950–1989**

Țări	P.I.B./loc. în 1950	P.I.B./loc în 1989	1950=100	Numărul anual al orelor lucrate/ capita
Cehoslovacia	3465	8538	246,4	936
Ungaria	2481	6722	270,9	839
Uniunea Sovietică	2647	6970	263,3	933
Grecia	1456	7564	519,5	657
Irlanda	2600	8285	318,7	524
Portugalia	1608	7383	459,1	738
Spania	2405	10081	419,2	591

*Notă:* Tabelul prezintă cifrele pentru trei țări socialiste europene care apar în tabelele relevante ale sursei. Acestea sunt comparate cu cele pentru patru țări capitaliste europene care erau cel mai puțin dezvoltate în anul de bază (1950). P.I.B. per capita expus în prima și a doua coloană este măsurat în dolari S.U.A., la prețurile din S.U.A. în anul 1985.

*Sursa:* A. Maddison (1994), p. 22 și 43.

**Tabelul 3**

**CREȘTEREA DECALAJELOR FAȚĂ DE AUSTRIA  
(AUSTRIA = 100)**

ȚARA	1937	1969	1970	1980
Cehoslovacia	90	91	78	70
Ungaria	63	56	51	52
Polonia	53	54	47	45

*Notă:* Deși tabelul se termină în 1980, din alte surse reiese cu claritate că decalajul față de Austria a continuat să crească în ultimii ani.

*Sursa:* P. Marer (1989), calculat după E. Ehrlich (1987)

**Figura 1**

### **Modelul sistemului socialist**

<b>Blocul 1</b>	<b>Blocul 2</b>	<b>Blocul 3</b>	<b>Blocul 4</b>	<b>Blocul 5</b>
<p>Puterea de necontestată a partidului marxist-léninist</p>	<p>Pozitia dominantă a proprietății de stat</p>	<p>Preponderenția coordonării birocratice</p>	<p>Restricția bugetară slabă; reacție anemică la prețuri; negocieri de plan; creștere cantitativă</p>	<p>Economie de penurie cronică; piata vânzatorului; penuria de forță de muncă; somaj la locul de mun</p>

### **Modelul sistemului capitalist**

<b>Blocul 1</b>	<b>Blocul 2</b>	<b>Blocul 3</b>	<b>Blocul 4</b>	<b>Blocul 5</b>
<p>Puterea politică favorabilă proprietății private și mecanismelor de piată</p>	<p>Pozitia dominantă a proprietății private</p>	<p>Preponderenția coordonării prin piată</p>	<p>Restricție bugetară tare; reactivitate puternică la prețuri</p>	<p>Inexistența penuriei cronice; piata cumpărătorului; somaj cronic; fluctuații în cadrul ciclului de afaceri</p>

# **ELIMINAREA ECONOMIEI DE PENURIE**

## **O ANALIZĂ GENERALĂ ȘI EXAMINAREA DEZVOLTĂRILOR ÎN UNGARIA<sup>1</sup>**

### **1. Introducere**

Una dintre trăsăturile tipice ale sistemului socialist clasic este economia de penurie. Un sistem economic este o economie de penurie dacă, în mod concomitent, fenomenele de penurie sunt:

- 1) generale, adică se regăsesc în toate sferele economiei (în comerțul cu bunuri și servicii de consum, cu mijloace de producție, inclusiv bunuri de investiții, în angajarea forței de muncă, în procurarea bunurilor de export și de import și în mijloacele internaționale de plată);
- 2) frecvente, și nu doar excepționale sau sporadice;
- 3) intensive, făcându-se simțită foarte puternic influența asupra comportamentului și mediului agenților economici precum și în negocierile și rezultatele procesului economic;
- 4) cronice, se manifestă constant și nu apar doar temporar<sup>2</sup>. Tranzitia spre o economie de piață capitalistă este însotită de eliminarea acestei economii de penurie.

Studiul ia în considerare problema pe două planuri. Unul este planul analizei generale în care situația istorică specifică, diferită de la țară la țară, este neglijată. Celălalt plan utilizează o examinare a dezvoltărilor din Ungaria ca o ilustrare a celor arătate. Deși există referințe asupra situației din alte țări, eu nu intenționez să furnizez o analiză comparativă cuprinzătoare. Studiul alternează între planul general și planul realităților ungare.

Această cercetare este o continuare a lucrărilor mele anterioare asupra problematicii penuriei, care a început cu „*Supracentralizarea în administrarea economică*” (Overcentralization in Economic Administration), a fost rezumată inițial în „*Economia Penuriei*”

(Economics of Shortage) și a fost expusă în mod cuprinzător în „*Sistemul socialist*” (The Socialist System). Presupunerea mea în scrierea acestui studiu a fost că cititorii săi vor fi la curent cu literatura consacrată economiei de penurie și familiarizați cu conceptele utilizate<sup>3</sup>.

O dezbatere deosebit de amplă asupra fenomenului penuriei în sistemul socialist a început în ultimii 15 ani, cu dispute asupra aparatului conceptual, măsurarea penuriei, și înainte de toate asupra cauzelor sale. Acest studiu nu intenționează să furnizeze o istorie intelectuală a acestui domeniu sau să clarifice măsura în care diferențele păreri au fost confirmate sau respinse de dezvoltările istorice ulterioare. Propriile mele idei au suferit multe modificări de când am început să tratez acest subiect. Am încercat să utilizez ceea ce am învățat de la alții pentru a revizui și dezvolta în continuare propriile mele idei și în același timp să prezint o sinteză<sup>4</sup>. În conformitate cu acest obiectiv am formulat, în relație cu economia socialistă, capitoile care tratează penuria în cartea mea „*Sistemul socialist*” (The Socialist System), iar acest studiu consacrat prezentului și viitorului economiei postsocialiste, a fost conceput în același spirit.

Numerosi autori studiază eliminarea economiei de penurie din sistemul postsocialist. Pentru cei mai mulți dintre ei, acesta nu constituie principalul lor subiect de cercetare, dar este una dintre problemele atinse. Să menționez în particular studiile lui Berg și Sachs (1992), Laski et. al. (1993), Rosati (1993) și Zukowski (1993) care au avut un efect de stimulare a gândirii în elaborarea acestei lucrări.

Secțiunea a doua a studiului descrie fenomenele observate pe parcursul eliminării economiei de penurie. Subiectul secțiunii a treia este analiza cauzală. Secțiunea a patra se referă la relațiile dintre eliminarea penuriei și starea pieței forței de muncă. În final, secțiunea a cincea evaluează schimbările.

## 2. Fenomenele observate pe parcursul schimbărilor

Această secțiune are două scopuri. Primul este de a ilustra modalitățile prin care procesul de eliminare a economiei de penurie poate fi observat și măsurat<sup>5</sup>. Acesta este cel mai important deo-

rece derularea studiului va sugera că procesul este strâns legat de schimbarea de sistem.

Astfel, determinarea stadiului atins de o țară în eliminarea economiei de penurie ne oferă unele informații importante despre progresul realizat în schimbarea sistemului.

Celălalt scop al secțiunii este de a prezenta schimbările specifice din Ungaria, la nivelul fenomenului, aşa cum sunt ele percepute de cumpărătorii de bunuri și servicii.

## 2.1 Bunurile de producție

Una din caracteristicile economiei de penurie cronică este că perturbațiile, întârzierile și deseori pagubele grave din producție sunt cauzate în mod frecvent de penuria diferitelor inputuri (materiale, semifabricate, componente, echipamente sau forță de muncă). Deseori producătorii efectuează substituții forțate, producția poate fi suspendată pe perioade mai lungi sau mai scurte pentru că inputuri indispensabile sunt deficitare. Fenomenele de penurie formează cea mai răspândită restricție asupra creșterii producției în procesul de ajustări instantanee sau pe termen scurt, mai mult decât orice dificultăți cu vânzarea.

Într-o economie de piață matură, situația este inversată. Pot fi probleme sporadice cu obținerea inputurilor, dar restricțiile de departe cele mai frecvente și mai de durată, sunt impuse producției de dificultățile legate de penuria de comenzi și vânzări. Cu acest fenomen în minte, am denumit pe primul un sistem cu *restricție de resurse*, iar pe cel de-al doilea un sistem cu *restricție de cerere*<sup>6</sup>. În unele cazuri nu resursa fizică însăși formează restricția efectivă, ci cantitatea care este pusă la dispoziția utilizatorului ca ofertă. Astfel, perechea de concepte sistem cu *restricție de ofertă* și sistem cu *restricție de cerere* poate fi utilizată mai mult sau mai puțin sinonim cu perechea precedentă. Un caz pur al unei situații sau a celeilalte nu apare niciodată în economia reală, atât oferta cât și cererea pot acționa ca o restricție la nivel microeconomic. Când se compară sistemele, este suficient să se clarifice care latură joacă rolul dominant în restricționarea producției<sup>7</sup>.

Pe parcursul socialismului reformat și al tranziției postsocialiste,

economia pleacă și apoi trece de la un regim al restricției de resurse, (al restricției de ofertă) la un regim al restricției de cerere. În mod esențial acest proces a avut deja loc în Ungaria, așa cum arată Tabelul 1. Rolul restricției de inputuri s-a redus până la a fi nesemnificativ, în timp ce restricția de cerere a crescut puternic. Astfel producția nu mai are loc în condițiile unei economii de penurie existentă de decenii.

Conform Tabelului 1, schimbarea nu s-a realizat dintr-o dată, ci s-a petrecut gradual.

Pentru a ilustra modul în care mulți experți în economia socialistă și postsocialistă evaluează schimbarea într-un cadru conceptual similar, să dău câteva citate. În Cehoslovacia unde trecerea de la un regim la altul s-a produs foarte rapid, Vintrova scrie: „Cu o viteză neașteptată economia cehoslovacă predominant cu „limită de ofertă” (deficitară) s-a transformat într-una care este integral cu „limită de cerere”, deși un număr de deficite structurale încă mai supraviețuiesc datorită rigidității, iar altele sunt în curs de apariție. Dar aproape peste noapte principala problemă a devenit lâncezeala vânzărilor”. Rosati stabilăște că schimbarea condițiilor macroeconomice în Polonia „rezintă toate simptomele transformării unei economii de tip Kornai, cu restricție de ofertă într-una de tip Keynes, cu restricție de cerere”. Zukowski într-un alt articol asupra Poloniei, după descrierea schimbărilor din ofertă și cerere, afirmă: „În acest fel un sistem cu restricție de resurse s-a transformat într-unul cu restricție de cerere”<sup>8</sup>.

În cadrul unui sistem cu restricție de resurse (restricție de ofertă) producătorul are incertitudini asupra achiziționării inputurilor, astfel că apare o tendință de stocare. Stocurile se acumulează mai ales în sectorul de aprovizionare al firmei deoarece desfacerea este ușoară datorită penuriei cronice, astfel că stocurile de produse finite sunt relativ mici. Situația într-un sistem cu restricție de cerere este inversată, deoarece aprovizionarea este ușoară, iar desfacearea dificilă. În conformitate cu această linie de gândire, raportul dintre stocurile de inputuri și cele de outputuri vor fi o bună reflecțare a factorului care este dominant în restricționarea producției. Tabelul 2 oferă cifre pentru comparații internaționale și arată

schimbările din Ungaria. O schimbare esențială a apărut în raportul dintre cele două categorii de stocuri, deși acesta diferă încă semnificativ de raportul tipic al unei economii de piață mature<sup>9</sup>. De asemenea, acest indice plin de semnificații arată că Ungaria a făcut pași importanți spre eliminarea economiei de penurie care apare în producție.

Încă o dată, schimbarea este una graduală. Oricum, ceea ce merită să fie notat este modul în care schimbarea proporțiilor s-a accelerat la începutul anilor '90.

## 2.2 Bunurile de consum

Dacă acest studiu ar fi fost despre statele succesoare ale Uniunii Sovietice, Polonia sau România, ar fi fost necesar să se reamintească și să se descrie numeric perioada dinaintea schimbării sistemului, când exista o penurie serioasă la alimentele de bază, combustibili sau alte bunuri indispensabile. Starea de penurie acută ar trebui comparată cu situația prezentă. În Ungaria cele mai chinuitoare penurii au încecat în anii '70. Progrese continue au fost făcute în eliminarea economiei de penurie la bunurile de consum și servicii, precum și la bunurile de producție. Diferitele fenomene de penurie au apărut mai rar și cu mai puțină intensitate în cazul tot mai multor produse, grupe de produse sau sectoare întregi. Cozile lungi au devenit tot mai scurte și apoi au dispărut cu totul. Substituția forțată a apărut tot mai rar, a devenit tot mai comun pentru cumpărător să găsească bunurile sau serviciile căutate inițial fără nici o dificultate.

Să menționez de exemplu, trei grupe de produse unde economia de penurie a supraviețuit pe poziții de ariergărdă în Ungaria. Una este autoturismul. Tabelul 2 oferă principalele cifre despre cozile pentru noile autoturisme. Tabelul se încheie în 1992, când nu mai există nici o coadă datorată penuriei<sup>10</sup>. Dimpotrivă, comercianții de autoturisme dețineau considerabile stocuri nevândute.

Cea de-a doua grupă constă din produse legate de electronică, tehnologia informației și telecomunicații. În anii '80 gama unor asemenea produse importate de firmele de comerț exterior sau fabricate de firmele proprietate de stat era extrem de limitată. Penuria

era severă și a fost ușurată numai de importurile semilegale sau absolut ilegale. Asemenea importuri erau amplificate într-un ultim stadiu de ceea ce era cunoscut drept turism de cumpărături, acesta fiind una dintre grupele de produse la care era concentrată atenția. Din 1992-1993, posibilitatea de alegere în Ungaria este amplă, iar vânzătorii întâmpină dificultăți în desfacerea produselor.

Al treilea exemplu care merită să fie menționat se referă la locuințe, nu numai pentru influența excepțională asupra standardului de viață, ci și pentru că există câteva concepte și relații importante care pot fi clarificate luând un exemplu.

Există unele fenomene în mod logic distincte, care sunt confundate frecvent. Unul este penuria de locuințe. Penuria există dacă potențialul deținător al unui apartament de închiriat sau potențialul cumpărător al unei clădiri ocupate de un proprietar este pregătit să plătească prețul cerut, dar tranzacția nu se poate realiza la acest preț datorită rarității ofertei. Există o cerere în exces pentru locuințe. Cazul opus este când proprietul unui apartament închiriat oferă dreptul de folosință unui potențial chiriaș, sau când proprietarul unei clădiri oferă dreptul de proprietate unui potențial cumpărător, dar chiriașul sau cumpărătorul nu au destui bani pentru a plăti chiria cerută sau prețul de achiziție. Problema cu care se luptă chiriașul nu este penuria ci **disponibilitatea resurselor**. Veniturile sale prezente sau viitoare, nu-i permit să cheltuiască suma de bani specificată pentru locuință sau în mod coločvial nu poate obține locuința datorită *lipsei banilor*. În acest caz există un exces de ofertă de locuințe.

Este necesar să descriem penuria de locuințe mai detaliat pentru a caracteriza starea sectorului de locuințe. Referirea la penuria de locuințe este făcută fără concretizare (sau posibil la o penuria generală de locuințe) când penuria în acest sector este frecventă, intensă și cronică. Dar pot exista penurii parțiale în arii geografice sau tipuri particulare de locuințe chiar dacă o penuria generală, intensă și cronică de locuințe nu este caracteristică pentru sector.

Aceasta aduce în discuție următorul fenomen: *alegerea locuinței*. Chiar și în economiile unde există un exces de ofertă de locuințe atât de închiriat cât și de vânzare, alegerea poate fi îngustată. Clădirile sunt printre cele mai variate bunuri, a căror calitate

este determinată de un foarte mare număr de caracteristici. Alegera va crește ca o funcție a dezvoltării economiei (și în cadrul ei a dezvoltării sectorului de locuințe) și a rafinării și adaptabilității mecanismului de coordonare. Chiar atunci când există exces de ofertă la un **grup de produse**, în ansamblu satisfacerea cererilor cumpărătorilor depinde de cât de largă sau îngustă și cât de eficientă este piața unde tranzacția are loc.

În final, o distincție trebuie făcută între ceea ce s-a discutat până acum și *situarea reală a locuințelor*, consumul de locuințe. Fără să se țină seama dacă penuria, ca restricție efectivă, se situează în cadrul ofertei de locuințe sau în punga chiriașului ori a cumpărătorului, până la urmă tranzacțiile de închiriere sau vânzare au loc. Sectorul de locuințe conține un stoc finit de apartamente la un anumit moment, care vor fi alocate într-un fel sau altul. O mare proporție a clădirilor din țările sărace, rămase în urmă, sunt deteriorate și de slabă calitate. Mulți oameni trăiesc în mizerie. Această realitate deprimantă se menține atât dacă există un exces de cerere pe piață, cu alte cuvinte o penurie de locuințe, cât și dacă există un exces de ofertă, iar gospodăriile nu au destui bani pentru a-și crea condițiile de locuit pe care le doresc.

O penurie de locuințe severă, cronică, a fost oriunde în sistemul socialist clasic. Acesta a fost cazul și în Ungaria, dar mai târziu, în deceniile de după reforma din 1968, penuria de locuințe s-a atenuat continuu<sup>11</sup>. Chiar și astăzi două fenomene coexistă. Se înregistrează un exces de cerere pentru locuințele proprietate de stat, care pot fi închiriate prin metode birocratice și au chirii mult mai joase decât chirile ce prevalează pe piață. Dar acest segment reprezintă o proporție tot mai mică din stocul național de locuințe, mai puțin de o cincime în 1993, dar mai mare în orașe, în particular în Budapesta. Chiar și în acest sector penuria este atenuată de o „piată gri”: un chiriaș trece contractul de închiriere unui alt chiriaș în schimbul unei sume de bani negociate între ei. În același timp majoritatea locuințelor se află deja în mâini private. Una din principalele schimbări ale anilor '90 a fost ridicarea barierelor birocratice, opresive de pe piața locuințelor. De exemplu, restricția administrativă consimnată prin principiul „o familie – o locuință”

a fost ridicată în anul 1989, iar chiriiile locuințelor proprietate privată și subînchirierile au fost liberalizate.

Ungaria are acum o ofertă disponibilă, liberă de constrângerile burocratice de toate tipurile de locuințe, dar alegerea este limitată, cu alte cuvinte piața locuințelor este destul de îngustă. În acest sens sectorul locuințelor în ansamblul său nu mai are caracterul unei economii de penurie. Orice persoană cu bani poate închiria sau cumpăra o locuință. În conformitate cu definițiile date anterior, constatarea este compatibilă cu assertiunea că pentru largi pături ale populației condițiile de locuit sunt nesatisfăcătoare, iar unele grupuri trăiesc în mizerie.

### 2.3 Rezumat

Economia maghiară nu mai poate fi denumită o economie de penurie. Deși există apariții sporadice ale penuriei în aproape toate sferele de activitate, același lucru poate fi spus și despre economiile de piață mature. Există anumite sectoare bine definite care funcționează pe o bază necomercială (ca ocrotirea a societății) în care apare penuria intensă, cronică, dar situația este similară în aceste sectoare cu cea din multe economii de piață mature. Privind economia ca un întreg, se poate spune că *sub acest aspect* Ungaria a ajuns la o stare tipică a economiilor de piață.

Trăsătura specifică a dezvoltării în Ungaria a fost aceea că îngustarea penuriei și eliminarea sa ulterioară a avut loc gradual<sup>12, 13</sup>. Procesul s-a accelerat la sfârșitul anilor '80, în particular după schimbarea sistemului politic.

### 3. Analiza cauzală

Mulți oameni atribuie eliminarea economiei de penurie unui singur factor, de exemplu, liberalizarea prețurilor sau politica monetară restrictivă care urmează. De obicei sunt făcute încercări de a deriva fenomenele de economie de penurie din binecunoscutele relații dintre cerere, ofertă și prețuri. În acest studiu este avansată o

explicație mai complexă. Se acordă o semnificație aparte efectelor schimbărilor politice și instituționale, ca și factorilor economici în sens restrâns. În loc de a încerca să explic sfârșitul economiei de penurie exclusiv în termenii factorilor macroeconomici sau microeconomici, voi folosi ambele abordări.

### **3.1 Privatizare, descentralizare și dereglementare**

O clasă largă de schimbări instituționale va fi aici trecută în revistă<sup>14</sup>.

#### *3.1.1. Mai mare libertate de intrare pe piață și apariția de noi firme private.*

Nu există liberă întreprindere în socialismul clasic. Marile unități de producție înființate de statul-partid – firmele de stat și cooperativele agricole cvasi de stat – funcționează aproape în mod exclusiv. Crearea fiecărei noi firme este rezultatul unui proces lent și prelungit de luare a deciziei în mod burocratic. Faptul că există penuria la unele produse sau servicii nu va determina nașterea unei noi firme.

Economia capitalistă pe de altă parte, este caracterizată prin *libertatea de intrare pe piață*<sup>15</sup>. Penuria stimulează puternic demararea de noi afaceri, deoarece reprezintă posibilități speciale pentru obținerea de profituri. Chiar dacă firmele care acționează deja ignoră semnalele de penuria, noile firme vor fi capabile mai devreme sau mai târziu să umple golul.

Diapazonul intrării pe piață s-a largit constant în economia ungăra, tot mai multe firme fiind înființate (a se vedea Tabelele 14 și 15 în Kornai 1996a). O proporție ridicată de noi firme poate fi observată în domenii unde există penuria.

#### *3.1.2. Liberalizarea importurilor*

În socialismul clasic importurile erau îngrădite prin restricții administrative stricte. Când pentru anumite produse apare penuria, decidenții din cadrul burocratiei nu vor iniția în mod automat im-

porturi. Vor exista importuri pentru a contrabalașa penuria dacă aceștia vor observa în mod adecvat, dar ei pot să și respingă o asemenea măsură, obligând cumpărătorul să facă o substituție forțată, sau dacă aceasta nu se întâmplă, ei vor constata persistența penuriei.

O economie de piață dezvoltată nu are în mod normal restricții de acest tip, la import care poate determina apariția unei penurii în oferă internă<sup>16</sup>. Cererea în exces stimulează importurile, deoarece există perspectiva unor profituri peste medie. Importurile liberalizate sunt în mare măsură capabile să eliminate penuria pentru bunuri și servicii comerciale, chiar și când producătorii autohtoni nu sunt capabili sau nu doresc să satisfacă cererea în exces.

Ungaria a suferit o liberalizare graduală a importurilor în câteva etape în ultimii zece-cincisprezece ani, astfel că în perioada 1992-1993 acestea au devenit aproape libere de controalele administrative<sup>17</sup>. (A se vedea Tabelul 4).

Rolul importurilor în compensarea penuriei a fost ușurat de schimbarea menționată la punctul 3.1.1., mai multă libertate de intrare pe piață. A apărut un mare număr de noi firme private de comerț exterior. Anterior existau câteva duzini de firme de comerț exterior proprietate de stat, fiecare monopolizând în mare măsură importul anumitor grupe de produse, dar ele sunt acum înlocuite sau intră în competiție cu un număr considerabil de noi întreprinderi de comerț exterior mari sau mici, care încearcă să se miște rapid în fiecare segment al pieței interne, nesatisfăcut de producția autohtonă.

### **3.1.3. Eliminarea sistemului de directive**

În socialismul clasic, firmelor proprietate de stat sau cvasi de stat le sunt prescrise sarcini de producție detaliate, obligatorii și cote ale inputurilor. Complexitatea și rigiditatea acestui sistem de comandă și insensibilitatea planificatorilor în corelarea directivelor cu nevoile utilizatorilor și consumatorilor contribuie la fricțiuni pe scară largă în procesul de coordonare, la slaba capacitate de adaptare a economiei și la apariția penuriei.

Sistemul de directive a luat sfârșit în Ungaria după reforma din 1968, iar autonomia firmelor proprietate de stat a crescut. Deși

autonomia era încă frânată de diferite tipuri de intervenție burocratică, activitatea firmelor a devenit mai flexibilă decât înainte. Aceasta a făcut ca momentele de penuria să fie mai puțin frecvente și mai puțin intense în economia socialistă reformată decât erau înainte de reformă.

### **3.1.4. Întărirea restricției bugetare asupra firmelor**

Restricția bugetară asupra firmelor proprietate de stat și evaziunea de stat în socialismul clasic este slabă. Statul asigură supraviețuirea lor, chiar dacă ele produc permanent pierderi. Drept rezultat, firmele au o sensibilitate scăzută la prețuri și costuri; ele nu reacționează puternic la semnalele prețurilor relative și nu fac eforturi deosebite pentru a reduce costurile. Această insensibilitate la prețuri și costuri apare atât în ceea ce privește oferta cât și cererea, diminuând capacitatea de adaptare a firmelor.

Restricția bugetară asupra firmelor într-o economie de piață capitalistă matură este tare. Firmele își maximizează profitul. Persistența pierдерilor sau insolvențării duc la faliment, și în cele din urmă, la lichidare. Comportamentul de afaceri nu poate fi bazat pe presupunerea că statul va garanta o firmă; aceasta se întâmplă doar în mod excepțional. Astfel firmele sunt foarte sensibile la prețuri și costuri. Ele se străduiesc să reacționeze la schimbările din prețurile relative, atât în cadrul ofertei cât și al cererii și fac mari eforturi pentru a reduce costurile. În condițiile unei economii de piață mature, aceasta se aplică atât firmelor private cât și firmelor proprietate de stat, atât timp cât sectorul de stat rămâne relativ mic și statul nu tinde să-și protejeze firmele într-un mod paternalist.

Privind economia în ansamblu, Ungaria a suferit o întărire graduală a restricției bugetare<sup>18</sup>. Există doi factori implicați în acest proces:

1. Mărimea relativă a sectorului privat a crescut constant și continuă să crească, parțial prin privatizarea firmelor de stat și parțial prin apariția de noi firme private. De regulă, firmele private au o restricție bugetară puternică încă de la începutul activității, marea lor majoritate nu se pot aştepta la sprijin financiar din partea statului.

2. Firmele care au fost și încă se mai află în proprietatea statului își dău progresiv seama că supraviețuirea nu le este garantată. În timp procesul de învățare s-a accelerat. Schimbarea politică din 1990 a acționat ca un avertisment că statutul privilegiat al sectorului de stat se apropie de sfârșit. Noile autorități politice post sociale au arătat clar că viitorul apartine sectorului privat; perspectiva privatizării a făcut îndoelnică garanția extinsă de supraviețuire din trecut. În prim plan a apărut experiența, inițial ocazională și care apoi a proliferat, a falimentelor și lichidărilor. Până la urmă a devenit clar că prin noua Lege a Falimentului din 1991 și valurile de falimente care i-au urmat, epoca restricției bugetare slabe a trecut. Deși procesul nu este încă terminat, deoarece simptomele restricției bugetare slabe apar în mod repetat, încrederea în supraviețuirea automat garantată a fost risipită. Sensibilitatea la preț și cost a firmelor aflate temporar sau permanent în proprietatea statului a crescut corespunzător.

### **3.1.5. Liberalizarea prețurilor; eliminarea prețurilor subvenționate**

Cu puține excepții, prețurile în socialismul clasic sunt stabilite în mod centralizat și rămân fixe pentru mult timp. Rolul principal în alocarea bunurilor de investiții este jucat de comenziile de plan; efectul prețurilor este slab, datorită circumstanțelor menționate la punctul 3.1.4., slăbiciunea restricției bugetare. Oricum prețurile au, desigur, efectul obișnuit asupra cererii gospodăriilor unde restricția bugetară este puternică. Deoarece o proporție ridicată a bunurilor și serviciilor au prețuri nerealist de mici, posibile prin subvenționarea prețurilor de la buget, apare cererea în exces pentru acestea:

Un proces de liberalizare graduală a prețurilor a început în Ungaria odată cu reforma din 1968. El s-a accelerat în ultima parte a anilor '80 și mai ales în anii '90, după schimbarea politică (Tabelele 5 și 6). Procesul nu s-a terminat complet: reglementarea prețurilor rămâne nu doar acolo unde este obișnuită, chiar și în economiile care limitează strict intervenția statului (cum este cazul unui monopol natural) ci și în alte sfere<sup>19</sup>. Se poate afirma totuși

că gradul de liberalizare a prețurilor în Ungaria este foarte apropiat de cel prevalent în multe economii de piață mature europene.

Paralel cu dereglementarea și liberalizarea stabilirii prețurilor, are loc înlăturarea graduală a subvenționării prețurilor<sup>20</sup>. Drept rezultat în 1993-1994 Ungaria avea un sistem de prețuri relative care era foarte apropiat de sistemul de prețuri al pieței<sup>21</sup>.

### 3.2. Îmbunătățirea adaptabilității producției

Schimbările instituționale vor determina o adaptare mai flexibilă, mai rapidă și cu mai puține fricțiuni ale producției la situația prevaleantă a pieței, atât din punct de vedere al cererii cât și al ofertei. Rămânând în cadrul subiectului acestui studiu, voi discuta doar cererea în exces.. (Efectul ofertei în exces este opus ca direcție). Prezența cererii în exces va genera reacții care vor duce la declinul ei: (I) ajustarea prețurilor, mai concret o creștere relativă a prețurilor și/sau (II) ajustare cantitativă, adică o creștere a ofertei și scădere a cererii.

O ajustare cantitativă poate fi indusă fie prin percepția directă a excesului de cerere, fie prin schimbarea prețurilor. Modificarea prețurilor poate exercita un efect mai puternic deoarece firmele ca și gospodăriile populației sunt acum sensibile la costuri și la prețuri. Unele ajustări cantitative sunt pe termen scurt, proporționale cu capacitatele de producție existente, iar altele pe termen lung, necesitând crearea de noi capacitați. Chiar dacă există dorința de a investi, aceasta ia timp. Totodată ajustarea prețurilor și ajustarea cantitativă pe termen scurt vor fi folosite pentru depășirea penuriei.

Cititorii vor fi capabili să urmărească punct cu punct cum procesul adaptativ descris aici, bine cunoscut din teoria pieței, devine dominant cu atât mai rapid cu cât este mai largă sfera primelor cinci schimbări descrise în secțiunea anterioară. Generatorii ajustării prețurilor și cantităților sunt liberalizarea intrării pe piață și a importurilor, eliberarea producătorilor de rigiditățile comenzilor de plan, întărirea restricției bugetare, adică imperativul profitabilității și libera mișcare a prețurilor.

Ca rezultat al schimbărilor instituționale, apare pe piață o situație cunoscută încă din zilele lui Adam Smith, drept „concurență

vânzătorilor”<sup>22</sup>. Aceasta înlocuiește regimul anterior care a fost marcat de „concurența cumpărătorilor”. Conceptul de competiție a fost estompat și golit de sens în ochii economiștilor de teoria walrasiană pură a competiției perfecte care descrie o situație extremă a unei piețe pure, în care cumpărătorii și vânzătorii atomizați desfășoară tranzacții, iar prețurile sunt stabilite de procese anonime, produsele sunt perfect standardizate, etc. Probabil că oamenii care trec de la socialism la capitalism pot fi capabili să simtă mai bine că față de situația anterioară, în cea nouă o rivalitate autentică a apărut în cele mai multe domenii ale economiei; astfel nu toată lumea este satisfăcută, există învingători și învinși. Fie vânzătorul are un avantaj asupra cumpărătorului, fie cumpărătorul are un avantaj asupra vânzătorului. Ultima situație apare dacă orice versiune a *concurenței imperfecte* este prezentă pe piață<sup>23</sup>, cea mai răspândită formă de concurență în toate economiile de piață moderne, și aceasta este deja situația astăzi în Ungaria. Să rezumăm principalele caracteristici ale competiției imperfecte.

Vânzătorul<sup>24</sup> oferă cumpărătorului un produs diferențiat, nu unul standardizat. Deși există substituții apropriate pentru produs (altfel el ar fi un monopolist) oferta diferă de a altora prin calitate, ambalaj, apropiere geografică de cumpărător, viteza de livrare, condiții de plată etc.

În concurență perfectă, vânzătorul este un price-taker, primind prețul de la procesul anonim al pieții. În concurență imperfectă, dimpotrivă, vânzătorul este un price-maker (n.t. fixează prețul). Oricum, în stabilirea prețului atenția trebuie acordată efectului pe care prețul propriului produs al vânzătorului îl va avea asupra cererii. El va avea de a face cu o curbă descendentă a cererii, în care cu cât prețurile sunt mai ridicate, cu atât mai mică este cererea pentru produs.

Se poate arăta atât în teorie cât și în practică faptul că producătorul care dorește să maximizeze profitul în condiții de concurență imperfectă va stabili un preț mai ridicat decât costul marginal; volumul producției pe de altă parte va fi mai redus decât cantitatea la care costul unitar este minim. La producător va apărea un exces de capacitate. Astfel vânzătorul dorește să producă mai mult la prețul

cerut, iar cumpărătorul dorește să achiziționeze mai mult la acel preț<sup>25</sup>. Deși vânzătorul nu reduce prețul, el va încerca să câștige cumpărătorul de partea sa prin alte mijloace decât prețul. Aceasta ne conduce la o afirmație esențială pentru subiectul meu: în condițiile concurenței imperfecte, producătorul concurează pentru cumpărător, încearcă să învețe cât mai mult posibil despre cererile sale<sup>26</sup> și să se adapteze la ele, să facă publicitate pentru a atrage atenția asupra bunurilor sale, caută să genereze noi cereri cu produse noi, mai bune și în acest fel speră să capete un avantaj asupra rivalilor săi. El este cel care concurează pentru favoarea cumpărătorului, inversând situația din economia de penurie unde cumpărătorul încearcă să câștige favoarea vânzătorului prin lingăsire sau mită.

În teoria concurenței imperfecte accentul este pus frecvent și în mod corect asupra aspectelor care conduc la pierderi: subutilizarea capacitatilor de producție, cheltuieli de publicitate exagerate și schimbarea rapidă a modelelor și a designului. Cumpărătorii abia ieșîți din socialism vor simți oricum avantajele sale; există un puternic stimulent pentru vânzători să facă eforturi pentru a câștiga pe cumpărător din fața rivalilor săi<sup>27</sup>. Asemenea stimulente pot fi generate nu numai de rivali adevărați, cât și de un simț al pericolului de un potențial rival, prin intrarea pe piață a unui nou competitor. Ideia este explorată în teoria piețelor contestabile<sup>28</sup>. Un alt aspect al rivalității autentice apare în teoria concurenței a lui Schumpeter<sup>29</sup>. Conform interpretărilor sale, principalul agent al procesului este antreprenorul care încearcă făcând inovații să câștige un avantaj prin cost și calitate asupra concurenților săi. Teoriile menționate, care se concentrează asupra capitalismului matur, iau ca fiind dat un tip de comportament al firmelor și producătorului-vânzător care își propune să-i câștige pe cumpărători. Oricum, în economia postsocialistă acest tip de comportament este abia în formare. Aceasta este clar perceptibil și în Ungaria, unde concurența vânzătorilor și comportamentul cerut de rivalitate se extinde. Dar mulți producători-vânzători care nu au înțeles încă implicațiile noii situații, continuă cu rutina lor obișnuită într-o economie de penurie. Mai devreme sau mai târziu, vânzătorul va fi obligat de noua situație de pe piață să adopte un nou comporta-

ment. Adoptarea unui nou comportament este un proces de învățare care necesită un timp îndelungat.

Este de menționat că există un fenomen care acționează împotriva creșterii adaptabilității. Între cele cinci schimbări instituționale discutate la secțiunea 3.1 este și întărirea restricției bugetare. Pe termen lung aceasta ajută firmele să se adapteze, dar pe termen scurt conduce la fricțiuni: o firmă ale cărei produse nu pot fi înlocuite imediat poate eșua, astfel că penuria crește. Cu cât mai puține bariere de intrare liberă pe piață și la importuri vor fi înălțurate, cu atât mai mult această se va produce.

### 3.3. Evitarea creșterii impetuioase a cererii

O altă cauză importantă a reproducерii economiei de penurie, în afară de slaba adaptabilitate a producției, este situația în care cererea la nivel macroeconomic crește cu mult prea repede comparativ cu oferta. Acest tip de disproportie repetabilă în mod constant trebuie depășită înainte ca economia de penurie să fie eliminată pentru totdeauna. Fiecare schimbare discutată în secțiunile 3.2. și 3.3. constituie *o condiție necesară* pentru eliminarea economiei de penurie.

Ceea ce eu denumesc „cerere cu creștere impetuoașă” este un fenomen în care unele grupuri de utilizatori ai ofertei nu se simt restricționați în achizițiile lor de propria situație financiară (avere, venituri, capacitatea de a lua credit) și sunt pregătiți să-și însușească cât mai mult posibil din resursa, produsul sau serviciul dorit, sau cât mai mult li se permite să-și însușească prin mijloace administrative. Tranzacția reală este limitată de oferta fizică, intenția de vânzare a producătorului sau cotele administrative. Cu alte cuvinte una dintre acestea este restricția efectivă, dar cererea nu este restricționată într-un mod eficient.

Desigur există și restricții mai puternice asupra cererii cu creștere impetuoașă; nimeni în mod normal nu dorește să achiziționeze o cantitate „infimă”. Dar asemenea limite superioare nu au nici o semnificație, deoarece aproape niciodată ele nu se transformă în restricții eficiente; esențial este că cererea cu creștere impetuoașă este aproape întotdeauna mai mare decât oferta.

Există patru componente ale cererii la nivel macroeconomic care sunt susceptibile să crească impetuos în socialismul clasic și aceasta deoarece atributile intrinseci ale sistemului determină acest fenomen. Aceste trăsături intrinseci sunt depășite prin reforma economică și apoi tranziția postsocialistă.

### *3.3.1. Sfârșitul foamei de investiții*

În socialismul clasic există o tendință de expansiune care influențează decidenții de la fiecare nivel al ierarhiei birocratice și aceasta determină o foame de investiții nesatisfăcută. Există întotdeauna ministere, conducători de ramuri economice sau manageri care doresc să investească. Penuria cronică asigură totdeauna piețe de desfacere, iar restricția bugetară slabă îi scutește de grijile privind profitabilitatea viitoarei producții create de investiții.

Foamea de investiții nu încetează pe parcursul socialismului reformat<sup>30</sup>. Cererea de investiții a fost frânată administrativ din timp în timp de cei care direcționau economia, dar a luat sfârșit în mod real doar atunci când schimbările instituționale trecute în revistă în secțiunea 3.1. au avut loc.

Foamea de investiții nesatisfăcută a managerilor firmelor proprietate de stat a dispărut fără urmă când restricția bugetară s-a întărit și perspectivele de vânzare a produselor devin incerte. Așteptările privind privatizarea au un efect în aceeași direcție.

Foamea de investiții nesatisfăcută nu afectează niciodată firmele private, datorită naturii lor. Ele sunt obligate să cântărească riscul probabil al investițiilor, dacă cheltuielile prezente vor fi acoperite de câștigurile ulterioare și dacă investițiile vor aduce un profit peste sau sub nivelul cheltuielilor. În mijlocul incertitudinilor transformării, cu prevalența unor rate pozitive și în anumite perioade chiar ridicate ale dobânzii, cererea de investiții a sectorului privat este moderată.

Astfel, privind economia în ansamblu, foamea de investiții generată de atributile intrinseci ale sistemului a încetat, componenta investițională a cererii la nivel macroeconomic nu mai este suscepțibilă să crească impetuos. Aceasta se poate observa clar în econo-

mia ungară, unde proporția investițiilor în P.I.B. și chiar în volum absolut a scăzut brusc<sup>31</sup>.

### 3.3.2. Înăsprirea piețelor de export

În sistemul socialist clasic cererea pentru produsele exportabile are înclinația să crească impetuos din câteva motive.

Tările partenere în relațiile cu *valute slabe* sunt ele însese economii de penurie în care cererea apare în exces pentru multe produse. Aceasta înseamnă că nu există pretenții mari în ceea ce privește calitatea sau alte criterii și se intenționează să se importe cât mai mult posibil bunurile deficitare. Așa cum sunt implicate atât comportamentul intern, cât și cel de export, piața esteică nepretențioasă este convenabilă atât pentru firma de comerț exterior cât și pentru firma producătoare, și ele presează pentru aceste exporturi. Astfel, rezultă că restricția efectivă pentru multe produse nu este cererea partenerului ci oferta în țara exportatoare.

În relațiile cu *valută-forte*, desigur există o restricție de cerere efectivă în țara parteneră. Dar cererea poate fi încă sporită prin concesii de prețuri posibil de realizat prin subvenții. Deoarece există o foame crescută pentru importuri care pot fi cumpărate pe bază de valută-forte, iar conducerea economiei poate fi presată pentru achitarea serviciului datoriei externe a țării, se va aplica principiul „exportă la orice preț și la orice cost”, încercând să se devieze cât mai mult din producția internă spre posibile exporturi.

Astfel trăsăturile intrinseci ale sistemului socialist clasic, determină în cele din urmă dezvoltarea unui comportament care face ca pentru produsele exportabile cererea să fie susceptibilă să crească impetuos.

Reorientarea Ungariei spre piețele cu valută forte a început cu mult înainte de schimbarea sistemului politic în 1990 și de colapsul CAER în 1991. Oricum în acea perioadă era încă posibil să se mărească exporturile în valută forte printr-o distribuire neînfrânată a subvențiilor și în plus, cel puțin ca un ultim resort, exista piața CAER<sup>32</sup>. Astfel într-o anumită măsură restricția de cerere nu era efectivă în mod consecvent, iar tendința de creștere impetuosa a cererii de export nu a fost complet eliminată.

Schimbarea în acest sens a fost completată la sfârșitul anilor '80 și mai cu seamă după schimbarea politică din 1990 și colapsul CAER-ului. După aceasta, întărirea restricției bugetare s-a accentuat, ponderea exportului firmelor private constrânse să obțină profit a crescut, în timp ce subvenționarea exporturilor a scăzut. A devenit tot mai puțin posibil de aplicat principiul „export la orice prețuri și la orice cost” și tot mai clar faptul că intențiile de cumpărare pe piețele de export constituie în mod real o restricție efectivă. Atributele intrinseci ale sistemului intern al Ungariei și relațiile curioase din cadrul CAER între economiile de penuria nu mai generau o înclinație spre o creștere impetuoașă a cererii pentru produsele de export<sup>33</sup>.

### *3.3.3. Limitarea cheltuielilor statului*

Cheltuielile guvernamentale, cea de a treia mare componentă a cererii la nivel macroeconomic, sunt și ele susceptibile să crească rapid în socialismul clasic. Toate birocații statale sunt predispuși să cheltuiască exagerat și aceasta nu este o trăsătură de sistem, dar socialismul clasic diferă de democrația parlamentară prin faptul că îi lipsește un mecanism intrinsec care să frâneze dorința de a cheltui exagerat. Guvernul nu este răspunzător în fața opiniei publice, nu există opoziție parlamentară care să critique anticipat planurile de cheltuieli ale guvernului și să verifice implementarea bugetului după aceea. Bugetul de stat este alcătuit de conducerea de vîrf, departe de privirile opiniei publice, așa cum crede de cuvință. Deoarece banca centrală este subordonată aceleiași conduceri, un deficit bugetar de orice mărime poate fi finanțat prin împrumut de la banca centrală, cu alte cuvinte prin mijloace inflaționiste ale tipăririi de bancnote. În acest sens, restricția bugetară asupra statului este deosemenea slabă. Documentele înaintate parlamentului ascund, de regulă, deficitul bugetar real și în orice caz, parlamentul își dă aprobarea legală în mod automat pentru planurile prezentate de conducerea de partid și de stat.

Această situație s-a modificat numai după schimbarea sistemului politic.<sup>34</sup> Înclinația birocației de a cheltui exagerat a rămas, desigur și pentru aceasta, dar și pentru alte motive există întotdeauna pericolul

ca bugetul statului să fie deficitar, cum de fapt a mai fost, după cum este cunoscut. Dar aceasta se întâmplă sub privirile parlamentului, ale oficiului de audit general (Curtea de Conturi), ale presei, și nu în ultimul rând ale opiniei publice, precum și ale organizațiilor financiare internaționale (F.M.I. și Banca Mondială). Acest control pune o frână înclinației de a cheltui. În acest sens, nu se mai poate spune că nu există un mecanism întrinsec pentru controlul cererii guvernamentale.

### **3.3.4. Sfârșitul tendinței de stocare**

În socialismul clasic se poate observa o tendință a producătorilor de a acumula stocuri. Aprovizionarea cu inputuri este incertă și astfel toate firmele încearcă să-și asigure funcționarea prin stocarea a cât mai multor materiale, semifabricate și componente posibile. Aceasta se poate face fără probleme, deoarece firmele sunt insensibile la costuri, datorită restricției bugetare slabe<sup>35</sup>. Toate acestea fac ca o altă componentă a cererii la nivel macroeconomic, respectiv cererea intermediară pentru bunurile de producție să fie susceptibilă de o creștere impetuoasă.

Înclinația de a stoca a încetat (a se vedea Tabelul 2) în principal datorită schimbărilor instituționale descrise anterior. Cum numeroși factori conduc gradual la sfârșitul economiei de penurie, impulsul de a stoca se diminuează.

Componentele creșterii impetuoase a cererii în economia socialistă (3.3.1 – 3.3.4) formează un tip curios de surplus monetar potențial. Deși nu există mijloace financiare lichide disponibile pentru investitori, firme exportatoare, funcționari care controlează cheltuielile guvernamentale sau firme care acumulează stocuri de inputuri pentru a-și realiza cererea în exces imediat, pot anticipa, dată fiind oferta sau permisiunea administrativă ca tranzacția să aibă loc, că banii vor fi cumva găsiți. Potențiala lor capacitate de a plăti exercită presiuni de cerere în exces cu efecte similare celor ale inflației reprimate. Potențialul surplus monetar este absorbit, ca rezultat al schimbărilor instituționale descrise anterior.

Pentru a rezuma, schimbările instituționale înlătură gradual mecanismele care generează, datorită caracteristicilor întrinseci interne ale

sistemului politic și economic, tendința pentru anumite componente principale ale cererii la nivel macroeconomic să crească impetos<sup>36</sup>.

La acest punct setul de schimbări instituționale nu include numai privatizarea, descentralizarea și dereglementarea avute în vedere în paragraful 3.1., ci și alte schimbări menționate în acest paragraf: sfârșitul relațiilor speciale de comerț exterior cu țările CAER și controlul public, în primul rând parlamentar al bugetului de stat și al cheltuielilor guvernamentale. Astfel când schimbările instituționale sunt menționate ulterior în studiu, se înțelege setul extins de schimbări.

### 3.4. Rolul venitului și al consumului personal

Rolul jucat de cea mai mare componentă a cererii la nivel macroeconomic, consumul personal, în reproducerea condițiilor economiei de penurie diferă în mod esențial de cel al celorlalte patru componente discutate anterior. Socialismul clasic nu are un mecanism intrinsec care *în mod necesar* generează o creștere impetuosa a veniturilor gospodăriilor populației și astfel a cererii gospodăriilor pentru bunurile de consum. Aceasta este singura dintre principalele componente ale cererii la nivel macroeconomic, care poate fi limitată foarte strict și eficient de către birocratie. Există stimulente eficiente la fiecare nivel al ierarhiei pentru a întări menținerea acestor limite<sup>37</sup>. Socialismul clasic nu este *în mod necesar* marcat de inflația reprimată pe piața bunurilor de consum. Poate există o perioadă lungă în care nu se produce o acumulare stabilă a veniturilor necheltuite ale gospodăriilor populației (nu pot fi cheltuite) și nici o dezvoltare a unui surplus monetar personal<sup>38</sup>. Planificatorii se străduiesc să țină puterea de cumpărare în mâinile publicului și să reconcilieze oferta și nivelul prețurilor bunurilor de consum, în ciuda frecvenței obișnuite și intesității fenomenelor de penurie.

Expresia „*în mod necesar*” a fost accentuată de două ori. Pentru că nu este imposibil ca liderii unor țări socialiste clasice să poată lăsa ca frânele să lunece din strânsoare, astfel că se conturează o cerere în exces generală pentru o perioadă mai lungă în domeniul consumului personal. Economisirea forțată datorată penuriei – surplusul monetar – se poate acumula. Deoarece nivelul prețurilor de

consum este mai mult sau mai puțin fixat, inflația reprimată va apărea în acest caz.

Situația se modifică în economiile socialiste care porneșc pe drumul reformei. Aceste țări suferă diferite combinații de inflație reprimată și deschisă, prin efortul combinat al următorilor factori:

Nivelul salariilor nominale crește mult mai repede decât productivitatea. Presiunea în această direcție este exercitată de liberalizarea politică, influența mișcărilor muncitorești și penuria de forță de muncă, definitorie încă pentru această perioadă. Partidul-stat slăbit nu mai este capabil și nici nu mai dorește să se opună presiunilor salariale cu forța cu care o făcea regimul anterior, mai represiv. Cu cât forțele care determină creșterile salariale sunt mai puternice, cu atât excedentul cererii de consum poate apărea.

Guvernul fie reușește să se împotrivească presiunilor inflaționiste asupra prețurilor, în care caz fenomenele inflației reprimate sunt mai proeminente, fie nu poate (sau chiar nu dorește) să se opună presiunilor inflaționiste, de exemplu, pentru că are o intenție declarată de liberalizare a prețurilor. În acest caz, o mișcare ascendentă a prețurilor va fi indusă atât de cererea în exces (pe partea de cerere) cât și de abolirea subvențiilor (pe partea de costuri)<sup>39</sup>. Anteriora stabilitate a prețurilor sau inflația reprimată va ceda locul inflației deschise.

Până la cotitura din 1990, o curioasă combinație de inflație reprimată și deschisă a prevalat în Polonia, cu o pondere crescândă a inflației deschise. Aceasta a luat sfârșit prin drasticele măsuri de stabilizare introduse pe 1 ianuarie 1990.

Procesul în Ungaria a fost cu mult mai puțin extrem, având loc într-o perioadă cu mult mai lungă și cu un ritm mult mai stabil (a se vedea Tabelul 3 în Kornai, 1995). A existat o inflație apreciabilă în anii '80, deși rata ei a rămas la o singură cifră până în 1987. Apoi inflația s-a accelerat și a continuat aşa pentru un timp, chiar și după schimbarea politică din 1990. S-a atins cea mai înaltă rată în 1991, când s-a situat la 35%. De atunci au existat unele succese în încetinirea ei la o rată anuală de 22-23%, în 1992 și 1993.

Este necesar să se acorde atenție legăturii logice dintre afirmațiile din paragraful anterior. Aserțiunea nu este că începutul inflației

și apoi accelerarea acesteia au fost cauza, iar eliminarea economiei de penurie este consecința. Economia de penurie nu poate fi eliminată doar prin aşezarea economiei pe o trajectorie inflaționistă, în timp ce celelalte caracteristici rămân neschimbate. Sirul de argumente în acest studiu conduce la o explicație mult mai complexă. Atât eliminarea economiei de penurie, cât și inflația sunt de fapt consecințele produse parțial de *cauze identice*. Dar o dată ce inflația a început și s-a accelerat, ea poate avea un efect asupra situației penuriei. Cu cât inflația este mai mare, cu atât reducerea puterii de cumpărare a banilor din mâinile cumpărătorilor este mai puternică (efectul echilibrului real), astfel că dacă există un surplus monetar, acesta este absorbit.

Aceasta ne conduce înapoi la subiectul secțiunii precedente, creșterea impetuoașă a cererii la nivel macroeconomic. Este o *condiție necesară* pentru eliminarea penuriei, ca să nu se manifeste o creștere impetuoașă a veniturilor personale, fie a celor de natură salarială, fie a câștigurilor din alte surse. Dacă salariile nominale și alte câștiguri cresc necontrolat, în particular într-o perioadă când liberalizarea prețurilor nu a avansat foarte mult, penuria devine extrem de intensă. (Aceasta a fost situația în Polonia și în Uniunea Sovietică și statele sale succesoare înainte de marea reformă financiară)<sup>40</sup>. Fenomenul nu a apărut în Ungaria deoarece prețurile, salariile și politica financiară au fost modelate mult mai prudent.

Ce factori pot opri salariile să crească în mod impetuos? Dacă restricția bugetară a fost întărิตă destul, pentru sectorul proprietății de stat ca și pentru cel privat, presiunea salarială va fi stânjenită de interesul firmelor în supraviețuire și maximizarea profiturilor. De asemenea, acționează în această direcție și creșterea șomajului, o ofertă de forță de muncă în exces. Dar restricțiile birocratice asupra salariilor nominale pentru a preveni creșterea impetuoașă a cererii la nivel macroeconomic pare să fie esențială până la realizarea transformării instituționale și atingerea unor noi stări ale pieței forței de muncă. De exemplu, aceasta a apărut în Ungaria și Polonia, unde firmele care plăteau salarii considerate excesive erau supuse unei impozitări penalizatoare. Respectiva restricție birocratică nu este prin ea însăși o condiție necesară pentru eliminarea

economiei de penurie, care poate să apară și fără aceasta. Este tipul de măsură care mai devreme sau mai târziu devine incompatibilă cu autonomia firmei și cu eficiența alocării resurselor. Este o măsură tipic *tranzițională* care poate accelera schimbarea de la o piață a vânzătorului la o piață a cumpărătorului.

### 3.5. Rolul politicii monetare

Este necesar ca politica monetară să aibă un caracter restrictiv pentru ca economia de penurie să fie eliminată? Înainte de a răspunde la această întrebare, să clarificăm conceptele necesare. Într-o politică monetară al cărei scop este de a controla oferta de bani, există o alegere între următoarele tipuri:

**Tipul A :** Obiectivul este de a *restriționa* oferta de monedă în comparație cu cererea de monedă. Ritmul de creștere a ofertei de monedă trebuie să fie mai mic decât cel al cererii de monedă generat de valoarea nominală anticipată a P.I.B. calculată pe baza inflației anticipate și a ratelor reale ale dobânzii. Dacă aceasta este intenția politicii monetare, o decizie trebuie luată asupra gradului în care restricția să fie aplicată.

**Tipul B:** Scopul este *nici să se restricționeze, nici să se mărească* oferta de monedă în comparație cu cererea de monedă. Politica este proiectată să asigure că ritmul de creștere al ofertei de bani va fi exact același cu cel al cererii de monedă generat de valoarea nominală anticipată a PIB calculat pe baza inflației anticipate și a ratei reale a dobânzilor. Cu alte cuvinte, presupunând o viteză de rotație neschimbată a banilor, indicele creșterii ofertei de monedă va fi egal cu produsul dintre rata anticipată a inflației și indicele anticipat de creștere reală.

**Tipul C:** Scopul este o expansiune mai rapidă a ofertei de monedă în comparație cu cererea de monedă. Ritmul de creștere a ofertei de monedă trebuie să fie mai mare decât cel al cererii de monedă generat de valoarea nominală anticipată a PIB, calculat pe baza inflației anticipate și a ratelor reale ale dobânzii. Dacă aceasta este intenția politicii monetare, o decizie trebuie să fie luată și asupra gradului în care să se realizeze această expansiune.

Atributul „restrictiv” se aplică în jargonul finanțier ungăr nu numai unei politici de tip A, cunoscută în limbajul occidental ca o politică monetară strânsă, puternic dezinflaționistă, ci și tipului B, care în mod real permite o rată planificată a inflației. Ea este restrictivă în măsura în care asigură ținerea inflației sub control. Masa monetară nu va crește mai repede decât a fost planificată prin politica monetară, în special nu datorită creșterii costurilor<sup>41</sup>.

Alternativele A, B și C sunt trei posibile *intenții* ale politicii monetare. Chiar dacă cei ce elaborează politica monetară ajung la o decizie clară asupra intențiilor lor, un număr de alte chestiuni rămân deschise. Ce mijloace sunt ei capabili și doresc să folosească pentru a-și atinge obiectivele? Si cel mai important dintre toate: sunt ei capabili să atingă ceea ce intenționează în mod coherent și consecvent?

Cercetătorii unguri în științele economice încă nu au încercat să caracterizeze politica monetară din ultimii şase-opt ani în aceşti termeni. Cifrele statistice disponibile reflectă o inconsistență între diferențele intenții mutual conflictuale și mijloacele mutual conflictuale. Rezultatul final pe parcursul acestei perioade a corespuns cel mai mult cazului de mijloc, un tip B de politică monetară de acordare. O politică monetară restrictivă de tip A a fost aplicată într-un mod mai mult sau mai puțin consistent doar pe perioade scurte. Au existat unele semne în 1992 și 1993 ale unei reîntoarceri la o politică monetară expansionistă de tip C, deși semnele nu sunt pe deplin evidente, iar expansiunea monetară nu a fost mare<sup>42</sup>.

Reîntorcându-ne la subiectul principal al studiului, prima condiție pentru eliminarea economiei de penurie este completarea schimbărilor instituționale descrise în secțiunile 3.1 și 3.3. care au fost realizate cu succes în Ungaria. Dar aceasta trebuie accompagnată de o politică monetară adecvată. Dacă politica monetară este una restrictivă de tip A, ea poate acționa precum un catalizator, accelerând eliminarea economiei de penurie. Se ridică o altă barieră în fața componentelor cererii la nivel macroeconomic susceptibile să aibă o creștere impetuosa. Restricționarea puternică a creditelor pentru investiții ajută la depășirea foamei de investiții. Controlul nivelului de credite disponibile pentru finanțarea mijloacelor circu-

lante ajută la depășirea tendinței de stocare. Dacă reminiscențele formării biocratice a prețurilor supraviețuiesc, lăsând posibilitatea ca inflația să fie în mod biocratic reprimată, o politică de frânare și restricționare a cererii la nivel macroeconomic va ușura fenomenele de penurie care însotesc inflația reprimată. Politica monetară restricțivă va stârjeni obiectivul unei politici de venituri care determină presiuni salariale, inclusiv o politică salarială permisivă.

Toate acestea pot fi spuse într-o anumită măsură și despre o politică monetară de tip B ce se acomodează cu inflația planificată. Cel puțin aceasta nu va stârjeni eliminarea economiei de penurie, chiar dacă nu o poate mări, astfel că prima condiție – completarea schimbărilor instituționale – este îndeplinită.

Bazat pe această linie de gândire se poate afirma că o condiție necesară pentru eliminarea economiei de penurie este aplicarea cel puțin a unei politici monetare de tip B sau chiar mai stricte.

O politică monetară de tip C va acționa în mod expres împotriva eliminării economiei de penurie dacă este aplicată atunci când schimbările instituționale minime necesare nu sunt complete. Eliminarea economiei de penurie în unele țări postsocialiste s-a blocat sau s-a încetinit, mai ales, deoarece o politică monetară de tip C a fost aplicată. Dar dacă eliminarea economiei de penurie a fost esențialmente realizată, o politică monetară expansionistă de tip C nu va determina reapariția ei, atât timp cât nu există o restaurare a vechiului sistem instituțional. Pe de altă parte, o astfel de politică poate accelera inflația și submina posibilele realizări anterioare în domeniul stabilizării. Aceasta, nu mai este oricum, un fenomen al economiei de penurie, ci legătura dintre politica monetară și inflație care apare normal în economiile de piață.

În unele țări postsocialiste, eliminarea economiei de penurie s-a făcut cu ezitări sau a înaintat lent, deoarece a prevalat în special o politică monetară de tip C.

### 3.6 O trecere în revistă a câtorva relații macroeconomice

O ilustrare a ceea ce s-a spus este furnizată de figurile 1 și 2, care prezint relațiile macroeconomice de bază într-o formă simplificată, folosind metoda de descriere obișnuită în macroeconomie.

Figura 1 ilustrează starea normală în socialismul clasic. La nivel macroeconomic producția este egală cu oferta „S”. Sistemul are restricție de ofertă. Atât curba ofertei „S” cât și curba cererii „D” sunt verticale; ele nu reacționează la nivelul prețurilor. Linia verticală a cererii la nivel macroeconomic este la dreapta liniei verticale a ofertei, cu alte cuvinte, există un exces de cerere la nivel macroeconomic. Săgețile îndreptate spre dreapta arată că linia cererii la nivel macroeconomic este predispusă să crească impetuos. Valoarea exactă prin care D depășește S este imaterială. Punctul esențial este doar că D este totdeauna mai mare, datorită inclinației unora dintre componente de a crește impetuos. Excesul de cerere la nivel macroeconomic nu constă doar din cererea acoperită de banii aflați în buzunarele cumpărătorilor. La ea se mai poate adăuga intenția de cumpărare care nu este încă acoperită în buzunare, dar de care firma sau instituția de stat este conștientă; dacă ea apare statul va acoperi cheltuiala<sup>43</sup>.

Figura 2 prezintă starea după ce economia de penurie a fost eliminată. Cea mai importantă schimbare în comparație cu Figura 1 este că s-a mișcat curba cererii la nivel macroeconomic. Această curbă (în domeniul statisticii comparative a figurii în care se presupune că toate circumstanțele sunt neschimbate) este înclinată în jos. Chiar dacă nici un alt factor nu acționează astfel, aşa numitul efect al echilibrului real va face ca deținătorii de monedă să reducă cererea dacă puterea de cumpărare a stocului de bani ce-l dețin scade liniar cu creșterea nivelului prețurilor. Se presupune că la nivel macroeconomic curba ofertei este verticală, cu alte cuvinte este independentă de nivelul prețurilor.

Mișcarea curbei cererii la nivel macroeconomic face posibilă intersecția celor două curbe, cu alte cuvinte, ca la nivel macroeconomic oferta să coincidă cu cererea<sup>44</sup>. Schimbările instituționale vor iniția apoi un mecanism de piață care va realiza această coïncidență în plan macroeconomic.

Unii economisti ar interpreta situația ilustrată în Figura 2 după cum urmează: echilibrul de piață de bază pe piața bunurilor a fost restaurat. Din partea mea, eu nu aş nega această descriere deoarece ea își menține specificitatea într-un *anumit sens*. Dar nu trebuie uitat că punctul de intersecție este văzut într-o figură statică bidimensio-

nală care prezintă oferta și cererea ca o funcție de o singură variabilă, q  
nivelul prețurilor. Se poate întâmpla ca la un anumit moment, pentru  
un nivel al prețurilor, cererea să egaleze oferta la nivel macroeconomic,  
dar în același timp, luat ca tendință, nivelul prețurilor crește  
constant, cu alte cuvinte există inflație în timp ce oferta scade; oferta  
și cererea nu mai reușesc să coincidă la nivel macroeconomic, etc.  
Astfel nu ar fi corect să se spună că situația economică arătată în  
Figura 2 este o piață în echilibru fără o apreciere prudentă.

### 3.7. Autogenerarea penuriei

Așa cum s-a arătat, există câteva cauze concurente ale economiei  
de penuria. De când a apărut statul, oamenii s-au obișnuit cu penuria  
din jurul lor, iar aceasta s-a imprimat în anticipații și comportament,  
ceea ce a intensificat penuria. Penuria reproduce penuria.

Să citez două exemple, ambele fiind menționate anterior. Una  
este tendința de a stoca; faptul că este anticipată o penurie de inpu-  
turi determină firmele să acumuleze stocuri care apoi cresc dispro-  
porția dintre cerere și ofertă. Celălalt exemplu este foamea de  
investiții, care a fost inclusă printre factorii ce cauzează penuria.  
Unul dintre motivele pentru care se îndrăznește efectuarea de in-  
vestiții într-un mod nedisciplinat este inexistența friciei că produsele  
vor avea dificultăți de vânzare. Într-o economie de penuria cro-  
nică se găsește întotdeauna un cumpărător.

Anticipațiile penuriei aparțin categoriilor de profeții auto-realiza-  
zabile în psihologia economică. Iată de ce penuria este greu de eli-  
minat. Dar când agenții economici simt pe o perioadă mai lungă că  
penuria a luat realmente sfârșit, ei încep să-și revizuiască antici-  
pațiile și să înevețe noul comportament.

### 3.8. Efectul schimbărilor politice

Schimbările instituționale descrise în secțiunile 3.1. și 3.3. au  
început în cursul perioadei de reforme în cadrul politic al sistemului  
socialist. Exemplul Ungariei arată că primul pas important spre  
eliminarea economiei de penuria poate fi făcut pe parcursul unui

proces prelungit de reformă. Dar recunoașterea acestui fapt este compatibilă cu observația că aceste schimbări au fost până la urmă accelerate și consolidate de schimbarea sistemului politic. Înainte de cotație situația era ambivalentă; nimeni nu putea fi sigur că schimbările erau finalizate. Existau motive istorice pentru această neliniște, înainte de toate suprimarea Primăverii de la Praga din 1968, sau stagnarea reformelor economice ungare între anii 1972-1973. Atât timp cât partidul comunist menținea monopolul politic, sectorul privat nu putea deveni dominant și nu existau garanții legale pentru siguranța proprietății private. Firmele proprietate de stat încă simțeau că privilegiile lor au fost reduse, dar ele au supraviețuit în mod esențial.

În Ungaria schimbările politice s-au petrecut în 1989-1990. Partidul Comunist a pierdut monopolul politic. Au fost alegeri parlamentare, după care nu numai partidele care formau guvernul, ci și cele din opoziție au putut să declare într-un mod credibil atașamentul lor la obiectivul unei economii de piață bazată pe proprietatea privată. De atunci, în locul unor aluzii voalate la capitalism, transformarea economiei dintr-un sistem socialist într-unul capitalist a devenit politica guvernamentală oficială. Această schimbare radicală, rapidă a structurii puterii și ideologia proclamată oficial a dat un impuls procesului transformării instituționale relevat în secțiunile 3.1. – 3.3., care a dus în ultimă instanță la eliminarea penuriei.

### 3.9. Rezumatul analizei cauzale

Figura 3 rezumă relațiile dintre factorii care influențează eliminarea penuriei. Pentru claritate numai principalele direcții a efectelor au fost arătate. De adăugat că toți acești factori se influențează reciproc și desigur că există efecte reactive. Astfel mișcându-ne de la stânga la dreapta în direcția principală a lanțului cauzal, factorii din partea dreaptă reacționează asupra factorilor din stânga lor.

Legătura cauzală fundamentală poate părea evidentă pentru mulți: o dată ce sistemul socialist a luat sfârșit, economia de penurie se termină cu el<sup>45</sup>. Dar există numeroși factori ce intervin între cauza ultimă (schimbarea sistemului) și efectul ultim (eliminarea

economiei de penurie). Un tip particular de ierarhie în lanțul relației cauză–efect a fost expusă în studiu și apare într-o formă schematică în figură. Potrivit acesteia structura politică are un rol decisiv asupra instituțiilor, deoarece schimbă comportamentul agenților economici, iar acest comportament generează eventual starea de echilibru tipic sistemului.

Eliminarea economiei de penurie necesită atât o politică macroeconomică adecvată, înainte de toate politici monetare, fiscale și de venituri potrivite cu acest obiectiv și o transformare la nivel macroeconomic care determină apariția unor actori economici al căror comportament este în conformitate cu piața.

Ideia fundamentală este una sugerată și de lucrările mele anterioare: economia de penurie cronică este o trăsătură *specifică* a sistemului socialist clasic. Prima mișcare spre eliminarea ei poate fi luată înainte de schimbarea politică, dar acestea sunt schimbări ambivalente, care nu sunt încă trainice sau bine înrădăcinate. Eliminarea economiei de penurie devine deplină când transformarea sistemului politic și economic a avansat până la amploarea cerută<sup>46</sup>.

Nu este o condiție necesară pentru eliminarea economiei de penurie cronică pentru ca schimbarea generală a sistemului, inclusiv schimbările instituționale specifice subliniate în acest studiu, să aibă loc 100%, cu toată consecvența. Este suficient ca să se fi atins un anumit prag. Să dau câteva exemple pentru a fi clară această idee:

1. Nu este suficient (sau posibil) ca să avem o intrare perfect liberă pe piață. Dar trebuie să existe destulă libertate, astfel încât penuria să poată induce o intrare relativ rapidă.
2. Privatizarea proprietății de stat nu este necesar să fie completă. Dar este nevoie de un sector privat suficient de extins pentru a elimina relativ rapid penuria determinată de sectorul de stat. Acesta este un criteriu pe care doresc să-l accentuez în mod particular. Nu este nevoie să se aştepte până când sectorul de stat devine predominant înainte de a se lua măsurile necesare pentru eliminarea penuriei. Dar până când sectorul privat nu a atins o dimensiune minimă, nici cele mai radicale măsuri de stabilizare financiară nu vor aduce rezultate durabile.
3. Nu este necesar ca importurile să fie în întregime liberalizate. Dar trebuie să existe suficientă libertate care să asigure ca

penuria generată de producția internă poate fi compensată rapid de importuri.

4. Chiar dacă restricția bugetară nu s-a înăspirit și nu are o mare extindere, ea trebuie să atingă un grad de duritate la care firmele proprietate de stat să simtă că supraviețuirea lor nu mai este garantată. Ele trebuie să simtă nevoia de a lupta pentru supraviețuirea lor pe piață<sup>47</sup>

5. Pentru a continua ideia precedentă – schimbarea din mediul economic trebuie să fie suficientă pentru a potoli foamea de investiții.

6. Chiar dacă unele prețuri rămân fixe, trebuie să existe o proporție suficient de ridicată de prețuri libere pentru a determina o mișcare substanțială a nivelului prețurilor, astfel încât cererea și oferta să poată deveni aproximativ egale la nivel macroeconomic.

Ungaria a început o abordare stabilă a acestor praguri în 1968. Primii ani după schimbarea politică au fost suficienți pentru a atinge pragurile necesare la toate punctele principale. Din 1992 însă, economia ungăra nu mai poate fi denumită drept o economie de penurie cronică.

Eliminarea economiei de penurie în Polonia a avut loc într-o perioadă mult mai scurtă, într-o formă condensată, ca un soc brusc. Aceasta a fost posibilă pentru că se începuse în ultimii ani ai sistemului socialist un proces modest, dar real de reforme; exista deja un sector privat substanțial. De asemenea, a fost posibilă deoarece stabilizarea a fost obținută după schimbarea sistemului politic în 1988-1989. Aceasta a furnizat un sens de irevocabilitate în astfel de probleme fundamentale ca: abolirea statutului privilegiat al proprietății de stat, libera intrare pe piață, protecția și încurajarea proprietății private, etc.

Câteva state succesoare ale Uniunii Sovietice, pe de altă parte, au implementat măsuri radicale de stabilizare înainte ca pachetul minim de măsuri schițat mai sus să fie conceput. Sectorul privat, de exemplu, era atât de rudimentar, iar sectorul de stat era atât de protejat, că libera intrare pe piață, concurența și ajustarea la cerere nu se putea dezvolta suficient. De înțeles, penuria și inflația ajung să coexiste în aceste țări<sup>48</sup>. Rezultă din ceea ce s-a spus că eliminarea economiei de penurie poate avea loc gradual, pe o lungă

perioadă, sau, printr-o modificare bruscă a proporțiilor dintre ofertă și cerere, poate fi condensată într-o perioadă scurtă. Dar ultima linie de argumentare va conduce la abolirea permanentă a penuriei, numai dacă transformarea sistemului politic și economic a atins anterior cel puțin un nivel critic minim.

Eliminarea economiei de penurie cronice este un rezultat al schimbării de sistem. Această afirmație poate fi inversată; observând cât de departe a ajuns o țară în eliminarea economiei de penurie și măsura în care eliminarea s-a dovedit durabilă este o indicație convergentă asupra profunzimii schimbării sistemului.

Aceasta nu este doar o serie de jaloane pentru măsurarea progresului în schimbarea sistemului, ci este și unul dintre cele mai importante instrumente de măsură. Expresia „tranzitia la o economie de piață“ este deseori folosită în politică și viața publică. Acum o economie poate fi denumită o economie de piață dacă nu este caracterizată de penurie cronică, generală și larg răspândită. Astfel clasificarea stadiului în care se află o țară în relația cu eliminarea economiei de penurie va furniza indici simpli, tangibili, ușor cuantificabili pentru a decide unde se află în relația cu constituirea unei economii de piață.

În această privință Ungaria a parcurs deja un drum lung. Bazat pe linia anterioară de gândire se poate spune că economia ungară a devenit o economie de piață. Mecanismul de piață încă funcționează cu un grad apreciabil de fricțiune – nu este încă matur – dar a devenit mecanismul caracteristic de coordonare.

#### 4. Economia de penurie și piața forței de muncă

Principalul subiect al studiului este piața bunurilor (și a serviciilor). Să facem acum o scurtă digresiune pentru a introduce în analiză o examinare a pieței forței de muncă.

În sistemul socialist clasic, penuria cronică pe piața bunurilor a coincis pentru mult timp cu prezența excesului de ofertă pe piața forței de muncă. Șomajul deschis sau latent sunt caracteristice inițial unei agriculturi înapoiate. Dar surplusul de forță de muncă

și alte elemente ale rezervei de resurse de muncă sunt mai devreme sau mai târziu, absorbite de creșterea economică forțată, caracteristică socialismului, presupunând că istoria oferă destul timp pentru ca procesul să-și urmeze cursul.

Absorbția surplusului forței de muncă a avut loc în Uniunea Sovietică și în țările socialiste est-europene. Descrierea în jargonul economic al timpului era că stadiul extensiv al creșterii economice (stadiul bazat pe atragerea progresivă de noi resurse) luase sfârșit și că era timpul pentru faza intensivă, în care creșterea economică trebuia să fie obținută printr-o mai eficientă utilizare a resurselor și prin creșterea productivității factorilor.

Din punctul în care economia socialistă ajunge în faza intensivă, creșterea economiei se încetinește, iar economia în câteva țări sociale începe să stagneze. Economia nu este capabilă să-și crească eficiența cu care utilizează resursele atrase în producție, indicând o slabă performanță în creșterea productivității factorilor. Fiecare rutină de dezvoltare și creștere economică a fost inițial proiectată pentru creșterea economică extensivă. De aici rezultă că fiecare factor de decizie în producție sub influența imboldului expansiunii, ar dori să aibă acces nu numai la mai multe investiții (foamea de investiții), dar și la mai multă forță de muncă. Penuria de forță de muncă devine cronică în economiile sociale după stadiul extensiv; se dezvoltă o piață a vânzătorului și pentru forța de muncă.

În general este cunoscut că utilizarea forței de muncă în cadrul firmei este scăzută: există șomaj la locul de muncă. Cu o restricție bugetară slabă, nu există destule stimulente pentru a reduce costurile sau să se economisească forța de muncă. Aceasta este agravată și mai mult de supraocuparea forței de muncă, o tendință analoagă celei de stocare a stocurilor de inputuri. Deoarece penuria forței de muncă a devenit permanentă este bine să se posede o rezervă de forță de muncă, de teamă să nu fie o oprire de producție, deoarece unul sau altul dintre muncitorii este absent în mod neașteptat sau pentru că locurile de muncă nu pot fi completate în viitor. Astfel surplusul de forță de muncă nu este concediat.

În afară de aceste considerații economice, există criterii politice și etice de garantare a ocupării forței de muncă și securitatea locului de muncă.

Când sistemul socialist sovietic și est-european s-a prăbușit, practic fiecare țară prezenta o penurie cronică de forță de muncă<sup>49</sup>. Aceasta reprezenta o parte integrantă a sindromului economiei de penurie.

În cursul tranzitiei postsocialiste, eliminarea penuriei cronice de produse și servicii este însotită de eliminarea penuriei de forță de muncă; cererea în exces se transformă într-o ofertă în exces. Șomajul apare și crește. Numărul locurilor de muncă libere mai depășea încă numărul persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă în Ungaria până în mai 1990. După aceasta numărul șomerilor a crescut constant, atingându-se un vârf al ratei șomajului de 13,6% în februarie 1993. De atunci rata șomajului a mai scăzut întrucâtva fiind de 11,8% în aprilie 1994. O schimbare similară a avut loc în toate celelalte economii postsocialiste<sup>50</sup>.

Expresia folosită până acum a fost că ambele evenimente au apărut în paralel. Dar aceasta nu înseamnă că ele au loc în mod independent unul de celălalt. În esență, *aceleași cauze* care pun capăt penuriei de produse conduc, și la eliminarea cererii în exces pentru forță de muncă și apoi, pe măsură ce procesul continuă la ofertă în exces pentru forță de muncă și o creștere considerabilă a respectivului excedent de ofertă<sup>51</sup>. Să menționez câțiva factori fără pretenția de a fi complet:

1. Frâna creșterii impetuioase a cererii la nivel macroeconomic și apoi stagnarea și recesiunea acesteia, precum și eliminarea foamei de investiții au determinat sfârșitul foamei de forță de muncă. Cu mult mai puține noi locuri de muncă sunt create decât atunci când creșterea economică forțată atingea punctul culminant.

2. În același timp tot mai multe locuri de muncă vechi dispar. Întărirea restricției bugetare asupra firmelor de stat face ca producția să fie sensibilă la costuri. Dacă firmele proprietate de stat obișnuiau să nu dea importanță șomajului la locul de muncă înainte de schimbarea sistemului, acum sunt capabile să-și permită acest lucru tot mai puțin. Totodată schimbarea din mediul politic și abandonarea oficială a obligației de asigurare a ocupării depline a forței de muncă și securitatea locurilor de muncă permite firmelor proprietate de stat să recurgă la concedieri. Poate fi adăugat și fap-

tul că noile firme private nu vor dori să angajeze mai multă forță de muncă decât este absolut necesar.

3. Această schimbare de la penuria de forță de muncă la șomaj este accelerată de recesiunea ce însoțește transformarea. O curioasă triplă conexiune apare între (I) schimbările care promovează eliminarea penuriei; (II) scăderea producției<sup>52</sup> și (III) apariția și creșterea șomajului. Frânele asupra cererii la nivel macroeconomic (între alii factori politica monetară și de venituri) acționează și asupra ofertei la nivel macroeconomic, ca o consecință a binecunoscutului efect al multiplicatorului. Cererea de forță de muncă se reduce și ca un rezultat al recesiunii. Cererea de consum scade în continuare datorită creșterii șomajului, ceea ce reduce și mai mult cererea la nivel macroeconomic. Ca rezultat al recesiunii apare nu numai un excedent de ofertă de forță de muncă, dar și un excedent de ofertă pe piața bunurilor. Dar chiar dacă nu există un evident excedent de ofertă în forma creșterii stocurilor de outputuri, volumul capacitatei de producție neutilizată va crește și o dată cu el excedentul de ofertă națională<sup>53</sup>.

Producția reală este substanțial mai mică decât autputul potențial. Astfel anteroară economie a excedentului de cerere a devenit în mod vizibil opusul ei, respectiv una a excedentului de ofertă.

Remarcile de mai sus au atins doar pe scurt mecanismul și forțele motrice ale tranziției, trecerea de la penuria la surplus. Ar fi în afara obiectului acestui studiu să clarifice problema de ce șomajul a devenit persistent. Există unele explicații parțiale binecunoscute. Fără pretenția unei liste complete, menționez doar câteva:

1. Compozițiile cererii forței de muncă și ofertei de forță de muncă nu sunt în corespondanță una cu celalătă, datorită constantei restructurării a producției. Cu cât mai mare este profunzimea și viteza restructurării (iar acestea nu vor fi foarte mari pentru un timp îndelungat în economia postsocialistă) cu atât mai mare va fi șomajul fricțional;

2. Poate fi interesul antreprenorului să combine un nivel mai redus al forței de muncă angajate cu plata unor salarii mai ridicate, deoarece teama de șomaj va stimula lucrătorii să lucreze mai bine (teoria *salariului de eficiență*);

3. Persoanele realmente ocupate vor tinde să lucreze pentru salarii mai ridicate pentru ele însăși, chiar dacă un nivel mai ridicat al salariilor îngustează ocuparea forței de muncă (teoria *insider-outsider*);

4. Dacă ocuparea forței de muncă sporește foarte rapid, apropiindu-se foarte mult de ocuparea deplină, va determina creșteri salariale și presiune inflaționistă, astfel încât economia este din nou prevenită asupra consecințelor unei rate înalte a ocupării forței de muncă (ipoteza *ratei naturale*).

5. Există o legătură între competiția imperfectă, pe de o parte, și subocuparea forței de muncă de tip Keynesian, pe de altă parte.<sup>54</sup> Am citat aici numai numele celor mai bine cunoscute teorii. O sinteză a teoriilor citate (și a altor câtorva nemenționate) este în curs de apariție<sup>55</sup>. Problema este dacă aceste teorii luate împreună sugerează că şomajul cronic este o caracteristică intrinsecă a capitalismului.

Numeroase probleme teoretice dificile apar în acest punct. În cazul *socialismului*, îndrăznesc să spun în mod ferm, după o perioadă îndelungată de examinare teoretică, experiență practică și dezbatere, că economia de penurie cronică este o trăsătură specifică a sistemului. Un fenomen însoțitor al penuriei cronice de produse (la un anumit nivel al dezvoltării economice) este o penurie cronică de forță de muncă.

Presupunerea mea este că în mod similar, o trăsătură specifică a *sistemului capitalist*, este constituită de frecvențele apariției ale excedentului de ofertă reală și națională, de excedentul de capacitate ce însoțește concurența imperfectă și şomajul cronic. Dacă o economie de penurie este tipică pentru sistemul socialist, sistemul capitalist poate fi descris ca o economie a surplusului.

Micropiețele economiilor de piață sunt în mod normal mult mai apropiate de starea de echilibru walrasian (unde oferta egalează cererea) decât cele din economiile socialiste. Dar îndepărțări de la sistemul walrasian pot fi de asemenea observate, desigur, în economiile de piață, frecvențele relative ale deviațiilor pozitive și negative fiind reversul celor din economiile socialiste. În sistemul socialist, cazurile de excedent de cerere (reală și nominală) erau mult mai frecvente, substanțiale și de durată, decât cele de excedent de ofertă, în timp ce în sistemul capitalist cazurile de excedent de ofertă (real și nominal) sunt mult mai frecvente, substanțiale și de durată decât acele de excedent de cerere.

Eu spun „presupun” și nu îndrăznesc să fac o afirmație mai tranșantă decât aceasta. Este greu să se discearnă câte dintre aceste fenomene au caracter ciclic, câte pot fi puse pe seama fricțiunilor inevitabile ale adaptării și care derivă din sistemul însăși.

În timp ce ciclul de afaceri și șomajul sunt subiectul unei literaturi vaste marcate de opinii divizate și dezbatere aprinse, au existat puține discuții asupra a ceea ce este specific sistemului în problemele lumii capitaliste moderne. Pentru cei mai mulți economiști occidentali sistemul economiei de piață capitalistă există în mod natural, iar problema însăși apare ca fiind stranie<sup>56</sup>. O examinare a naturii specificului sistemului necesită pe de o parte un punct de vedere istoric și pe de altă parte o comparație a capitalismului cu diferite alte sisteme. Transformarea postsocialistă oferă o unică șansă tocmai pentru o asemenea privire comparativă istorică.

## 5. Evaluare

În final, să ne întoarcem spre o evaluare a schimbărilor. În ce mod eliminarea economiei de penurie poate fi apreciată ca o evoluție favorabilă sau nefavorabilă? În loc să ţintesc la un singur rezultat, eu voi încerca să divizez efectele în elementele lor componente.

### 5.1 Bunăstarea consumatorului

Într-o economie de penurie cronică, bunăstarea consumatorului este determinată nu numai de ce este în mod real consumat, ci și de evenimentele dinainte și după cumpărare.

Într-o piață a cumpărătorului, vânzătorul este în principal cel care trebuie să înfrunte neplăcerile asociate cu tranzacția, informația și căutarea, dar într-o piață a vânzătorului situația este inversă. Fiecare familie trebuie să consume ore bune din timpul liber pentru cozi și căutări<sup>57</sup>.

Dacă eventual o cumpărătură are loc, substituția forțată este obișnuită. În limbajul teoriei utilitatii, aceasta înseamnă că un cumpărător trebuie să se mulțumească cu o utilitate mai redusă.

Același lucru se întâmplă într-un context temporal când cumpărătorul trebuie să amâne efectuarea unei achiziționări datorită penuriei. O pierdere mai mare a bunăstării consumatorului apare când cumpărătorul abandonează cu desăvârșire intenția de achiziționare.

Cumpărătorii ajung să se simtă mai prost de lipsa din apărare. Ei întâmpină grosolăniile vânzătorilor, trebuie să fie umili față de ei, să îi fleteze sau chiar să încearcă să îi mituiască. Toate aceste pierderi ale consumatorului încetează o dată cu eliminarea economiei de penuria.

Asemenea schimbări nu pot fi reprezentate prin mijloacele valorilor indicilor sintetici. Statisticile obișnuite prezintă doar cantitatea și conținutul consumului, fără să exprime sensul pierderii determinate de efortul și nemulțumirea necesitate de consum.

Cea mai amăgitoare practică este folosirea indicelui salariului real în mijlocul unor schimbări dramatice ale situației de pe piață. Ce semnifică o creștere de preț în cazul unui bun care a fost ieftin conform listei oficiale de prețuri, care nu putea fi niciodată obținut, iar acum este scump, dar disponibil pe piață liberă?<sup>58</sup> Această schimbare, celelalte lucruri fiind egale, reduce indicele salariului. În timp ce sporirea neîndoelnică a bunăstării individului, utilitatea savurată de cumpărător, furnizată de sentimentele de pierdere cauzate de penuria sunt incluse între factorii psihologiei economice care determină bunăstarea.

Deși din punct de vedere statistic este dificil sau chiar imposibil de a detecta efectul favorabil al eliminării penuriei, problema este: ce valoare este acordată de către indivizii vizăți, care suportă schimbarea? Probabil că ei acordă o valoare mult mai scăzută ulterior eliminării penuriei, decât o acordă pierderilor cauzate de aceasta înainte de schimbare. Astăzi cumpărătorii unguri s-au obișnuit cu eliminarea penuriei. O iau ca normală și nu se simt încântați de aceasta. În limbajul teoriei utilitatii, aş spune că utilitatea abolirii unei circumstanțe nefavorabile (condițiile economiei de penuria, așa cum sunt simțite de către cumpărători) nu egalează (în sensul că este mai puțin decât) disutilitatea existenței aceleiași circumstanțe<sup>59</sup>. Un politician care direcționează schimbarea poate fi înfuriat și poate să stigmatizeze poporul ca fiind nerecunoscător, dar aceasta nu va

schimba natura umană. Gospodina care este obișnuită să stea liniștită la coadă la măcelărie și este mulțumită în cazul când primește câteva bucăți de carne fără posibilitatea de a alege, privește acum mare selecție, nu numai cu indiferență, ci cu iritate și exasperare datorită prețului ridicat al cărnii. Ea va fi nerecunoscătoare pentru sfârșitul penuriei de carne dacă mijloacele sale financiare vor fi reduse și ea nu-și poate permite să cumpere carnea pe care ar dori-o.

Acest exemplu aruncă o lumină nu doar asupra uitării oamenilor atunci când compară sistemele, ci și asupra faptului că schimbarea regimului pieței are consecințe *distributive*. Sa spunem pentru nevoia de simplitate că aceeași cantitate și sortiment de bunuri este dată cum-părătorilor în fiecare regim, dar acest ansamblu de produse nu reușește să îndeplinească nevoile cumpărătorilor. Ambele regimuri vor face uz de criterii de selecție specifice pentru a decide cine va lua bunurile și cine va fi lăsat pe dinafară. Într-o economie de penurie există diferite principii asamblate în procesul de selecție: meritul, loialitatea față de autorități și poziția în ierarhie, nevoia, relațiile și mita, timpul de stat la coadă și pur și simplu sansa. Îmbinarea specifică a acestor criterii variază de la țară la țară, de la perioadă la perioadă și de la piață la piață. Câteva feluri de criterii se aplică și într-o economie de piață, dar există în mod clar o strânsă corelație pozitivă între situația veniturilor (care este din nou determinată de diferiți factori) și îndeplinirea intențiilor de cumpărare. Aici „banii vorbesc” înainte de toate.

## 5.2 Sentimentul de siguranță

Aceleași trăsături ale sistemului socialist care produc economia de penurie generează totodată o stabilitate specială a prețurilor, salariilor, ocupării forței de muncă și asigurarea prestațiilor sociale. Fiind analizate anterior, aceste trăsături sunt considerate aici din punct de vedere al efectelor pe care le au asupra sentimentului de siguranță al cetățenilor. Eliminarea penuriei este combinată cu deteriorarea acestui sentiment de siguranță.

Rigiditatea prețurilor și salariilor, care sunt strict reglementate centralizat și păstrate timp îndelungat, face mai dificil ca economia să se adapteze și prejudiciază serios eficiența sa. În același timp se

mărește sentimentul de siguranță al gospodăriei în anticiparea viitoarei sale situații financiare. Fluctuațiile prețurilor, salariilor, ratelor de schimb și ale ratelor dobânzilor în economia de piață sunt mai puțin predictibile.

Sistemul socialist prin redistribuirea asigurată de stat furnizează servicii sociale în coconcordanță cu reguli clare, deși la un standard scăzut. Deoarece acestea sunt gratuite, sau aproape gratuite, o penurie cronică la aproape toate acestea își face apariția. Pe măsură ce aceste servicii sunt transferate în sfera pieței, fenomenele de penurie iau sfârșit, dar ca o funcție a acesteia, oferta garantată de stat este limitată la o arie tot mai îngustă.

Așa cum s-a discutat în detaliu în secțiunea 4, piața forței de muncă și a bunurilor trec de la o piață a vânzătorului la o piață a cumpărătorului. Tot ceea ce a fost luat în considerare în ultima secțiune ca un câștig pentru *consumatori* pe piața bunurilor (mai puțină căutare pentru ofertă, mai mari posibilități de alegere, lipsa nevoii de a se umili *în fața* vânzătorului) constituie o pierdere pentru salariații de pe piața forței de muncă. Acum trebuie să caute de lucru, nu pot alege între locurile de muncă, se pot găsi ei însăși în situații înjosoitoare. Astfel același individ este simultan un câștigător în calitate de consumator și un perdant în calitate de salariat. Ocuparea garantată a forței de muncă și siguranța locului de muncă iau sfârșit o dată cu economia de penurie.

### **5.3. Dependența cetățenilor; relații între birocrație și economie**

Nimeni nu a „planificat” ex-ante că sistemul socialist va funcționa ca o economie de penurie. Dar extinzându-se, economia de penurie a făcut un serviciu deosebit autocrației partidului-stat și puterii ierarhiei biocratice<sup>60</sup>. Economia de penurie stârnjenea libertatea de alegere individuală. Era una dintre principalele garanții că indivizii vor trăi într-o stare de dependență față de firmele de producție proprietate de stat și de birocrația partidului-stat<sup>61</sup>. Aceasta era simțită de către consumatori în viața de zi cu zi, ca și de către managerii firmelor. Publicul era, de asemenea, lipsit de apărare în

față deciziilor politice ale conducerii de vârf, care avea un drept suveran pentru a decide în materie de ofertă, cerere, prețuri, salarii, extindere și distribuire a penuriei.

Eliminarea economiei de penurie pune capăt *acestui tip* de lipsă de apărare. Nu doresc să idealizez piața cumpărătorului; eu nu consider că aceasta este întruchiparea suveranității nelimitate a consumatorului. Gusturile consumatorilor sunt influențate în mare măsură de către producători, frecvent într-un mod manipulativ. Dar ei pot face asemenea lucruri doar în cadrul unor anumite limite. Piața este un mecanism care ajustează producția la preferințele consumatorilor pe o scară largă, chiar dacă există fricțiuni. Or consumatorii trebuie, cel puțin, să-și dea consimțământul prin alegările în materie de achiziții și dacă producătorii oferă ceva nou, ei nu pot utiliza niciodată forța asupra cumpărătorilor.

Parlamentul și guvernul în funcțiune, chiar dacă acționează în cadrul unei forme democratice a statului, pot influența și restricționa dorințele consumatorilor într-o anumită măsură. Dar trebuie adăugat că se dictează mai puțin consumatorilor, cu cât mai democratic este sistemul.

Astfel în cele din urmă, eliminarea economiei de penurie întărește drepturile și libertățile cetățenești<sup>62</sup>. Mai există încă un fenomen care este de menționat atunci când se discută relația dintre birocrație și actorii din economie: corupția. Corupția există și în economia de penurie; *cumpărătorii* să obțină acces la bunurile și serviciile pe care le doresc în acest fel, prin mituirea vânzătorului sau a biocratului care alocă resursele. O dată cu eliminarea economiei de penurie și expansiunea rapidă a întreprinderii private, există o schimbare de direcție, vânzătorul dorind acum să obțină comenzi de stat prin corupție. În plus corupția apare oriunde succesorul antreprenorilor privați depinde parțial de acțiunile funcționarilor de stat însărcinați să decidă cine și în ce termeni dobândește active din proprietatea de stat, câștigă închirierea unei clădiri sau teren proprietate de stat, primește un permis pentru a desfășura o activitate reglementată de către stat, etc. Mulți oameni de afaceri mai bogăți pot acum să își permită să cheltuiască sume mari pentru corupție. O dată cu eliminarea sistemului socialist și represiunea

slăbește. Marea realizare a extinderii drepturilor și libertăților are efectul secundar regretabil al pierderii controlului.

#### **5.4. Creșterea economică, dezvoltarea calitativă și avansul tehnic**

Tot ceea ce s-a spus până acum despre avantajele și neajunsurile schimbării derivă dintr-o comparație statică a două stări constante. La aceasta trebuie adăugate efectele care influențează dinamica funcționării sistemului.

Înțial, schimbarea pare să aibă un efect negativ asupra creșterii cantitative a economiei, care poate fi măsurată, de exemplu, prin indicii outputului agregat. Principala forță motrice a rapidei creșteri economice de la începutul socialismului clasic a fost foamea de investiții, care deriva, printre alți factori, de la anticipația că penuria va persista, astfel că aproape orice output putea fi vândut – creșterea economică nu era niciodată stârjenită de dimensiunea limitată a cererii. Această veche *forță motrice* încetează în tranziția postsocialistă, în timp ce noile forțe, derivând din motivația profitului sunt încă slabe. De asemenea, o contribuție la aceste evoluții revine și altor efecte recessioniste care însotesc schimbarea.

Între timp schimbarea regimului pieței forțează îmbunătățiri ale eficienței producției. Unele dintre aceste efecte apar rapid, făcându-se simțite în activitatea zilnică a firmei. Încertitudinea anteroară legată de achiziționarea inputurilor este redusă, existând mai puține probleme în obținerea materiilor prime, semifabricatelor și componentelor. Penuria de forță de muncă ia sfârșit și o dată cu ea șomajul la locul de muncă. Toate aceste schimbări contribuie la utilizarea cu mai multă eficiență a factorilor de producție care mai devreme sau mai târziu contribuie la o creștere mai rapidă a economiei.

Mai important este însă efectul pe termen lung. Cel mai grav prejudiciu pe care îl face este să se coupleze cu alți factori în încreștinirea progresului tehnic. Se văduvește activitatea economică de forță motrice generată de rivalitatea de piață. Socialismul a pierdut competiția între cele două sisteme înainte de toate pentru că pe termen lung a rămas în urmă în creșterea producțivității muncii.

Din compararea sistemelor politice și economice, am ajuns la concluzia că această situație va fi schimbată prin trecerea de la piața vânzătorului la piața cumpărătorului. Eu cred că mai devreme sau mai târziu, diseminarea inovațiilor realizate în altă parte se va accelera în regiunea postsocialistă și că aici vor apărea inovații cu adevărat originale, de pionierat. Acum eu pot doar să exprim propria mea încredere. Va trebui însă să aşteptăm pentru ca faptele să confirme sau să nege această prognoză.

### 5.5. Rezumatul evaluării

Transformarea, și în cadrul ei eliminarea economiei de penurie este o combinație de schimbări favorabile și dăunătoare, binevenite și dureroase. Am încercat să prezint atât efectele favorabile cât și cele nefavorabile într-un mod obiectiv. Economia trece de la o traiectorie normală la alta. Atributul „normal” exprimă faptul că acestea nu sunt modele teoretice pure, idealizate, cu caracteristici extreme, ci formațiuni istorice reale conținând un amestec de bine și rău. Ambele traiectorii sunt marcate de o combinație de trăsături a căror evaluare depinde de sistemul de valori îmbrățișat de individul sau grupul care dă verdictul.

Nu doresc să ascund propriul meu verdict: în conformitate cu sistemul meu de valori, avantajele depășesc neajunsurile. Eu privesc eliminarea economiei de penurie ca o realizare a transformării postsocialiste, deși sunt conștient că există costuri mari care trebuie plătite pentru aceasta.

Se poate presupune că o proporție însemnată a oamenilor, pe bază altui sistem de valori, va formula o judecată de valoare mai puțin favorabilă<sup>63</sup>. Există multe motive pentru aceasta. În cazul unora este uitarea istorică menționată anterior, spălarea memoriei de suferințele și pierderile cauzate de penurie. În cazul altora este faptul că ei se află în partea perdantă și nu în partea câștigătoare în procesul de redistribuire ce rezultă din tranziția spre o piață a cumpărătorului. În final, există și o altă circumstanță ce explică atitudinea opiniei publice. Criteriul decisiv pentru un cercetător teoretician în comparația sistemelor este efectul pe termen lung, înainte de toate, modul în

care eliminarea economiei de penurie va influența tendința pe termen lung a productivității muncii. Dar, de înțeles, majoritatea oamenilor dau puțină atenție acestui lucru și așteaptă nerăbdători o schimbare în bine, perceptibilă în mod direct.

Toate acestea explică de ce un mare număr de oameni nu acordă o importanță aparte eliminării economiei de penurie, chiar dacă aceasta este una dintre evoluțiile cele mai notabile, tangibile și semnificative pe termen lung ale tranziției post-socialiste.

[Apărut în „Közgazdasági Szemle”, vol. 41, nr. 7-8, în limba maghiară și în „Struggle and Hope”, în limba engleză.]

### Note

<sup>1</sup> Doresc să mulțumesc tuturor celor care au făcut comentarii asupra versiunii inițiale a acestui studiu, în special pentru sfaturile lor valoroase. Francis Bator, Zsuzsa Dániel, István R. Gábor, János Gács, János Köllő, Mária Lackó, John Litwak, Gerard Roland, András Simonovitz, David Stark, Katalin Szabó și Éva Várhegyi. Cercetarea mea a fost susținută de Fundația Națională Maghiară de Cercetare Științifică [OTKA], Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare, Collegium Budapest și Institutul pentru studii avansate cărora doresc să le exprim mulțumirile mele.

<sup>2</sup> A se vedea Kornai (1992), p. 223.

<sup>3</sup> A se vedea Kornai (1959) [1957], capitolul IV (1980) și (1992). Pentru o recapitulare a dezbatelor asupra penuriei eu recomand Kornai (1992), capitolele 11, 12 și 15, Hare (1989) și van Brabant (1990).

<sup>4</sup> Am studiat deja profund operele anterioare când am scris *Economia Penuriei Economics of Shortage*. Referințele la acestea pot fi găsite în Kornai (1980), p. 29-30 și 133 și în Kornai (1992), p. 228-229.

Aici aş dori să menționez (pentru similitudine în ordine alfabetică) pe toți economistii care au luat parte la clarificarea analitică în acest domeniu după 1980 și din ale căror lucrări am învățat foarte mult: cercetătorii maghiari Tamás Bauer, Attila Chikán, Zsuzsa Dániel, János Gács, Zsuzsa Kapitány, Mária Lackó, Béla Martos, András Simonovitz, Attila Károly Soós și Judit Szabó și cercetătorii străini Robert J. Barro, Jean-Pascal

Benassy, John P. Burkett, Wojciech W. Charemza, Christopher Davis, Stephen M. Goldfeld, Stanislaw Gomulka, Irena Grosfeld, Herschel J. Grossman, Paul Hare, Domenico M. Nuti, Richard Portes, Richard E. Quandt, Jørgen W. Weibull și David Winter. Cei menționați au publicat mai multe studii, dar pentru concizie lista referințelor include numai o singură publicație reprezentativă pentru fiecare autor care nu este citat în cuprinsul studiului.

<sup>5</sup> Verbul „a ilustra” folosit aici nu implică faptul că eu promit o metodologie completă și cuprinzătoare, ci mai cu seamă oferirea câtorva ilustrări ale metodelor practicabile și eficiente de observare și măsurare.

<sup>6</sup> Am publicat prima dată această pereche de concepte în studiul din (1979). Pentru antecedentele literare a se vedea Kornai (1992), p. 292.

<sup>7</sup> Subiectul acestei dihotomii este restricția efectivă asupra creșterii *instantanee* a producției. Este o altă problemă să se spună ce factori determină alocarea resurselor și volumul și structura producției *pe termen lung* și ce rol este jucat în aceasta de cerere și ofertă. Acest studiu nu se ocupă cu ultimul subiect.

<sup>8</sup> A se vedea Vintrova (1993), p. 84, Rosati 1993, p. 251 și Zukowski 1993, p. 1175.

<sup>9</sup> Pentru a evita orice neînțelegere vreau să subliniez că aici nu examinez raportul dintre stocurile totale și producția totală, deși acesta este cel mai important indicator, reprezentând eficiența producției și a cifrei de afaceri, precum și încetineaala sau sensibilitatea coordonării. Aici țările postsocialiste din Europa de Est fac încă o figură slabă, dar aceasta este o altă problemă. Subiectul acestui studiu este eliminarea economiei de penurie, în analiza căreia atenția trebuie să fie îndreptată asupra raportului dintre stocurile de inputuri și stocurile de outputuri și nu asupra raportului dintre stocuri și producție.

<sup>10</sup> Chiar și într-o economie de piață matură este necesar să se aștepte câteva săptămâni pentru livrarea unui autoturism în cazul în care clientul nu cumpără din stoc, dar formulează cerințe speciale pentru o anumită combinație de diferite criterii calitative (culoare, aspect exterior, etc.) Dar lungimea perioadei de așteptare depinde numai de factorii organizaționali și tehnici și nu poate fi considerată un fenomen de penurie. Desigur, și în Ungaria există o perioadă tehnico-organizațională de așteptare.

<sup>11</sup> A se vedea studiile lui Daniel (1989) și Buckley, Daniel și Thalwitz (1993).

<sup>12</sup> În această privință cursul transformării Chinei îl amintește pe cel al Ungariei.

<sup>13</sup> *Notă nouă* : Asupra naturii graduale a dezvoltării Ungariei a se vedea Kornai (1996a).

<sup>14</sup> Reforma economiei socialiste și ulterior transformarea postsocialistă au adus alte schimbări instituționale care au contribuit de asemenea la eliminarea economiei de penurie; acestea vor fi menționate mai târziu în studiu.

<sup>15</sup> Aici eu ignor existența restricțiilor administrative în anumite segmente și faptul că prezența unor firme puternice care acționează deja pe piață împietează asupra intrării unor noi antreprenori.

<sup>16</sup> Cotele la import sunt impuse din motive de politică comercială în multe economii de piață dezvoltate. Restricțiile sunt în mod normal aplicate din motive protecționiste asupra produselor la care producătorii autohtoni pot aprovisiona integral piața. În aceste circumstanțe restricțiile la importuri nu generează penurie.

<sup>17</sup> Asupra istoriei liberalizării importurilor și încheierea sa pe parcursul tranzitiei postsocialiste a se vedea studiile lui Gács (1991b) și (1994), precum și nota 70 în Kornai (1996a).

<sup>18</sup> A se vedea Kornai (1993a).

<sup>19</sup> Din timp în timp, prezumtiv atent la popularitatea sa, guvernul a luat măsuri diametral opuse tendinței generate de liberalizare a prețurilor. De exemplu, în 1993 s-au înghețat chiriile pentru locuințele de stat ceea ce pentru un timp a perpetuat fenomenul de penurie și problemele de finanțare în acest important sector.

<sup>20</sup> Cheltuielile bugetare pentru subvenționarea prețurilor de consum erau echivalente cu 5,5% din P.I.B. în 1996, și cu 0,7% în 1993. A se vedea Muraközy (1993), p. 39.

<sup>21</sup> S-a menționat în secțiunea 2.2. că fenomenele de penurie nu au dispărut în anumite sectoare (de exemplu, ocrotirea sănătății). Aceasta este legată, între altele, de faptul că schimbările instituționale descrise la 3.1.1 – 3.1.5 nu au avut încă loc în aceste sectoare. Aici eu doar înregistrez situația. Studiul nu-și propune să decidă în ce măsură este dezirabil ca aceste sectoare să fie privatizate, descentralizate și dereglementate. Există câteva criterii etice, sociale, economice care este necesar a fi cântărite în legătură unul cu celălalt (A se vedea Kornai 1996b și 1996c). Oricum

experiența transformării postsocialiste în Ungaria confirmă că fără schimbări instituționale în această direcție, penuria din aceste sectoare va rămâne, chiar dacă economia de penurie poate fi eliminată de pe ansamblul mediului economic.

22 A se vedea Smith (1898) [1776], p.43.

23 Pionierii teoriei competiției imperfecte au fost Chamberlin (1962) [1933] și Robinson (1933). Din literatura contemporană menționez în special lucrările lui Dixit și Stiglitz (1977), Hart (1985), Krugman (1979) și Kuenne (1967).

24 Aici și în cuprinsul acestui studiu prin vânzător se înțelege nu numai un comerciant, ci și un producător care își vinde produsul.

25 Folosind terminologia teoriei dezechilibrului, aceasta se poate exprima spunând că apare oferta națională în exces. Producătorul ar dori să vândă mai mult la prețul cerut decât este el capabil, în mod real, să vândă.

26 Să menționez aici bine-cunoscutul argument al lui Hayek: marele avantaj al pieței asupra controlului burocratic este mult mai puternicul stimulent pe care îl furnizează pentru a se obține și folosi informația care este împrăștiată în mediul economic. A se vedea Hayek (1935).

27 Trăsăturile economiei de penurie care induc aceste eforturi au fost semnalate de Scitovsky (1985) și Domar (1989). A se vedea și studiul lui Weitzman (1989) care încearcă să modeleze fenomenul.

28 A se vedea Baumol, Panzar și Willig (1982).

29 A se vedea Schumpeter (1976) [1942].

30 Cererea în exces cronică pentru investiții este confirmată într-un articol a lui Lackó (1989).

31 A se vedea Kornai (1993b), p. 206–210 și, de asemenea, Tabelul 4 în Kornai (1996).

32 Din timp în timp dirigitorii economici puneau limite administrative asupra exporturilor în Uniunea Sovietică și alte țări socialiste, deoarece nu erau siguri că Ungaria va primi plăți compensatorii corespunzătoare.

33 În opinia mea această schimbare nu poate fi văzută ca un nou şoc extern standard. Colapsul socialismului a condus în mod separat în fiecare țară postsocialistă la profunde schimbări instituționale interne. Pe scară internațională același colaps a condus la zguduirea relațiilor dintre aceste țări și la schimbări radicale în ceea ce privește natura relațiilor viitoare.

34 În 1989, cu un an înainte de primele alegeri multipartite, guvernul lui Miklós Németh a făcut public faptul că bugetele anterioare (și anunțurile

referitoare la dimensiunile datoriei externe) au fost falsificate. Deficitul bugetar și datoria externă au fost mai mari decât cifrele publicate anterior. Acest eveniment a anunțat, într-un fel, schimbările cu mult mai substanțiale din 1990. După aceea a devenit clar că afacerile financiare ale statului nu mai puteau fi atât de ușor ținute ascunse în fața contribuabililor.

<sup>35</sup> Legătura între slăbiciunea restricției bugetare, penuria și tendința de stocare este demonstrată de un model matematic al lui Goldfeld și Quandt (1990a) și (1990b).

<sup>36</sup> Această schimbare neîntreruptă nu are loc în mod monoton, unidirecțional. În timpul realizării reformei în cadrul sistemului socialist, adică înainte de schimbarea politică, anumite tendințe de creștere impetuosașă a cererii s-au accentuat în loc să se estompeze. Limitarea efectivă a cererii la nivel macroeconomic poate apărea mult mai pregnant după ce schimbarea politică a avut loc.

<sup>37</sup> Când cele patru componente ale cererii la nivel macroeconomic (a se vedea 3.3.1 – 3.3.4.) sunt înclinate să crească impetuos, suma lor, cererea agregată va crește impetuos de asemenea. Aceasta se aplică chiar și celei de a cincea și cea mai amplă componentă, cererea de consum care are o dimensiune bine definită, puternic controlată de conducerea economiei.

<sup>38</sup> Economisirea forțată cauzată de cererea în exces pentru produsele sectorului proprietății de stat poate fi absorbită parțial sau integral de către economia paralelă și piața neagră. A se vedea Nuti (1986).

<sup>39</sup> Chiar dacă o ofertă în exces apare la unele produse, prețul lor încă nu coboară, fiind general cunoscută rezistența prețurilor la tendința de scădere. Această comportare asimetrică determină o creștere în continuare a nivelului general al prețurilor.

<sup>40</sup> A se vedea Lipton și Sachs (1990).

<sup>41</sup> Politica de tip B este de obicei considerată în literatura economică drept o politică monetară *de acomodare*, deoarece ea se ajustează în mod continuu la cererea de monedă a PIB în termeni nominali. Aceasta este un termen cu mult mai oportun decât „restrictiv”.

<sup>42</sup> Făcând aceste afirmații am folosit studiile lui Balassa (1993) și Várhegyi (1993).

<sup>43</sup> S-a acordat atenție acestui ciudat surplus monetar în secțiunea 3.3.

<sup>44</sup> Figura 2 arată aşa numitul caz clasic, cu o curbă verticală pentru oferă la nivel macroeconomic. De asemenea, este cunoscut cazul keynesian, în

care oferă la nivel macroeconomic este o funcție crescătoare de preț. Deși diferența între cele două cazuri este extrem de importantă atât teoretic, cât și în politica economică; ea este nerelevantă la acest punct în prezenta analiză. Faptul esențial este că aici se intersectează cele două curbe datorită mișcării curbei cererii. Explicarea diferențelor între cele două cazuri poate fi găsită în lucrările de macroeconomie generală, de exemplu, Sachs și Larrain (1993), p. 55-76. Diferența este făcută și în lucrările școlii dezechilibrului – de exemplu, Malinvaud (1977), p. 29-32. Aici aș dori doar să menționez că diferența între cele două cazuri depinde în ultimă instanță de două explicații diferite ale comportamentului salariilor și al pieței forței de muncă.

45 Următoarea glumă era răspândită în perioada economiei de penurie. Întrebare: „Ce s-ar întâmpla dacă partidul comunist vine la putere în Desertul Sahara?” Răspuns: „Nisipul ar deveni un articol deficitar”.

46 O problemă care apare este dacă China poate elimina economia de penurie înainte de sfârșitul monopolului partidului comunist. China a progresat cert în procesul de transformare descris anterior. Trebuie adăugat că Partidul Comunist Chinez însăși este supus într-o anumită măsură unei transformări prin renunțarea în multe privințe la principiile și practicile din comportamentul tipic al unui partid comunist.

Cât de departe trebuie să meargă transformarea structurii politice pentru a elibera economia de penurie? Experiența Chinei va fi foarte importantă în procesul de ajungere la un răspuns pe deplin convingător din punct de vedere științific la această întrebare, dar un astfel de răspuns va trebui să aștepte până când cursul reformelor politice și economice din China va fi fost observat atent pe o lungă perioadă de timp.

47 Aceasta a fost simțită de către firmele ungare proprietate de stat după colapsul piețelor C.A.E.R., stimulându-le să facă un transfer rapid al exporturilor și importurilor lor. Aceasta a apărut înainte de adoptarea Legii Falimentului și valului de falimente, adică, înainte de o mai drastică întărire a restricției bugetare. Experiența poloneză, după introducerea măsurilor din ianuarie 1990 a fost similară cu cea ungară.

48 Acest fenomen a fost în mod competent denumit „shortageflation” (penurie inflație), prin analogie cu „stagflation”, de către Kolodko și McMahon (1987) pe baza experienței din Polonia de dinainte de 1990.

49 Asupra măsurării și tendinței penuriei forței de muncă, a se vedea articolul lui Fazekas și Köllö (1985).

50 În anumite țări postsocialiste, cum ar fi Rusia, şomajul creşte foarte lent. Există câteva semne că această evoluție se datorează tocmai faptului că transformarea nu are loc într-un mod consecvent. Restricția bugetară rămâne slabă, numeroase firme care sunt sortite să eșueze rămân în funcție și capabile să rețină forță de muncă, devenită în fapt superfluă.

51 Pentru evitarea oricărei neînțelegeri, să adaug că eu nu spun că sfârșitul penuriei de bunuri determină sfârșitul penuriei de forță de muncă și apoi dezvoltarea şomajului. După părerea mea sfârșitul penuriei de bunuri și sfârșitul penuriei de forță de muncă pot fi atribuite mai cu seamă unor cauze comune.

52 Există câteva motive ale scăderii producției; procesul schițat în studiu este doar un element în această complexă relație cauză-efect. A se vedea Kornai (1992b).

53 Pentru conceptual de excedent de ofertă noțională, a se vedea nota 25.

54 Această legătură a fost dovedită pentru un model special al concurenței imperfecte de către Hart (1982).

55 Cel mai semnificativ avans în domeniul sintezei a fost cartea lui Phelps, *Prăbușiri structurale*, (Structural Slumps), din 1994. Neluând în seamă unele diferențe esențiale de exprimare și terminologie, mesajele acestei cărți și al acestui studiu sunt compatibile. Linia de argumentare a lui Phelps pare să furnizeze sprijin pentru comparația piețelor forțelor de muncă din economiile socialiste și capitaliste infățișate aici.

56 Punerea problemei în acest fel este în mare măsură rezervația oponentilor sistemului capitalist, marxiștii și gânditorii de extremă stângă. Dar aceasta este în mod clar o problemă cuprinsătoare și pentru cei ce cred în sistem. Vom reveni asupra acestui punct în secțiunea finală.

57 Concurența între vânzători nu îi scutește desigur în totalitate, pe cumpărători de efortul de căutare și dobândirea de informații. Mai ales în condițiile concurenței imperfecte, alegerea între înlocuitori, prin evaluarea unui mare număr de parametri calitativi și prețuri relative poate fi o sarcină complexă. Cu cât este mai dezvoltată economia și cu cât mai largă este alegerea, cu atât mai dificila devine selecția.

58 Această problemă este în mod convingător prezentată într-un articol a lui Berg și Sachs (1992).

59 Această asimetrie nu este exprimată în funcțiile de utilitate care descriu comportamentul consumatorului. Modelarea asimetriei ar întâmpina mari dificultăți tehnice și ar necesita o profundă revizuire teoretică.

La fel ca fizica clasică, știința economică își construiește teoriile sale pe baza presupunerii implicate a reversibilității. Progrese semnificative au fost făcute în anumite ramuri ale fizicii când s-a ținut seama de irreversibilitatea în timp. O revizuire a teoriei economice în această direcție abia a început. În afara curențului de gândire, majoritar în științele economice, au apărut unele lucrări notabile, construite pe ideea irreversibilității în timp. A se vedea lucrările reprezentanților școlii evoluționiste: Arthur (1984), Marshall (1961), (1890) și Nelson și Winter (1982).

60 Asupra cauzelor apariției penuriei, aceasta este accentuată într-un studiu de către Shleifer și Vishny (1992).

61 Așa cum arată grafic cartea lui Fehér, Heller și Márkus (1983), a existat o dictatură asupra nevoilor.

62 Mai precis se mărește ceea ce este cunoscut în etică drept libertăți negative, prin care oamenii sunt eliberați de ceva (de exemplu, represiunea sau interferența statului în viața cetățenilor). Întinderea libertăților pozitive (când cetățenii sunt liberi să facă ceva) depinde în acest context de ce resurse și bunuri au oamenii la dispoziție, cu alte cuvinte, de bunăstarea generală și distribuția veniturilor.

63 Într-o anchetă din 1991, 59 % dintre respondenți au considerat că prețurile ar trebui menținute scăzute, chiar dacă aceasta ar însemna existența unei penurii pentru anumite produse. A se vedea Lázár (1993), p. 43.

## Referințe

- Arthur, W.B. (1984), *Competing Technologies and Economic Prediction, Options*, Journal of the HASA, Laxenburg, April, p. 10-13
- Balassa Ákos (1993), *Makrogazdasági folyamatok, 1986-1992*, (Procese macroeconomice, 1986-1992), manuscris, Buda-pesta, Magyar Nemzeti Bank.
- Barro, R.J. and H.I. Grossman (1971), *A general Disequilibrium Model of Income and Employment*, American Economic Review, 61(1), 82-93
- Bauer Tamás (1981), *Tervgazdaság beruházás, ciklusok* (Economie planificată, investiții, cicluri), Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

**Baumol, William J., John C. Panzar and Robert D. Willing** (1982), *Contestable Markets and the Theory of Industry Structure*, New York, Harcourt Brace Jovanovich.

**Benassy, J.-P.** (1993), *Non-Clearing Markets: Microeconomic Concepts and Macroeconomic Applications*, Journal of Economic Literature, 31(2), 732-761

**Berg, A. and J. Sachs** (1992), *Structural Adjustment and International Trade in Eastern Europe: The Case of Poland*, Economic Policy, 7(14), 117-173

**Brabant, J. M. Van** (1990), *Socialist Economics: The Disequilibrium School and the Shortage Economy*, Journal of Economic Perspectives, Spring, 4(2), 157-175

**Burckley, Robert, Zsuzsa Dániel and Margret Thalwitz**, (1993), *The Welfare Cost and Transparency of Housing Policies in Socialist Economies: The Hungarian Experience*, manuscris, Washington D.C., World Bank.

**Burkett, J.P.** (1988), *Slack, Shortage and Discouraged Consumers in Eastern Europe: Estimates Based on Smoothing by Aggregation*, Review of Economic Studies, 55(3), 493-505.

**Chamberlin, Edward H.** (1962){1993}, *The Theory of Monopolistic Competition*, Cambridge, Mass., Harvard University Press.

**Chikán Attila** (1984), *A vállalati készletezési politika* (Politica de mijloace circulante a întreprinderii), Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

**Chikán Attila** (1994), *Joint Micro and Macro Effects on Inventories in the Transition Economics*, International Journal of Production Economics, 37 (June), 11-14.

**Dániel Zs.** (1989), *Housing Demand in a Shortage Economy: Results of Hungarian Survey*, Acta Oeconomica, 41(1/2), 157-180.

**Dixit, A.K., J.E. Stiglitz** (1977), *Monopolistic Competition and Optimum Product Diversity*, American Economic Review, 67 (3), 297-308.

**Domar, Evsey** (1989), *The Blind Men and the Elephant: An Essay on Isms*, in Capitalism, Socialism and Serfdom, Cambridge, Cambridge University Press, p. 29-46.

**Fazekas Károly, János Köllő** (1985), *Fluctuations of Labour Shortage and State Intervention after 1968*, in Péter Galasi and

György Sziráczki (eds), Labour Market and second Economy in Hungary, Frankfurt and New York, Campus Verlag.

**Fehér Ferenc, Ágnes Heller, György Márkus** (1983), *Dictatorship over Needs*, Oxford, Basil Blackwell and New York, St. Martin's Press.

**Gács J.** (1991a), *A liberó második éve* (Al doilea an al liberalizării), Figyelő, jan. 3, p. 9

**Gács János** (1991b), *Liberalization of the Hungarian Foreign Trade, 1968-1990*, in András Köves, Pál Marer (eds), *Foreign Economic Liberalization: Transformations in Socialist and Market Economics*, Boulder, San Francisco and Oxford, Westview Press.

**Gács János** (1994), *Trade Liberalization in the CSFR, Hungary, and Poland: Rush and Reconsideration*, in János Gács, Georg Winckler (eds), *International Trade and Restructuring in Eastern Europe*, Laxenburg, II ASA and Phisica-Verlag, p. 123-151.

**Goldfeld, S.M. and R.E. Quandt** (1990a), *Rationing, Defective Inputs and Bayesian Updates under Central Planning*, *Economics of Planning*, 23(3), p. 161-173.

**Goldfeld, Stephen M., Richard E. Quandt** (1990b), *Output Targets, Input Rationing and Inventories*, in Richard E. Quandt, Dusan Triska (eds), *Optimal Decision in Market and Planned Economies*, Boulder: Westview Press, p.67-81.

**Gomulka, S.** (1985), *Kornai's Soft Budget Constraint and the Shortage Phenomenon: A Criticism and Restatement*, *Economics of Planning*, 19(1), p. 1-11.

**Grosfeld, Irena** (1989), *Disequilibrium Models of Investment*, in Christopher Davis and Wojciech W. Charemza (eds): *Models of Disequilibrium and Shortage in Centrally Planned Economies*, London, Chapman and Hall, p. 361-374.

**Hare, Paul** (1989), *The Economics of Shortage in the Centrally Planned Economies*, in Christopher Davis, Wojciech W. Charemza (eds), *Models of Disequilibrium and Shortage in Centrally Planned Economies*, London, Chapman and Hall, p. 49-81.

**Hart, O.D.** (1982), *A Model of Imperfect Competition with Keynesian Features*, *Quarterly Journal of Economics*, 47(1), p. 109-138.

**Hart, Oliver D.** (1985), *Imperfect competition in General Equilibrium: An Overview of Recent Work*, in Kenneth J.Arrow,

Seppo Honkapohja (eds), *Frontiers of Economics*, Oxford, Basil Blackwell, p. 100–169.

**Kapitány Zsuzsa** (1989), *Kereslet és kínálat a 80-as évek autópiacain*, (Cererea și oferta pe piața automobilelor în anii '80), Közgazdasági Szemle, 36(6), p. 592–611.

**Kapitány Zsuzsa** (1993), *Elosztási mechanizmusok és vevői viselkedés Kelet-Europa autópiacain*, (Mecanisme de alocare și comportamentul consumatorului pe piețele de automobile în Europa de Est), manuscris, Budapesta, MTA Közgazdaságtudományi Intézet.

**Kapitány Zs., J. Kornai, J. Szabó** (1982), *Reproduction of the Shortage on the Hungarian Car Market*, Soviet Studies, 36(2), p. 236–256.

**Kolodko, G.W. and W.W. McMahon** (1987), *Stagflation and Shortageflation : A Comparative Approach*, Kyklos, 40(2), p. 176–197.

**Kopint-Datorg** (1994), *Ipari konjunktúrateszt-eredmények*, (Rezultatele test pentru activitatea industrială), Trimestrul II, Budapesta, Kopint-Datorg.

**Kornai János** (1959), [1957], *Overcentralization in Economic Administaration*, Oxford University Press.

**Kornai, János** (1971), *Anti-Equilibrium*, Amsterdam, North-Holland.

**Kornai, János** (1979), *Resource-Constrained versus Demand-Constrained Systems*, Econometrica, 47(4), p. 801–819.

**Kornai, János** (1980), *Economics of Shortage*, Amsterdam, North-Holland.

**Kornai, János** (1992), *The Socialist System: The Political Economy of Communism*, Princeton University Press and Oxford University Press.

**Kornai, János** (1993a), *The Evolution of Financial Discipline under the Postsocialist System*, Kyklos, 46(3), p. 315–336.

**Kornai, János** (1993b), *Transformational Recessions: A General Phenomenon Examined through the Example of Hungary's Development*, Economie Appliquée, 40(2), p. 181–227.

**Kornai, János** (1995), *The Dilemmas of Hungarian Economic Policy*, in *Struggle and Hope*, Cheltenham, Edward Elgar, 1997.

**Kornai, János** (1996a), *Paying the Bill for Goulash Communism, Hungarian Development and Macro Stabilization in a Political Economic Perspective*, in *Struggle and Hope*, Cheltenham: Edward Elgar, 1997.

**Kornai, J.** (1996b), *The Social Issue in the Era of Transition*. János Kornai in *Conversation with Mihály Laky*, in *Struggle and Hope*, Cheltenham: Edward Elgar, 1997.

**Kornai J.** (1996c), *The Citizen and the State: Reform of the Welfare System*, in *Struggle and Hope*, Cheltenham: Edward Elgar, 1997.

**Kornai J., J.W. Weibull** (1978), *The Normal State of the Market in a Shortage Economy: A Queue Model*, Scandinavian Journal of Economics, 80(4), p. 375–398.

**Kornai J., J.W. Weibull** (1983), *Paternalism, Buyers and Sellers' Market*, Mathematical Social Sciences, 7(2), p 153–169.

**Krugman, P.R.** (1979), *Increasing Returns, Monopolistic Competition, and International Trade*, Journal of International Economics, 9(4), p. 469–479.

**Kuenne, Robert E.** (1967), *Quality Space, Interproduct competition, and General Equilibrium Theory*, in Robert E. Kuenne (ed.), *Monopolistic Competition Theory: Studies in Impact*, New York, Wiley.

**Lackó M.** (1975), *Consumer Savings and the Supply Situation*, Acta Oeconomica, 15(3-4), p 365–384.

**Lackó M.** (1989), *A beruházási hitelpiac feszültségeinek újratermelődése Magyarországon*, (Reproducerea tensiunilor pe piața creditelor de investiții în Ungaria), Közgazdasági Szemle, November, 36(11), 1323–1341.

**Laski, Kazimierz, Amit Bhaduri, Friderich Levcik et. al.** (1993), *Transition from the Command to the Market system: What Went Wrong and What to Do Now*, manuscris, Vienna Institute for Comparative Economic Studies.

**Lázár G.** (1993), *Jólét vagy szabadság? Közvélemény-kutatások a rendszerváltásról*, (Bunăstare sau libertate? Sondaje de opinie asupra schimbării sistemului), Mozgó Világ, 19(8), p. 38–51.

**Lipton, D. and J. Sachs** (1990), *Creating a Market Economy in Eastern Europe: The Case of Poland*, Brooking papers on Economic Activity, no. 1, p. 75–145.

**Malinvaud, Edmond** (1977), *The Theory of Unemployment Reconsidered*, Oxford, Basil Blackwell.

**Marshall, Alfred** (1961), [1890], *Principles of Economics*, London, Macmillan.

**Martos Béla** (1983), *Gazdasági szabályozási struktúrák és működésük. A nem walrasi eset*, (Structuri de control economic și funcționarea lor. Cazul non-Walrasian), manuscris, Budapesta, MTA Közgazdaságutományi Intézet.

**Muraközy, László** (1993), *Az átmenet költségvetése Magyarországon, 1986–1992*, (Bugetul tranziției în Ungaria, 1986–1992), manuscris, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem.

**Nelson, Richard R., Sidney G. Winter** (1982), *An Evolutionary Theory of Economic Change*, Cambridge, Mass, Harvard University Press.

**Nuti, D.M.** (1986), *Hidden and Repressed Inflation in Soviet Type Economies: Definitions, Measurements and Stabilisation*, Contributions to Political Economy, 5 (March), p. 37–82.

**Phelps, Edmund S.** (1994), *Structural Slumps. The Modern Equilibrium Theory of Unemployment, Interest and Assets*, Cambridge, Mass., Harvard University Press.

**Porters, R., R. E .Quandt D. Winter** and S. Yeo (1987), *Macroeconomic Planning and Disequilibrium Estimates for Poland, 1955–1980*, Econometrica, 55(1), p. 19–41.

**Porters, R. and D. Winter** (1980), *Disequilibrium Estimates for Consumption Goods Markets in Centrally Planned Economies*, Review of Economic Studies, 47( 1), p. 137–159.

**Robinson, Joan** (1933), *The Economics of Imperfect Competition*, London, Macmillan.

**Rosati, D.K.** (1993), *Poland: Glass Half Empty*, in Richard Porters (ed.), *Economic Transformation in Central Europe. A Progress Report*, London: Centre for Economic Policy Research, p. 211–273.

**Rose, Richard, Christian Haerpfer** (1993), *Adapting to Transformation in Eastern Europe: New Democracies Barometer II*, Studies in Public Policy series No. 212, Glasgow, University of Strathclyde.

**Sachs, Jeffrey and Felipe B. Larrain** (1993), *Macroeconomics in the Global Economy*. New York, Harvester Wheatsheaf.

- Schumpeter, Joseph A.** (1976), [1942], *Capitalism. Socialism and Democracy*, New York, Harper and Row.
- Seitovsky, T.** (1985), *Pricetakers' Plenty. A Neglected Benefit of Capitalism*, Kyklos, 38(4), pp. 517–536.
- Shleifer, A. and Vishny, R.** (1992), *Pervasive Shortages under Socialism*, RAND Journal of Economics, 23(2), p. 237–246.
- Simon A.** (1988), *A hiány makroökonómiajáról. A hiány fogalma*, (Asupra macroeconomiei penuriei. Conceptul de penurie), Közgazdasági Szemle, 35(1), p. 1–17.
- Simon A.** (1989), *Piac, adagolás, kiutalás*, (Piață, raționare, alocare), Közgazdasági Szemle, 36(12), p. 1445–1467.
- Simonovits András** (1992), *Cycles and Stagnations in Socialist Economies. A Mathematical Analysis*, Oxford, Basil Blackwell.
- Smith, Adam** (1898) [1776], *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London, G. Routledge and Son, Ltd.
- Soós Károly Attila** (1986), *Terv, kampány, pénz*, („Plan, campanie, bani“); Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Szabó J.** (1985), *Kínálati rugalmatlanság, elszaladó kereslet, készletek és hiány*, (Inelasticitatea ofertei, creșterea impetuoasă a cererii, stocuri și penurie), Közgazdasági Szemle, 32(3), p. 305–319.
- United Nations** (1992), *Industrial Statistical Yearbook 1989, Volume I, General Industrial Statistics*, New York, United Nations.
- Várhegyi Éva** (1993), *A monetáris politika jellege és hatása 1987–1992 között*, (Natura și influența politiciei monetare între 1987–1992), manuscris, Budapest, Pénzügykutató Rt.
- Vintrova, R.** (1993), *The General Recession and the Structural Adaptation Crisis*, Eastern European Economics, 31(3), p. 78–94.
- Weibull, J.W.** (1984), *A Stock-Flow Approach to General Equilibrium with Trade Frictions*, Applied Mathematics and Computation, 14(1), p. 63–76.
- Weitzman, Martin L.** (1989), *On Buyers and Sellers Markets under Capitalism and Socialism*, manuscript, Cambridge, Mass., Harvard Institute of Economic Research, Harvard University.
- Zukowski, R.** (1993), *Stabilization and Recession in a Transitional Economy: The Case of Poland*, World Development, 21(7), p. 1163–1178.

**Tabelul 1**

Obstacole în calea dezvoltării producției. Date de sondaj din Ungaria (în procente)

Trimestru	Cerere insuficientă	Penuria de forță de muncă	Ofertă insuficientă de materii prime și compoziția		Probleme de finanțare
			Cauze interne	Import zona rublei	
1987/1	26,0	22,2	41,2	42,6	31,2
/2	27,4	23,7	42,3	46,7	24,3
/3	21,3	24,1	46,6	50,4	22,1
/4	24,1	15,8	39,4	41,8	20,4
1988/1	28,0	15,7	50,0	16,6	32,8
/2	28,3	24,7	44,1	17,2	35,3
/3	27,3	23,0	45,3	18,2	64,0
/4	30,7	19,3	38,5	14,9	22,4
1989/1	38,0	21,5	37,6	14,4	17,9
/2	40,1	22,0	28,7	11,0	11,8
/3	40,4	21,9	27,5	10,3	8,9
/4	51,2	13,4	21,4	8,0	6,3
1990/1	51,3	12,1	13,8	5,8	3,9
/2	56,1	13,9	13,0	3,4	2,2
/3	51,0	10,3	15,3	4,6	5,2
/4	54,5	4,3	11,3	3,2	3,7
1991/1	60,6	4,3	9,4	2,3	2,6
/2	70,1	4,0	7,1	1,5	2,4
/3	66,8	3,3	6,2	1,2	2,0
/4	65,9	3,0	7,2	0,5	1,0
1992/1	65,1	3,3	5,8	0,3	1,0
/2	62,2	7,4	5,9	0,7	1,5
/3	56,1	4,4	10,6	1,7	3,1
/4	54,5	4,8	8,7	0,7	2,3
1993/1	57,7	2,2	6,1	1,3	45,5
/2	66,3	3,0	8,1	3,3	47,2
/3	67,9	3,7	7,5	3,1	48,6
/4	62,5	4,3	9,4	2,4	47,3

Sursa: Kopint-Datorg (1994)

Notă: Sondajul aplică metodologia elaborată de Institutul de

Cercetări German IFO, și utilizată în alte câteva țări. Respondenții sunt rugați să citeze „obstacolele în calea dezvoltării producției”. Fiecare respondent poate menționa câte obstacole dorește. Cifrele arată frecvențele relative în procente. (De exemplu, în primul trimestru din 1987, 26% dintre respondenți au menționat cererea insuficientă, alături de alți factori.) Există alte obstacole menționate de către respondenți, dar neincluse în tabel. Zona rublei se referă la țările foste membre CAER. Sondajul nu face deosebire între zona rublei și zona dolarului în 1987 și 1993. Datele pentru acești doi ani se referă la toate materiile prime și componentele importate.

**Tabelul 2**

Raportul dintre stocurile de inputuri și stocurile de outputuri în industria prelucrătoare

Țara	Stocurile de input/Stocurile de output						1991
	1981-5	1986	1987	1988	1989	1990	
<b>Țări capitaliste</b>							
Austria	1,06	1,13	1,15	1,27	1,32	-	-
Canada	0,92	1,04	-	1,12	1,05	-	-
Finlanda	1,92	1,60	1,72	1,76	1,75	1,45	-
Japonia	1,09	0,71	0,71	0,72	0,74	-	-
Portugalia	1,66	1,31	1,53	-	-	-	-
Statele Unite	1,02	1,02	1,04	1,05	1,03	0,99	-
Ungaria	6,10	-	-	5,16	4,65	3,50	2,67

Sursa: Extrase de către Atilla Chikán pe baza următoarelor surse: United Nations (1992) și Chikán (1994).

**Tabelul 3**

Statul la coadă pentru automobile noi în Ungaria

Anul	Automobile	Automobile	Perioada de
	vândute fără stat la coadă	vândute după stat la coadă	așteptare (ani)
	%	%	
1982	21,5	78,5	2,6
1983	25,3	74,7	2,4
1984	23,6	76,4	2,1
1985	24,4	75,6	1,9
1986	22,5	77,5	2,0
1987	24,5	75,6	1,9
1988	23,2	76,8	2,3
1989	42,7	57,3	2,9
1990	52,3	47,7	2,3
1991	93,8	6,2	1,2
1992	100,0	0,0	-

Sursa: Extrase de către Zsuzsa Kapitány pe baza următoarelor surse: pentru 1982-1988: Kapitány (1989), p. 593 și 595 pentru 1989-1992: Kapitány (1993), p. 45-46.

**Tabelul 4**

Proporția produselor cu prețuri liberalizate în totalul importurilor Ungariei

Ramură/sector	Proporția produselor cu prețuri liberalizate ca procentaj al cifrei de afaceri				
	1989	1990	1991	1992	1993
Minerit	0	4	51,6	98,8	98,8
Producerea energiei electrice	-	-	100,0	100,0	100,0
Metalurgie	0	67	92,7	99,6	99,6
Construcții de mașini	86	89	98,0	99,7	99,7

Materiale de construcții	31	28	100,0	100,0	100,0
Industria chimică	2	73	85,9	89,2	89,2
Industria ușoară	6	45	54,4	69,2	69,3
Alte industrii	0	43	-	-	-
Industria alimentară	60	60	10,9	10,9	10,9
Total industrie	43	71	71,6	77,4	77,5
Agricultură	24	36	-	-	-
Silvicultură	0	100	-	-	-
<u>Total importuri</u>	<u>42</u>	<u>69</u>	<u>-</u>	<u>-</u>	<u>-</u>

*Surse:* pentru 1989 și 1990 – Gács [1991, a], p. 9; pentru 1991–1993 – extrase de către Zsolt Macskási pe baza datelor de la Ministerul Relațiilor Economice Internaționale.

*Notă:* Datele pentru 1990 se referă la intervalul ianuarie-octombrie. Datele pentru perioada 1989–1990 și 1991–1993 nu sunt întrutotul comparative.

**Tabelul 5**

Schimbări ale proporțiilor prețurilor de piață în sfera productivă

Ramura	Procentajul produselor cu prețuri de piață în vânzările interne									
	1968	1975	1980	1985	1988	1990	1991	1992	1993	1993
Minerit	21	25	30	20	25	25	50	75	75	75
Producerea energiei electrice	5	7	7	10	10	10	10	10	10	10
Metalurgie	2	31	96	96	96	96	100	100	100	100
Construcții de mașini	61	86	100	100	100	100	100	100	100	100
Materiale de construcții	57	75	80	84	100	100	100	100	100	100
Industria chimică	43	49	60	55	56	60	90	100	100	100
Industria ușoară	88	91	94	98	100	100	100	100	100	100
Industria alimentară	78	87	93	92	97	97	100	100	100	100
Total industrie	58	71	81	-	-	-	-	-	-	-
Construcții	45	13	13	35	100	100	100	100	100	100
Agricultură	16	37	37	40	50	82	85	100	100	100

Transport, telecomunicații	0	10	10	25	35	60	60	60	60
Gospodărirea apelor	0	10	10	15	25	25	25	25	25
Comerț	0	65	93	97	97	95	98	98	98
Total ramuri ale sferei materiale	-	57	67	68	78	83	80	90	90

*Sursa:* pentru 1968=1990 - extrase de către Monica Lucacs pe baza calculelor lui Jolan Ritter Papp și Andras Badocsi; pentru 1991-1993 - extrase de către Eszter Szabó Bakos pe baza estimărilor Departamentului de Control Economic al Ministerului de Finanțe al Ungariei.

**Tabelul 6**

Schimbări ale proporției prețurilor de piață în cadrul prețurilor bunurilor de consum

Bunuri de consum	Procentaj al bunurilor cu prețuri de piață (vânzări interne = 100)							
	1968	1978	1985	1988	1990	1991	1992	1993
Alimente	13	22	36	73	91	94	100	100
Alte produse comestibile	0	0	29	100	100	100	100	100
Textile, îmbrăcăminte	25	89	97	100	100	100	100	100
Fierărie, bunuri tehnice	13	85	6	100	100	100	100	100
Mobilă	0	0	97	100	100	100	100	100
Vehicule	0	0	22	24	100	100	100	100
Chimicale de gospodărie	0	0	69	91	100	100	100	100
Bunuri culturale	0	0	86	91	99	100	100	100
Produse petroliere	0	0	30	0	4	100	100	100
Materiale de construcție, bunuri din lemn	9	0	70	100	100	100	100	100
Combustibili	0	0	2	5	2	34	100	100
Bunuri medicale	0	0	5	9	100	100	100	100
Alte bunuri industriale	0	0	91	100	100	100	100	100
Total cheltuieli în comerțul cu amănuntul	17	50	-	80	84	90	100	100

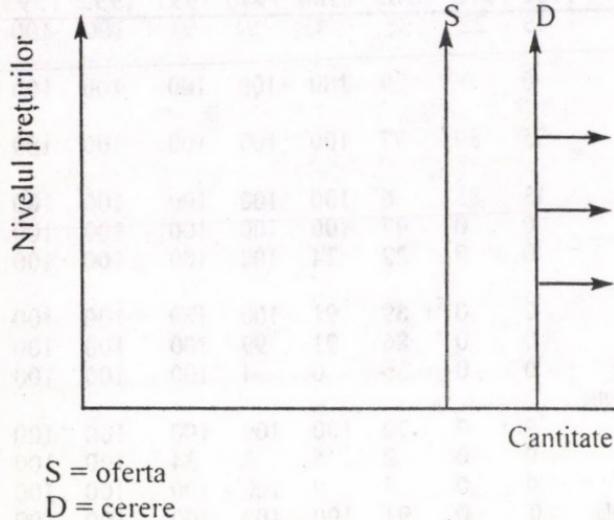
Energie electrică, încălzire,	0	0	0	0	0	11	40	40
alte consumuri energetice	0	0	0	0	0	0	0	0
Consum apă potabilă	0	0	0	0	0	0	0	0
Chirii, investiții în locuințe <sup>a</sup>	0	0	80	82	82	82	-	-
Cifra de afaceri a pieții libere	0	100	100	100	100	100	100	100
Alte servicii	0	0	-	-	-	79	75	75
Total cheltuieli persoanele	21	45	57	80	85	91	93	93

*Sursă:* Extrase de către Monica Luckas și Szabó Bakos pe baza calculelor lui Jolan Papp Ritter și Departamentul de Control Economic al Ministerului de Finanțe și a datelor Oficiului Central de Statistică.

*Notă:* În 1993 prețurile pentru locuințe erau liberalizate și exista o limită superioară a chirilor.

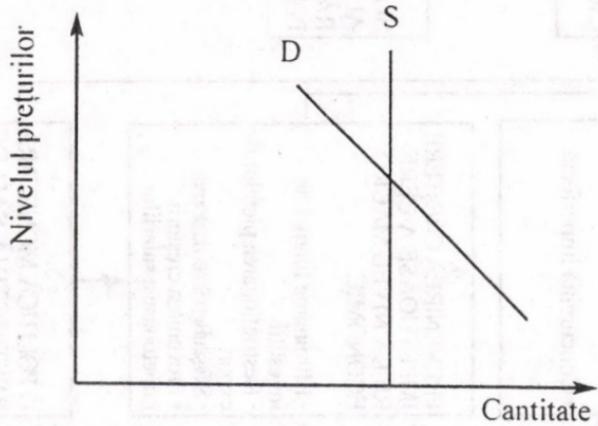
**Figura 1.**

### Starea la nivel macroeconomic a economiei de penurie

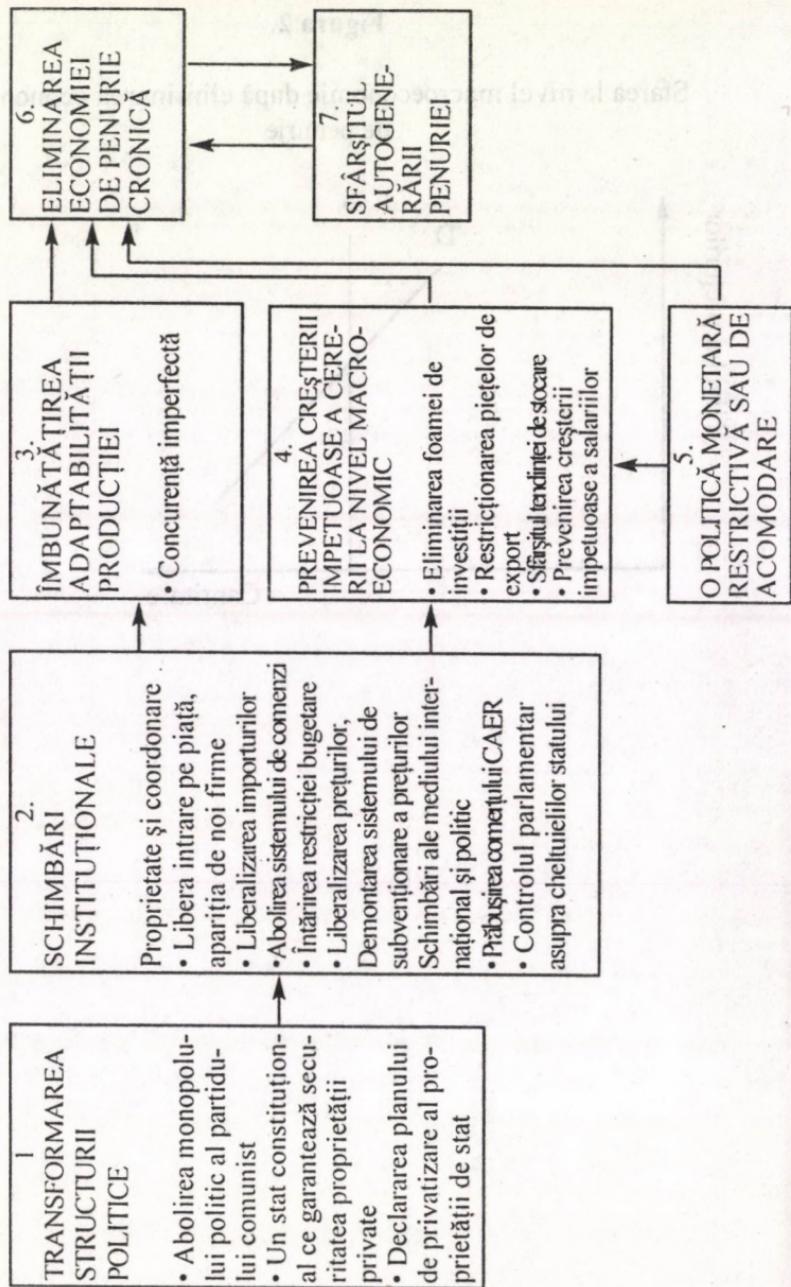


**Figura 2.**

Starea la nivel macroeconomic după eliminarea economiei de penurie



**Figura. 3.**  
Lanțul cauzal pentru eliminarea penuriei



# **EVOLUȚIA DISCIPLINEI FINANCIARE ÎN SISTEMUL POSTSOCIALIST<sup>1</sup>**

## **1. Introducere**

Disciplina financiară, aşa cum o văd eu, înseamnă respectarea a patru reguli simple:

1. Cumpărătorii: să plătească bunurile pe care le cumpără;
2. Debitorii: să respecte contractul de împrumut, să ramburseze datoriile;
3. Contribuabili: să plătească impozitele;
4. Întreprinderile: să acopere costurile din venituri.

Deși aceste reguli pot părea evidente prin ele însele într-o economie de piață, ele sunt de departe de a fi clare pentru o economie socialistă de comandă. Aceasta era bazată pe cu totul alt tip de disciplină, care constă mai ales în respectarea comenziilor de plan și înainte de toate, în îndeplinirea sarcinilor de producție și încadrarea în cotele de inputuri. Subiectul acestui studiu este cum ar putea societatea postsocialistă să învețe să respecte noul tip de disciplină.

Analiza este bazată pe experiența Ungariei, alte țări fiind doar amintite în câteva locuri. Dar, după părerea mea, *problemele* ridicate în discuție sunt generale și apar și în alte țări postsocialiste. Astfel că eu încerc la sfârșitul studiului să trag unele concluzii.

## **2. Un nou contract între stat și întreprindere**

Analiza problemei necesită un cadru conceptual. Să privim relația dintre stat și întreprindere ca și cum ar exista un *contract pe termen lung* între cei doi parteneri. (Studiul nu abordează alte domenii în care disciplina financiară este evidentă, spre exemplu, în cadrul administrației de stat sau în cadrul firmei) De fapt, relația poate fi interpretată ca un tip specific de *contract de asigurare*.

În cadrul vechiului contract care funcționa în perioada socialismului prereformă, compania de asigurări (respectiv statul) acoperă integral pierderile. Dacă o întreprindere se găsea în dificultate finanțieră, statul o ajuta să o depășească în mod necondiționat. O varietate de tehnici erau utilizate în acest scop: extinderea subvențiilor, acordarea de concesii fiscale sau amânarea plății obligațiilor fiscale, reeșalonarea rambursării împrumuturilor sau oferirea accesului la noi împrumuturi în condiții preferențiale. De asemenea, statul garanta supraviețuirea întreprinderii care producea pierderi în mod cronic. Toate aceste tehnici implicau încălcarea în mod constant a regulilor 2,3 și 4 ale disciplinei financiare (disciplina bancară, disciplina fiscală și disciplina acoperirii costului de către piață). Aceasta este grupul de fenomene pe care le-am denumit în lucrările mele anterioare *slăbiciunea restricției bugetare*. De asemenea, este evident un efect secundar binecunoscut în teoria asigurării: aşa-numitul hazard moral. Dacă deținătorii de polițe de asigurare știu că asiguratorul va plăti pentru toate pagubele, nu se vor face eforturi pentru a le evita, ceea ce în acest context înseamnă că întreprinderile sunt insufițient motivate pentru a evita pierderile prin creșterea eficienței.

O economie de piață matură este marcată de un alt tip de contract de asigurare între stat și întreprindere. Polița de asigurare acoperă doar parțial pagubele, partea asigurată plătind o proporție covârșitoare. Nici nu poate fi vorba ca pierderile să fie acoperite în mod automat și necondiționat. Numai în anumite cazuri privilegiate (ca de exemplu, în sistemul bancar) statul își asumă o parte considerabilă a pierderilor care pot apărea. Indiferent de faptul că rolul de „asigurator” al statului se extinde doar la sectoare privilegiate sau și la altele, acoperirea pierderilor se aplică doar în condiții excepționale, riguros determinate. Astfel supraviețuirea unei întreprinderi nu este garantată; mai devreme sau mai târziu, o firmă producătoare de pierderi în mod cronic va trebui să iasă de pe scena activității economice. Regulile 2, 3 și 4 sunt aplicate în mod riguros. Pentru a utiliza terminologia introdusă anterior, *restricția bugetară este puternică*.

Există unele semne că Ungaria a evoluat spre contractul de asigurare pe termen lung caracteristic unei economii de piață. Acest

fapt pare să fie confirmat de Tabelul 1, care arată o substanțială scădere a subvențiilor de la 12 % la 3 % din P.I.B. În plus, Tabelele 2 și 3 relevă un salt al numărului de proceduri de falimente și lichidare, ceea ce înseamnă că numărul operațiilor de salvare a întreprinderilor de către stat a scăzut. Să reamintesc faptul că în medie 26 de întreprinderi pe an și-au încetat activitatea între 1976 și 1982<sup>2</sup>, dar chiar și acest număr mic de ieșiri a fost determinat în multe cazuri nu de motive financiare, ci de alți factori. Pentru a face o altă comparație, mai multe proceduri de lichidare au fost începute într-o singură lună în 1992 decât într-un întreg an al perioadei 1986-1988. Desigur, că, în fapt, nu există nici un contract scris între stat și întreprindere. Dar ramura promițătoare a economiei teoretice cunoscută drept „teoria contractelor” a identificat nenumărate cazuri în care un contract *nescris* se aplică; obiceiurile și comportamentul obișnuit îndeamnă părțile să respecte termenii contractului<sup>3</sup>. Fiecare parte, socotind că și cealaltă parte se va comporta în mod obișnuit, va respecta ea însăși termenii nescrisi ai contractului. Astfel această relație socială rămâne în cadrul anticipațiilor pe termen lung ale firmei<sup>4</sup>.

În cadrul vechiului contract, caracteristic socialismului clasic, pre-reformă, întreprinderea putea fi sigură de ajutorul pe care l-ar fi primit de la stat pentru depășirea crizei financiare. Aceasta este adevărat, dar ce se întâmplă dacă există o bază insuficientă pentru anticipațiile pe termen lung, deoarece comportamentul unei părți (în cazul acesta guvernul) s-a schimbat brusc? Nici studiile economice și nici psihologia socială nu furnizează informații de încredere adecvate, despre o dramatică *schimbare* în preferințe, obiceiuri și anticipații. Aceasta, prin ea însăși, face foarte dificilă găsirea unui răspuns la problemele explorate în acest studiu.

Cadrul conceptual descris anterior oferă o structură adecvată pentru discutarea problemei. Să privim mai întâi la conduită guvernului și apoi la conduită întreprinderii.

### **3. Conduita guvernului**

#### **3.1. Obiective contradictorii**

Prima cerință pentru ca guvernul să poată schimba contractul pe termen lung care funcționa anterior este *voința politică* de a proceda astfel. Aceasta este în funcție de obiectivele politice. Când un guvern își fixează obiectivele politice referitoare la disciplina financiară, trebuie să pună în balanță costurile și beneficiile anticipate. Să privim mai întâi la *beneficiile* întăririi disciplinei financiare.

- Un sistem de creditare care funcționează fără fricțiuni este esențial pentru o economie de piață modernă, dar el nu poate să apară fără asigurarea respectării contractelor de creditare.

- Probleme foarte grave apar pe parcursul tranzitiei postsociale în ceea ce privește echilibrarea bugetului. O cerință pentru depășirea lor este îmbunătățirea colectării impozitelor.

- Prețurile relative au fost distorsionate de un sistem de impozite și subvenții diferențiate, neuniforme. Renunțarea la acestea ajută la apariția unor semnale ale prețurilor mai sigure.

- O disciplină financiară mai strictă va determina încetarea activității firmelor cu pierderi cronice. Aceasta devine adecvată mai ales după ce sistemul de prețuri relative furnizează o reflectare suficient de clară a costurilor și a rarității relative. În afară de aceasta, disciplina încurajează vechile întreprinderi viabile și cele noi care apar, să reducă nivelul costurilor și să se adapteze mai bine la cerere.

Pentru a rezuma, întărirea disciplinei financiare generează un puternic stimulent pentru a crește *eficiența*.

Experiența Ungariei mai arată că unele beneficii apar imediat, altele cu o anumită întârziere.

Cel mai spectaculos rezultat a fost rapida ajustare realizată de producția Ungariei după prăbușirea C.A.E.R.-ului. Amenințarea care plana asupra întreprinderilor ungare a fost formulată de doi membri ai conducerii Băncii Mondiale, Dervis și Condon, în studiu lor (1993) astfel: „exportă sau vei pieri”. O imagine a rezultatelor este redată de Tabelul 4. Ponderea exporturilor directe în Comunitatea Europeană s-a dublat într-un timp foarte scurt.

Mai puțin remarcabil, dar extrem de important este efectul pe care impunerea unei discipline financiare mai stricte îl are asupra reorganizării producției, proces cunoscut ca restructurare și reorganizare. Procedurile judiciare de faliment nu semnifică în mod necesar începutul sfârșitului, deoarece, inițial acestea oferă forme reglementate legal pentru respectarea ordinii datorilor. În cursul acestei perioade, afacerile întreprinderii trebuie să se desfășoare normal, dacă este posibil. Procesul este deseori însotit de schimbarea totală sau parțială a conducerii de vîrf a întreprinderii și numirea de noi manageri mai buni. Desigur, nici procedurile de lichidare nu conduc la o distrugere irespnsabilă a capitalului material și intelectual. Ele promovează vânzarea a cât mai mult posibil din respectivele capitaluri, dar numai pentru a satisface creditorii într-o mai mare măsură. Pe parcursul lichidării, o întreprindere care anterior era de mari dimensiuni, este cel mai adesea împărțită în unități mai mici, iar diferențele sale active sunt vândute. Atât procedurile de faliment, cât și cele de lichidare pot crea condiții favorabile pentru privatizarea întreprinderilor inițiale sau a firmelor succesoare.

În final, există cel mai puțin evident, cel mai îndelung întârziat, dar și cel mai important efect al impunerii stricte a disciplinei financiare, care apare în modelarea gândirii oamenilor. La aceasta mă voi referi ulterior.

Să ne întoarcem acum la celălalt taler al balanței, *costurile*. Întărirea disciplinei financiare inclusiv valul de proceduri de faliment și lichidare, contribuie la scăderea producției. Acesta nu este singurul motiv pentru care apare o recesiune în toate economiile postsocialiste, fără excepție, dar este fără îndoială unul dintre factorii care determină comprimarea economiei.

Închiderea unor întregi întreprinderi generează în mod clar pierderi de locuri de muncă. În plus, întreprinderile care supraviețuiesc încearcă de asemenea să micșoreze costurile, iar concedierile se află printre rezultatele acestor măsuri. Tabelul 5 prezintă schimbările care au avut loc pe piața forței de muncă. Numărul de locuri de muncă disponibile era încă mai mare decât numărul celor care căuta un loc de muncă, înainte de mai 1990. De atunci proporția s-a

modificat în favoarea șomajului, care continuă să crească lună de lună. Aceasta determină o traumă extrem de gravă, într-o țară a fost obișnuită timp de decenii cu ocuparea deplină a forței de muncă, în fapt cu o penurie de forță de muncă. Apariția și creșterea șomajului constituie o gravă problemă socială, care este doar parțial ușurată prin ajutorul de șomaj. În orice caz, trebuie să se ia în considerație nu numai pierderile financiare determinate de șomaj, ci și efectul psihologic generat de pierderea siguranței locului de muncă. În plus, întreprinderea în condițiile sistemului socialist, mai cu seamă în stadiul prereformă nu era doar un simplu angajator (patron). Ea furniza numeroase prestații sociale, apartamente și cazare în cămine muncitorești, servirea mesei la cantină, bilete de odihnă în timpul concediilor, tratamente medicale, grădinițe și centre pentru îngrijirea copiilor. Pe măsură ce întreprinderea se transformă într-un agent economic motivat de profit, ea nu se mai preocupă în mod constant de aceste sarcini. Astfel că securitatea socială oferită de firme se erodează în același timp cu pierderea siguranței locului de muncă.

Compararea costurilor și beneficiilor conduce spre o alegere dificilă între obiective contradictorii. În economia macrostabilizării multă atenție trebuie acordată alegerii între inflație și șomaj. Frânarea inflației care necesită respectarea riguroasă a unui regim de politică monetară restrictivă este însotită de regulă de o creștere a șomajului și invers, măsurile de reducere a șomajului măresc pericolul accelerării inflației. Respectiva alegere trebuie făcută și în cazul economiei postsocialiste și reprezintă o grea povară pentru aceasta. În Ungaria, rata anuală a inflației a scăzut întrucâtva, dar în 1992 ea se situa încă la 23 %, în timp ce rata șomajului crescuse deja la peste 12 %. Dar depășirea acestei situații conduce la o altă alegere care este încă mai serioasă deoarece are un efect mai profund: cea dintre *eficiență și siguranță*. Îmbunătățirea eficienței pe termen scurt, mediu și lung merge mâna în mâna cu abandonarea ocupării depline și a siguranței locului de muncă, precum și cu erodarea securității sociale care derivă din prestațiile sociale oferite de întreprindere.

Comparării internaționale arată că în înfruntarea acestei

serioase dileme, Ungaria a mers cel mai departe în impunerea disciplinei financiare, în întărirea restricției bugetare și în consecință, în promovarea îmbunătățirii eficienței. Polonia, Republica Cehă și Slovenia au întreprins pași în aceeași direcție, dar până acum au ezitat, de exemplu, să introducă o lege modernă a falimentului și să o aplice în mod consecvent. Pentru a oferi un ultim contra-exemplu, în Rusia, banca centrală în a doua jumătate a anului 1992 a extins la sume aproape incalculabile creditele pentru a susține întreprinderile din proprietatea statului, aflate în pragul falimentului sau cel puțin să fie sigură că lucrătorii vor fi menținuți în activitate și că li se vor plăti salariile.

### 3.2. Credibilitate și angajament

Să ne întoarcem la un nivel mai general al discuției. Să presupunem că se ajunge la un moment dat când guvernul hotărăște că de acum înainte va impune în mod riguros disciplina financiară și va întări restricția bugetară asupra întreprinderii. Întrebarea este: va avea el perseverența de a continua această politică în mod consecvent? și chiar dacă el promite că aşa va proceda vor crede întreprinderile în această promisiune? O condiție pentru aplicarea noului contract menționat la începutul studiului este că guvernul trebuie să aibă *credibilitate*, în termeni generali, iar contextul specific al discuției noastre, credibilitatea pentru angajamentul său de „a nu garanta menținerea în funcțiune a întreprinderilor neviabile”. Teoria conflictelor și a contractelor atrage atenția în mod stăruitor asupra credibilității și înainte de toate a importanței cardinale a credibilității amenințării. Aici, imaginea pe care o prezintă Ungaria este departe de a fi clară: o curioasă ambivalență poate fi observată.

Să reamintesc, în acest punct, istoria lui Ulise și a sirenelor<sup>5</sup>. Vocile pline de vrajă ale sirenelor ademeneau marinarii spre ele, ducând corăbiile la naufragiu și distrugere. Când corabia lui Ulise s-a apropiat de insula sirenelor, el a astupat cu ceară urechile oamenilor săi și le-a spus să îl lege de catarg, astfel ca el să nu poată ceda tentației. Cu cât el îi ruga mai mult să îl elibereze cu atât ei strângneau mai puternic chingile.

Întorcându-ne de la metafora tentației și a angajamentului la situația reală a Ungariei, să examinez *tentațiile*. Există extrem de multe influențe asupra guvernului, tentându-l să slăbească disciplina financiară și să relaxeze restricția bugetară. Forțele politice care susțin guvernul pot utiliza garanții financiare pentru a câștiga clienți prin jucarea rolului patronului. Se pot face concesii la preziunile politice și la cererile lobby-urilor industriale sau regionale. În mod clar se au în vedere următoarele alegeri parlamentare și locale, astfel încât garanțile financiare pot servi la câștigarea unei popularități ieftine.

Acestea constituie o tentație politică foarte reală ale cărei efecte pot fi observate în mod direct. O dată cu începerea perioadei unei discipline financiare mai stricte, proceduri excepționale au fost folosite în câteva cazuri, în majoritatea lor negocierile conducând la acorduri. Rămășițele restricției bugetare slabe sunt vizibile în mod clar. Există pericolul ca frecvența excepțiilor să submineze credibilitatea promisiunilor guvernului referitoare la o disciplină financiară strictă.

Funcția *chingilor* lui Ulise este îndeplinită în principal de *restricțiile* și *pre-angajamentele* care leagă mâinile guvernului. O aplicare absolută, doctrinară a principiului „neacordării de garanții” nu poate fi anticipată datorită cerințelor macro-economice și eforturilor de a atenua tensiunile politice, dar guvernul trebuie să se asigure că acordarea de garanții financiare nu se va produce în mod frecvent, adică asemenea cazuri nu vor apărea decât în foarte rare ocazii. Criteriile și procedurile pentru acordarea de garanții financiare întreprinderilor trebuie să fie stabilite prin lege și nu lăsate pe seama proceselor de negociere administrativă ad-hoc. Doar asistența financiară temporară este permisă și indiferent de forma pe care asistența o poate lua (amânarea achitării obligațiilor către bugetul de stat, reeșalonarea datoriilor, subvenții bugetare, etc.) ea trebuie să respecte o programare clară, care să stabilească o perioadă strict determinată și un termen final nu prea îndepărtat. În locul acordurilor confidențiale realizate în spatele ușilor închise ar exista o publicitate integrală pentru fiecare caz de asistență financiară, astfel încât aceasta să aibă loc sub controlul public al unei comisii parlamentare și al presei.

În mod regretabil, de obicei, politicienii se comportă într-un mod diferit de cel al lui Ulise al epopeei homerice. Nu se pune problema ca ei să spună celor din anturajul lor să-i lege de mâini și de picioare. Dimpotrivă, ei fac tot ce le stă în putință pentru a-și ține mâinile libere, simțind că au nevoie de o marjă de manevră și improvizație. „Imprevizibilitatea este putere” aşa cum se exprimă Hirschman<sup>6</sup>. Obscuritatea li se potrivește politicienilor mult mai bine decât claritatea.

Rezultatul depinde în bună măsură de faptul dacă opinia publică, în particular breasla economiștilor, poate identifica promisiunile care obligă guvernul și apoi să fie sigură că acesta și le respectă. Indiferent de ce se întâmplă, testul credibilității promisiunilor guvernului în legătură cu disciplina financiară vor fi acțiunile pe care le va întreprinde în anii ce vin.

### 3.3. Mecanismul pentru impunerea disciplinei

Să presupunem acum că există voință politică pentru a implementa disciplina financiară în mod continuu și consecvent. Aceasta lasă încă deschisă problema dacă sunt disponibile *mijloacele* pentru a îndeplini respectivul obiectiv.

În cadrul sistemului socialist disciplina era impusă de birocrația însăși, cel mai adesea prin mijloace brutale și arbitrale. Societatea postsocialistă trebuie să devină un *stat constituțional*, iar aceasta se aplică și în legătură cu disciplina financiară.

Să începem cu *legislația*. Ungaria a făcut progrese semnificative: contabilitatea modernă, legi bancare și ale falimentului care respectă cerințele unei economii moderne sunt deja în vigoare. Procesul legislativ, prin el însuși, este unul instructiv, de experimentare. O anumită lege poate fi plină de greșeli, care mai devreme sau mai târziu vor trebui corectate, ceea ce face mai dificil ca efectul ei să fie încorporat în conștiința actorilor din economie<sup>7</sup>.

Dar deși pașii necesari în procesul legislativ au fost făcuți, există o problemă cu *aplicarea* legii. Numărul de profesioniști competenți este încă prea mic. Există penuria nu numai de judecători, ci și de perceptori, contabili autorizați, analiști economici și

administratori de afaceri cu calificare și experiență pentru a supraveghea falimentele, lichidările, licitațiile, fuziunile, divizările și reorganizările<sup>8</sup>.

Să luăm alt exemplu în care întreprinderea a încălcat regula nr. 1 a disciplinei financiare: nu a plătit pentru ceea ce a cumpărat. Vânzătorul cere instanței judecătorești să emită o garantare a platilor. Aceasta este o atenționare, care este urmată, dacă plata nu a avut încă loc, de o licitație oficială. Tabelul 6 arată că numărul unor asemenea cazuri s-a multiplicat de șase ori în decurs de patru ani. Pot trece trei-patru luni înainte ca instanța judecătorească să emită o garanție de plată, iar judecătorul sindic să înceapă să scoată la licitație activele disponibile ale debitorului.

Nu este surprinzător că unii întreprinzători simt că ei trebuie să aplice legea cu propriile lor forțe. Au existat reportaje în presă despre existența a una-două firme obscure care s-au specializat în recuperarea datoriilor prin mijloace neobișnuite: câțiva tineri puțernici cu o alură de boxeri erau trimiși acasă la debitor pentru a-i reaminti, cel puțin prin cuvinte amenințătoare despre obligația sa de a plăti<sup>9</sup>. Au existat cazuri în care mesajul a fost subliniat prin loviri corporale aplicate debitorului sau amenințarea că proprietatea sa ar putea fi deteriorată sau că angajații săi ar putea fi atacați. Astfel, aici avem de a face cu metode mafiole de impunere a disciplinei financiare.

Acest fapt este alarmant și intolerabil. Dar, din păcate, trebuie să se anticipateze că și asemenea metode vor apărea deoarece va trece ceva timp înainte ca infrastructura legală pentru aplicarea disciplinei financiare să se fi dezvoltat.

Deși aplicarea legală a disciplinei financiare este esențială, totuși nu este suficientă prin ea însăși. Ea trebuie susținută de o schimbare a atitudinii morale a opiniei publice în privința tranzacțiilor financiare<sup>10</sup>. Aceasta ne conduce la cea de-a doua parte a studiului, care se referă la conduită întreprinderilor.

## 4. Conduita întreprinderilor

### 4.1. Un exemplu: creditele forțate între întreprinderi

Noul contract între stat și întreprinderi, determinat de spiritul unei economii de piață, necesită o schimbare nu numai în conduită guvernului, ci și în comportamentul întreprinderilor. Pentru a vedea cum această a doua schimbare nu a reușit în suficientă măsură să apară în lumea afacerilor din Ungaria, să privim la fenomenul creditelor forțate între întreprinderi. Întreprinderea „B” a livrat bunuri pentru producție întreprinderii „A”. Cumpărătorul le-a primit, dar apoi nu a achitat contravaloarea lor. Această situație poate fi exprimată astfel: întreprinderea „A” forțează întreprinderea „B” să își extindă creditul, fără un acord prealabil, și apoi nu-și mai plătește datoria. Procedând astfel întreprinderea „A” comite o gravă încălcare a regulilor 1 și 2 ale disciplinei financiare. Într-un mod similar, întreprinderea „C” nu este plătită pentru bunurile pe care le-a livrat întreprinderii „B”, unul dintre motive fiind că aceasta din urmă nu a fost plătită de către întreprinderea „A”. Neglijarea plăților și a termenelor de plată a datorilor are impact și asupra altor întreprinderi și generează lanțuri de credite forțate lungi și încrucișate<sup>11</sup>. Acestea au crescut în mod continuu până în aprilie 1992, așa cum arată Tabelul 7.

În a doua jumătate a anului 1992 dimensiunea creditelor forțate s-a micșorat substanțial. Ea pare să indice că valul de falimente a avut deja un efect favorabil în întărirea disciplinei financiare. În plus, au fost făcute diferite încercări de a rezolva problemele privind cooperarea cu sectorul bancar. Ar fi posibil, de exemplu, să se achite unele datorii reciproce, chiar și în cazul câtorva lanțuri de datorii diferențiate, printr-un sistem de clearing. Parte din creditul comercial dintre firme ar putea fi transformat în credit bancar. Deși valoarea creditelor forțate a scăzut considerabil, nu este exclusă reapariția unei creșteri a creditelor forțate, atât timp cât schimbări fundamentale și de durată nu apar în supravegherea disciplinei financiare. Pentru a se asigura că creditul forțat este cel mult sporadic și nu omniprezent, întreprinderile trebuie să accepte următoarele două interdicții:

*Cumpărătorul: Să nu lași neplătite bunurile primite, fără acordul prealabil al vânzătorului. Dacă o datorie s-ar menține, poți fi în dificultate; vânzătorul te poate aduce în fața justiției și poate să-ți sechesteze activele. În afară de complicațiile legale, se va arunca o pată asupra reputației în afaceri și a bunei credințe a firmei tale, iar gradul de credibilitate va scădea.*

*Vânzătorul: Abține-te de la livrarea bunurilor tale, până când ești convins că acela care le-a cumpărat va plăti pentru ele și că este realmente credibil.*

Cea de-a doua atenționare trebuie accentuată în mod deosebit. Cei care extind creditul forțat sunt adeseori prezenți „victime inocente”, care cer să li se facă dreptate. Ei cred că au dreptul de a aștepta ca statul să le sară în ajutor, ca și când ar fi fost victimele unui dezastru natural. Eu cred că acest argument este greșit. Trebuie să se accepte că piața nu este „dreaptă”. Întreprinzătorii, așa cum sugerează numele lor, își asumă un risc. Dacă afacerea merge bine, ei vor putea face o mulțime de bani, dar dacă ea iese prost, ei vor înregistra pierderi. Dacă se întâmplă ca un cumpărător să nu plătească, ei vor trebui să își recupereze datoria prin mijloace legale. Dacă nu reușesc, aceasta este problema lor... Dacă nu și-au pierdut cumpăratul, vor fi mai precauți data viitoare în ceea ce privește clienții cărora le livrează marfa.

Și în această privință, trebuie să fim obișnuiți cu schimbarea. În economia socialistă, ceea ce conta era cât de mult o firmă reușea să producă. De îndată ce producția era realizată, ea putea fi raportată la Oficiul de Statistică, iar cantitatea de produse era înregistrată drept o contribuție la îndeplinirea planului. Ceea ce se întâmplă apoi cu bunurile produse nu avea importanță din punctul de vedere al întreprinderii. Într-o economie de piață, oricum, singurul lucru care contează este ceea ce reușește firma să vândă și cât de mulți bani poate obține pentru produsele sale.

Luând în considerație acest exemplu instructiv, este timpul să se analizeze conduită întreprinderilor pe un plan mai general. Aici este bine să se examineze în mod separat cele două segmente ale economiei: noile întreprinderi private și vechile întreprinderi aflate în proprietatea statului.

## **4.2. Noul sector privat: „Întipărirea”**

Pentru a arunca o lumină asupra comportamentului noilor firme private care apar în cursul perioadei socialismului reformat și a tranziției postsocialiste, aș dori să împrumut un concept din biologia evoluționistă: expresia „întipărirea”<sup>12</sup>. (Definiția din dicționar este de a impresiona sau de a imprima, iar înțelesul figurat este de a întipări adânc în memorie). Observațiile asupra animalelor furnizează probe de netăgăduit că obișnuințele dobândite *în stadiul inițial, deosebit de sensibil al vieții* au o influență ulterioară extrem de puternică. Ele devin profund și aproape ireversibilă întipăriri în memorie și determină animalele respective să repete experiența trecută<sup>13</sup>.

Cel mai important lucru pentru noile firme este ca ele să învețe încă de la început că trebuie să respecte în mod strict regulile disciplinei financiare. Rezistența apare la această cerință. Întreprinzătorii privați pot argumenta că dacă garanția statului este încă instituită pentru întreprinderile aflate în proprietatea statului, de ce nu s-ar face același lucru și pentru ei? Eu cred că ar fi o greșală să se cedeze la această presiune. Neînținând seama de unele excepții rare, cu adevărat justificate (menționate deja), întreprinderile private nu trebuie să fie salvate financiar cu ajutorul statului. Să fie lăsate să lupte pentru a supraviețui. Nu există motiv de îngrijorare chiar dacă 10-15% dintre noile afaceri, în special firme mici și mijlocii, încetează să funcționeze în fiecare an. Procesul natural, sănătos de evoluție și selecție necesită un mare număr de intrări și ieșiri.

## **4.3. Vechiul sector de stat: educație prin traumă**

Același argument face oamenii sceptici în legătură cu ceea ce se poate aștepta de la întreprinderile aflate în proprietatea statului, dacă ele rămân în aceleași mâini. Conștiința că disciplina financiară relaxată era tolerată și că restricția bugetară era slabă a fost puternic „întipărită” în mintile celor care conduceau întreprinderile aflate în proprietatea statului și a multor angajați ai acestora. Este posibil să se modifice complet această „întipărire”?

Poate fi posibil să fie schimbăță, cel puțin într-o anumită măsură, dacă (și numai dacă) alte părți contractante, statul în calitate de „companie de asigurări” manifestă strictețe și fermitate în ceea ce privește respectarea noului contract economic de piață.

Întreprinderile aflate în proprietatea statului au devenit dependente de mâna de ajutor paternalist al acestuia și disponibilitatea constantă a garanțiilor financiare, la fel cum mulți indivizi fără voință devin dependenti de tutun, alcool sau droguri. Aceasta este bine să fie văzut ca o analogie. Cum fac aceia care în mod real reușesc să nu mai fumeze, să nu mai bea sau să nu mai folosească un narcotic, să renunțe la obiceiurile lor vicioase. Cel mai important pas este să se recunoască că acestea sunt *dăunătoare și periculoase*. În cele mai multe cazuri recunoașterea se face sub influența unor păreri sau prelegeri explicative, în timp ce în altele imbolduri final provine dintr-o experiență distrugătoare, de exemplu, când un obicei toxic determină o tragedie în mediul imediat al unei persoane ezitante sau a unei boli grave a celui care practică viciul respectiv<sup>14</sup>. Tabelele 2 și 3 au arătat că generarea cronică de pierderi și grava insolabilitate au devenit pericole mortale pentru supraviețuirea întreprinderilor din Ungaria. Dacă această presiune devine permanentă, managerii vor ajunge să credă mai devreme sau mai târziu, că respectarea disciplinei financiare este o problemă de viață și de moarte.

Aceasta este ce *se poate* întâmpla, dar nu este sigur că situația va evoluă realmente în această direcție. În fapt, supravegherea obiceiurilor vicioase arată cât de ușor orice tentație poate determina un vechi obicei să revină. Fiecare revenire a vechii conduite a statului – tolerarea încălcării disciplinei financiare, slabirea restricției bugetare – pot fi interpretate de managerii întreprinderilor aflate în proprietatea statului că nu mai este nevoie să acorde o importanță deosebită problemelor respective. Apoi și ei vor reveni la vechea conduită.

Astfel există șansa unor noi anticipații însoțite de noi comportamente tipice care se manifestă în întreprinderile aflate în proprietatea statului, dar nu se poate avea în întregime încredere în respectiva evoluție. Aceasta poate servi ca un argument suplimentar.

tar împreună cu altele binecunoscute pentru privatizarea proprietății statului, deoarece noul tip de conduită poate fi realmente anticipat doar de la întreprinderi bazate pe proprietatea privată și obișnuite cu disciplina financiară încă de la început.

## 5. Concluzii finale

O serie de concluzii finale rezultă din analiza situației din Ungaria.

O lungă fază pregătitoare a fost necesară înainte ca guvernul și puterea judecătorească să treacă realmente la impunerea disciplinei financiare cu o mână fermă. O serie de condiții prealabile trebuiau îndeplinite pentru ca acest fapt să se întâpte. A fost nevoie ca sectorul privat să atingă o masă critică, astfel încât să devină, atât ca ofertant de bunuri și servicii, cât și ca angajator de forță de muncă, capabil să înlocuiască, cel puțin parțial, întreprinderile aflate în proprietatea statului, dacă acestea au dispărut în număr mare. A fost nevoie, de asemenea, ca instituțiile pieței și infrastructura legală să atingă o masă critică. Totodată, a fost nevoie de un instrument de gestiune a șomajului, înainte de toate de organizații care să distribuie ajutoarele de șomaj și să acționeze ca burse ale forței de muncă.

Ulterior, atunci când disciplina financiară este aplicată mai vînros, o altă perioadă destul de lungă trebuie să treacă înainte ca actorii din economie să înceapă să credă că în această privință conduită statului s-a schimbat odată pentru totdeauna. Anticipațiile managerilor sunt modelate, înainte de toate, de propria lor experiență și nu doar de promisiunile pe care le face guvernul. Odată ce ei pot vedea *retrospectiv*, pe o perioadă de câțiva ani, că un nou regim strict și coerent a fost realmente transpus în viață, noua conduită a întreprinderii se va consolida și ea.

Cele două lecții schițate până acum, conduc la o concluzie comună: consolidarea disciplinei financiare este un proces îndelungat de evoluție care se întinde pe câțiva ani.

Acesta este un proces dureros care nu poate avea loc în mod lin-

sau fără grave costuri sociale. În primul rând, deoarece există efecte secundare dureroase, precum scăderea producției și concedierile, dar și pentru că transformările și traumele sunt ele însese parte a procesului de educație. Impunerea unei discipline financiare mai puternice, devine în mod inevitabil o *problemă politică*. Ea poate fi realizată numai dacă există un sprijin politic destul de larg în acest sens. Se presupune prezența consensului într-un anumit grad, cel puțin implicit și pasiv. Cu alte cuvinte, cerința pentru dezvoltarea sa este ca nici o forță semnificativă din arena politică să nu atace pe la spate politica de întărire a disciplinei financiare.

Lecția finală este că pașii hotărâți în direcția întăririi disciplinei financiare atrag după sine un *risc*. Tensiunile sunt determinate de efectele secundare negative, scăderea producției, șomajul și slăbirea securității sociale. O creștere sensibilă a acestor tensiuni poate exercita un efect destabilizator și submina instituțiile democratice încă fragile. Un avertisment mai mult decât alarmant a fost deja auzit în Europa de Est despre pericolul „weimarizării”, unde demagogia populistă, naționalismul extremist și ura rasială găsesc un răspuns în nemulțumirea generată de maladiile economice.

Aș dori în acest punct, la sfârșitul articolului, să clarific propria mea poziție asupra acestei probleme. În timp ce se menține conflictul dintre obiectivele economice și cele de creștere a bunăstării sociale, în concepția mea un accent deosebit trebuie să fie pus pe creșterea eficienței și impunerea disciplinei fiscale. Dar dacă o analiză politică sobră, obiectivă, ar releva că democrația ar fi amenințată de drasticele măsuri care au fost adoptate, aș accepta o înaintare mai prudentă spre întărirea disciplinei financiare pentru a se evita acest pericol. Dacă însă se ajunge la un conflict între eficiență și cauza democrației, eu sunt sigur că apărarea instituțiilor democrației reprezintă suprema îndatorire.

(Publicat în limba maghiară în „Közgazdasági Szemle”, vol. 40 nr. 5/1993, și în limba engleză în „Kyklos”, vol. 46, Fascicul 3/1993, sub titlul „The evolution of financial discipline under postsocialist system”).

## Note

<sup>1</sup> Studiul a fost pregătit ca parte a unui proiect de cercetare intitulat „Tranziția Ungariei la economia de piață”, realizat cu sprijinul Fundației Naționale de Cercetare Științifică din Ungaria și al Băncii Europene pentru Reconstrucție și Dezvoltare. Trebuie să exprim mulțumiri pentru ajutorul pe care l-am primit de la Annamária Balogh, Béla Baritai, Imre Fertő, Erzsébet Gem, Marianna Holló, Mária Kovács, László Muraközy, Sándor Piskolti, Jane Prokop și György Rózsahegyi în colectarea informațiilor pentru această prelegere. Sunt recunoscător lui Brian McLean și Júlianna Parti pentru excelenta lor traducere a textului din limba maghiară.

<sup>2</sup> A se vedea Kornai, Mattis (1987, p. 100).

<sup>3</sup> Becker (1992, p. 318) în studiul său asupra comportamentului obișnuit și tradițiilor afirma următoarele: „obiceiuri, vicii, tradiții și alte preferințe care sunt consecințe ale alegerilor din trecut reglementează parțial și astfel obligă la un comportament viitor într-un mod previzibil. Într-adevar, obiceiurile și fenomenele asemănătoare pot constitui înlocuitori foarte buni pentru contractele pe termen lung și alte mecanisme de obligații eficiente”.

<sup>4</sup> Pentru a analiza contractul implicit pe termen lung, cu alte cuvinte o relație socială care se reînnoiește în mod constant și este bazată pe „regulele jocului”, cele mai des utilizate modele matematice sunt acelea ale „jocurilor repetate”. Pentru o descriere teoretică, a se vedea, de exemplu, carteau lui Fudenberg și Tirol (1991, p. 147-206). Interpretarea modelelor teoretice din punct de vedere al științelor sociale este prezentată într-o formă mai accesibilă în Schelling (1978, p. 115-133) și Hinmore (1992, p. 345-381).

<sup>5</sup> Cartea lui Elster, „Ulise și sirenele” (1979), face uz în mai multe rânduri de această metaforă în analiza sa filosofică asupra tentației și angajamentului.

<sup>6</sup> A se vedea Hirschman (1977, p. 50)

<sup>7</sup> Dintre reglementările asupra falimentelor și lichidărilor, remarcabilă a fost măsura denumită în mod ironic „clauza harakiri”. Managerul general al unei întreprinderi era obligat să notifice falimentul de îndată ce devinea evident că firma va fi incapabilă să-și îndeplinească obligațiile de plată. Dacă managerul nu reușea să facă astfel și se dovedea că acest fapt genera pierderi, el putea fi adus personal în fața unei instanțe judecătorești pentru pagube. Astfel se furniza un puternic stimulent pentru a notifica falimentul dacă întreprinderea intra în dificultăți financiare. „Clauza harakiri” a exacerbat valul de falimente într-o aşă măsură încât ea a fost retrasă recent, concomitent cu adoptarea a câtorva amenda-

mente. Experiența ulterioară va arăta dacă amendamentele au slăbit în mod substanțial Legea Falimentului sau nu.

<sup>8</sup> Becker, Stigler (1974) într-un studiu asupra aplicării legilor, arată că mecanismul utilizat în acest scop nu este invariabil. Dacă interesele membrilor societății sunt servite procedând astfel (așa cum rezultă clar în acest caz), scara, metodele și formele organizaționale ale aparatului pot fi ajutate la cerințe mai mari; calitatea activității sale poate fi îmbunătățită, de exemplu, prin adaugarea de noi stimulente.

<sup>9</sup> A se vedea, de exemplu, reportajul din cotidianul „Népszabadság”, din 19 octombrie 1992.

<sup>10</sup> Istoria economică arată existența contractelor bazate pe onestitate și respectul reciproc al părților cu mult timp *înainte* de reglementarea legislativă și aplicarea legală a acestora. Când primele legi comerciale au fost adoptate, ele aveau în vedere fără menajamente pe cei care nu reușeau să-și plătească datoriile. Lex Mercatoria (Legile negustorești) din Anglia, adoptate în secolul XIII-lea stipulau că dacă un debitor nu reușea să-și plătească datoriile, creditorul mai întâi trebuia să pună sechestrul pe proprietățile mobile ale acestuia: „Și dacă debitorul nu avea bunuri mobile cu care datoriile sale să fie stinse, atunci trupul său trebuia luat oriunde ar fi fost găsit și ținut în închisoare până când el sau prietenii săi făceau pentru el un acord pentru plata datoriei”. Citatul este din Mitchell (1969). Pentru mai multe detalii asupra istoriei legii comerciale a se vedea carteau lui Trakman (1983).

Astfel începând din Evul Mediu, existau legi stricte pentru a impune respectarea contractelor private și a disciplinei financiare între actorii lumii comerciale. Doar câteva secole mai târziu când nevoia de disciplină era istoricește prezentă în mintile lor, au devenit sancțiunile legale „mai blânde”.

<sup>11</sup> Aceasta înseamnă că creditorii așteaptă la rând în fața firmei debitoare pentru ca datoriile lor să fie plătite. Astfel că expresia *coadă* a devenit larg răspândită în Ungaria pentru a caracteriza acest fenomen.

<sup>12</sup> A se vedea Hess (1973) și Sluckin (1973)

<sup>13</sup> Bobocii de gâscă urmează pe mama „gâscă” în drumul lor în sir. Unul dintre descoperitorii „întipăririi” Konrad Lorenz a observat că dacă bobocii cloiciți în incubator devin familiarizați cu el, un om, în primele lor ore de viață, îl vor urma în sir, când el se plimbă, în loc să o urmeze pe mama reală, chiar dacă gâscă se află în apropiere. Această obișnuință se menține chiar dacă ulterior ei trăiesc laolaltă cu mama lor.

<sup>14</sup> Un studiu al lui Swenson și Dalton (1983) asupra factorilor care determină renunțarea la fumat, conține următoarele date: 67,9 % dintre foștii fumători interviewați au arătat faptul că ei au fost intimidați de statisticile apărute cu privire la pericolele mortale ale fumatului; 57,6 % din-

tre cazuri au menționat deteriorarea propriului sistem respirator, iar în 29,2 % din cazuri decesul legat de fumat al unui membru al familiei sau al unui prieten. Rezultate similare sunt menționate de Cury Wagner și Grothaus (1990).

## Referințe

**Becker, Gary, S.:** *Habits, Addictions and Traditions*, Kyklos, Vol. 45(1992), p. 327-346.

**Becker, Gary, S., Stigler, George J.:** *Law Enforcement, Malfeasance and Compensation of Enforcers*, The Journal of Legal Studies, vol. 3 (1974), p. 1-18.

**Binmore, Ken:** *Fun and Games. A Test on Game Theory*, Lexington, D.C. Heath and Company, 1992.

**Curry, Susan, Wagner, Edward H., Grothaus, Louis C.:** *Intrinsic and Extrinsic Motivation for Smoking Cessation*, Journal of Consulting and Clinical Psychology, vol. 58., (1990), p. 310-316.

**Dervis, Kemal, Condon, Timothy:** „Hungary: An Emerging „Gradualist” Success Story?”, in **Blanchard, O. J. Froot, K.A. and Sachs, J. D.** (eds): *The Transition in Eastern Europe*, Cambridge, NBER, [1992]

**Elster, Jon:** *Ulysses and the Sirens. Studies in Rationality and Irrationality*, Cambridge, Cambridge University Press, 1979.

**Fudenberg, Drew, Tirol, Jean:** *Game Theory*, Cambridge, MIT Press, 1991.

**Hess, Eckhard H.:** *Imprinting Early Experience and the Developmental Psychobiology of Attachment*, New York, D. Van Nostrand Company, 1973.

**Hirschman, Albert O.:** *The Passions and the Interests. Political Arguments for Capitalism before Its Triumph*. Princeton, Princeton University Press, 1977.

**Kornai János, Mattis Ágnes:** *A vállalatok nyereségének bürokratikus ijjraelosztása* (Redistribuirea birocratică a profitului firmelor), Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987.

**Központi Statisztikai Hivatal** (Oficiul Central de Statistică):

*Statistikai évkönyv 1988* (Anuarul Statistic 1988). Budapest, 1989, a;

**Központi Statisztikai Hivatal** (Oficiul Central de Statistica): *Népgazdasági mérlegek 1947-1987* (Bilanțurile economiei naționale 1947–1987) Budapest, 1989, b.

**Központi Statisztikai Hivatal** (Oficiul Central de Statistica): *Magyar statisztikai évkönyv 1990* (Anuarul Statistic al Ungariei 1990), Budapest, 1991.

**Magyar Köztársaság Kormánya** (Guvernul Republicii Ungarie): *Jelentések a Magyar Köztársaság 1991. évi állami költségvetésének a végrehajtásáról* (Rapoarte privind execuția bugetară pe anul 1991) Budapest, 1992, iunie, volumul 1.

**Mitchell, W.**: *Essay on the Early History of the Law Merchant*, New York, Burt Franklin, 1969.

**Móra Mária**: *Változások a csödkezelésben – a nyolcvanas évektől napjainkig* (Schimbări intervenite în administrarea falimentului de la anii 80 până în zilele noastre), Vezetéstudomány, nr. 4 (1992), p. 18–23;

**National Bank of Hungary**: *Monthly Report*, December, 1992.

**Pénzügyminisztérium** (Ministerul de Finanțe): *Tájékoztató az 1992 évi gazdasági folyamatokról* (július-augusztus információk alapján) (Informare despre tendințele economiei în 1992 - pe baza informațiilor din iulie–august) Budapest septembrie, 1992a.

**Pénzügyminisztérium** (Ministerul de Finante): *Előterjesztés a Kormány részére a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról szóló törvény makrogazdasági hatásairól* (Informare pentru Guvern privind efectele macroeconomice ale legii procedurii de faliment) Budapest, octombrie, 1992b.

**Schelling, Thomas C.**: *Micromotives and Macrobehaviours* New York, W. N. Norton and Company 1978.

**Swenson, Ingrid and Dalton Jo Ann**: *Reason for Smoking Cessation Among a Random Sample of North Carolina Nurses* Women and Health, vol. 8,(1983).

**Sluckin, W.**: *Imprinting and Early Learning* Chicago. Aldine Publishing Company, 1973.

**Szalai, Tamás**: *Konstruktív bizalom* (Încrederea constructivă), Heti Világgazdaság, vol. 15 (1993), p. 78-80.

**Trakman, Leon:** *The Law Merchant: The Evolution of Commercial Law* Littleton, Colorado, Rothman and Company, 1983.

**Várhegyi, Éva, Sándor, László:** *A sorban állások kialakulásának és visszaszorításuk lehetséges módjai* (Modalitățile posibile ale formării cozilor și curmarea lor) Budapest, Pénzügykutató Rt., 1992.

**Tabelul 1**

Fluxurile dintre bugetul de stat și sectorul întreprinderilor  
(ca procentaj din P.I.B.)

Anul	De la sectorul	De la buget către	Fluxul net
	întreprinderilor	către buget	către buget
1987	29,6	12,3	17,3
1988	21,0	10,2	10,8
1989	15,4	6,7	8,7
1990	16,2	4,7	11,5
1991	12,1	2,7	9,4
1992	12,3	2,3	10,7

*Surse:* Calculat de **Muraközy** bazat pe următoarele publicații oficiale: Központi Statisztikai Hivatal (Oficiul Central de Statistică) (1989a, p. 57 și 330; 1989b, p. 72; 1991, p. 56 și 319); Magyar Köztársaság Kormánya (Guvernul Republicii Ungare) (1992, p. 213-219).

*Note:* Cifrele pentru 1992 sunt proiecții guvernamentale. Prima coloană include profiturile nete vărsate de întreprinderile aflate în proprietatea statului către buget și impozitul pe profit plătit atât de întreprinderile aflate în proprietatea statului cât și de întreprinderile private. Cea de a doua coloană exclude subvențiile pentru consum.

**Tabelul 2****Numărul procedurilor de faliment în 1992**

Perioada	Numărul cazurilor defaliment	Numărul declarațiilor oficiale ale instanțelor judecătoarești
Ianuarie - Martie	786	285
Aprilie	2 259	205
Mai	201	465
Iunie	145	482
Iulie	154	300
August	113	69
Septembrie	151	104
Octombrie	150	190
Noiembrie	118	225
Decembrie	154	175
Total în 1992	4 231	2 500

Sursa: Pénzügyminisztérium (Ministerul de Finanțe) (1992, b, p. 4 și 7) și Szalai (1993, p. 79)

Notă: Cifrele din prima coloană redau inițierea procedurilor de faliment. Cifrele din ce-a de a doua coloană se referă la anunțarea publică a începerii procedurilor de faliment. Este responsabilitatea instanței judecătoarești să publice declarația în gazeta oficială.

**Tabelul 3****Numărul procedurilor de lichidare**

Perioada	Numărul cazurilor de lichidări	Numărul declarațiilor oficiale ale instanțelor judecătoarești
1986-1988	Nu există informații	159
1989	Nu există informații	141
1990	Nu există informații	233
1991	Nu există informații	526
1992		
Ianuarie-martie	2 617	120
Aprilie	1 281	161
Mai	837	202

Iunie	927	166
Iulie	699	219
August	701	210
Septembrie	797	482
Octombrie	782	211
Noiembrie	751	233
Decembrie	692	223
Total în 1992	10 084	2 227

*Surse:* Cifrele pentru perioada 1986–1991 sunt extrase din *Móra* (1992, p. 18–23). Cifrele pentru 1992 sunt preluate din Péntügy-miniszterium (Ministerul de Finanțe). (1992b, p. 5 și 9) și Szalai (1993, p. 79).

*Notă:* Perioada acoperită de prima cifră începe la 1 septembrie 1986 și se termină pe 31 decembrie 1988. Cifrele din prima coloană redau inițierea procedurilor de lichidare. Cifrele din cea de a doua coloană se referă la anunțarea începerii procedurilor de lichidare. Ca și în cazul procedurilor de faliment este obligația instanței judecătorești să publice anunțul în gazeta oficială.

Tabelul 4

Destinația exporturilor  
(ponderea în totalul exporturilor %)

Perioada	Comunitatea Europeană	Fostul C.A.E.R.	Alte țări
1987	19,8	50,2	30,0
1988	22,5	44,8	32,7
1989	24,7	40,8	34,5
1990	33,5	30,2	36,3
1991	40,3	25,7	34,0

*Sursa:* Davis și Condon (1992, p. 11). Datele sunt preluate de la Direcția de Statistică a Comerțului a F.M.I.

*Notă:* Cifrele pentru 1991 sunt până la al treilea trimestru. Conform datelor de export ale Băncii Naționale a Ungariei (1992, p. 53), care sunt calculate pe baza valorii în forinți a exporturilor Ungariei, ponderea țărilor Comunității Europene în totalul exporturilor a fost de 50,5 % în perioada ianuarie-octombrie 1992.

**Tabelul 5****Locuri de muncă disponibile și şomeri**

Perioada	Numărul de locuri de muncă disponibile înregistrate	Numărul de şomeri înregistraţi	Rata şomajului(%)
03/1990	34 018	33 682	0,7
06	37 859	43 506	0,9
09	26 969	56 113	1,2
12	16 815	79 521	1,7
03/1991	13 583	144 840	3,0
06	14 860	185 554	3,9
09	15 351	292 756	6,1
12	11 529	406 124	8,5
03/1992	15 124	477 987	8,9
06	25 346	546 676	10,1
09	25 634	616 782	11,4
12	24 097	663 027	12,3
01/1993	26 471	693 983	13,3
02	32 432	705 032	13,6

*Sursă:* Rapoartele Centrului Național pentru Forța de Muncă, Budapesta, 1991-1993.

*Notă:* Definiția statistică a ratei şomajului a fost ajustată începând din ianuarie 1992 la definiția utilizată în statisticile occidentale ale forței de muncă. Datele pentru 1990 și 1991 sunt calculate conform vechii definiții, deoarece nu s-a efectuat nici o recalculare. Rata şomajului ar fi întrucâtva mai scăzută în această perioadă, pe baza noii definiții.

**Tabelul 6**

**Cazuri de garantare a plășilor la Tribunalul din  
Budapesta în 1992**

Perioada	Număr de cazuri	Valoarea totală a revendicărilor (miliarde forinți)
1988	11 000	6
1989	31 000	19
1990	64 000	45
1991	61 645	43
1992	31 470	38

*Sursa: Comunicatul lui Piskolti, fostul șef al Instanțelor Economice ale Tribunalului din Budapesta.*

**Tabelul 7**

**Credite comerciale involuntare**

Perioada	Număr de întreprinderi creditoare involuntar	Total credite involuntare (miliarde forinți)
1979	52	7,9
1980	25	3,8
1981	27	4,7
1982	85	15,2
1983	167	33,8
1984	159	38,4
1985	127	28,3
1986	82	14,0
1987	82	14,0
1988	208	45,5
1989	314	72,8
1990	432	90,5
1991	1 017	1 59,8
Aprilie 1992	1 143	1 97,0
Decembrie 1992	642	1 04,0

*Sursă: Várhegyi Sándor (1992, p. 25). Cifrele se bazează pe datele Băncii Naționale a Ungariei.*

*Notă:* Cifrele pentru 1991 se referă la datele pentru 30 noiembrie 1991. Toate celealte cifre reflectă volumul de credite involuntare la 31 decembrie din fiecare an specificat. Celealte cifre pentru volumul creditului involuntar acoperă numai credite mai mari de 25 milioane forinți. Volumul total, incluzând credite involuntare de dimensiuni mai reduse, ar fi probabil mult mai mare. Pentru comparație, este necesar să se ia în considerație că volumul total de credite acordate de principalele bănci întreprinderilor era în miliarde forinți de: 144,3 în 1990 și de 121,4 în 1991. Raportul dintre creditele involuntare și creditele bancare a fost de 63 % în 1990 și 132 % în 1991.

Dinca, Corneliu în "Lipsoaia lui Gheorghe Gheorghescu"

### Tablou I

Credite comerciale involuntare

Perioada	Număr de instituții	Credite involuntare (milioane de lei)	Total credite involuntare (milioane de lei)
1981	25	181	181
1982	25	1880	1880
1983	32	1881	1881
1984	28	1885	1885
1985	52	1888	1888
1986	92	1891	1891
1987	92	1892	1892
1988	92	1894	1894
1989	28	1895	1895
1990	38	1901	1901
1991	202	1922	1922
Avg. 1991	314	1923	1923
Decembrie 1991	464	1930	1930

Surse: Nomenclatura sănătății (1982, p. 22). Cifrele se referă la datele Băncii Naționale și Umanității.

# **CONSTRÂNGERILE IMPUSE CREŞTERII ECONOMICE DE CONTEXTUL TRANSFORMAȚIONAL**

# TRANSFORMACIÓN DE CONTEXTOS CULTURALES CONTRARIO A CONSTRUCCIÓN DE IDENTIDAD

En el desarrollo de la teoría de la identidad cultural se ha hecho hincapié en la importancia de la continuidad entre las experiencias de vida de los individuos y las culturas que les rodean. La continuidad entre la cultura familiar y la cultura social es fundamental para la construcción de la identidad cultural.

La continuidad entre la cultura familiar y la cultura social es fundamental para la construcción de la identidad cultural. La continuidad entre la cultura familiar y la cultura social es fundamental para la construcción de la identidad cultural.

La continuidad entre la cultura familiar y la cultura social es fundamental para la construcción de la identidad cultural. La continuidad entre la cultura familiar y la cultura social es fundamental para la construcción de la identidad cultural.

La continuidad entre la cultura familiar y la cultura social es fundamental para la construcción de la identidad cultural. La continuidad entre la cultura familiar y la cultura social es fundamental para la construcción de la identidad cultural.

La continuidad entre la cultura familiar y la cultura social es fundamental para la construcción de la identidad cultural. La continuidad entre la cultura familiar y la cultura social es fundamental para la construcción de la identidad cultural.

## **RECESIUNEA TRANSFORMAȚIONALĂ. UN FENOMEN GENERAL EXAMINAT PE BAZA DEZVOLTĂRII UNGARIEI<sup>1</sup>**

Toate țările postsocialiste se află într-o adâncă recesiune. Acest studiu pune în discuție trăsăturile comune ale acestei recesiuni, folosind drept exemplu economia Ungariei. Autorul începe prin a considera următoarele cauze principale ale acestui fenomen:

1. Trecerea de la „o piață a vânzătorului” la o „piată a cumpărătorului”,
2. Transformarea structurii economiei reale;
3. Distorsiunile din mecanismele de coordonare;
4. Consecințele macroeconomice ale întăririi disciplinei financiare;
5. Înapoierea sistemului finanțier.

Componentele cererii la nivel macroeconomic - investiții, consum privat, consum guvernamental și export - sunt examinate pe rând. Cel mai important factor avut în vedere aici este diminuarea înclinației de a investi. În final se trag o serie de concluzii din această analiză. Există destule motive pentru plasarea sarcinilor *ce derivă din starea de recesiune* și anume susținerea relansării activității economice în fruntea listei priorităților politicii economice, dar fără să se permită accelerarea inflației sau reluarea creșterii îndatorării. Studiul se termină prin analiza cerințelor de natură politică și economico-psihologice pentru o relansare a creșterii economice.

Doresc să exprim sincera mea gratitudine pentru invitația de a susține Conferința „François Perroux” din acest an (n.t. 1993). Perroux a avut un impact pe termen lung asupra gândirii economistilor. Sunt convins că dacă ar fi trăit, Perroux ar fi aprobat cu mintea și sufletul, mareea transformare a fostelor economii planificate centralizat în economii de piață. Iată un citat din opera sa: „Să

spunem, în puține cuvinte, care ar necesita comentarii extinse, piața, chiar cea mai imperfectă este mai bună decât cel mai perfect sistem de planificare. Un sistem de compromis în care tuturor participanților li se oferă doar o libertate limitată de expresie și acțiune este mai bun decât un regim unde prin definiție Statul dispune de o putere nelimitată asupra cetățenilor săi". (F. Perroux, 1962, p. 91).

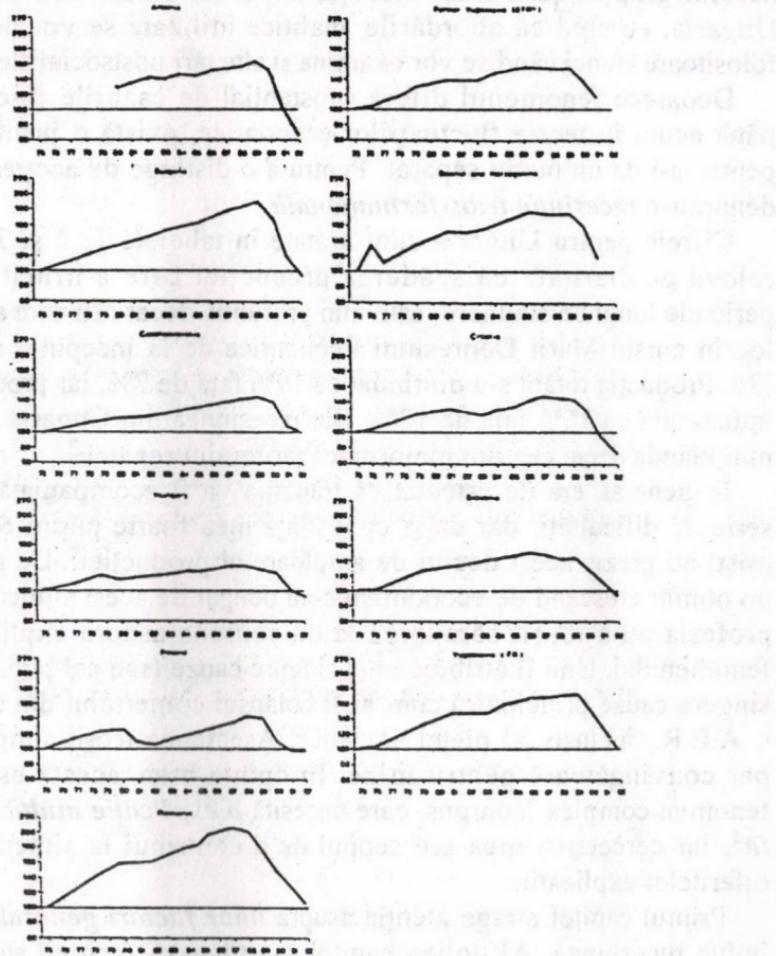
Nu doar acest citat, ci opera sa de o viață, arată că el nu a fost un observator necritic al capitalismului, ci a fost pe deplin conștient de slăbiciunile și deficiențele acestuia. Permiteți-mi încă un citat care ar putea fi motoul comunicării mele de astăzi: „Dacă fluctuațiile sunt prea marcate și în special, dacă depresiunile persistă și sunt urmate de șomaj masiv, nu există nici o putere în lume capabilă să salveze încrederea în virtuile economiei de piață și ale liberei întreprinderi. Oscilațiile în jurul unei tendințe crescătoare sunt acceptate, dar oscilațiile penuriei și mizeriei apar pentru toți ca nefolositoare”. (F. Perroux, 1962, p. 86).

În spiritul acestor idei să ne întoarcem la subiectul comunicării.

Toate țările postsocialiste, fără excepție, suferă o gravă recesiune economică. Aceasta rezultă clar din Figura 1. Evoluția recesiunii este în mod vădit similară în fiecare caz, chiar dacă punctele de pornire și circumstanțele specifice ale țărilor respective diferă substanțial. Istoria declinului producției în Polonia, primul exemplu de „terapie de soc”, este similară cu cea din Ungaria, unde tranziția a fost graduală. Producția a scăzut brusc în țări care au demarat procesul având mari datorii externe, dar și în România și Cehoslovacia (și apoi în Republica Cehă și Slovacia), care nu erau confruntate cu această problemă la începutul tranziției. Producția a scăzut în țări unde nu erau declanșate reforme înainte de schimbarea politică, dar și în țări unde procesul de reforme avea loc de mulți ani.

În baza acestor observații, să încercăm să analizăm ceea ce s-a întâmplat în România după căderea comunismului. În primul rând, trebuie să menționăm că în România, ca și în majoritatea țărilor din Europa Centrală și de Sud-Est, săptămânile de proteste și de luptă socială au fost mult mai lungi și mai violente decât în Franța sau în Germania de Vest. În România, protestele au durat aproape un an, în timp ce în Franța și în Germania de Vest au durat doar luni sau chiar săptămâni. În România, protestele au început în octombrie 1989, în timp ce în Franța și în Germania de Vest au început în iunie sau iulie 1990. În România, protestele au continuat și după căderea comunismului, în timp ce în Franța și în Germania de Vest au continuat doar în perioada imediată următoare.

**Figura 1**  
**Producția industrială brută (Indici, 1975 = 100)**



**Sursa :** Economic Bulletin for Europe, 1992, vol. 44, p. 29. Pe baza statisticilor naționale și a bazei de date comune a Secretariatului Comisiei Economice pentru Europa.

**Notă :** Schimbările producției industriale în 1992 au fost estimate de către Secretariatul Comisiei Economice pentru Europa.

Această puternică similitudine m-a determinat să mă concentrez în prezentul studiu asupra factorilor care sunt comuni pentru istoria acestui grup de țări. Deși discuția din acest studiu este despre Ungaria, eu cred că abordările analitice utilizate se vor dovedi folositoare atunci când se vor examina și alte țări postsocialiste.

Deoarece fenomenul diferă substanțial de cazurile discutate până acum în teoria fluctuațiilor economice, există o justificare pentru a-i da un nume separat. Pentru a o distinge de acestea, am denumit-o *recesiune transformațională*.

Cifrele pentru Ungaria sunt arătate în tabelele 1, 2 și 3. Ele relevă cu claritate că scăderea producției care a urmat unei perioade lungi de stagnare, este mai profundă decât cea care a avut loc în cursul Marii Depresiuni Economice de la începutul anilor '30. Producția totală s-a diminuat cu 19% față de 7%, iar producția industrială cu 36% față de 12%. Dar recesiunea din Ungaria a fost mai blândă decât cea din majoritatea țărilor din regiune<sup>2</sup>.

În general, era de așteptat că tranziția va fi acompaniată de o serie de dificultăți, dar după cunoștința mea foarte puțini economisti au prezis acest declin de amploare al producției<sup>3</sup>. De atunci un număr crescând de economisti s-au ocupat de acest subiect, dar profesia nu a reușit să ajungă la un consens asupra explicației fenomenului. Unii îl atribuie unei singure cauze (sau cel puțin unei singure cauze principale) cum ar fi colapsul comerțului din cadrul C.A.E.R., inclusiv al pieței sovietice. Asemenea teorii simple nu par convingătoare pentru mine. În opinia mea, acesta este un fenomen complex, compus, care necesită o *explicație multicauzală*<sup>4</sup>, iar cercetarea mea are scopul de a contribui la sintetizarea diferențelor explicații.

Primul capitol atrage atenția asupra *unor factori generali* care induc recesiunea. Al doilea capitol examinează *factorii speciali* care determină comprimarea principalelor elemente ale cererii la nivel macroeconomic (investiții, consum, cheltuieli guvernamentale și export). În ambele capitole se discută factorii cauzali care pot fi reduși la o cauză comună, ultimă, însăși transformarea postsocialistă. Eu nu argumentez că alții factori nu au jucat nici un rol. O contribuție la declinul producției în țările postsocialiste a adus în

mod cert, spre exemplu, faptul că și alte zone, inclusiv țările capitaliste dezvoltate se îndreptau spre recesiune. În afară de obsta-colele economice directe (condiții de export mai dure, un influx mai scăzut de capital), aceasta a avut un efect social-psihologic nefavorabil. Este o neșansă faptul că fostele țări socialiste au început să se miște spre capitalism tocmai în momentul când respectivul sistem nu se afla în cea mai bună formă. Oricum, acest factor nu este avut în vedere în studiul meu, care tratează doar *efectele interne* care își au rădăcinile în însăși procesul de transformare.

În capitolul al treilea, care este și capitolul final, se trag concluzii din examinarea cauzală descrisă în cele două capitole precedente. Accentul în toate cele trei capitole cade pe descriere pozitivă și analiză, dar apar și propunerile normative, în cele mai multe cazuri doar ca exemple ilustrative.

Este bine de spus ceea ce studiul meu nu își propune să facă. Nu se furnizează o prognoză numerică și nu se oferă un program detaliat de acțiune guvernamentală. În loc să contribui la dezbaterea asupra situației curente a economiei ungare, eu doresc să analizez câteva tendințe majore din ultimii ani și cei următori și să comentez asupra problemelor strategice care se ridică.

### A. Factorii generali care induc recesiunea

Într-o economie capitalistă matură recesiunea nu înseamnă că producția tuturor firmelor și a tuturor produselor se află în declin. Chiar și în apropierea depresiunii economice, pot fi găsite, cel puțin în mod exceptional, întreprinderi în expansiune. În cursul unei recesiuni transformaționale, aceasta nu este de loc excepțională; respectiva dualitate este una din trăsăturile sale caracteristice. Comprimarea și expansiunea producției, nereușita și succesul, ieșirea și intrarea în promoția de masă a firmelor pe piață coexistă. Dacă folosim expresia lui Schumpeter des citată astăzi „dis-trugerea creativă” are loc cu o viteză furtunoasă. Dar este încă

posibil să ne referim la o recesiune în sens macroeconomic, deoarece balanța celor două procese este negativă; pentru moment, amploarea procesului de comprimare este mai mare decât amploarea procesului paralel de expansiune a producției.

Această recunoaștere impune ca examinarea să nu fie limitată exclusiv la factorii care explică declinul *absolut*. Balanța finală între procesele de expansiune și comprimare, cu semnele lor opuse, este afectată de tot ceea ce stimulează sau stânjenesc creșterea sau declinul.

În capitalism fiecare ciclu economic are trăsături specifice. Chiar și aşa, eu voi încerca o abstractizare prin compararea caracteristicilor individuale ale recesiunii transformaționale cu un „tip ideal” al recesiunii care apare într-o economie capitalistă matură.

## 1. De la o piață a vânzătorului spre o piață a cumpărătorului

În starea normală a economiei capitaliste luată aici ca bază de comparație, echilibrul monetar la nivel macroeconomic se manifestă ca tendință pe termen lung : oferta și cererea se află în echilibru la un nivel predominant al prețurilor. Fenomenele de obicei așteptate sunt șomajul corespunzător ratei naturale, surplusul de capacitate de producție ce însoțește competiția imperfectă, determinând astfel dimensiunea pieței și un proces constant de intrare și ieșire de pe piață al agentilor economici. Balanța puterii între producătorul-vânzător și cumpărător este înclinată în acest tip de economie în favoarea cumpărătorului. Există o piață a cumpărătorului în care vânzătorii se concurează pentru banii cumpărătorilor și cu siguranță că acesta este unul din cele mai mari avantaje ale capitalismului, deoarece se încurajează adaptarea la cerere, respectul pentru suveranitatea consumatorului, îmbunătățirea calității și fabricarea de noi produse<sup>5</sup>.

Comparați aceasta cu starea normală a socialismului clasic, o economie de penurie, în care oferta și cererea nu sunt în echilibru la nivelul predominant al prețurilor. Fenomenele așteptate sunt

penuria de forță de muncă, nesatisfacerea cererii pentru multe produse și servicii, cozile larg răspândite și substituția forțată. De regulă, expansiunea producției are loc pe fondul unor gâtuiri și constrângeri ale resurselor fizice<sup>6</sup>. Balanța puterii între producătorul – vânzător și cumpărător este înclinată în favoarea vânzătorului. Este o piață a vânzătorului în care cumpărătorii se concurează pentru produsele oferite spre vânzare.

Nici chiar la vârful ciclului economic în capitalismul matur situația de pe o piață nu se îndreaptă spre o economie de penurie generală, intensă și cronică. Mingea rămâne în același teren, adică piața cumpărătorului continuă să prevaleze și cel mult, balanța puterii se mișcă ușor într-o direcție favorabilă vânzătorilor. În cursul depresiunii economice, există o creștere a șomajului și subutilizarea resurselor, care intensifică și mai mult competiția.

Recesiunea transformațională, pe de altă parte, este combinată cu o schimbare profundă și *unică*. Jocul se mută în celălalt teren, aşa că economia se mișcă de la o piață a vânzătorului spre una a cumpărătorului, de la o economie cu restricție de ofertă la o economie cu restricție de cerere. Aceasta este un proces care într-o anumită măsură este controlat conștient prin politica economică (politica monetară și fiscală, ca și prin politica de prețuri), în afara dorinței de a pune capăt economiei de penurie. Dar cursul său este influențat de câteva circumstanțe necontrolate, spontane. Există o influență mutuală, complexă între recesiune și schimbarea „regimului pieții” (schimbarea de la o piață a vânzătorului la o piață a cumpărătorului), aşa încât despre nici un proces nu se poate spune deschis că *este cauzat* de celălalt.

În țările care au părăsit forma clasică a socialismului înainte de schimbările politice, și în Ungaria în primul rând, tranziția la o piață a cumpărătorului a început mai devreme. Tabelul 4 este instructiv în acest sens, deoarece arată cum restricțiile de ofertă (penuria de forță de muncă, materii prime, semifabricate și componente, de exemplu) s-au ușurat în mod constant într-o perioadă de șase ani. Deja este puțin probabil ca un obstacol direct în creșterea producției să-l constituie constrângerea de resurse fizice. Caracteristica frecvențelor reduse cu care producția în Ungaria

evoluează în raport cu constrângerile de resurse pot fi găsite în orice economie de piață matură. Se poate stabili din acest tabel (și din numeroase alte fapte) că în Ungaria economia de penurie a incetat; nu mai există o penurie generală, intensă și cronică. În paralel cu această schimbare foarte substanțială, rolul constrângerilor de cerere se mărește. Tabelul arată clar cum acesta este acum obstacolul pe care dorința de creștere a producției îl întâlnește cel mai adesea. (Un rol foarte important este jucat și de constrângerile financiare, care vor fi discutate ulterior).

Pentru a simplifica, lunga perioadă de tranziție în Ungaria poate fi împărțită în două stadii (Tabelul 5). În primul stadiu inflația reprezentă, care constituia una din trăsăturile caracterisitice ale economiei de penurie, s-a transformat într-o inflație deschisă, cu o rată moderată. Liberalizarea graduală și în continuă extensie a prețurilor a lucrat în această direcție; a apărut un nivel al prețurilor la care oferta și cererea pot atinge echilibrul. Aceasta a fost ajutată de factorii oferite: apariția sectorului privat, facilitarea condițiilor pentru intrarea în producție și liberalizarea parțială a importurilor. Rata inflației s-a accelerat, atingând un vârf în iunie 1991, când prețurile erau cu 38,6% mai mari decât în urmă cu un an! Aceste procese au absorbit puterea de cumpărare necheltuită sau „surplusul monetar” (monetary overhang). Cu alte cuvinte s-a pus capăt situației macroeconomice, caracterizată de unii economisti drept un exces de cerere generală.

Eforturile **pentru diminuarea** inflației ale administrației financiare au început în 1991 și au devenit perceptibile în 1992. Rata inflației a atins nivelul cel mai scăzut în iulie 1992, când nivelul prețurilor a fost cu 20% mai ridicat decât în urmă cu un an. De atunci el a fluctuat în banda de 20-26% la nivel anual. Într-o anumită măsură cererea a fost realmente ținută sub control, chiar și mai înainte prin politica monetară. Deși nici un economist monetarist ortodox nu ar fi denumit politica financiară din ultima parte a anilor '80 și începutul anilor '90 ca fiind „restrictivă”, deoarece obiectivul a rămas în mod constant evitarea unei creșteri inflaționiste de mari dimensiuni în oferta de bani, în mod clar cererea nu a crescut impetuos<sup>7</sup>. De fapt, ea a scăzut apreciabil în termeni de volum, iar decalajul dintre cererea și oferta maximă anterioară, în fapt P.I.B.-ul potențial, s-a adâncit con-

tinuu. În cele din urmă, la nivel macroeconomic s-a trecut de la starea de cerere în exces la cea de cerere insuficientă.

„Regimul pieței” poate fi demonstrat grafic prin folosirea unui indice sintetic care arată compoziția stocurilor. Într-o economie de penurie, firmele acumulează în principal stocuri de inputuri, deoarece outputurile sunt imediat preluate de către cumpărători. Când economia de penurie ia sfârșit, proporțiile se modifică, nu mai este nevoie de a imobiliza inputuri, dar stocurile de produse finite se acumulează datorită dificultăților de desfacere. Schimbarea este arătată în Tabelul 6. În Ungaria indicele avea, la începutul perioadei analizate, o valoare în jur de 6 - stocurile de inputuri erau de șase ori mai mari decât stocurile de outputuri - comparativ cu o valoare apropiată de 1 în economia de piață matură și dezvoltată. Valoarea actuală a scăzut dramatic sub 3, dar este încă departe de cifrele tipice din economiile de piață mature.

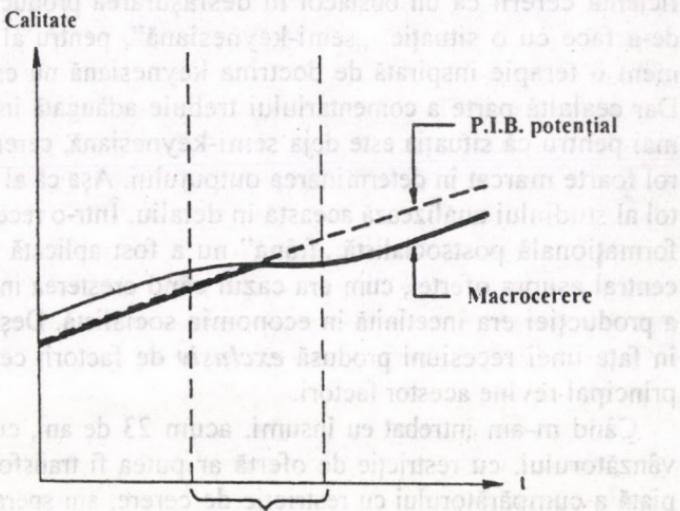
Din cele arătate anterior pot fi trase o serie de concluzii importante pentru subiectul nostru, recesiunea.

Recesiunea nu poate fi explicată doar în termenii cererii insuficiente. Chiar și acum, numai jumătate dintre firme consideră insuficiența cererii ca un obstacol în desfășurarea producției<sup>8</sup>. Avem de-a face cu o situație „semi-keynesiană”, pentru al cărei tratament o terapie inspirată de doctrina keynesiană nu este indicată. Dar cealaltă parte a comentariului trebuie adăugată imediat : tocmai pentru că situația este deja semi-keynesiană, cererea joacă un rol foarte marcat în determinarea outputului. Așa că al doilea capitol al studiului analizează aceasta în detaliu. Într-o recesiune transformațională postsocialistă „frâna” nu a fost aplicată prin control central asupra ofertei, cum era cazul când creșterea investițiilor și a producției era încetinită în economia socialistă. Deși nu suntem în fața unei recesiuni produsă *exclusiv* de factorii cererii, un rol principal revine acestor factori.

Când m-am întrebat eu însumi, acum 23 de ani, cum o piață a vânzătorului, cu restricție de ofertă ar putea fi transformată într-o piață a cumpărătorului cu restricție de cerere, am sperat că aceasta poate fi realizată fără o cădere a producției<sup>9</sup>. Credeam că oferta ar continua să crească, în timp ce creșterea cererii ar decelera, rămâ-

nând încă pozitivă într-o măsură care în final ar modifica situația de la excesul de cerere la excesul de ofertă. Ideea sau mai curând speranța pe care o aveam în acea perioadă este arătată în *Figura 2a*, luată din cartea mea din 1971. Din nefericire, în practică, tranziția are loc în mod diferit dintr-un număr de motive. Cu mulți ani înainte de schimbarea de sistem din Ungaria creșterea producției s-a încetinit și a fost urmată de o lungă perioadă de stagnare. Pentru transferul de la excesul de cerere la excesul de ofertă în asemenea circumstanțe, încetinirea creșterii cererii și (în termen de volum) reducerea ei absolută trage în jos în mod inevitabil ofertă, iar aceasta interacționează reciproc într-un cerc vicios care adâncește recesiunea. Când economia postsocialistă trece de la un regim de durată a pieței, o piață a vânzătorului, la un alt regim de durată al pieței, o piață a cumpărătorului, *soul este mult prea puternic* și nu se ajunge la o stare ideală de echilibru. Tendința reală de evoluție a ofertei și cererii apare într-o formă

**Figura 2 a  
Conceptul din 1971**

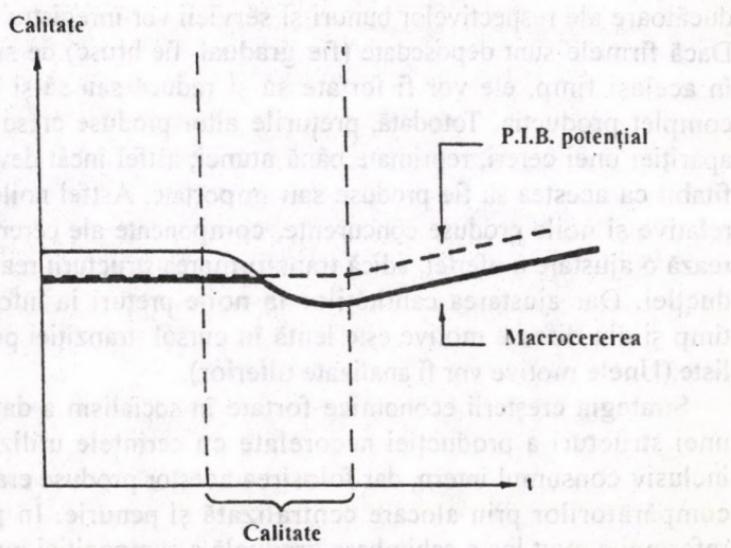


**Perioada tranziției**

stilizată în *Figura 2b*. Volumul real al producției a scăzut mult față de vârful său anterior, starea economiei se asemănă cu depreziunea din fluctuația obișnuită din ciclul economic capitalist<sup>10</sup>.

De fapt nu am o părere bună despre folosirea expresiilor de exces *general* de cerere și exces *general* de ofertă, pentru că se simplifică descrierea situației. Am pledat o lungă perioadă de timp împotriva utilizării pripite de categorii macroeconomice agregate în legătură cu acest subiect. Bunuri nevandabile există și în condițiile economiei de penurie. Fenomene de exces de cerere și exces de ofertă pot coexista la nivel microeconomic. Unii producători se confruntă cu restricții ale ofertei, în timp ce alții se întâlnesc cu restricții ale cererii. Această prudență este acum mai binevenită decât înainte, dar conduce la următorul factor, transformarea structurii reale a economiei.

**Figura 2 b  
Realitatea anilor '90**



*Notă* : Linia groasă reprezintă P.I.B.-ul real; P.I.B.-ul real este mai mic decât P.I.B.-ul potențial și macrocererea. Curbele din Fig. 2 a coincid cu cele din fig. 2.2.2. din Anti-Equilibrium (1971). Am modificat doar denumirea variabilelor pentru a urma terminologia folosită în general.

## 2. Transformarea structurii reale a economiei

Prin prisma cerințelor restaurării rapide a echilibrului monetar la nivel macroeconomic, o chestiune rămâne deschisă: de ce schimbările din regimul pieței, transformarea pieței vânzătorului într-o piață a cumpărătorului are efecte recessioniste?

Prețurile au fost liberalizate în mod gradual (sau brusc în unele țări), ceea ce a determinat un nou sistem de prețuri relative. Cu cât a fost mai mare gradul în care acesta a fost acompaniat de liberalizarea comerțului exterior (care în Ungaria avea loc în paralel într-o proporție considerabilă), cu atât efectul prețurilor relative externe a fost resemnat mai puternic și mai rapid. Brusc, nu a mai existat cerere pentru o serie de produse și servicii la vechile prețuri ridicate sau întrucâtva mai scăzute; dar dacă prețurile coboară, firmele producătoare ale respectivelor bunuri și servicii vor înregistra pierderi. Dacă firmele sunt deposestate (fie gradual, fie brusc) de subvenții, în același timp, ele vor fi forțate să-și reducă sau să-și înceteze complet producția. Totodată, prețurile altor produse cresc datorită apariției unei cereri, reprimate până atunci, astfel încât devine profitabil ca acestea să fie produse sau importate. Astfel noile prețuri relative și noile produse concurente, componente ale cererii, generază o ajustare a ofertei, adică transformarea structurii reale a producției. Dar ajustarea cantităților la noile prețuri ia întotdeauna timp și din diferite motive este lentă în cursul tranzitiei postsociale. (Unele motive vor fi analizate ulterior).

Strategia creșterii economice forțate în socialism a dat naștere unei structuri a producției necorelate cu cerințele utilizatorilor, inclusiv consumul intern, dar folosirea acestor produse era impusă cumpărătorilor prin alocare centralizată și penurie. În perioada reformei a avut loc o schimbare graduală a compoziției outputului. Această transformare s-a accelerat în ultimii câțiva ani. La nivel de ramură, ea constă în principal în reducerea absolută și relativă a producției industriale și creșterea absolută și relativă a activității în sectorul de servicii. (Tabelul 7)

În cadrul acestui proces, mii de modificări de diferite amplitudini au loc la nivel microeconomic în compoziția specifică a outputului.

În această privință recesiunea transformațională are caracteristici care sunt mai mult Schumpeteriene decât Keynesiene. Nu este vorba doar de faptul că nivelul cererii agregate este insuficient. Cererea pentru producția unor sectoare ale economiei a scăzut dramatic, în timp ce pentru cea a altor sectoare nu a scăzut deloc, ci poate chiar a crescut. Să dau doar două exemple. Cererea îndelung amânată a condus la o dezvoltare aproape explozivă a afacerilor legate de calculatoarele personale, electronică, sisteme informaționale moderne și telecomunicații, astfel încât pentru o lungă perioadă de timp acest sector extins a înregistrat un adevărat boom, pe fondul recesiunii generale. Noile prețuri relative și noua structură a cererii au determinat înflorirea activităților legate de turism.

Schimbarea în compoziția producției și a structurii de ramură este legată de alte două procese de schimbare:

Se schimă realțiile de proprietate. Există o scădere a proporției sectorului de stat și o creștere a proporției sectorului privat și a celui mixt, care reprezintă diferite combinații între proprietatea de stat și proprietatea privată. În acest fel se observă că producția din sectorul de stat scade în termeni absoluci, concomitent cu creșterea celei din sectorul privat și mixt.

O schimbare are loc în repartiția taliei firmelor. Întreprinderile mici și mijlocii au fost eliminate aproape în totalitate în timpul sistemului socialist clasic. Acest tip de firme a reînceput să apară în perioada socialismului reformat între 1968 și 1989, dar numărul lor s-a multiplicat rapid abia după schimbarea sistemului politic. Proporția și volumul absolut al producției segmentului marilor firme se reduce, în timp ce cea a segmentului firmelor mici și mijlocii se mărește.

Acstei trei tipuri de restructurare nu se suprapun complet, dar ele coincid într-o măsură semnificativă. Nu este prea greșit să se spună că actorii cei mai reprezentativi ai economiei postsocialiste sunt marile firme industriale proprietate de stat, aflate în restrângere de activitate și micile firme private din sectorul de servicii aflate în expansiune. Un mod mai general și mai corect de punere a problemei este de a ne referi la segmentele economiei aflate în restrângere de activitate și la cele aflate în expansiune, fără să se specifice natu-

ra proprietății, scara producției și clasificarea produselor. Starea dezirabilă ar fi ca expansiunea să fie mai puternică decât restrângerea de activitate, astfel încât să se genereze un spor de valoare adăugată. Procesul opus este cazul nefericit: comprimarea activității în primul segment este mai puternică decât expansiunea în cel de al doilea, nu pentru că aşa ar fi intenționat cineva, ci pentru că există un număr de factori care întârzie expansiunea noilor activități. Despre acești factori se va discuta mai mult ulterior.

Un proces dureros de „selecție naturală” are loc, dar traumatismul are un efect benefic, de curățire. De fapt un proces similar apare și în cursul unui ciclu economic capitalist normal; ideea este pe larg descrisă în teoriile lui A. Spiethoff și J. Schumpeter<sup>11</sup>. În recesiunea transformațională, acest proces este mult mai intens și mai cuprinzător. La sfârșitul ciclului economic capitalist, structura reală a economiei este puțin modificată comparativ cu situația de la începutul ciclului, în timp ce se presupune (sau mai degrabă se speră) că după recesiunea transformațională se va înregistra o schimbare dramatică.

### 3. Dislocări în mecanismul de coordonare

Mulți oameni au împărtășit ideia naivă că eliminarea planificării centrale și a coordonării birocratice va fi urmată imediat și automat de apariția și funcționarea coordonării prin piață. De fapt există o curioasă „țară a nimănui”, unde coordonarea birocratică *nu mai* funcționează, coordonarea prin piață *încă nu* se aplică, iar activitatea economică este stânjenită de distrugeri, lipsa coordonării și anarhie<sup>12</sup>.

Lipsa de coordonare îmbracă diferite forme dintre care menționăm câteva:

- Vechile norme de comportament ale actorilor economiei au încetat, dar nu a fost însușit un nou comportament adecvat noii situații.

- Unele dintre vechile instituții ale coordonării birocratice (organizații, reglementări legale) au fost lichidate, dar construcția noilor instituții ale pieței fie nu a început încă, fie progresează foarte lent.

• Rețaua de legături ale pieței este încă foarte rară și va fi nevoie de timp pentru ca o rețea densă să fie țesută.

• Structura informațională a coordonării biocratice a dispărut, dar noul sistem de semnale nu a fost încă dezvoltat, sau actorii economici nu sunt încă suficient de capabili să evalueze și să prelucreze noul tip de informații.

• Coordonarea biocratică, mai cu seamă în perioada anterioară dezintegrării finale, a oferit o anumită ordine și predictibilitate. Piața, prin natura sa, implică pentru agenții economici multe riscuri și incertitudini. Această caracteristică este accentuată în situația volatilă din prezent. Mulți dintre actori sunt în pierdere, neliniștiți și ezitanți în luarea deciziilor.

Acest fenomen se manifestă pregnant în multe dintre republikele care au făcut parte din Uniunea Sovietică, dar îi revine un rol major și în alte țări ca Albania și Bulgaria. După părerea mea, aceasta este una dintre cauzele principale (posibil cea mai importantă cauză) a recesiunii din aceste țări.

În Ungaria înlăturarea coordonării biocratice a început mai devreme, în 1968, după care s-a declanșat un proces gradual, cu reveniri succese. Astfel, fenomenul descris anterior, apare într-o formă mai puțin dramatică decât în țările care au trecut brusc de la socialismul clasic la postsocialism. Dar este bine de reamintit că erau „zone ale nimănui”, chiar în cursul perioadei de reforme parțiale, sub sistemul socialist, o stare descrisă atunci de Tamás Bauer, ca fiind una în care nu era „nici plan, nici piață”<sup>13</sup>.

Procesul de transformare nu este complet nici în Ungaria. Confuziile din mecanismele de coordonare și fenomenele „zonei nimănui” apar încă din când în când, cel puțin în anumite ramuri, contribuind decisiv la starea de recesiune. Să privim două exemple.

Unul este agricultura unde producția a scăzut brusc. Cooperativa de producție bazate pe proprietatea colectivă, completate de micile gospodării private nu erau eficiente în multe privințe, dar erau cel puțin funcționale și înregistrau unele succese. Toate elementele de coordonare erau corelate cu formele de proprietate din acel timp : administrația centrală, alocarea investițiilor, sistemul de credite și impozite, formarea prețurilor, relațiile comer-

ciale dintre producători și utilizatori, etc. Vechile forme de proprietate au fost zguduite, dar noi forme mature de proprietate nu s-au dezvoltat. Totul este într-o stare fluidă. Vechile instituții și organizații de coordonare încețează să funcționeze în aceste condiții. Premisele noului sistem de instituții de coordonare - o rețea modernă de comercializare, en gros și en detail, care să lege micii producători de consumatori, un nou sistem de credit pentru micii producători și un sistem de asigurare a stabilității prețurilor și subvențiilor în concordanță cu practica europeană – nu a fost încă dezvoltat. Toți acești factori stânjenesc grav producția. Ei se îmbină cu o succesiune de mari greșeli ale guvernului, cum ar fi compensarea foștilor proprietari și reorganizarea cooperativelor.

Celălalt exemplu este ramura construcțiilor și în legătură cu acesta construcția de locuințe și planningul urban. Deși acest domeniu a fost neglijat în cursul sistemului socialist, există încă stabilit un sistem de organizații și instituții. Au fost perioade cu performanțe relativ ridicate, cel puțin în termenii numărului de apartamente date în folosință, chiar dacă nivelul calității acestor construcții era scăzut. Acum această ramură este în stare de colaps, deși există o cerere mare pentru locuințe. Instituțiile pieței nu s-au dezvoltat încă, un sistem de credit care să satisfacă caracteristicile pieței locuințelor funcționează anevoiește, rețeaua agenților imobiliare este rudimentară, antreprenorii capabili să se implice în dezvoltarea unor zone mai largi nu au apărut încă, există confuzii în sistemul de rente și subvenții sociale.

Fără îndoială este nevoie de supravegherea de către Stat a funcționării pieței în acest domeniu și în anumite privințe de reglementare statală (de exemplu în aplicarea planningului urban și a criteriilor politiciei sociale). În locul unei combinații armonioase între coordonarea burocratică și cea de piață, se observă conflicte repetate și confuze între acestea. Drept rezultat, construcția de locuințe a scăzut sensibil, deși ar fi putut fi unul dintre sectoarele de primă importanță în tranziția postsocialistă.

Dezvoltarea coordonării prin piață ia timp, constituind unul dintre motivele pentru care recesiunea este extinsă în multe domenii. Dar această perioadă poate fi scurtată prin reglementări

adecvate și inițiative ale autorităților publice. Guvernul a comis multe greșeli și omisiuni în această privință; a întârziat conceperea și implementarea legislației pentru susținerea coordonării prin piață, organizarea agenților de supraveghere în conformitate cu economia de piață și construirea unui sistem de garanții de stat în anumite domenii care au nevoie de acestea.

#### 4. Disciplina financiară și impunerea eficienței

O întărire a constrângerilor bugetare ale firmei poate fi observată în economia ungăra<sup>14</sup>. Cea mai tangibilă manifestare a acestia este implementarea viguroasă a legislației falimentului, chiar dacă unele temperări ale prevederilor acestei legi, inițial foarte stricte, au fost adoptate. Un mare număr de firme insolvențabile cunosc reorganizarea prin procedura falimentului, *iar multe dintre ele sunt lichidate*.

O firmă privată se află sub o mare constrângere bugetară de la început. Deși există încercări de a o relaxa, creșterea sectorului privat atrage după sine extinderea constrângerii bugetare tari.

Ce efect au aceste schimbări asupra recesiunii, fenomenul discutat în acest studiu? Unele firme dau faliment și ies de pe piață, ceea ce înseamnă concedierea personalului și sfârșitul cererii pentru inputuri a firmei. Supraviețuirea, care de acum înainte sunt cu adevărat firme care maximizează profitul și folosesc instrumentele pieței în lupta pentru supraviețuire, dimensionează cheltuielile mai bine decât înainte, ceea ce înseamnă că cererea pentru imputuri este în scădere. Se încearcă utilizarea stocurilor supradimensionate din trecut. și aceasta are un efect de reducere a cererii. Se concediază lucrătorii deveniți excedentari. řomerii generează, de regulă, o cerere de bunuri și servicii mai redusă decât persoanele ocupate.

Chiar dacă managerii firmelor proprietate de stat operează unele concedieri, ei rămân oarecum mai puțin înclinați să efectueze reduceri radicale ale forței de muncă excedentare. *Tabelul 8* arată că ocuparea forței de muncă în industrie scade mult mai lent decât producția, aşa încât productivitatea muncii se deteriorează. În mod

rezumptiv există încă o proporție considerabilă a șomajului mascat. Dar situația se schimbă o dată ce proprietatea de stat este privatizată. Experiența acumulată confirmă ceea ce ar fi de așteptat în teorie: primul lucru pe care îl fac noi proprietari este să concedieze lucrătorii pe care ei îi consideră a fi de prisos.

Privatizarea este considerată uneori ca fiind principalul mijloc de depășire a recesiunii și inducere a creșterii economice, dar aceasta este o concepție simplificată, inadecvată realităților. *Pe termen lung* eficiența va spori realmente o dată cu extinderea proprietății private, privatizarea activelor deținute anterior de către stat și întărirea disciplinei financiare, constrângeri bugetare puternice în toate sectoarele economiei. Aceasta va face ca tendința de creștere economică să fie mai abruptă. *Pe termen scurt*, însă, privatizarea are un efect diferit, deoarece aşa cum am mai arătat, ea crește șomajul, reduce cererea și contribuie astfel la recesiune. Alegerea între un obiectiv antirecesionist pe termen scurt și un obiectiv al creșterii economice pe termen lung este una din cele mai dramatice dileme care apare pe parcursul tranzitiei postsocialiste.

## 5. Rămânerea în urmă a sistemului financiar

Problema pe care o discutăm acum este în fapt o parte a celor două semnalate anterior, dar merită un tratament separat, datorită importanței sale speciale. Dar în prezent când rămânerea în urmă a sistemului financiar a devenit unul dintre obstacolele pentru creșterea economică, se poate aprecia întreaga semnificație a diferenței între o economie capitalistă integral monetizată și o economie socialistă semimonetizată.

Să ne întoarcem la coloana din Tabelul 4 care arată proporția firmelor care consideră finanțarea insuficientă ca unul dintre obstacolele pentru creșterea economică. Este de notat că dacă acest factor era menționat de 20-30% dintre respondenți în 1987, frecvența este de 45-50% astăzi (n. trad., în 1992).

Sistemul bancar în socialismul clasic nu funcționa ca o bancă autentică. Funcția sa reală era de a asigura un serviciu național de

contabilitate și plăți, cuplat cu unele aspecte de supraveghere a firmelor producătoare. Prințipiu său călăuzitor era că dacă o acțiune era declarată necesară de către planificatori sau birocratia statală, se vor furniza bani pentru a o îndeplini. În țările unde s-a dat startul pentru reformarea economiei înainte de schimbarea sistemului politic, cum a fost în Ungaria, a început de asemenea și transformarea sistemului bancar, așa că el a ajuns să semene cu cel dintr-o economie de piață autentică, deși, cu certitudine, dezvoltarea de până acum nu poate fi luată drept completă.

Acest studiu nu-și propune să facă o analiză cuprinzătoare a sectorului finanțier, așa că vor fi tratate aici numai câteva probleme legate direct de subiectul recesiunii și creșterii economice.

O problemă este modul primit și lipsit de răspundere în care riscurile creditării sunt asumate atunci când sunt motivate de considerații necomerciale. Această problemă, legată de chestiunea discutată în secțiunea precedentă, respectiv disciplina finanțieră, apare și mai pregnant în statele succesoare ale Uniunii Sovietice. Acolo, mii de firme cu pierderi sunt menținute în funcționare prin credite bancare, alimentând astfel inflația și împiedicând întărirea disciplinei financiare. Acest fenomen nu apare pe scară largă în Ungaria, deoarece am depășit acest stadiu. Dar nici chiar în Ungaria relația specială dintre băncile comerciale proprietate de stat și marile întreprinderi proprietate de stat nu a încetat cu totul. Proprietarul în ambele cazuri este statul și într-un anumit sens se constituie o „uniune personală”. Băncile sunt cu mult mai indulgente cu vechii lor clienți, decât cu noii clienți întreprinzători privați, când este vorba de exercitarea de presiuni pentru reducerea creanțelor. Uneori tratamente diferențiate pot fi observate și la extinderea creditelor<sup>15</sup>. Stabilirea situației de împrumuturi nerecuperabile ia un timp considerabil. Acest comportament „moale” al băncilor față de sectorul firmelor proprietate de stat stârnjește procesul de selecție naturală descris anterior. Situația este în plus exacerbată de faptul că din timp în timp o figură de primă mărime în guvern și viața politică intervine de obicei în mod informal în activitatea băncilor comerciale proprietate de stat, exercitând preșasiuni asupra deciziilor de extindere a creditelor.

În unele relații de creditare există o neglijare a riscului, iar în

celealte există o precauție excesivă și o reală frică în extinderea creditelor, mai ales când solicitantul este o firmă privată mică sau mijlocie, ori o gospodărie. Trebuie admis că aici există o adevărată dilemă. Băncile încep să fie utilizate în ideea că ele trebuie să desfășoare o activitate *comercială*, care luată în ansamblu va genera un profit. Se va ști că banca nu este o instituție pentru distribuirea banilor la ordine primite din afară sau la recomandările prietenesci ale politicienilor. Aceasta poate fi astfel, dar lecția învățată se aplică acum cu mai mult zel și o aversiune excesivă la risc. Trebuie încă însușită și partea a doua a lecției: o bancă trebuie să trăiască ca o întreprindere și să prospere prin extinderea creditelor. Nici o speculație în economia de piață nu poate face profituri durabile prin „imobilizarea bunurilor”.

Așa că s-a ajuns la o situație paradoxală. Un imens stoc de lichidități s-a acumulat în sistemul bancar, dar a rămas blocat acolo. Pe de o parte băncile comerciale sunt reticente în a acorda împrumuturi pe scară largă, iar pe de altă parte întreprinzătorii sunt retinenți în a lua împrumuturi, pentru că ei găsesc aceasta prea riscant.

Pentru o lungă perioadă de timp rata nominală a dobânzii a fost foarte ridicată, începând să scădă doar recent. Rata reală a dobânzii a fost mai puțin alarmantă datorită ratei exagerate a inflației, dar este încă destul de înaltă pentru a opri mulți antreprenori să se împrumute. Acum are loc o dezbatere despre rolul jucat de magnitudinea ratei dobânzii în luarea deciziilor de a se împrumuta în condițiile curente din Ungaria. Din dorința unei argumentări destul de puternice pentru a susține o opinie clară asupra acestei probleme, eu pot doar să expun părerea mea. Se pare că în condițiile ratei reale a dobânzii prevalente la momentul scrierii acestei comunicări, chiar și întreprinzătorii cu succes moderat își puteau permite să ia un împrumut. Sunt tentat să fiu de acord cu cei care spun că *principală* cauză a reținerii de a lua credite este incertitudinea<sup>16</sup>. Există prea multe aspecte neprevăzute ale evoluției situației juridice, relațiilor de proprietate, impozitele și alte contribuții la bugetul de stat, tendința viitoare a prețurilor relative și a inflației și nu în ultimul rând, prognoze despre starea generală a economiei. Pentru creditori rata dobânzii a coborât probabil destul pentru a

face băncile puțin înclinate să acorde credite, mai ales datorită incertitudinii asupra evoluției condițiilor economice.

Pentru a urma linia de argumentare începută în secțiunea precedentă, eu pot sublinia continua absență a unei serii de instituții și organizații foarte necesare pentru funcționarea în general a unei economii de piață și, în mod special, pentru stimularea economiei tranzitionale a Ungariei. Să dau doar două exemple. Nu a apărut încă un sistem de capitaluri de rezervă și garanții care nu doar să copieze regulile și conveniențele din economiile de piață mature, ci să țină cont de imaturitatea economiei maghiare și de problemele inițiale ale clasei antreprenoriale. Nu a fost încă dezvoltat integral un element al tuturor sistemelor finanțare moderne, un sistem de verificare a conturilor. Transferurile și plata obligațiilor prin sistemul bancar sunt încă foarte lente și foarte costisitoare. Cărțile de credit nu sunt extinse. Rețeaua diferitelor tipuri de fonduri de investiții, companii cu capital de risc, fonduri de pensii și alți intermediari financiari nu este încă consolidată. Dezvoltarea pieței de capital este abia la început<sup>17</sup>.

O mențiune trebuie să fie din nou făcută asupra celor două ramuri la care ne-am referit anterior : agricultura și construcția de locuințe. Peste tot în lume ambele ramuri utilizează scheme speciale de creditare și investiții. În Ungaria dezvoltarea acestora înaintează foarte încet, ceea ce a contribuit la grava recesiune din aceste două ramuri.

Desigur că dezvoltarea sectorului finanic ia în mod inevitabil o perioadă lungă de timp, dar multe omisiuni ale guvernului pot fi blamate pentru faptul că progresul nu a fost mai rapid. Această constatare se aplică tuturor fenomenelor utilizate pentru a demonstra starea de rămânere în urmă. Încă un exemplu tipic al neglijenței guvernului au fost întârzierile și amânările, înainte de a fi ușurate condițiile pentru aşa-numitele „credite-E”, disponibile pentru întreprinzători, și a se extinde astfel accesul la ele. (Este o schemă specifică de creditare, care acordă împrumuturi pentru investiții întreprinzătorilor privați în termeni favorabili cu ajutorul asistenței guvernamentale.) Ezitarea și lipsa de imaginație s-au manifestat într-un domeniu unde există o nevoie reală de inițiativă guvernamentală constructivă.

Calvo și Coricelli, în studiul menționat anterior<sup>18</sup>, consideră perturbațiile din sistemul de credit și raritatea creditului drept una dintre cauzele principale ale recesiunii. Afirmația pare să fie corectă dar, cel puțin în cazul Ungariei, sunt necesare unele nuanțări. Nu cred că principala problemă este restrângerea ofertei totale de credit permisă de politica monetară. Există unele redundanțe aici. După părere mea problema rezidă în fricțiunea excesivă și eficiența redusă cu care funcționează sistemul finanțier ca un intermediar între posesorul banilor – depozitarul – economisitor - și solicitantul de împrumut.

Pentru a sintetiza primul capitol al studiului se poate arăta că transformarea postsocialistă generează în mod necesar procese care tind să reducă producția agregată. Consecința dureroasă a transformării a fost examinată în cinci „dimensiuni”. Aceste cinci procese, care se impletește și se influențează reciproc, stăjenesc creșterea economică și țin în loc producția. Efectele lor negative se combină cu greșelile guvernului.

### B. Despre cele patru componente ale cererii la nivel macroeconomic

În secțiunea I a capitolului precedent s-a acordat atenție rolului de expansiune, manifestat în mod evident și constant, ce a fost jucat de cerere în determinarea outputului în cursul tranzitiei postsocialiste. Să considerăm principalele componente ale cererii una câte una, folosind categoriile consacrate din macroeconomie. (O sinteză a acestor schimbări este furnizată de Tabelul 9)<sup>19</sup>. Dar aş dori să subliniez, pentru început, că nu mă limitez doar la examinarea cererii (utilizării); mențiuni vor fi făcute și asupra unor aspecte ale ofertei (producției). Deși în fiecare caz voi face o abordare macroeconomică, drept punct de plecare în examinarea fenomenului, mă voi referi de câteva ori și la aspecte microeconomice sau instituționale.

## **1. Investițiile**

Să începem cu cea mai importantă categorie din punct de vedere al creșterii economice pe termen mediu și lung : investițiile. Volumul investițiilor a scăzut sensibil (Tabelul 10) în fapt cu 29% sub punctul maxim. Proporția investițiilor într-un P.I.B. cu un declin constant s-a micșorat (Tabelul 11).

A existat o foame de investiții constant nesatisfăcută care a apărut în sistemul socialist clasic. Impulsul de a investi, ca o expresie a ceea ce Keynes denumea „spirit animalic” nu s-a diminuat niciodată. Decidenții de la fiecare nivel, de la directorul de fabrică până la primul-ministru, erau mânați de imboldul expansiunii. Faptul că factura pentru investiții era întotdeauna achitată în cele din urmă din fonduri publice, astfel încât eșecul finanțier al investiției era înlăturat, garanta un optimism permanent referitor la creșterea economică.

Această atitudine, atenuată de cvasireforme, a fost complet eradicată de turnura politică și schimbările instituționale ce au urmat. Foamea de investiții a luat sfârșit, fiind înlocuită de prudență și chiar frică la mulți oameni<sup>20</sup>. Să examinăm diferite sfere de decizii investiționale.

1. În sectorul guvernamental, unde eu nu includ de această dată firmele proprietate de stat, activitatea investițională s-a diminuat. Desigur, aceasta este legată de situația finanțiară precară. Tensiuni similare în timpul sistemului socialist nu ar fi oprit vîrfurile conduceătoare de la inițierea unor mari cheltuieli de investiții, deoarece decizia putea fi luată în spatele ușilor inchise. Oricât de mari erau cheltuielile de investiții, ele puteau fi acoperite prin impozitele percepute în mod indirect cetățenilor. Acum nu mai poate fi vorba de aceasta, deoarece Parlamentul decide cum vor fi cheltuiți banii contribuabililor, în deplină transparență a publicității.

Pentru a înfrânge recesiunea, ar fi de dorit ca proporția investițiilor în cheltuielile guvernamentale să crească. Este necesar ca statul să-și asume un rol mai mare, în special pentru investițiile în infrastructură.

2. Firmele din categoria celor care probabil vor rămâne pe ter-

men lung sau permanent în proprietatea statului au nevoie de investiții pentru a-și asigura supraviețuirea și modernizarea. Necazul este că multe dintre aceste firme întâmpină dificultăți financiare și nu sunt suficient de credibile. Dacă un proiect investițional arată o pierdere, nu se poate conta în mod automat pe asistență. Așa că vechea încredere în sine a fost pierdută; managerii sunt ezitanți și nu mai îndrăznesc să investească. Este necesară o schimbare. Decidenții, desigur, au responsabilitatea pentru aceste decizii de investiții care sunt finanțate din banii publici. Dar aceasta nu trebuie să oprească luarea unor asemenea decizii; opinia publică a comunității de afaceri trebuie să încurajeze și sectorul de stat să investească.

3. Situația este chiar mai proastă la firmele care sunt încă în proprietatea statului, dar este cunoscut că sunt destinate pentru privatizare în viitor. Aici aproape toată activitatea investițională a fost paralizată; nimeni nu îndrăznește să inițieze ceva în timp ce sunt așteptați noi proprietari. În fapt, există un proces lent de dezinvestire-deprecieră a activelor acumulate anterior. Câteva concluzii practice pot fi trase din aceste observații:

- O accelerare a schimbării proprietății este urgentă și din punct de vedere al investițiilor. Câștigul imediat obținut din vânzare nu trebuie să fie principalul criteriu. Alături de obiectivele generale ale transformării sociale este necesar să se acorde atenție rezultatelor probabile ale programelor de investiții și creare a noi locuri de muncă promise de noii proprietari.

- Înainte ca privatizarea să aibă loc, trebuie cel puțin să se asigure că activele vor ajunge la noii proprietari în cele mai bune condiții. Un element fundamental al acestei cerințe este conservarea și întreținerea atentă a activelor. Multe firme necesită reorganizarea, ceea ce de obicei impune efectuarea de investiții mai mari sau mai mici.

- Managerilor firmelor trebuie să li se acorde stimulente cu mult mai mari pentru a îndeplini obiectivele descrise anterior, astfel ca activele privatizate să fie cât mai valoroase posibil și nu în stare de nefuncționare.

4. La firmele private, în fapt, instinctul „animalic” remarcat de Keynes este viu aşa cum arată marele număr de intrări pe piață și

firme nou create. El este viu sau mai degrabă ar fi dacă înclinația de a investi nu ar fi stânjenită de câteva circumstanțe nefavorabile. Două dintre acestea au fost deja menționate când a fost discutat sectorul finanțier : incertitudinea, care în fapt este cu mult mai mare decât este de obicei într-o economie de piață, rămânerea în urmă a sectorului finanțier și ezitarea în a împrumuta firmele private. Legată de acestea este slăbiciunea pieței de capital și faptul că sistemul de impozitare nu este destul de stimulativ pentru investiții. Mulți ar include între factorii care diminuează înclinația de a investi și nivelul ridicat al ratelor dobânzii. (Această problemă a fost menționată anterior).

Înlăturarea acestor circumstanțe nefavorabile este factorul cheie în revenirea din recesiune.

5. O figură majoră în sfera investițiilor o constituie gospodăriile populației, care pot finanța construcția de apartamente proprietate personală sau de case din propriile economii sau din credite. Pentru a fi complet, repet că sistemul construcției de case în general, inclusiv cea finanțată de gospodăriile populației, a scăzut sensibil. Stimularea acestei activități, de exemplu, prin credite mai ușor accesibile și prin degrevări fiscale poate juca un rol important în depășirea recesiunii.

## 2. Consumul

Așa cum arată Tabelul 9 volumul consumului privat a scăzut, dar într-o proporție mai mică decât P.I.B.-ul și venitul real total.

În perioada mecanismului planificării centrale, partea cea mai importantă a veniturilor gospodăriilor populației era reglată de către stat, iar proporția sumelor economisite era relativ stabilă, așa că la nivelul conducerii centrale a economiei se putea prognoza cererea de consum a populației. Acum nu mai poate fi vorba de așa ceva. Să luăm pe rând factorii determinanți ai cererii:

1. O parte mai mică din venituri provine de la buget, în timp ce o parte tot mai mare depinde de acordurile dintre patroni și salariați. Deși sunt influențate de negocierile colective și reconcilierea

intereselor care are loc la cel mai înalt nivel, unde guvernul are o mare, dacă nu exclusivă, influență, în mod real acordurile salariale sunt descentralizate. Acordul la nivel central este de cele mai multe ori luat în considerație ca o sugestie.

2. O dată ce gospodăriile populației posedă venituri în număr și unele sume economisite anterior, decizia asupra a cât să se cheltuiască pentru consum și cât să se economisească este în propriile lor mâini. Aceasta poate fi influențată de acțiunea guvernului (de exemplu, o politică monetară și fiscală care încearcă să influențeze rata dobânzii), dar puterea acestei influențe este îndoialnică. Deși viitoarele intenții de cheltuire a veniturilor, respectiv cererea agregată a gospodăriilor populației vor avea un mare efect asupra recesiunii, acestea rămân dificil de anticipat. Înseși gospodăriile populației de abia se familiarizează cu noua situație și învață să ia decizii de economisire de un nou tip. Niciodată economist nu poate să știe încă rezultatele acestui proces de învățare sau să recunoască apariția unor regularități și ceea ce reprezintă deviații de la unele viitoare regularități<sup>21</sup>. Să selectăm câteva ipostaze care par să se aplique nu numai situației prezente din Ungaria, ci și aibă o valabilitate mai mare<sup>22</sup>:

- Cetățenii care se bazează tot mai puțin pe asistența statului, își crează o rezervă de siguranță pentru cazurile de îmbolnăvire sau șomaj și pentru bătrânețe;

- De asemenea, ceea ce apare drept „sume economisite” de gospodăriile populației poate fi și acumularea capitalului pentru noi întreprinderi private (inclusiv afaceri neînregistrate aparținând zonei gri sau negre a economiei);

- Raportul dintre sumele economisite și câștiguri al categoriilor sociale cu venituri mai ridicate este în general mai mare decât al celor cu venituri mai reduse. Astfel se poate presupune că diferențierea veniturilor care a avut loc în ultimii ani a tins să crească rata medie de economisire. Ne putem aștepta ca toate aceste tendințe să continuie.

Ce concluzie se poate trage din cele arătate anterior în termenii unei politici economice ce țină să depășească recesiunii? Ar fi o greșeală să se acționeze pentru mărirea cererii de consum printr-o

creștere neînfrânată a salariilor. Deși inițial poate fi populară, ea este o armă periculoasă care poate ușor să nu nimerească ținta. Totodată ar putea apărea o schimbare neașteptată în raportul cheltuieli de consum - sume economisite, astfel că un volum încă mare al intențiilor de cheltuieli de consum să fie împrăștiat pe piață din surplusul excesiv al veniturilor. Aceasta nu ar determina doar o sporire a producției, ci și o creștere a prețurilor, conducând la un impuls inflaționist major. și în viitor va fi mare nevoie de moderare și sobrietate din partea salariaților și a organizațiilor care îi reprezintă. Dar dacă presiuni salariale excesive ar apărea, în aceste condiții să sperăm că patronii (inclusiv cel mai mare, statul) vor opune rezistență.

Modificarea grăbită a salariilor ar afecta nefavorabil și ocuparea forței de muncă. Există o conexiune la nivel macroeconomic larg recunoscută. Foarte multe firme ar fi obligate să concedieze lucrători, dacă sunt împovărate de plata unor salarii prea ridicate în condițiile prezente de costuri și productivitate a muncii.

Deși este încă nevoie de precauție și disciplină în materie de salarii, există unele măsuri cu obiective bine precizate, care ar putea ajuta gospodăriile populației să contribuie prin deciziile lor economice la depășirea recesiunii. Guvernul și sectorul finanțier, care este încă în mâinile statului, nu au manifestat destulă inițiativă în această privință. Să dau doar câteva exemple:

- Trebuie făcut mai mult pentru a se asigura că sistemul bancar nu este calea exclusivă prin care sumele economisite private se pot transforma în investiții. Gospodăriile populației ar trebui să fie implicate într-o măsură mai mare pe piața de capital, în primul rând prin intermediul fondurilor de investiții, companiilor de asigurare și fondurilor descentralizate de pensii. Astfel s-ar atrage și apoi stabiliza o proporție ridicată a sumelor economisite.
- Să repet aici ceva menționat anterior: este dezirabil ca o parte considerabilă a sumelor economisite de către gospodăriile populației să fie folosite la construcția de locuințe.
- Ca o moștenire de la economia socialistă, în toate țările post-socialiste, inclusiv Ungaria, prea puține posibilități sunt rezervate creditului pentru consum, care este cu mult mai limitat decât în

economiile de piață mature. Extinderea creditului de consum poate furniza o creștere ușor controlabilă a cererii, cu efecte favorabile asupra producției.

### 3. Consumul guvernamental<sup>23</sup>

Bugetul de stat din care este finanțat consumul guvernamental a devenit un subiect constant al politiciei de zi cu zi. Acest studiu nu este o contribuție la aceste dezbateri. Eu rămân între granițele subiectului meu, tratând exclusiv relația dintre buget și recesiune. Privind dincolo de realitatea imediată, voi examina câteva probleme generale legate de această relație.

Ungaria se află într-un cerc vicios. Declinul producției se conjugă cu reducerea veniturilor statului, în timp ce cele mai multe dintre cheltuielile statului nu sunt legate direct de cantitatea producției. Astfel, o recesiune poate produce un deficit bugetar în toate economiile. Dar o dată ce deficitul există, devine dificil pentru guvern să injecteze în economie un impuls fiscal, care este cea mai evidentă metodă de depășire rapidă a recesiunii.

Constituie o banalitate încă din zilele lui Keynes să se sugereze că este recomandabil ca în perioadele de recesiune să se ia măsuri fiscale pentru creșterea cererii la nivel macroeconomic, chiar cu prețul unui deficit bugetar. Politicile guvernelor care creșteau impozitele și amputau cheltuielile în cursul fazei descendente a ciclului economic au fost caracterizate ulterior în lucrările de istorie economică, scrise în spirit keynesian, drept o gravă greșeală, deoarece aceste măsuri reduc cererea totală.

Acest mod de gândire sugerează următoarea afirmație: „Dacă deficitul ar fi fost mai redus în perioadele trecute (cheltuielile au fost mai mici, iar veniturile au fost mai mari), toate celelalte circumstanțe fiind neschimbate, scăderea producției ar fi fost mai mare decât a fost în realitate. Deficitul bugetar acționează ca un stabilizator anticiclic”.

Același mod de gândire conduce pe termen scurt la următoarele concluzii: ar fi periculos acum să se reducă deficitul rapid și pe scară

largă (presupunând că administrația ar fi capabilă să facă astfel). O scădere rapidă și drastică (de exemplu, printr-o creștere bruscă a impozitelor) ar reduce brusc cererea la nivel macroeconomic și ar adânci și mai mult recesiunea. Spunând toate acestea, nu doresc să ignor argumentele bine fondate despre natura puternic distructivă a deficitului bugetar. El implică un risc inflaționist; de asemenea, finanțarea sa comprimă investițiile atât de necesare pentru relansarea și creșterea economică. În special vreau să atrag atenția asupra existenței unei legături directe între cele două grave măldii în economia maghiară: recesiunea și deficitul bugetar. Tratarea unei probleme fără suficientă circumspecție va avea efecte dăunătoare și poate stânjeni revenirea din cealaltă maladie.

Este departe de mine intenția de a încuraja o creștere a deficitului. Dimpotrivă, scopul trebuie să fie luarea de măsuri concertate pentru ascuțirea principalelor unelte ale bugetului, respectiv reducerea simultană a cheltuielilor, a veniturilor și a deficitului. Dar o atenție deosebită trebuie să se acorde următoarelor aspecte: reducerea să se producă în aşa fel încât cererea pierdută din consumul guvernamental să fie înlocuită, dacă este posibil în întregime, de cererea de investiții. Speranța este că realocarea dezirabilă de resurse va fi asigurată dintr-o viitoare scădere a cererii de credite pentru finanțarea bugetului, cu alte cuvinte estomparea efectului de eviciție. Aceasta trebuie să fie combinată cu o creștere a proporției cheltuielilor de investiții în cadrul cheltuielilor bugetare totale. În acest caz va exista o rearanjare favorabilă a compoziției cererii agregate. Cererea totală de investiții a tuturor sectoarelor (guvernamental, antreprenorial, al gospodăriilor populației) va avea efecte multiplicative cu mult mai bune decât cererea emanată de consumul guvernamental.

#### 4. Exporturile și importurile

Logica discuției a lăsat la urmă comerțul exterior, deși nu există îndoială că dintre toți factorii ce induc recesiunea, declinul puternic al comerțului cu fostele țări membre C.A.E.R., inclusiv prăbușirea fostelor piețe sovietice, a cauzat cel mai mare dezechilibru<sup>24</sup>.

Unii dintre autorii care s-au ocupat de această problemă, au descris respectiva apariție drept un „soc extern”. În opinia mea aceasta nu este o denumire corectă. Este cu certitudine adevărat că şocul din comerțul exterior este extern pentru fiecare țară, în sens geografic, dar toate caracteristicile comerțului din cadrul C.A.E.R. pot fi desprinse din trăsăturile fundamentale ale orânduirii economice socialiste; efectele sale sunt adânc înrădăcinate în regularitățile sistemului. Piața vânzătorului putea să funcționeze deoarece există un cumpărător C.A.E.R., chiar și pentru articolele cele mai puțin solicitate pe piața internă; dacă acest lucru nu se putea realiza, tranzacția putea fi forțată printr-o vânzare condiționată. Expresia „soc extern” este în mod normal aplicată unui eveniment care apare brusc și apoi dispără, astfel că economia, după unele ajustări, trece peste aceasta și își regăsește traectoria anterioară şocului. Dar colapsul comerțului C.A.E.R. are efecte durabile, definitive. Structura acestor economii trebuie să fie modificată o dată pentru totdeauna înainte ca ele să poată prospera din nou.

Tabelul 9 arată în mod deschis că dintre principalele componente ale cererii la nivel macroeconomic, exporturile au scăzut cel mai mult, chiar mai mult decât investițiile. Economia maghiară a parcurs cu succes primii pași ai ajustării, dovedindu-se capabilă să-și redirecționeze o proporție însemnată a potențialului său de export spre piețele O.E.C.D. (Tabelul 12). Aceasta este o dovadă că economia maghiară stă pe propriile sale picioare, că scăderea producției nu a atins proporții catastrofale și că posibilitățile de plăti internaționale ale țării s-au consolidat.

Din nefericire acest atac de cavalerie nu poate fi susținut; ritmul de creștere al exporturilor s-a întrerupt deja, iar primele semnale de alarmă ale unui declin se pot distinge. Nu am fost norocoși, pentru că o recesiune (mult mai blândă decât a noastră) a apărut în lumea occidentală tocmai atunci când noi aveam cea mai mare nevoie de o expansiune pe piețele lor.

O altă problemă este că primul mare avans a fost făcut potrivit vechii formule: „export la orice cost”. Multe firme, în special din sectorul de stat, au înregistrat mari pierderi în forință, tocmai pentru a fi capabile să exporte și să nu fie nevoite să înceteze producția.

Dar aceasta nu poate continua în viitor, pe măsură ce constrângerea bugetară se întărește. În schimb acum trebuie avute în vedere toate exporturile suplimentare posibile care sunt cu adevărat profitabile, fără subvenții de stat. Pe de altă parte, restricționarea cererii interne s-a relaxat încrucișându-se, astfel că firmele simt într-o mai mică măsură că trebuie să expore sau să dispară.

În prim plan sunt problemele serioase ale exporturilor de produse agricole, care au fost cauzate de mai mulți factori: nu numai vremea nefavorabilă, ci tendința crescândă spre protecționism manifestată de țările importatoare și criza producției agricole discutată anterior în studiu.

Sunt de acord cu cei care spun că exporturile constituie una dintre activitățile care induc creșterea economiei pe termen lung pentru țările mici cu economii deschise. Dar este o altă problemă de a decide în ce măsură exporturile pot contribui în circumstanțele prezente la obiectivul urgent pe termen scurt de depășire a recesiunii cât mai curând posibil. Unele mijloace menționate anterior în legătură cu stimularea investițiilor pot fi în mod evident aplicate și exporturilor. O atenție specială ar trebui acordată investițiilor cu scopul dezvoltării producției de export.

Analize detaliate nu susțin presupunerea că importurile aruncă în totdeauna producătorii autohtoni de pe piața internă. Există exemple în acest sens, dar nu se poate generaliza. O serie întreagă de firme, fără concurență externă, s-au scufundat într-o criză adâncă, iar pe de altă parte multe firme au reușit cu succes să producă și să vândă în ciuda competiției reprezentate de importuri. Nimic din acestea nu sunt argumente împotriva acordării unei protecții temporare pentru unele produse sau grupe de produse pe baza unei raționalități economice și nu sub presiunea unor lobby-uri. Aceasta poate contribui la atenuarea recesiunii. Dar protecția trebuie să fie doar temporară, până când necesara ajustare a fost realizată și în conformitate cu prescripțiile G.A.T.T., acordul internațional pentru tarife vamale, astfel încă să nu conducă la măsuri de retorsiune protecționistă din partea partenerilor comerciali exponențiali.

Preocupările privind importurile și exporturile fac necesară încă o dată regândirea politiciei ratei de schimb. Dacă politica actu-

ală de îngăduire a unei aprecieri a valutei ungare este continuată. Șansele exporturilor și producția internă să facă față concurenței importurilor se pot deteriora și mai mult, ceea ce va tinde să adâncească recesiunea. Campania împotriva recesiunii trebuie să includă o revizuire a politicii ratei de schimb<sup>25</sup>.

Este cunoscut că devalorizarea dă un impuls inflației<sup>26</sup>. Pe oricare cale ar merge Ungaria, fie o problemă (recesiunea) fie cealaltă (inflația) se va agrava. Dilema apare din conexiunea cu cele mai multe dintre măsurile avute în vedere și care trebuie private, de asemenea, într-o formă mai generală, ceea ce va face ultimul capitol al studiului.

Pentru a rezuma cel de al doilea capitol, se poate stabili că reducerea observabilă în toate cele patru componente ale cererii la nivel macroeconomic este în mare măsură rezultatul procesului de transformare însăși. Dar un rol în dezvoltarea cererii la nivel macroeconomic revine și politicii economice a statului; severitatea recesiunii poate fi parțial atribuită erorilor făcute de guvern.

## CONCLUZII

### 1. Priorități

În opinia mea există acum bazele pentru reorganizarea priorităților. Acum doi sau trei ani, existau foarte puternice argumente politice și economice în favoarea următoarelor priorități:

1.Creșterea îndatorării trebuia oprită; poziția țării în domeniul lichidităților internaționale trebuia îmbunătățită.

2.Inflația trebuia redusă cât mai mult posibil.

3.Şomajul trebuia să fie „manipulat” din punct de vedere al politicii de bunăstare socială.

Nici argumentele politice și programele guvernului, nici scrierile economiștilor nu includeau printre prioritățile urgente nevoia de a ne feri de recesiune sau mai târziu, nevoia de a opri și combatere recesiunea.

Acum eu propun următoarele noi priorități:

1. Trebuie să împiedicăm orice nouă recesiune. Ieșirea din recesiune trebuie să fie promovată. Economia trebuie să fie așezată pe o traекторie de creștere. Drept consecință, poate cu o anumită întârziere, șomajul va înceta să crească, după care ocuparea forței de muncă va începe să sporească.
2. Trebuie să prevenim o accelerare reinnoită a inflației. Rata inflației trebuie în mod gradual redusă până în banda de 12-18%, cunoscută ca interval al inflației moderate<sup>27</sup>. Atingerea unei inflații cu o singură cifră trebuie scoasă de pe agendă pentru moment. Pregătirea pentru aceasta va deveni oportună o dată ce economia va fi din nou pe o traекторie de creștere.

3. Nu este nevoie să acționăm pentru o reducere bruscă a datoriei externe sau o creștere a rezervelor de valută forte<sup>28</sup>. Un ușor deficit al contului curent este tolerabil temporar, deși orice deteriorare marcată a balanței de plăti trebuie să fie prevenită și nu trebuie să intrăm pe o nouă spirală a acumulării de datorii.

Am încercat să creionez aceste noi priorități cât mai clar posibil. Pe baza experienței proaste din trecut, doresc să protestez în avans împotriva eventualității ca un oponent al meu în dezbatere să deformeze propunerile mele prin omisiuni sau prezentare într-o formă distorsionată<sup>29</sup>.

Nu există justificare pentru a slăbi preocupările privind inflația și balanța de plăti. De fapt pericolul inflației și al acumulării de datorii externe va fi mai mare decât oricând înainte, tocmai pentru că măsurile sunt luate contra recesiunii. Țările care trebuie să se confrunte doar cu una dintre aceste trei probleme dureroase – numai cu inflația, spre exemplu, sau numai cu inflația și cu șomajul care o însوțește – sunt într-o situație demnă de invidiat. Economia ungăra suferă de câteva grave probleme simultan, ceea ce face extrem de dificil pentru a decide ce este de făcut, deoarece orice cale am alege, efectele benefice dorite vor fi acompaniate de efecte secundare nedorite. Singura alegere pentru noi este să decidem cărei maladii îi acordăm cea mai mare atenție, pentru a o trata în viitorul imediat, care maladie o considerăm ca fiind cea mai acută.

Aș dori să spun, separat, câteva cuvinte despre problema inflației, unde apar unele fenomene neliniștitore. Există un pericol al presiunilor inflaționiste determinat de rapida creștere a ofertei de monedă (în special a banilor cu înaltă putere, respectiv a „bazei monetare”) și „surplusul” de acompaniere al acumulării banilor în sistemul bancar. Rata inflației se reduce mai lent decât s-a estimat și promis de către guvern. Astfel, în acest studiu, accentul este pus pe măsurile de „favorizare a creșterii” care ar putea da un impuls producției *fără* să determine o creștere generală a cererii agregate, adică unele mai puțin susceptibile să aibă efecte secundare care revigorează inflația.

Propunerea mea este o *întoarcere pe jumătate* spre creșterea economică și nu o întoarcere de 180 de grade, în care întoarcem spatele obiectivelor prioritare anterioare de gestionare a inflației și creșterea îndatorării. Aceasta nu poate fi limitată de adaptarea „întoarcerii pe jumătate”, ca un slogan. Pentru a o realiza este nevoie de un program convingător, detaliat, practic, a cărui implementare să înceapă îndată.

Ce justificare există pentru rearanjarea priorităților? Ar fi o rușine să se comită marea greșală a unei gândiri rigide. Aceste obiective de politică economică, chiar dacă au fost exprimate în setul de priorități anterior sau prezent, nu se află printre *scopurile ultime* și valorile primare ale activității economice de care trebuie să se țină seama în toate timpurile. Ele sunt scopuri *intermediare* și valori instrumentale care trebuie alese într-un mod adecvat unei situații specifice și rearanjate dacă situația se modifică. Nici o ordine de priorități universale, valabile pentru totdeauna nu poate fi stabilită între creșterea producției, reducerea șomajului, scăderea inflației sau îmbunătățirea capacității de plăti internaționale. Astfel că întrebarea de la începutul paragrafului poate fi pusă mai concret în acest mod: ce modificări ale *situatiei* justifică reevaluarea priorităților? Să selectez câteva priorități.

În primul rând, aşa cum am arătat în introducere, recesiunea s-a dovedit mult mai adâncă decât s-ar fi așteptat oricine acum doi sau trei ani, iar prelungirea ei nu poate fi evitată. Aceasta implică pagube însemnate. Țara se confruntă cu o varietate de probleme:

înapoiere tehnică, săracie extinsă și teama unei noi înrăutățiri a poziției financiare a celor săraci, neglijarea serviciilor de ocrotire a sănătății, de educație și infrastructură, etc. Nici una dintre aceste probleme nu poate fi rezolvată în mod satisfăcător prin redistribuire sau transfer de resurse din alte domenii pentru a îndeplini sarcini care au fost amânate sau neglijate. Numai o economie în creștere poate, încet dar sigur, să rezolve aceste probleme, precum și altele menționate aici.

În al doilea rând, deoarece sectorul privat este principala forță pentru depășirea recesiunii pe care putem conta cel mai mult, cererea insuficientă blochează însăși dezvoltarea acestui sector. Este tot mai greu pentru multe firme private, care se confruntă cu dificultățile începutului, să țină capul deasupra apei<sup>30</sup>. Dacă volumul total al producției sectorului privat începe să scadă, perspectivele unei relansări rămân aproape fără speranță.

În al treilea rând, (și posibil cel mai important) reducerea venitului real al unei părți considerabile a populației și fenomenul șomajului de masă, necunoscut anterior, au produs mari nemulțumiri economice. Dacă intensitatea și întinderea nemulțumirii va atinge un punct critic, vor apărea pericole serioase pentru Tânără democrație ungăra. Politicienii au avertizat de mai multe ori că ar putea apărea o „weimarizare” a regiunii postsocialiste, inclusiv a Ungariei<sup>31</sup>. Ar trebui reamintit că au existat șomaj de masă și valuri de inflație în Germania weimariană, ceea ce a condus la deziluzia maselor și respingerea instituțiilor democratice și a sistemului parlamentar. Aceastădeziluzie indusă de starea economiei furnizează un câmp fertil pentru demagogie, promisiuni ieftine și dorință pentru un regim politic de mâna forță.

Trebue să ne ferim de o weimarizare în sfera politică și ideologică. Nu ca un substitut pentru acțiunea politică, ci ca un efort paralel, concluziile urmând să fie trase în termeni de politică economică. Aceasta reprezintă ceea ce întoarcerea pe jumătate propusă în acest studiu jalonează acțiunile viitoare.

## 2. Siguranță și credibilitate

Există o serie de cerințe politice și social-psihologice pentru o relansare economică. Aceasta nu este o premisă sugerată doar de politicieni sau experți din afara profesiei de economist. Adevărul acestei cugetări a pătruns integral în știința economică modernă. Merită să se acorde atenție următoarelor conexiuni:

- Studiul așteptărilor a ajuns în prim-planul macroeconomiei moderne. Pe primul val al studiilor referitoare la curba Philips, s-a crezut că întreaga dezinflație este acompaniată în mod deschis de o creștere specifică a șomajului. De atunci, oricum, o modificare a fost pusă la cale. Există deja o acceptare generală a faptului că, în funcție de așteptările inflaționiste<sup>32</sup>, curba Philips se poate modifica. Cu cât actorii din economie se așteaptă ca inflația să continuie, cu atât este mai mare sacrificiul de șomaj necesar pentru depășirea acestor așteptări. Cu cât ei vor crede că inflația va decelera cu atât mai mic va fi sacrificiul cerut. Aplicând această linie de gândire în cazul nostru se pot stabili următoarele: progresul paralel atât în domeniul creșterii cât și al echilibrului macroeconomic poate fi realizat numai dacă programul guvernamental elaborat în acest scop are credibilitate în ochii actorilor din economie<sup>33</sup>. Dar dacă oamenii se așteaptă că recesiunea și inflația vor continua indiferent de ce poate promite guvernul, așteptarea se va autoîntreține.

- Keynes și alții economiști au subliniat că optimismul – încrederea că economia se va însănătoși – este necesar pentru a întări înclinația de a investi. În acest context se poate spune că atât optimismul cât și pesimismul se autoîntrețin.

- Un sentiment de stabilitate, cunoașterea faptului că legile și instituțiile existente sunt stabile pe termen lung și nu nestatornice sau modificate în mod arbitrar, este necesar pentru întărirea înclinației de a investi și pe lângă aceasta, pentru activitatea de afaceri desfășurate pe baza proprietății private.

Din nefericire există mari probleme legate de aceste fenomene socio-psihologice. Pentru ilustrare voi menționa doar un singur studiu. Din Tabelul 13, care prezintă unele rezultate ale unui sondaj internațional de opinie publică organizat de cercetătorii occidentali, ungurii apar drept cel mai pesimist grup de respondenți.

Poate fi această atitudine a publicului inversată? Ar putea apărea un program guvernamental convingător bazat pe un larg consens politic? Acest studiu a fost scris în iunie 1993, cu nouă luni înainte de ținerea următoarelor alegeri parlamentare. Ar fi o amăgire să ne bazăm pe acest consens în lunile ce vin, când diviziunile și rivalitățile politice vor deveni mai ascuțite decât înainte. Ar fi mult mai rațional, să sperăm (și chiar dacă aceasta este departe de a fi cert) că în continuare cel puțin situația nu se va mai deteriora și că după alegeri configurația politică va oferi condiții favorabile pentru implementarea unui program credibil, care să inspire siguranță.

### 3. Rolul statului<sup>34</sup>

În teorie există două căi de ieșire din recesiune: înainte sau înapoi. *Înapoi* înseamnă restaurarea vechii structuri a economiei cu subvenții, susținerea exporturilor ineficiente, sprijinirea artificială a firmelor proprietate de stat aflate în criză financiară și a multor locuri de muncă conexe, apărarea tuturor producătorilor autohtoni de competiția importurilor prin mijloace protecționiste și menținerea șomajului mascat în cadrul firmelor care supraviețuiesc și productivitatea scăzută care însوțește respectivul fenomen.

Aceasta constituie depășirea recesiunii prin abandonarea continuării transformării și restaurarea parțială a vechiului sistem economic. Dacă acum ignorăm condițiile politice, aceasta este cu siguranță un program care în sens economic poate fi realizat printr-o combinație de politică monetară și fiscală „hiper-Keynesiană” de stimulare a cererii și intervenționism birocratic. Idei de acest tip apar în unele cercuri, impregnate cu diferite culori ale spectrului politic maghiar.

Calea *înainte* de ieșire din recesiune este să se încerce depășirea celor mai grave dificultăți, respectiv să se eliminate locurile de muncă producătoare de pierderi, concentrându-ne energiile pentru a se asigura expansiunea sectorului privat, crearea unor locuri de muncă noi și eficiente, realizarea necesarei ajustări structurale și dezvoltarea exporturilor profitabile.

Dar chiar printre aceia care sunt de acord cu linia progresistă și care se pronunță pentru o transformare consistentă, se pot deosebi două viziuni asupra strategiei de urmat. Într-una dintre ele, încrederea în forțele spontane ale pieței și inițiativa privată este foarte puternică. Este o problemă de timp înainte ca forțele interne să împingă economia spre o zonă de prosperitate. Aceste forțe sunt atât de puternice încât vor putea prelua chiar și asupra unui guvern incompetent care face repetate greșeli. Trebuie să admit că eu însumi am fost inclinat spre această viziune o bună bucată de timp, cu atât mai mult cu cât împărtășeam atitudinea celor a căror experiență trecută le inspira puțină încredere în înțelepciunea guvernului.

Dar acum sunt obligat să revizuiesc această poate prea doctrinară poziție. Am fost determinat să fac aşa de conștientizarea pericolului politic al „weimarizării”, menționat în secțiunea anterioară. Alt argument pentru revizuire este o recunoaștere a faptului că aștepta o mișcare spontană, autogeneratoare în actuala situație politică și economică din Ungaria, poate duce la ceea ce este cunoscut în știința economică drept „capcana echilibrului la nivel scăzut”. Această stare în cazul Ungariei ar avea următoarele caracteristici:

Ar exista o stagnare prelungită a înclinației de a investi. Șomajul în masă s-ar stabiliza la un nivel ridicat, iar utilizarea altor resurse ar fi de asemenea scăzută. Creșterea sectorului privat ar rămâne la actualul nivel datorită lipsei spiritului antreprenorial. Capitalul străin ar pierde interesul de a investi în Ungaria. Criza fiscală ar fi perpetuată; vor fi bani insuficienți pentru dezvoltarea infrastructurii, educației, serviciilor sociale. Deficitul bugetar nu-ar putea fi depășit fără o creștere a producției, dar producția nu poate spori datorită impozitelor ridicate și a efectului de evicție al deficitului bugetar. Ar exista valuri repetitive ale inflației, urmate de repetitive măsuri dureroase pentru a o domoli. Deși stagnarea în economie ar fi opriță, nu ar fi posibilă o relansare stabilă.

Acesta nu este doar un coșmar. Sunt țări în Lumea a treia unde această stagnare lentă a fost tipică pentru mult timp. Orice s-ar întâmpla, trebuie să obținem o relansare stabilă, iar activitatea economică a statului este esențială pentru aceasta.

Nu sunt un avocat al intervenției statale de amploare sau al

reglării biocratice microeconomice. Aceasta ar conduce aparent la efortul de care tocmai m-am disociat: combaterea recesiunii prin restaurarea parțială a vechiului sistem.

Este bine să ne referim, în opinia mea, la două grade de angajare justificată și dezirabilă a statului. În fapt primul grad reprezintă nu mai mult decât ar face statul într-o economie de piață modernă, chiar conform conceptului libertarian: introducerea legilor și asigurarea impunerii ei, implementarea unei politici fiscale și monetare și exercitarea controlului acolo unde este necesar (de exemplu, asupra sectorului finanțier sau monopolurilor naturale). Trebuie făcute toate aceste lucruri astfel încât să fie servite prioritățile zilei de astăzi.

Cel de al doilea grad cere mai mult de la stat în perioada tranziției postsocialiste. Trebuie *inițiată și asistată* în mod activ dezvoltarea unor noi instituții cerute de către o economie de piață, înființarea unor noi instituții, abolirea altora și transformarea relațiilor de proprietate. Studiul a înfățișat multe exemple în acest sens.

Astfel că eu nu susțin pe cei care propun ca statul să nu facă nimic. S-ar ușura responsabilitatea atât a ramurii legislative a puterii, cât și a celei executive. În cadrul unui domeniu bine definit, statul ar trebui în mod cert să se implice. Dacă recesiunea ce acompaniază transformarea se dovedește prea îndelungată și implică pierderi prea mari și guvernul este responsabil.

#### 4. Responsabilitatea profesiei de economist

Într-o perioadă de ascuțire a luptei politice, există pericolul ca politicienii aflați la guvernare să opteze pentru măsuri care sunt dăunătoare pe termen lung, dar populare pe termen scurt. Există în mod similar pericolul ca politicienii din opoziție să încerce să manipuleze opinia publică împotriva guvernului prin promisiuni extravagante. În timpuri ca acestea, o și mai mare responsabilitate revine cercetătorilor economisti, care au datoria profesională de a lua poziție împotriva ambelor amenințări.

În timpul dezbatelerilor ce au loc asupra recesiunii și a situației economice a țării în general, mulți politicieni și jurnaliști politici,

împreună cu unii cercetători au „săpat ei însuși tranșee ideologice” cum s-a exprimat Tibor Erdős<sup>35</sup>. O atmosferă de suspiciune reciprocă prevalează. Cei care vorbesc despre „stimulare” sunt suspecți că susțin guvernul, în timp ce acei care menționează „restriția” sunt clasificați drept opozanți liberali. Erdős accentuează asupra faptului că cercetătorii nu ar trebui să coboare în tranșeele ideologice, ci să-și păstreze obiectivitatea și să-și exprime părerile în corespondanță cu convingerile lor. O opinie similară este exprimată și de Andorka Rudolf care arată că „nu există o singură rețetă salvatoare de politică economică”. Pragmatismul este necesar, ideologiile și dogmele nu pot fi lăsate să determine politica economică<sup>36</sup>.

Sunt integral de acord cu această poziție. Mulți dintre noi se simt sătui până peste cap de „etichetările” care au devenit prevalente în dezbatările economice. Aplicarea dogmatică a unor teorii economice pe jumătate digerate și în plus obișnuința de a clasifica diferențele școli de gândire după structura de partide existentă în Ungaria (acest partid este keynesian, acel partid este friedmanit) are un efect toxic asupra cercetării obiective.

Problemele care trebuie să fie rezolvate sunt extrem de dificile și fără precedent. Putem face cu toții greșeli. Aceasta înseamnă că este tot mai multă nevoie de calm și argumente raționale.

## Note

<sup>1</sup> Conferința „François Perroux” ținută pe 9 iunie 1993 la Collège de France. Studiul reprezintă o parte a unui program de cercetare mai larg asupra transformării economiei ungare în perioada 1986–1992. O versiune inițială a mesajului său pentru politica economică a fost încredințată unui cerc mai larg de cititori într-un articol publicat în ediția de Crăciun din anul 1992 a ziarului „Magyar Hírlap”. Unele dintre idei au fost prezentate la seminariile organizate de Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional la Washington și la Facultatea de Științe Politice a Universității Central-Europene, Clubul Tranziției al Institutului de Economie și Fundația Neumann, precum și la Universitatea de Științe Economice la Budapesta. Discuțiile ce au avut loc cu aceste ocazii i-au fost de mare ajutor autorului în clarificarea ideilor. Totodată autorul este profund recunoscător Măriei

Kovács pentru asistență de mare anvergură acordată pe parcursul cercetării lui Álmos Kovács și György Surányi pentru comentariile valoroase, lui Brian McLean și Júliai Parti pentru excelenta traducere în engleză a textului scris inițial în limba maghiară, Fundației Naționale de Cercetare Științifică a Ungariei (OTKA), Băncii Europene și Austria-Loto pentru asistență finanțieră acordată acestui program de cercetare.

<sup>2</sup> Se poate presupune că ponderea sectorului informal (economia subterană) în totalul producției a crescut în această perioadă. Dacă acest lucru s-a petrecut într-adevăr, scăderea PIB-ului total, incluzând atât sectorul formal cât și cel informal a fost mai mică decât o arată datele statistice.

<sup>3</sup> Opinia publică din țările postsocialiste nu a fost pregătită pentru această eventualitate de către noile partide și noii lideri politici sau de către noile guverne democratice. Nu poate fi găsită nici o prognoză a unei reuniuni serioase în primele scrieri teoretice menite să schițeze programele de tranziție la economia de piață. Astfel ea este absentă în propria mea carte „The Road to Free Economy” (1990 [1989]) și din desul studiu scris de către O. Blanchard și alții faimoși macroeonomiști occidentali (1991). Printre cele foarte puține avertismente timpurii au fost scrierile lui K. Laski (1990).

<sup>4</sup> Eforturile de a furniza o explicație apar în articolele lui T. Erdős (1992), S. Commander și F. Coricelli (1992), S. Gomulka (1991a) (1991b) și G.W. Kolodko (1992). Autorul a preluat unele idei importante în prezentul studiu.

<sup>5</sup> Asupra avantajelor pieței cumpărătorului a se vedea articolele lui T. Scitovski (1971 [1951]), (1985) și E. Domar (1989). O discuție comparativă detaliată a piețelor vânzătorului și cumpărătorului apare în capituloanele 11 și 12 din cartea mea (1992a).

<sup>6</sup> Într-o economie socialistă deschisă dorința de creștere a producției se lovește deseori de constrângerile disponibilităților de valută forte.

<sup>7</sup> Un rol în frânarea cererii a fost jucat de reformele instituționale și schimbările ce au avut loc în comportamentul agenților economici. Într-o anumită măsură constrângerile bugetare au devenit mai puternice și au fost însoțite de o diminuare a foamei de investiții; firmele și chiar bugetul de stat au redus risipa din cheltuielile lor.

<sup>8</sup> Cererea inadecvată nu devine singurul obstacol în desfășurarea producției în economiile capitaliste dezvoltate, mature chiar, în cursul fazelor descendente a ciclului. Frecvența este de cel mult 70-80%. A se vedea J.-J. Laffont (1985, p. 354).

<sup>9</sup> Vezi „Anti-Equilibrium” (1971, p. 325). În acea perioadă am folosit

altă terminologie („absorbție” și „presiune”), dar în lucrările ulterioare și în acest studiu, am adoptat expresii mai larg utilizate.

10 În raportul anual al Comisiei Economice O.N.U. pentru Europa din 1992 se consideră ca o greșală nerecunoașterea modificării condițiilor macroeconomice în Europa de Est. Apariția şomajului, eliminarea penuriei și restaurarea echilibrului monetar de bază sunt toate simptomele transformării economiilor de tip Kornai, cu restricție de ofertă, în economii de tip Keynesian, cu restricție de cerere.(p. 51).

11 A se vedea lucrările lui A. Spiethoff (1902) și J. Schumpeter (1934, 1939). O excelentă descriere a celor două teorii ale ciclului economic poate fi găsită în binecunoscuta lucrare de sinteză a lui A. Hansen (1964).

12 G.A. Calvo și F. Coricelli se referă în studiul lor (1992) la o „impozitie” a comerțului. Relațiile comerciale sunt distruse de absența instituțiilor pieței. Fenomenul descris de ei este o componentă importantă a unui grup mai larg de fenomene menționate anterior, cum ar fi decalajul crescând și lipsa de coordonare între cele două tipuri de mecanisme de coordonare.

13 A se vedea T. Bauer (1983).

14 Procesul este analizat cu un grad mai mare de detaliere în articolul meu (1993).

15 Distorsiunile nu se referă exclusiv la firmele proprietate de stat. Băncile au acordat imprudent credite de amploare și pentru un număr de mari firme private, întâmpinând apoi greutăți în luarea de măsuri severe pentru a forța recuperarea sumelor împrumutate.

16 A se vedea, de exemplu, articolul lui Á. Valentinyi (1992).

17 Este de notat că țara întâmpină probleme ale imaturității nu numai în sectorul bancar, într-un sens restrâns, ci și în sectorul finanțier în sens mai larg. Ar fi o greșală ca creditul să joace un rol excesiv în finanțarea firmelor și astfel să se pună capitalul propriu pe ultimul plan. Dificultățile apar în acumularea inițială a capitalului propriu și în obținerea investițiilor necesare pentru injectiile de capital. Un grad foarte înalt de incertitudine în ceea ce privește șansele investițiilor eficiente, profitabile și în plus subdezvoltarea organizațiilor care gestionează investițiile, descurajează pe mulți posesori de bani să aducă economiile lor pe piața de capital.

18 G.A. Calvo și F. Coricelli (1992).

19 Textul acestui studiu folosește categoriile consacrate ale macroeconomiei: investiții, consum privat, consum guvernamental și surplus de export sau exporturi nete. Clasificarea din statisticile oficiale pentru uti-

lizarea P.I.B.-ului diferă întrucâtva de cea care poate fi văzută în Tabelul 9, spre exemplu. Categoriile macroeconomice pot fi făcute să corespundă mai mult sau mai puțin cu categoriile statistice. Deoarece eu nu întreprind o analiză cantitativă, se poate spera că diferențele între cele două tipuri de clasificări nu vor determina confuzii.

20 Privit prin prisma mobilurilor comportamentale, acest fenomen se asemănă cu cel descris anterior, în legătură cu creditul. O puternică aversiune la risc apare în ambele sfere. Cele două sfere nu sunt identice, deși se suprapun. Unele investiții nu sunt finanțate din credite, iar unele credite nu sunt extinse pentru obiective de investiții.

21 Sumele economisite ale gospodăriilor populației pot fi descrise printr-o varietate de indici de stoc și flux. Să luăm doar un singur indicator de stoc folosit în statisticile financiare ungare: „poziția financiară netă” a populației, adică a gospodăriilor populației. Indicatorul este calculat prin scăderea datoriei totale din sumele economisite brute (ale căror principale componente sunt numerarul, depozitele bancare și titlurile de valoare). Acest indice a crescut brusc în 1991 și în prima parte a anului 1992, o contribuție revenind în mod cert însemnatelor stimulente acordate pentru restituirea imediată a împrumuturilor acordate pentru construcția de locuințe. Chiar și după relaxarea acestei creșteri, poziția netă a populației în termeni reali a sporit considerabil față de acum trei ani: ea era cu 71% mai ridicată la sfârșitul lui 1992 față de cea de la sfârșitul anului 1989 (sursa: Magyar Nemzeti Bank – Banca Națională a Ungariei –, 1993, p. 122.).

22 Unele ipoteze care par convingătoare sunt avansate în acest sens într-un articol a lui J.Király (1992), iar eu le folosesc în cele ce urmează.

23 Categoria „consum guvernamental” (cheltuieli guvernamentale totale minus cheltuieli guvernamentale pentru investiții) nu coincide exact cu categoria statistică „consumul colectiv” (a se vedea Tabelul 9), deși există o însemnată suprapunere între ele. Există și o a treia categorie, „cheltuieli bugetare totale”, care diferă de celelalte, pentru motivul că include și investițiile finanțate de la buget. Nu constituie obiectul acestui studiu să compare în detaliu aceste categorii sau să calculeze deviațiile numerice dintre ele. Ceea ce trebuie să spun este circumscris doar prezentării tendințelor calitative. Cele mai multe apar în partea *comună* tuturor celor trei cheltuieli aggregate, respectiv consumul colectiv finanțat de la buget.

24 O încercare de a cuantifica numeric acest efect a fost făcută într-un studiu al lui D. Rodrik (1992).

25 Această idee este argumentată în detaliu într-un studiu al lui G. Oblath (1993); eu sunt de acord cu concluziile sale.

26 Efectul inflaționist este însemnat mai ales dacă salariile nominale sunt lăsate să crească pentru a compensa devalorizarea. Astfel o condiție pentru succesul politicii ratei de schimb este ca să se bazeze pe un consens social.

27 Experiența multor țări arată că o economie poate rămâne în cadrul acestei benzi pentru câțiva ani fără să atingă o inflație de o cifră, dar evitând pericolul unei accelerări reinnoite a inflației. A se vedea studiul lui R. Dornbusch și S. Fisher (1993) asupra acestei probleme.

28 Această ultimă propunere trebuie întelesă după cum urmează. Unitatea de măsură nu este mărimea absolută a rezervelor valutare, ci raportul dintre acestea și volumul importurilor. Punctul 3 preia sugestia că nu este bine să se mărească în continuare acest raport.

29 Interpretări lipsite de acuratețe nu au fost limitate doar la oponenții mei la dezbatere. Când am prezentat această linie de argumentare în public la Budapesta, un cotidian într-un scurt raport a interpretat prioritățile, pe care eu le-am prezentat, ca *o succesiune temporală*. Conform raportului eu propuneam ca mai întâi să fie obținută o creștere economică și apoi după ce aceasta s-a realizat ar trebui să ne apărăm de inflație și când aceasta a fost făcută, ar trebui să abordăm balanța de plăți. În fapt acestea sunt obiective simultane.

30 Această preocupare a fost exprimată de conducătorii celor mai mari companii private din Ungaria, care s-au referit la „comprimarea sferei private datorită recessiunii” și au atras atenția asupra faptului că declinul economic face imposibilă atingerea cifrei de afaceri necesară pentru finanțarea datoriei marilor firme care a crescut foarte repede (a se vedea Sz. Hámor, 1993).

31 În lecturile mele am întâlnit pentru prima dată această expresie într-un articol al lui G.M. Tamás (1990).

32 Această teorie a fost expusă pentru prima oară în articolele lui M. Friedman (1968) și E. S. Phelps (1968). Un nou impuls în examinarea legăturii dintre inflație și șomaj a fost dat de atunci mai cu seamă de teoria aşteptărilor raționale.

33 Argumentul că „credibilitatea unui program de stabilizare joacă un rol decisiv în succesul acestuia” a fost demonstrat nu numai teoretic, ci și istoric. Aceasta a fost arătată cu o forță ce a măsurat toate contra-argumentele într-un faimos studiu al lui T. Sargent (1982), intitulat „Sfărșiturile celor patru mari inflații” (The Ends of Four Big Inflations)

<sup>34</sup> Aici și în altă parte a studiului prin „stat” eu înțeleg ansamblul tuturor ramurilor puterilor statului (legislativ, guvern și sistemul judecătoresc). Subliniez aceasta deoarece mulți cititori vor urma obișnuințele adânc înrădăcinatate și vor identifica imediat „statul” cu guvernul din perioada respectivă, fără să se ia în considerație rolul Parlamentului, al șefului statului și al instanțelor judecătorescă, inclusiv Curtea Constituțională, în calitate de „controlori și contraponderi” ale guvernului. Aceste entități au puteri mari și împart împreună cu guvernul responsabilitatea pentru dezvoltarea țării.

<sup>35</sup> A se vedea T. Erdős [1992, p.1000]

<sup>36</sup> A se vedea R. Andorka [1993, p. 17]

## Referințe

**Andorka, R.**, *Gazdaság és társadalom dogmák nélkül* (Economia și societate libere de dogme), „Népszabadság”, 15 mai, nr. 112/1993, p. 17 și 19.

**Bauer, T.**, *The Hungarian Alternative to Soviet-type Planning*, „Journal of Comparative Economics”, vol. 7, nr. 3/1983, p. 304-316.

**Blanchard, O.**, și alții, *Reform in Eastern Europe*, Cambridge, MIT Press, 1991.

**Calvo, G., Corricelli, F.**, *Output Collapse in Eastern Europe. The Role of Credit*, manuscris prezentat la conferința „The Macroeconomic Situation in Eastern Europe” organizat de World Bank și IMF, 4-5 iunie 1992.

**Commander, S., Corricelli F.**, *Output Decline in Hungary and Poland in 1990/1991, Structural Change and Aggregate Shocks*, manuscris, prezentat la conferința „The Macroeconomic Situation in Eastern Europe”, organizat de World Bank și IMF, 4-5 iunie 1992.

**Domar, E.**, *The Blind Men and the Elephant; An Essay on Isms*, în E. Domar, *Capitalism, Socialism and Serfdom*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, p. 29-46.

**Dornbusch, R., Fischer S.**, *Moderate Inflation*, „The World Bank Economic Review”, vol. 7, nr. 1/1993, p. 1-44.

**Erdős, T.**, *A gazdaság stabilizálásáról* (Asupra problemei stabilizării economiei), „Közgazdasági Szemle”, vol. 39, nr. 11/1992, p. 985-1000.

**Friedman, M.**, *The Role of Monetary Policy*, „American Economic Review”, vol. 58, nr. 1/1968, p. 1-17.

**Gomulka, S.**, *The Puzzles of Fairly Fast Growth and Rapid Collapse Under Socialism*, Socialist Economies Reform Unit, Country Economics Department, World Bank, „Research Paper Series”, nr. 18/1991 a.

**Gomulka, S.**, *The Causes of Reccession Following Stabilization*, „Comparative Economic Studies”, vol. 33, nr. 2, Summer, 1991, b.

**Hámor, Sz.**, *Tőke nékül ma már nincs előrelépés* (Astázi nu ar putea fi vreun progres fără capital), „Népszabadság”, 19 mai, nr. 115/1993 p. 17.

**Hansen, A.H.**, *Business Cycles and National Income*, Expanded edition, New York: W.W. Norton and Company, 1964.

**Király, J.**, *Tartós tendencia vagy pillanatnyi robbanás?*, (O tendință durabilă sau o explozie temporală?), „Napi Gazdaság”, 17 octombrie, nr. 240/1992, p. 4.

**Kolodko, G.W.**, *Stabilization, Reccession and Growth in Postsocialist Economy*, „Working Papers”, Institute of Finance, Warsaw, nr. 29/1992.

**Kornai, J.**, *Anti-Equilibrium*, Amsterdam: North-Holand, 1971.

**Kornai, J.**, *The road to a Free Economy. Shifting from a Socialist Sistem: The Example of Hungary*, New York: W.W. Norton and Company [1989], 1990.

**Kornai, J.**, *The Socialist System. The Political Economy of Communism*, Princeton: Princeton University Press and Oxford: Oxford University Press 1992, a.

**Kornai, J.**, *Visszaesés, veszteglés vagy felendülés*, (Recesiune, stagnare sau relansare), „Magyar Hírlap”, 24 decembrie, nr. 302 /1992b, p. 12-13.

**Kornai, J.**, *The Evolution of Financial Discipline under the Postsocialist System* Kyklos, 1993.

**Laffont, J.J.**, *Fix-Price Models. A Survey of Recent Empirical Work*, în Frontiers of Economics. Editori: Kenneth J., Arrow and Seppo Honkapohja, Oxford and New York: Basil Blackwell 1985, p. 328-367.

**Lasky, K.**, *O niebezpieczenstwach związanych z planem stabilizacji gospodarki narodowej*. „Gospodarka Narodowa”, nr. 2-3, 1990, p. 5-9, publicată, de asemenea, în limba germană în „Wirtschaftspolitische Blätter”, nr. 5.

**Oblath, G.**, *Economic Transition: Exchange Rate Policy. Real Exchange Rate Changes in Central Eastern Europe* în: *International Trade and Restructuring in Eastern Europe*. Editori: J. Gács and G. Wincler, Wien, I.I.S.A, 1993

**Perroux, F.**, *Le Capitalisme*, Paris: Presses Universitaires de France, 1962.

**Phelps, E.**, *Money-Wage Dynamics and Labor-Market Equilibrium*, „Journal of Political Economy”, Part 2, July-August, 1968, p. 678-711.

**Rodrik, D.**, *Making Sense of the Soviet Trade Shock in Eastern Europe: A Framework and Some Estimates*, manuscris prezentat la conferința „The Macroeconomic Situation in Eastern Europe”, organizată de World Bank și IMF, 4-5 iunie 1992.

**Sargent, T.**, *The Ends of Four Big Inflation*, în *Inflation Causes and Effects*, Editori Robert Hall, Chicago: National Bureau of Economic Research, University of Chicago Press, 1982.

**Schumpeter J.A.**, *The Theory of Economic Development*, Cambridge: Harvard University Press, 1934.

**Schumpeter, J.A.**, *Business Cycles*, New York: McGraw Hill Book Company, 1939.

**Scitovsky, T.**, *Welfare and Competition*, Homewood Ill Irwin, [1951], 1971.

**Scitovsky, T.**, *Pricetakers' Plenty: A Neglected Benefit of Capitalism*, „Kyklos”, vol. 38, nr. 4/1985, p. 517-536.

**Spiethoff, A.**, *Vorbemerkungen zu einer Theorie der Überproduktion*, „Jahrbuch für Gesetzgebung Verwaltung und Volkswirtschaft”, 1902.

**Tamás G.M.**, *Weimar*, „Beszélő”, 12 februarie, nr. 5/1990, p. 5.

**United Nations Economic Commission for Europe**: *Economic Survey of Europe in 1991-1992*, New York, 1992.

**Valentinyi, A.**, *Stabilizáció és növekedés Magyarországon – néhány elméleti megfontolás* (Stabilizare și creștere în Ungaria. Unele considerații teoretice), „Közigazdasági Szemle”, vol. 39, nr. 10/1992, p. 908-923.

**Tabelul 1**

Indicii P.I.B. și ai producției industriale în Ungaria, 1980-1992

Anul	P. I. B.	Producția industrială (1989=100)
1980	86,5	98,8
1981	89,0	94,3
1982	91,5	98,7
1983	92,1	100,4
1984	94,6	103,0
1985	94,4	100,9
1986	95,8	100,4
1987	99,7	103,6
1988	99,6	102,1
1989	100,0	100,0
1990	96,7	92,3
1991	85,2	74,8
1992 <sup>a</sup>	80,9	63,8

Sursa: pentru PIB, perioada 1980-1990: Központi Statisztikai Hivatal [1992a, p. 94]. Pentru producția industrială, perioada 1980-1984: Központi Statisztikai Hivatal (1991 p.56), perioada 1985-1990: Kozponti Statisztikai Hivatal [1992a, p. 94]. Datele pentru 1991 și 1992 au fost furnizate de Biroul Central de Statistică al Ungariei.

Notă: <sup>a</sup> - Datele pentru 1992 se bazează pe calculele preliminare ale biroului Central de Statistică al Ungariei.

**Tabelul 2**

Locurile de muncă vacante și șomajul

Anul și luna	Număr de locuri de muncă vacante înregistrate	Număr de șomeri înregistrați	Rata șomajului (%)
1990/03	34 048	33 682	0,7
/06	37 859	43 506	0,9
/09	26 969	56 113	1,2
/12	16 815	79 521	1,7

1991/03	13 583	144.840	3,0
/06	14 860	185 554	3,9
/09	15 351	292 756	6,1
/12	11 529	406 124	8,5
1992/03	15 124	477 987	8,9
/06	25 346	546 676	10,1
/09	25 634	616 782	11,4
/12	24 097	663 027	12,3
1993/01	26 471	693 983	13,3
/02	32 432	705 032	13,6

Sursa: Reports of the National Labor Center, Budapest, 1991-1993.

Notă: Definiția statistică a ratei șomajului a fost ajustată începând din ianuarie 1992 la definițiile folosite în statisticile occidentale ale forței de muncă. Datele pentru 1990 și 1991 sunt calculate în conformitate cu vechea definiție, deoarece nu a fost efectuată nici o recalculare. Rata șomajului ar fi întrucâtva mai mică în această perioadă pe baza noii definiții.

Tabelul 3

Indicii producției, investițiilor și ocupării forței de muncă  
în Ungaria în cursul Marii Depresiuni

Anul	Produsul național net	Producția industrială	Formarea capitalului	Ocuparea forței de muncă în industrie
1929	100,0	100,0	100,0	100,0
1930	103,3	94,6	75,6	91,3
1931	101,0	87,4	59,1	82,9
1932	96,2	81,9	54,5	73,0
1933	93,6	88,2	43,5	73,6
1934	102,0	99,2	34,9	79,9
1935	102,7	106,8	34,5	85,9
1936	107,8	118,4	41,8	94,7
1937	115,1	129,5	54,3	104,0
1938	112,5	125,3	60,7	112,3

Sursa: pentru produsul național net și formarea capitalului B.R. Mitchell [1976, p. 786].

Pentru producția și ocuparea forței de muncă în industrie, League of Nations: [1939, p. 67, 181].

Tabelul 4

Date de sondaj privind obstacolele în desfășurarea producției în Ungaria

Trimestrul	Cerere insuficientă	Penuria de forță de muncă	Oferă insuficientă de materii prime și piese de schimb interne	Probleme financiare
			Import zona rublei (X)	Import zona dolarului
1987/1	26,0	22,2	41,2	42,6
/2	27,4	23,7	42,3	46,7
/3	21,3	24,1	46,6	50,4
/4	24,1	15,8	39,4	41,8
1988/1	28,0	15,7	50,0	16,6
/2	28,3	24,7	44,1	17,2
/3	27,3	23,0	45,3	18,2
/4	30,7	19,3	38,5	14,9
1989/1	38,0	21,5	37,6	14,4
/2	40,1	22,0	28,7	11,0
/3	40,4	21,9	27,5	10,3
/4	51,2	13,4	21,4	8,0
1990/1	51,3	12,1	13,8	5,8
/2	56,1	13,9	13,0	3,4
/3	51,0	10,3	15,3	4,6
/4	54,5	4,3	11,3	3,2
1991/1	60,6	4,3	9,4	2,3
/2	70,1	4,0	7,1	1,5
/3	66,8	3,3	6,2	1,2
/4	65,9	3,0	7,2	0,5
1992/1	65,1	3,3	5,8	0,3
/2	62,2	7,4	5,9	0,7
/3	56,1	4,4	10,6	1,7
/4	54,5	4,8	8,7	0,7
1993/1	57,7	2,2	6,1	1,3
				45,5

X - cuprinde importurile din zona rublei și din zona dolarului.

Sursa: Kopint-Datorg [1993].

Notă: În sondaj s-a aplicat metodologia elaborată de institutul de cercetări german IFO și utilizată și de alte câteva țări. Respondenții

au fost rugați să menționeze „obstacolele în desfășurarea producției”. Fiecare respondent poate menționa câte obstacole dorește. Cifrele se referă la frecvențele procentuale. [De exemplu, în 1987/1 din 100 de respondenți 26 au menționat cererea insuficientă în afara menționării și a altor factori]. Există și alte obstacole menționate de respondenți, dar neincluse în tabel. „Zona rublei” se referă la fostele țări membre CAER. Sondajul nu separă „zona rublei” de „zona dolarului” în 1987 și 1993. Datele se referă la lipsa materiilor prime și a pieselor de schimb din import.

**Tabelul 5**

Indicii prețurilor de consum în Ungaria, 1980-1993

Anul	Rata anuală medie [%]
1980	9,1
1981	4,6
1982	6,9
1983	7,3
1984	8,3
1985	7,0
1986	5,3
1987	8,6
1988	15,5
1989	17,0
1990	28,9
1991	35,0
1992	23,0
1993 ianuarie	25,9
1993 martie	23,4

Sursa: Perioada 1980-1990, Központi Statisztikai Hivatal, [1991, p. 218]; 1991: Központi Statisztikai Hivatal [1992b, p. 62-63]; 1992: Központi Statisztikai Hivatal [1992c, p. 63]; 1993: Datele au fost furnizate de Oficiul Central de Statistică al Ungariei.

**Tabelul 6**

Raportul dintre stocurile de imputuri și stocurile de outputuri

Tări, perioade	Stocuri de imputuri/stocuri de outputuri
<b>Tări capitaliste, 1981-1985</b>	
Austria	1,06
Canada	0,92
Finlanda	1,92
Japonia	1,09
Portugalia	1,66
S.U.A.	1,02
Germania de Vest	0,71
<b>Ungaria</b>	
1981-1985	6,10
1988	5,16
1990	3,50
1991	2,67

Sursa : Date culese de A. Chikán

**Tabelul 7**

Compoziția P.I.B. în Ungaria

Ramuri	Sursele P.I.B. pe ramuri economice %			
	1986	1988	1990	1991
Industria	36,7	34,1	31,8	30,7
Construcții	6,6	7,7	6,6	6,3
Agricultură și silvicultură	20,7	16,6	16,2	14,8
Transporturi, poștă și telecomunicații	8,9	8,0	8,2	8,8
Comerț	9,4	10,1	11,5	11,1
Utilități [apă]	1,4	1,4	1,3	1,3
Alte activități ale sferei materiale	1,2	1,1	1,3	1,4
Total activități ale sferei materiale	84,9	79,0	76,9	74,4
Servicii personale și economice	4,6	5,0	5,6	-

Servicii financiare	-	1,5	2,0	-
Servicii de ocrotirea sănătății, sociale și culturale	6,2	8,7	9,4	-
Servicii comunitare de administrație publică și alte servicii	4,3	5,8	6,1	-
Total activități ale sferei nemateriale	15,1	21,0	23,1	25,6

*Sursa:* 1986 - Központi Statisztikai Hivatal (1989, p. 57).

1988 și 1990 - Központi Statisztikai Hivatal (1992a, p. 95).

1991 - Központi Statisztikai Hivatal (1992, d, p. 61).

**Tabelul 8**

Producția globală, ocuparea forței de muncă și productivitatea muncii în industria Ungariei<sup>a</sup>

1980-1992 (1989=100)

Anul	Producția globală	Numărul mediu de persoane ocupate	Producția globală pe o persoană ocupată
1980	87,0	116,1	74,9
1981	89,4	113,7	78,6
1982	91,6	111,4	82,2
1983	92,3	109,2	84,5
1984	94,8	108,6	87,3
1985	95,5	107,9	88,5
1986	97,3	107,1	90,9
1987	101,0	104,4	96,8
1988	101,0	101,7	99,3
1989	100,0	100,0	100,0
1990	90,8	94,5	96,0
1991	71,3	82,2	86,7
1992 <sup>b</sup>	55,0	68,0	81,0

*Sursa :* Perioada 1980–1991 : Központi Statisztikai Hivatal [1992a, p. 122]; 1992- Kopint - Datorg [1992, p. 193]

*Note:*<sup>a</sup> Datele pentru perioada 1980-1989 sunt bazate pe producția globală a organizațiilor economice aparținând industriei. Indicii pentru 1990 și 1991 sunt calculați pe baza producției industriale.

Datele din 1990 se referă la firme cu identitate legală, care folosesc mai mult de 50 de persoane. Tabelul nu include ramura construcțiilor.

<sup>b</sup> Pentru 1992 datele se referă la intervalul ianuarie–iunie.

**Tabelul 9****Produsul intern brut după utilizări**

Componente	PIB la prețuri comparabile 1988; milioane forinți				Indici de volum%		
	1988	1989	1990	1991	1989/ 1988	1990/ 1989	1991/ 1990
Consum privat	873 814	893 586	861 112	811 591	102,3	96,4	94,2
Consum colectiv	175 000	164 000	168 300	163 755	93,7	102,6	97,3
Consum final	1048 814	1057 586	1029 412	975 346	100,8	97,3	94,7
Formarea brută a capitalului fix	310 801	332 529	308 800	272 925	107,0	92,9	88,4
Modificarea stocurilor	49 941	32 685	40 497	-1 136	-	-	-
Formarea brută a capitalului fix	360 742	365 214	349 747	271 789	101,2	95,8	77,7
Total utilizări interne	1409 556	1422 800	1379 159	1 247 135	100,9	96,9	90,4
Exporturi	530 395	536 815	508 132	430 345	101,2	94,7	84,7
Importuri	491 738	500 737	479 425	437 038	101,8	95,7	91,2
Exporturi nete	38 657	36 078	28 707	-6 693	-	-	-
Total P.I.B.	1448 213	1458 878	1407 866	1240 442	100,7	96,5	88,1

Sursă: Központi Statisztikai Hivatal (1993, tabel 1.3.2.).

**Tabelul 10****Dinamica formării capitalului fix în Ungaria, 1980-1992**

Anul	Formarea capitalului fix 1980 =100 (pe baza prețurilor comparabile)
1981	95,6
1982	94,2
1983	90,9
1984	87,7
1985	85,1
1986	90,6
1987	99,4
1988	90,3
1989	95,0

1990	86,8
1991	76,8
1992 <sup>a</sup>	71,0

Sursă: Datele au fost furnizate de Oficiul Central de Statistică al Ungariei.

Notă:<sup>a</sup> Calculele preliminare ale Oficiului Central de Statistică.

**Tabelul 11**

Proporțiile formării capitalului fix în Ungaria, 1980-1991

Anul	Formarea capitalului fix ca procentaj din PIB (în prețuri curente)
1980	26,8
1981	26,5
1982	25,2
1983	24,5
1984	23,0
1985	22,5
1986	24,0
1987	24,7
1988	20,6
1989	20,3
1990	17,8
1991	19,1

Surse: Perioada 1980-1987: Magyar Nemzeti Bank (1990, p. 97); perioada 1988-1990: National Bank of Hungary (1991, p. 129); 1991: J. Vigh (1993, p. 22)

**Tabelul 12**

Destinația exporturilor Ungariei (ponderea exporturilor)

Anul	Comunitatea Europeană	Fostul CAER	Alții
1987	19,8	50,2	30,0
1988	22,5	44,8	32,7
1989	24,7	40,8	34,5
1990	33,5	30,2	36,3
1991	40,3	25,7	34,0

Surse: K. Dervis și T. Condon (1993). Date furnizate de către Direcția de Statistică a Comerțului a FMI.

*Notă:* Datele pentru 1991 se referă doar la primele trei trimestre. Potrivit datelor de export ale Băncii Naționale a Ungariei, care sunt calculate în funcție de valoarea în forinți a exporturilor Ungariei, ponderea țărilor Comunității Europene în total exporturi era de 49,7 % în 1992 (Magyar Nemzeti Bank, 1993, p. 71).

**Tabelul 13**

Sensul optimismului/pesimismului personal la Națiuni Europene, estice și vestice în 1991<sup>a</sup>

Țara	Optimismul sau pesimismul personal					
	Progres <sup>b</sup>	Neschimbăt	Declin	Optimism <sup>c</sup>	Neschimbăt	Pesimism
	%	%	%	%	%	%
Regatul Unit	43	28	29	51	37	12
Franța	36	34	30	42	39	19
Italia	41	34	25	51	32	17
Spania	34	43	23	39	48	13
Germania de Vest	45	38	17	42	46	12
Bulgaria	16	24	60	56	20	24
Cehoslovacia	29	22	49	41	33	26
Germania de Est	34	33	33	62	29	9
Ungaria	18	25	57	26	40	34
Polonia	27	21	52	36	40	24
Rusia						
Europeană	21	22	57	40	36	24

*Surse:* M.Kaase (1992, p. 23) pe baza Times-Mirror (1991, p.21-23, anexe tabelare). Datele care lipsesc pentru trecut și prezent au fost approximate cu unu-două procente. Viitorul nu a fost evaluat de o medie de 20% dintre reponenți. Cazurile cu date lipsă au fost excluse din acest calcul.

*Note:* <sup>a</sup> „procentaj pe linie”. Scără mobilă de la 0 la 10, de tip Cantrill.

<sup>b</sup> „Progresul/Declinul” se bazează pe comparația situației de acum cinci ani cu cea prezentă. <sup>c</sup> „Optimismul/Pesimismul” se bazează pe comparația situației prezente cu cea de acum cinci ani.

## **Sursele tabelelor statistice și ale datelor**

**Dervis, K., Condon, T., Hungary: An Emerging Gradualist Success Story?**, in *The Transition in Eastern Europe*, Eds: Blanchard O.J., Froot K.A., Sachs J.D., Cambridge, NBER, 1993.

**Kaaze M., Political Culture and Political Consolidation in Central and Eastern Europe**, manuscris prezentat la conferința intitulată: „Democratic Governments and the Transition from Plan to Market”, organizat de Twente University, 1992.

**Kopint-Datorg, Konjunktúrajelentés** (Raport asupra ciclului economic) Nr.3/1992

**Kopint-Datorg, Ipari konjunktúrateszt-eredmények** (Rezultatele anchetei asupra ciclului de afaceri industrial), trimestrul I/1993.

**Központi Statisztikai Hivatal** (Oficiul Central de Statistică) *Statisztikai evkönyv 1988* (Anuarul Statistic 1988), Budapest, 1989.

**Központi Statisztikai Hivatal** (Oficiul Central de Statistică) *Magyar statisztikai évkönyv 1990* (Anuarul Statistic al Ungariei, 1990), Budapest, 1991.

**Központi Statisztikai Hivatal** (Oficiul Central de Statistică), *Magyar statisztikai zsebkönyv 1991* (Breviarul Statistic al Ungariei, 1991), Budapest 1992, a.

**Központi Statisztikai Hivatal** (Oficiul Central de Statistică), *Statisztikai Havi Közlemények* (Raport Statistic Lunar), nr. 8/1992b.

**Központi Statisztikai Hivatal** (Oficiul Central de Statistică) *Statisztikai Havi Közlemények* (Raport Statistic Lunar), nr. 12 / 1992c.

**Központi Statisztikai Hivatal** (Oficiul Central de Statistică), *Magyar statisztikai évkönyv 1991* (Anuarul Statistic al Ungariei 1991), Budapest 1992d.

**Központi Statisztikai Hivatal** (Oficiul Central de Statistică), *Magyarország nemzeti számlái 1988-1991* (Conturile naționale ale Ungariei) Budapest, 1993.

**League of Nations, Statistical Yearbook of the League of Nations. 1938/1939**, Geneva, 1939.

**Magyar Nemzeti Bank** (Banca Națională a Ungariei), *Éves jelentés 1990* (Raport anual 1990), Budapest 1990.

**Magyar Nemzeti Bank** (Banca Națională a Ungariei), *Havi jelentés* (Raport lunar), ianuarie, Budapest, 1993.

**Mitchell B.R.**, *European Historical Statistics 1750–1970*, Aylesbury, England, Hazell, Watson and Voney, 1976.

**National Bank of Hungary**, *Annual report*, Budapest, 1991.

**Times-Mirror**, *The Pulse of Europe: A Survey of Political and Social Values and Atributes*, Washington Times-Mirror, Center for the People and the Press, 1991.

**United Nations Economic Commission for Europe**, *Economic Bulletin for Europe*, vol. 44 (1992), New York, 1993.

**Vigh J.**, *Jelentés 1991 évi brutte hazai termék alakulásáról* (Raport asupra Produsului Intern Brut în 1991), Gazdaság és Statisztika, vol. 5, nr. 2/1993, p. 18–23.

(Apărut în „Economie Appliquée”, tome XLVI, 1993, no. 2 și în *Highways and Byways*, MIT Press, 1995).

(1991) *Budapest* 1991.

# **CREŞTEREA ECONOMICĂ DURABILĂ CA PRIORITATE DE PRIM ORDIN. TENSIUNILE MACROECONOMICE ȘI POLITICA ECONOMICĂ GUVERNAMENTALĂ ÎN UNGARIA<sup>1</sup>**

Acest studiu se referă la problemele a cinci tensiuni macroeconomice: inflație, șomaj, deficit bugetar, deficit al balanței de plată și declinul producției. În ciuda lungimii sale, el nu oferă o imagine completă, deoarece nu abordează un număr important de aspecte (printre altele problema politiciei monetare).

Analiza acestor cinci tensiuni macroeconomice furnizează pentru mine posibilitatea de a comenta politica economică a guvernului<sup>2</sup>. Ori de câte ori în perioada scrierii acestui articol (vara lui 1994) un economist merge fie într-o vizită particulară, fie la o discuție profesională, se pune întrebarea: este el sau ea, de acord cu pachetul de măsuri de politică economică al noului guvern? Nu pot răspunde la această întrebare cu un categoric „da” sau „nu”. Cititorii vor fi capabili să identifice în cursul analizei detaliate punctele unde eu consider că anunțata politică economică este corectă și unde am rezerve, îngrijorări sau obiecții.

## **1. Inflație, șomaj și salarii**

Există o legătură strânsă binecunoscută între rata inflației și extinderea șomajului. Presupunând alți factori (inclusiv anticipațiile inflaționiste) ca fiind constanți, inflația poate fi domolită cu prețul creșterii șomajului și, invers, extinsă – mijlocul de reducere a șomajului cu prețul accelerării inflației. Din nefericire, economia maghiară are amândoi acești indicatori semnificativi blocați într-o poziție nefavorabilă. Inflația s-a încetinit de la vârful corespunză-

tor unei rate anuale de 38.6% în iunie 1991, dar s-a menținut în banda de 17 - 25 % a inflației moderate (a se vedea Tabelul 3 în Kornai, 1995). Rata șomajului a crescut constant din 1990 până în februarie 1993. Deși a scăzut încrucișat de atunci, ea a rămas încă la 11% în iunie 1994 (a se vedea Tabelul 1).

Accentul este pus aici nu doar pe regretabilele valori ridicate ale celor doi indicatori, ci pe faptul că ei sunt *blocați* la aceste nivele ridicate. Există pericolul ca aceste valori ridicate să devină obișnuite, modelând comportamentul actorilor din economie.

Să analizăm mai întâi inflația. Am devenit afectați de acest proces nefericit pentru multe motive pe care nu încerc să le analizez aici. Nici nu voi analiza în mod cuprinsătoare toate condițiile pentru frânarea și domolirea inflației, ci mă voi concentra asupra unei singure probleme, deși aceasta este foarte importantă.

Tipul de inflație cu care avem de a face în Ungaria poate fi descris ca *inertial*, deoarece este propulsat de inertătății salariilor și prețurilor. Practic, salariile sunt indexate, inflația anterioară este proiectată în viitor și o compensare integrală sau aproape integrală este generată în avans. De fapt, a existat un caz de supracompensare în prima jumătate a anului 1994, când creșterea analizată a prețurilor de consum din mai 1994 era de 18%, în timp ce câștigurile salariale nominale medii au crescut cu circa 21% în aceeași perioadă, iar câștigurile salariale nete au crescut și mai mult. Creșterea salariilor exercită o presiune asupra prețurilor, transformându-se în spirala salariaj-prețuri și făcând anticipațiile inflaționiste să se autoîndeplinească.

Legat de aceasta sunt devalorizările monedei maghiare. Dacă ele nu sunt suficient de ridicate, forintul maghiar se va aprecia în termeni reali (cu efecte dăunătoare ce vor fi luate în considerație ulterior). Dacă există o devalorizare reală, pe de altă parte, iar aceasta determină creșteri salariale pentru a compensa creșterea prețurilor, apare un stimulent pentru menținerea procesului inflaționist. Spirala inflației mutual induse și a devalorizărilor repetate continuă.

Trebuie subliniat categoric că o cheie a rezolvării situației constă în tendința evoluției salariilor, unde este necesar să fie puse în evidență două probleme separate, salariile nominale și salariile reale.

(Din nefericire, acestea sunt confundate atât în declarațiile oficiale, cât și în dezbatările care decurg de aici.)

Luând în considerare mai întâi salariile, să ne imaginăm un caz ideal în care toate părțile implicate sunt de acord că nu va exista nici o indexare a prețurilor și salariilor de la un anumit moment, să spunem 1 ianuarie 1995. Să presupunem în experimentul nostru că nu există nici un efect de întârziere al prețurilor anterioare și al măsurilor de politică salarială și că alți factori rămân neschimbați. În acest caz, dacă fiecare partener are încredere în ceilalți, considerând că toți actorii din economie își vor menține poziția în negocieri, inflația s-ar opri în timp util fără nici o reducere a salariilor sau a consumului în termeni reali. Dar un cuvânt de precauție: cel mai critic element în acest experiment mental nu este inexistența schimbării, înghețarea prețurilor și salariilor, ci *credibilitatea* partenerilor care desfășoară negocierile. Dacă un grup sau altul încearcă să obțină avantaje pe baza bunei credințe a celorlalți, înțelegerea va eșua și totul va fi ca mai înainte.

Nu cred că vreun asemenea acord pe termen lung este posibil în situația prezentă. Dar cu cât mai aproape de un astfel de punct de acord vom ajunge, cu atât mai mult vom reuși să încetinim inflația.

Din nefericire, în condițiile economiei maghiare, problema *salariilor nominale* este legată de un alt fenomen; faptul că *salariile reale*, și în ultimă instanță, *consumul real* este mai ridicat decât este el justificat din punct de vedere economic. Îmi dau seama că această remarcă poate provoca rezistență sau chiar jignirea în mintea multor oameni: cum îndrăznește cineva, într-o Ungarie chihuită de sărăcie să spună că salariile reale și consumul real sunt prea ridicate? Cu toate acestea eu trebuie să accept acest protest și să-mi continui analiza.

Să considerăm următoarea relație economică fundamentală. P.I.B. poate fi utilizat pentru două scopuri principale: consum sau investiții. (Exporturile și importurile servesc în ultimă instanță pentru a crește consumul și investițiile). În Ungaria, ponderea investițiilor și cea a formării capitalului fix, ca parte a acestora, s-a micșorat. Ea este mai redusă decât în țări care au beneficiat de o creștere economică rapidă și persistentă. (Această afirmație este bazată pe com-

parația internațională în Figura 1. A se vedea în plus și Tabelul 4 în Kornai 1996, a). În timp ce ponderea investițiilor în țările asiatici cu o dezvoltare rapidă este ridicată pe lungi perioade de timp, în Ungaria ea scade în mod constant. Dacă nu vrem să depindem în mod exclusiv de resursele externe (voi reveni asupra acestor probleme ulterior) raportul dintre investiții și consum trebuie schimbat în favoarea investițiilor și în detrimentul consumului.

Cei ce elaborează politica economică a guvernului sunt conștienți de toate acestea. Eu respect curajul cu care ei au abordat chestiunea salariilor și au prezentat publicului părți ale problemei. Dar îmi este teamă că vor trebui să meargă și mai departe. Nu este doar un caz de creștere impetuosa a câștigurilor salariale pe termen scurt care necesită măsuri corective pe termen scurt. Trebuie subliniat în mod clar că creșterea economică este pusă în pericol de proporțiile investițiilor și a consumului care s-au manifestat timp îndelungat și care au devenit adânc înrădăcinate în comportamentul actorilor economici și în mecanismele de coordonare. Aceste proporții trebuie schimbate în mod semnificativ și permanent, iar tendința descendentală a ponderii investițiilor, inversată.

În dezbatere se menționează frecvent efectul de evicție (crowding-out) prin care cheltuielile publice privează investițiile productive de resurse. Fără să diminuez problema, doresc să subliniez că importanța ei este doar secundară. Chiar conceptual, distincția între următoarele trei componente nu trebuie estompată: (I) investițiile efectuate de către stat (formarea capitalului fix și creșterea stocurilor); (II) transferurile de la buget, incluzând salariile plătite de la bugetul de stat și (III) costul material al administrației publice și al forțelor armate. În acest context, componentul (I) trebuie să fie adăugat la alte tipuri de investiții, iar componentul (II) la restul consumului gospodăriilor, în timp ce componentul (III), deși substanțial, nu este semnificativ în comparație cu problema mult mai complexă a raportului dintre investiții și consum. Investițiile sunt în primul rând afectate de consum și doar pe plan secundar de cheltuielile materiale ale birocrației de stat și ale forțelor armate.

Nu este ușor de înțeles de ce situația prezentă a apărut în legătură atât cu salariile nominale, cât și cu cele reale. Fiecare manual

de economie și toată experiența economiilor de piață sugerează că o recesiune atât de severă precum cea care a avut loc în Ungaria, cuplată cu șomajul de masă ar împinge în jos salariile în prezența inflației, ar frâna creșterea salariilor nominale și ar împinge în jos salariile reale. De ce această legătură banală are numai un efect de amortizare asupra salariilor reale în unii ani, nici un efect în alți ani și le face să se miște realmente în direcția opusă, crescătoare în alte situații? Se întâmplă aceasta deoarece guvernul, încă patronul cel mai mare, a fost speriat de blocada taximetriștilor din 1990 și nu a îndrăznit să se opună presiunilor salariale de teama pierderii popularității? Aceasta se întâmplă deoarece sindicalele au câștigat puteri exceptionale după succesul din alegerile pentru consiliile securității sociale și le face să ceară salarii nominale și mai ridicate decât să caute un compromis necesar din punct de vedere economic? Acest lucru se întâmplă deoarece mulți dintre antreprenorii privați și managerii (v. mss.) firmelor proprietate de stat provin din vechea elită socialistă și nu au învățat încă să gândească într-un mod „capitalist”, sau deoarece ei gândeau că se pot mări salariile dacă este ușor de compensat această modificare a costurilor prin creșterea prețurilor? Se întâmplă aceasta deoarece restricția bugetară este încă prea slabă pentru a-i determina pe manageri să impună o disciplină strictă în materie de salarii?

Eu cred că răspunsuri pozitive la toate aceste întrebări ar conține părți de adevăr (cu toate că și alți factori poate au avut un rol de jucat). Pentru a explica acest fenomen neobișnuit al istoriei economice, ar fi necesară o analiză economică și sociologică minuțioasă; o investigare imparțială a acestei importante probleme este o datorie pe care cercetătorii încearcă să o onoreze.

Cum se poate schimba situația? Experiența din trecut relevă trei principale posibilități.

*Prima posibilitate* este o recesiune încă și mai adâncă. Șomajul ar crește de o manieră explozivă, atingând o rată de 20 sau chiar 30 %. Această situație de neconcepție pe piață forței de muncă ar bloca creșterile salariale, ar elimina presiunea salariilor asupra costurilor și ar restaura proporțiile necesare pentru relansarea producției. Aceasta este cea mai brutală versiune, care ar fi bine să fie

evitată, dar ar putea să ne fie impusă de către piață, dacă actorii economiei nu reușesc să acționeze cu mai multă înțelegere.

*A doua posibilitate* este ca salariile să fie frânate prin mijloace administrative. Aceasta a constituit mereu practica în sistemul socialist și ea a continuat pentru un timp și după schimbarea politică din 1990, deși mult mai vag sub forma impozitelor penalizatoare asupra creșterilor salariale excesive. Ulterior, controlul statului asupra salariilor a fost abolid complet, iar în această privință Ungaria a mers mai departe decât puține țări capitaliste, unde din timp în timp sunt aplicate controale ale salariilor pentru a frâna inflația, ca de exemplu, pe parcursul stabilizării din 1985, în Israel. Astfel că, deși nu este de neconceput în economia de astăzi a Ungariei să se utilizeze mijloace administrative, există câteva motive pentru a ne pronunța împotriva lor<sup>3</sup>. Trăim într-o economie care doar începe să își revină din efectele paralizante ale controlului birocratic; oamenii de afaceri și politicienii ar obiecta în mod presupus la frânele administrative, ca un semn de regres.

Dar dacă nici prima nici a doua evoluție nu par atractive, atunci apare acceptabilă *a treia posibilitate*: reținerea voluntară. În istoria economică au existat multe exemple de acest fel: politica salarială auto-restrictivă a sindicatelor din Germania de Vest post-belică, exemplul des citat al Spaniei post-franchiste și cazul Mexicului la începutul anilor '80.

Nu constituie scopul meu să analizez în acest studiu în ce măsură existența în respectivele condiții din Ungaria a unei majorități socialiste în Parlament și în Guvern este un avantaj și în ce măsură este un neajuns din punctul de vedere al transformării post-socialiste. Oricum, s-ar părea că există avantaje în termenii politiciei salariale și de venituri. Un guvern care a fost ales în mare măsură de către muncitori și salariați și cu sprijinul sindicatelor se poate aștepta la o mai mare susținere politică și poate întruni mai mult capital moral pentru a adopta asemenea măsuri restrictive. Mare parte din conflictul „guvern-patronat-salariați” poate fi rezolvat „acasă” în cadrul conducerii Partidului Socialist și între parlamentarii socialisti.

Problema salariilor va fi testul de maturitate al societății ungare

în perioada care urmează. Va avea guvernul puterea să își mențină politica sa declarată? Ce rol vor juca sindicalele? Vor înțelege ele și vor fi pe deplin conștiente de responsabilitățile lor guvernamentale și vor recunoaște imperativul circumstanțelor economice, sau vor formula revendicări irresponsabile?

De asemenea, și partidele de opoziție vor fi supuse unui test. Consilierii economici ai Federăției Tinerilor Democrați (Fidesz) argumentau înainte de alegeri într-un mod similar cu cele arătate anterior. Va rămâne atașat partidul acestor principii în noua constelație politică? și cu atât mai mult cu cât fostele partide de guvernământ sunt implicate, pierzând șansa de a produce cotitura atunci când erau la putere, vor fi ele destul de puternice pentru a se abține de la căutarea unei popularități ieftine, cel puțin acum când nu este responsabilitatea lor de a duce la îndeplinire măsuri nepopulare?

Pe termen lung, tendința evoluției salariilor va depinde în ultimă instanță cel mai mult, desigur, de creșterea producției și productivității. Creșterea durabilă este o cerință fundamentală pentru ca *orice* proces economic să apară într-o manieră sănătoasă. Această idee, pentru a utiliza terminologia muzicală, va apărea ca un lait-motiv pe parcursul acestui studiu în legătură cu fiecare problemă macroeconomică avută în vedere. Acesta este punctul în care se enunță pentru prima dată acest lait-motiv; autoabținerea dură care oprește îmbunătățirea standardului de viață poate lăua sfârșit doar atunci când producția și productivitatea cresc în mod constant, astfel că salariile reale și consumul real pot fi plătite cu conștiință curată. (Pentru a evita orice neînțelegere, să adaug că abținerea de la creșterea salariilor nominale pentru a domoli inflația și spirala salarii-prețuri poate fi necesară chiar și în condiții de creștere economică). Schimbarea raportului investiții-consum poate fi obținută mai ușor în cazul când și consumul crește, dar mai lent decât investițiile.

Să luăm în considerare acum șomajul. Există câteva motive pentru aceasta, dar macroeconomia ne învață în mod clar că unul dintre cei mai importanți factori este nivelul salariilor. Salariile (și cum va fi explicat ulterior, impozitele pe salarii) influențează în bună măsură nivelul costurilor și implicit profiturile firmelor. Există un punct cri-

tic al profitabilității și dacă acesta nu este atins la nivelul prevalent al costurilor, și producția încetează indiferent de cine are în proprietate firma, iar salariații sunt condeață. Salariile și impozitele legate de salarii, afectează competitivitatea producției ungare pe piața internă și cea internațională. Sunt afectate exporturile, și în consecință, expansiunea economiei. Într-o anumită măsură există un conflict de interese între persoanele ocupate și șomeri. Cu cât salariile celor ocupati sunt mai ridicate cu atât mai mulți oameni riscă să-și piardă locurile lor de muncă.

Aici este necesar ca laitmotivul să fie repetat: principala problemă este creșterea economică. Atât timp cât economia continuă să stagnizeze în termenii cifrelor producției agregate, conflictul insider-outsider, efectul de distrugere a locurilor de muncă al salariilor relativ ridicate se va intensifica. Soluția care să dea siguranță este crearea a tot mai multe locuri de muncă, într-un ritm înalt și stabil, mult mai rapid decât locurile de muncă existente ce sunt eliminate de transformarea structurii economice.

## 2. Deficitul bugetar

În timp ce eu sunt din toată inima de acord cu planurile administratorilor financiari pentru politica salarială, consider că politica fiscală anunțată este doar parțial corectă. Ea are aspecte pe care le găsesc acceptabile și binevenite, dar cred că, în mod cert, există și părți îndoioanelnice, discutabile.

Eu sprijin integral eforturile guvernului de a reduce cheltuielile. Recunosc importanța morală a acesteia ca o demonstrație a faptului că statul începe campania de economisiri chiar cu el însuși. Dar înainte de toate, problema nu este una de lecție morală, ci o acută problemă economică, trebuind să fie rezolvate reducerile de cheltuieli și din acest punct de vedere, oricum lăudabil, acestea nu vor ușura prin ele însеле, tensiunile majore ale bugetului.

Este evident din teoria macroeconomică și cea a bunului-simț că există o relație puternică, aproape aritmetică, între echilibrul bugetar și P.I.B.. Cele mai multe *cheltuieli* nu sunt dependente de

P.I.B., în timp ce altele sunt, dar cu semn negativ în fața lor. Cu cât P.I.B. se comprimă, cu atât mai mult trebuie să fie alocat de la buget sau din fondurile adiacente pentru ajutorul de șomaj și alte prestații sociale. Pe de altă parte, marea majoritate a *veniturilor* este asociată aproape direct cu P.I.B. și cu un semn pozitiv în față. Cu cât P.I.B. crește, cu atât mai ridicat va fi venitul (chiar și la rate de impozitare neschimbate) din impozite asupra veniturilor personale, taxa pe valoare adăugată, accize, impozite asupra corporațiilor, contribuții pentru securitate socială, taxe vamale, etc. În caz contrar, dacă P.I.B. descrește, aceste venituri se vor diminua în mod inevitabil. Astfel se poate spune că pe termen scurt, echilibrul bugetar este o funcție de creștere sau descreștere a P.I.B., iar alți factori au numai un efect secundar.

Atât timp cât P.I.B. se comprimă, deficitul bugetar va fi în mod inevitabil, reprodus. Este bine de reamintit un fapt rareori menționat și anume că valoarea reală a cheltuielilor bugetare în Ungaria a scăzut în mod constant din 1989, astfel că în 1993 era cu 20 % mai redusă decât cu patru ani în urmă, deși deficitul bugetar a continuat să crească. Aici repet laitmotivul liniei mele de gândire: deficitul bugetar poate fi eliminat permanent doar într-o economie în expansiune. Creșterea economică este o condiție necesară, dar nu și suficientă pentru depășirea acestei tensiuni. Din nefericire, programul guvernamental a pierdut din vedere această importantă conexiune.

Același raționament poate fi utilizat și în înțelegerea datoriei guvernamentale. Este imposibil să se decidă dacă povara datoriei asupra bugetului, în termeni absoluci, este mare sau mică *prin ea însăși*, în relație cu un moment static în timp. Ca orice datorie, ea reprezintă o problemă dinamică. Dacă P.I.B. crește și o dată cu el cresc și principalele componente ale bugetului, aceiași mărime absolută a serviciului datoriei va absorbi o proporție mai scăzută din veniturile bugetare. Dar dacă P.I.B. se comprimă, și o dată cu el și veniturile bugetare, aceiași mărime absolută a serviciului datoriei va necesita o proporție crescută din veniturile bugetare. Astfel că principala problemă nu este dacă datoriile sunt ridicate sau scăzute, ci modalitățile de utilizare a împrumuturilor. Dacă ele promovează în

mod eficient creșterea P.I.B. își creaază propriile lor resurse pentru rambursare și chiar pot să contribuie la o creștere economică suplimentară. Dar dacă sunt folosite în mod necugetat, ele reprezintă o povară și mai grea pentru contribuabili.

Mărimea datoriei se va autoreproduce, în timp ce rata reală a dobânzii plătită la titlurile de valoare guvernamentale se menține mai înaltă decât ritmul de creștere al economiei. În acest caz doar creșterea serviciului datoriei generează în mod continuu deficitul bugetar, cerințele de finanțare pentru aceasta cresc cererea pentru credite, și astfel determină creșterea ratei dobânzii, care la rândul ei frânează investițiile și implicit, creșterea economică. Această linie de raționament explică puternicele relații mutuale între deficitul bugetar, datoria guvernamentală, ratele dobânzilor, ritmul de creștere economică și turbulența financiară care pot împinge economia într-o recesiune tot mai profundă. Desigur, trebuie făcute eforturi pentru stăvilierea creșterii datoriei guvernamentale și reducerea poverii dobânzilor, dar, până la urmă, doar o accelerare a creșterii economice poate inversa direcția de rotație, astfel încât economia să iasă din turbulență în loc de a se scufunda tot mai adânc în ea.

Relația dintre P.I.B. și veniturile bugetare se aplică aproape automat. Dăr ea este susținută de o relație cu mult mai automată: consistența și rigoarea cu care impozitele sunt colectate. Programul guvernamental abordează foarte corect acest aspect, promîțând să fie mai riguros. Opinia publică, să o spunem drept, este ambivalentă.

Există multe căi pentru a eluda impozitele. Un caz comun este atunci când firmele, inclusiv cele mari, au serioase întârzieri de plată a impozitelor, taxelor vamale sau contribuțiilor la fondurile de securitate socială. Este justificat să se ceară o punere în aplicare strictă, dar trebuie să se țină cont că aceasta va avea și efecte secundare nedorite. Se vor încuraja creșteri de prețuri, deoarece firmele doresc să recupereze banii pe care îi datorează, iar dacă nu este posibil, se poate determina falimentul sau lichidarea firmei. Drept urmare apar pierderi de producție și de locuri de muncă. Aceste consecințe nu sunt binevenite pentru cei care pledează pentru o creștere rapidă a impozitelor și a altor obligații fiscale.

Celălalt caz comun este atunci când întreprinderile mici și mijlocii își sporesc veniturile prin diferite trucuri, cum ar fi neemiterea de facturi sau neînregistrarea unor salariați. Câștigul obținut pe seama statului se poate apoi împărți între antreprenor și client sau salariatul neînregistrat. Astfel, o colectare strictă și consistentă a impozitelor preia venituri nu numai de la antreprenori care înșeala statul în materie de impozite, dar și de la alte sute și mii de persoane care devin complici, fiind clienți în economia gri și nesolicitând facturi sau lucrând ilegal și neinsistând ca activitatea lor să fie înregistrată. Majoritatea celor implicați nu sunt printre cei mai săraci, la baza scării de venituri, ci destul de des la mijloc sau chiar mai sus. Guvernul anterior nu a inițiat măsuri vi-guroase pentru împiedicarea unui asemenea comportament în aceste straturi largi ale societății. Va avea actualul guvern puterea și hotărârea de a proceda astfel?

Asupra subiectului bugetului aş dori să relev încă două aspecte. Primul este foarte controversat, respectiv al veniturilor primite de circa un milion de persoane angajate de către stat (aproape un sfert din totalul populației ocupate). Există câțiva factori de luat în considerație aici, nu doar prevederile legii și gradul de bunăstare al celor afectați. Din punctul de vedere al antreprenorului este de înțeles că problema este legată de deficitul bugetar, deoarece acesta formează cea mai extinsă componentă a cheltuielilor publice. Dar este bine să se țină seama că din punct de vedere al macroeconomiei această componentă conduce la două tipuri de decizii. În primul rând există problema împărțirii P.I.B. între consum și investiții pentru că până la urmă salariile angajaților plătiți de la bugetul central sunt și surse de cheltuieli de consum. Dacă raportul proiectat este atins, ce de a doua problemă, aceea a *redistribuirii* se prezintă de la sine. Cât din consumul total ar trebui alocat angajaților plătiți de la bugetul central și cât ar trebui să primească restul? Singura cale prin care un grup din societate poate obține mai mult din nivelul dat al consumului total este ca alții să primească mai puțin. Astfel, cei care cer salarii mai ridicate pentru angajații la stat nu se vor certa cu ministerul de Finanțe pe tema bugetului, ci cu restul populației despre distribuția consumului total.

Celălalt grup principal de probleme legate de buget este, de obicei, evocat în limbajul din Ungaria ca „reforma sistemelor distributive majore”. Este ușor de înțeles de către orice analist politic matur de ce toți politicienii vorbesc despre acest subiect în termeni generali sau voalați, ca și cum stilul lor ar fi fost paralizat de către cenzori. Aceasta este unul dintre punctele dureroase ale societății maghiare, unde nu există un real consens. Din partea mea, nu am ambiația de a intra în parlament sau de a fi ministru, nu alerg după voturi, astfel că pot să vorbesc liber.

Nimeni, nici chiar un economist cu puternice principii *de laissez-faire*, nu ar putea merge atât de departe încât să propună ca statul să abandoneze toate funcțiile sale de asigurare a serviciilor sociale. Oricum, există două modele pure de comparat.

Într-unul, statul încearcă să ajute numai pe cei aflați în nevoie, dar nu din banii contribuabililor. Deși această condiție nu poate fi aplicată cu deplină consecvență, principiul nevoii poate fi un criteriu conducător atunci când se construiesc instituții ale prestațiilor sociale, se emit legi și decrete și se alocă cheltuielile publice. Principiul este o încercare de transpunere în practică a solidarității societății cu cei săraci, cei slabii și cei aflați în nevoie. Neajunsul constă în faptul că aceasta înseamnă teste ce trebuie realizate într-un fel, ce poate fi în multe cazuri umilitor. Desigur, statul sprijină alte sectoare ale societății să se ajute ele însese. El ia parte activă la construirea și înzestrarea cu capital inițial a unei rețele extinse de companii de asigurare descentralizate, asociații de sănătate și funduri de pensii (ce funcționează de cele mai multe ori ca instituții non-profit sau ca societăți comerciale). Statului îi revine responsabilitatea pentru crearea cadrului legislativ în care aceste instituții funcționează, cât și pentru supravegherea lor. Împărțirea costurilor prestațiilor sociale între patroni și salariați mai așteaptă încă o rezolvare legislativă.

Celălalt model pur merge mult mai departe decât cel menționat anterior și în conformitate cu diferite criterii de eligibilitate, utilizează banii contribuabililor pentru protecție socială acordată cetățenilor care nu sunt dependenți de ele. Asemenea criterii de eligibilitate pot include criterii ca: maternitatea, paternitatea multi-

plă, dorința de a studia la o universitate, boala sau doar statutul de cetățean maghiare.

Practica ungără curentă este foarte apropiată de cel de al doilea model în care statul joacă un rol extrem de paternalist, alocând banii contribuabilitelor pentru prestații sociale în conformitate cu criterii de eligibilitate, mult mai largi și mai cuprinzătoare decât în cele mai multe țări ale lumii. Într-o lucrare anterioară de-a mea am folosit o expresie pe care aş dori să o repet aici. Ungaria în timpul regimului Kádár (1956–1989) a devenit „un stat al bunăstării premature”. Deși această țară era cu mult mai puțin dezvoltată decât țările scandinave, obligațiile de prestații sociale ale statului înainte de schimbarea sistemului erau egale și în unele privințe mai mari (a se vedea Figura 2 și Tabelele 7 și 8 în Kornai, 1996a). Această tendință nu a fost schimbată de primul guvern liber ales, cel al lui Antall-Boross, ci au fost asumate și alte obligații de prestații sociale. Atât de departe de abordarea primului model, Ungaria a mers în direcția opusă. A apărut în sistemele de pensii și de ocrotire a sănătății un grad de centralizare fără precedent, în timp ce în direcția descentralizării și privatizării nu a apărut aproape nici o mișcare. Fondurile extrabugetare, dar centralizate, care au fost create, sunt conduse de propriile lor organe de autoguvernare, aflate sub un puternic control al sindicatelor. Oricum, orice deficit al lor trebuie acoperit de către stat din banii contribuabilitelor. Sistemul este unic în lume: nicăieri în altă țară nu există o „restricție bugetară slabă” atât de instituționalizată și atât de grandioasă.

Situată prezentă ofensează standardele morale ale mulților oameni; de ce ar trebui contribuabilitii să susțină pe cei care nu sunt dependenți de o asemenea asistență? Dar pierderea realmente serioasă se referă la dezvoltarea economică și nu la etică. Aceasta este principalul motiv pentru care ratele de impozitare sunt ridicate, în special modul de percepere a impozitelor și ratele proporționale cu salariile și alte venituri; ele sunt poate cele mai ridicate din lume! Această barieră la creșterea producției, investițiilor, și crearea de noi locuri de muncă dau antreprenorilor un puternic motiv pentru a ține secret numărul de salariați, chiar și cu riscul de a fi descoperiți.

Am citit, cu aprobare, referirile din programul guvernamental în dorința de a aplica principiul nevoii cu mai multă consecvență. Destul de bine, dar acestea sunt doar aluzii vagi și mai puțin planuri clare de acțiune. În ce măsură dorește guvernul să înfăptuiască schimbarea? Cât de mult vrea guvernul să se îndepărteze de cel de al doilea model și cât de aproape vrea să-l abordeze pe primul?

Desigur, susținătorii primului model, printre care mă număr și eu, nu cred că acesta poate fi integral introdus dintr-o dată. Va fi necesară o lungă perioadă de timp pentru organizare, iar atenția trebuie acordată și abilității diferitelor grupuri din societate pentru a se adapta. Pentru a da doar un exemplu, un răspuns diferit la problema pensiilor, poate fi anticipat de la persoanele tinere la începutul carierei, care pot alege între diferitele scheme de pensii, și de la persoanele vârstnice care nu mai au de ales, decât să se buuze pe pensia furnizată de stat. În mod cert reformele trebuie îndeplinite cu răbdare, umanitate și tact. Departe de mine gândul de a exercita presiuni pentru o grabă exagerată, dar trebuie să întreb totuși guvernul în ce ritm intenționează să înainteze cu schimbările?

Ceea ce am spus anterior în legătură cu politica salarială se aplică și acestei sfere de probleme. Scenariul politic curent oferă o unică șansă pentru rezolvarea în cadrul partidului de guvernământ a conflictelor de interes asupra discontinuității „statului bunăstării prematură”, și excesul celui de al doilea model și a desfășurării bătăliei politice pe plan intern.

Ar fi o greșală, oricum, să considerăm acest conflict doar ca o simplă luptă pentru putere între diferite tendințe. O abordare a primului model, cu o aplicare mai consecventă a principiului nevoii, intră în conflict cu interesele pe termen scurt ale unor sectoare largi ale societății. Cei nevoiași vor saluta schimbarea. Cei cu adevărat bogăți, eu cred, nu ar protesta împotriva ei pentru că în raport cu veniturile lor pierderile ar fi neglijabile. Problema ar apărea, în primul rând, la familiile de nivel mediu care nu pot fi catalogate drept nevoiașe, dar care ar putea suferi daune apreciabile prin pierderea a câteva sute sau mii de forinți. Va fi noul guvern destul de cutezător să realizeze totuși această schimbare? Va începe el,

dacă nu rapid, atunci gradual și cu tact să se miște în mod hotărât și consecvent în această direcție? Si ce vor avea de spus fostele partide de guvernământ? Vor deveni ele mai socialiste decât socialistii?

Aici, din nou, este necesar să se facă referire la laitmotiv: rolul creșterii economice. Există cea mai puternică interacțiune între reducerea cheltuielilor statului pentru prestații sociale și creșterea economică. Într-o direcție, perceperea de contribuții pentru prestații sociale excesive acționează ca o frână asupra întreprinderii. Ca și salariile cu creștere impetuosa, perceperea de contribuții excesive pentru prestații sociale face greu de atins punctul critic de profitabilitate pentru viabilitatea firmei și încă și mai dificilă expansiunea și crearea de noi locuri de muncă. În cele din urmă se amână și se frânează creșterea economică. Cu cât cheltuielile pentru prestații sociale finanțate prin impozite pot fi reduse, cu atât mai mare va fi scăderea costurilor de producție legate de forța de muncă și în consecință, cu atât mai mare va fi stimulul pentru crearea de noi locuri de muncă, expansiunea producției și în final, accelerarea creșterii economice. Dar forța în direcția opusă nu este mai puțin importantă: numai creșterea economică permite ca schimbarea să apară fără o opoziție vehementă. Pe măsură ce standardul de viață crește, devine mai ușor să se facă ceva fără ajutorul statului și să se treacă parțial la asigurarea voluntară. În timp ce standardul de viață al straturilor sociale mijlocii se prăbușește datorită stagnării și recesiunii, este de înțeles că se va încerca agățarea de drepturile dobândite anterior.

De asemenea, este bine de menționat aici încă o altă relație macroeconomică. S-a vorbit mult despre faptul că în Ungaria economisirile nu acoperă investițiile și că este necesară o încurajare mai puternică. Cei mai mulți dintre observatori accentuează rolul unei rate mai ridicate a dobânzii la depozite. Aș dori să menționez un factor în plus: foarte puternicul stimulent de a economisi care ar proveni din parțiala descentralizare, marketizare și privatizare a ocrotirii sănătății, fondurilor de pensii și a altor ajutoare sociale. Oamenii ar înțelege într-o mai mare măsură, că doar ei însăși sunt cei care trebuie să-și facă reverve pentru boala, bătrânețe sau cheltuieli neprevăzute. Parte din formarea rezervelor

de acest tip are loc prin acumularea de bani în conturi bancare sau titluri de valoare lichide. Restul se realizează prin intermediari. Cetățenii cumpără polițe de asigurare sau intră în fonduri descentralizate de pensii și scheme de asigurare medicală, astfel că aceste instituții îndeplinesc funcțiile de economisire și investiții la comandă. Într-o economie de piață matură, cererea și nevoia de a forma rezerve în titluri de valoare este unul din principalele stimulente pentru economisire. Din păcate, acest tip de economisire a fost frânat de practicile paternaliste ale trecutului.

Revenind la buget, principala posibilitate de reducere a cheltuielilor este trecerea de la *modelul paternalist* la aplicarea consecventă a *principiului nevoii*. Oricum, aceasta nu pare să contribuie la micșorarea deficitului bugetar. Acest lucru nu se poate face pe termen scurt, așa cum am mai menționat, deoarece schimbarea în mod cert va lua o perioadă lungă de timp și nu se poate face altfel! deoarece pe termen lung unul dintre scopurile sale este tocmai de a permite rate de impozitare mai reduse prin micșorarea cheltuielilor de prestații sociale pe care le finanțează. Aceia care se referă la „reforma sistemelor distributive majore” ca la un mijloc de eliminare a deficitului bugetar, acoperă doar premisele pentru evaluarea responsabilă a problemelor fiscale.

### 3. Deficitul balanței de plăți

În balanța comercială și balanța de plăți în 1993 și în prima jumătate a anului 1994 existau semne nelinișitoare. Consumul intern a crescut mai rapid decât producția. Creșterea exporturilor a încetat, în timp ce importurile au sporit brusc. Rezultatul a fost o substanțială creștere a deficitului contului curent și o creștere logică a datoriei nete a Ungariei, după tendință descrescătoare ce dura de câțiva ani.

Un guvern responsabil nu poate pretinde că nu s-a întâmplat nimic. Cu siguranță trebuie să se reacționeze la asemenea semne, dar, din nefericire, fostul guvern a neglijat să o facă. Pentru a reîntări ceea ce am spus în legătură cu salariile, curajul cu care noul

guvern a făcut față situației este laudabil. Vigoarea și viteza de acțiune sunt impresionante. Cu toate acestea, nu sunt sigur că se imprimă cursul corect în fiecare privință.

Este de notat că eu însuși mă exprim cu grijă, nu pentru motive tactice, ci pentru că nu sunt sigur de evaluarea situației și de sarcinile imediate pe care le impune aceasta. (Când se va ajunge la obiectivele pe termen lung voi risca o opinie mult mai decisă). O problemă pe care eu o văd este tocmai că nu a existat o analiză pătrunzătoare a cauzelor fenomenelor alarmante și nici o explorare integrală și o dezbatere asupra traectoriilor pentru soluții. Reacția vechiului reflex a și apărut: problemele cu balanța de plăti înseamnă că este timpul pentru unele restricții severe. (Să adaug că „restricție” este termenul ce a căpătat răspândire în limbajul profesional maghiar, dar acesta nu este un caz al constrângerii, ci o *reducere* decisivă în câteva procese economice, de exemplu, în cererea la nivel macroeconomic, producție și investiții și o *comprimare* a activității economice. Pentru a accentua, aici prefer ultimul termen.) Ca o măsură de urgență, comprimarea probabil va lucra, deoarece reprimarea drastică a consumului intern va reduce importurile și probabil, va forța producătorii interni să exporte. Dar există un preț ridicat de plătit pentru aceasta și nu este cert dacă doar cu el asemenea mijloace drastice se pot atinge scopurile.

Înainte de a încerca să evaluăm cura radicală ce este aplicată, să ne întoarcem la o diagnoză a problemelor. Fără să considerăm că lista este exclusivă, voi prezenta câteva cauze ale deteriorării balanței de plăti, nu în ordinea importanței, ci în ordinea care face mai ușoară înțelegerea problemelor:

1. Un rol l-au jucat factorii care nu se află sub controlul Ungariei, din care voi menționa doar doi. Unul este scăderea cererii de import din Europa de Vest, în particular din Germania, iar celălalt este pierderea ofertei agricole de export, datorită condițiilor meteorologice. Factorii menționați servesc ca un memento; nu este bine să se blameze măsurile de politică fiscală și monetară pentru partea din pierderile la export explicate prin condițiile externe.

2. Multe activități de export sunt de obicei susținute de subvenții de stat. Abolirea acestora împreună cu o mai strictă întărire

a profitabilității și procedurilor de faliment și lichidare, a eliminat câteva firme sau a redus brusc producția lor. În timp ce acest lucru are un efect sănătos de selecție naturală pe termen lung, a contribuit pe termen scurt la reducerea exporturilor.

3. Pagube importante au fost cauzate de rata de schimb incorectă. Un rol aparte l-a jucat în deteriorarea performanței comerciale a Ungariei în anul 1993 și prima parte a anului 1994, faptul că politica ratei de schimb a fost anterior greșită. Efectele apar întotdeauna cu un decalaj considerabil. A trecut ceva timp până când importurile, exporturile și producția să se ajusteze ele însese la rata de schimb, în acest caz ajustându-se într-un mod dăunător, la o rată greșită.

Astfel, eu susțin pe deplin devalorizarea forintului și împreună cu alți economisti am pledat pentru aceasta de mult timp. A fost neglijența fostului guvern să nu pregătească devalorizarea. Era mai bine dacă acest lucru s-ar fi întâmplat. Se stimulau exporturile, se ajuta la frânarea importurilor, bunurile ungare devineau mai competitive pe piața internă și cea externă, și astfel, în mod presupus, se ajută la îmbunătățirea balanței comerciale și a balanței de plăti. Desigur, beneficiile nu vor fi imediate, așa cum am menționat, experiența internațională sugerând că este nevoie de mai multe luni înainte ca efectele să se decanteze. În afară de aprobarea mișcării guvernului, aș dori să fac unele remarci suplimentare<sup>4</sup>.

a) Devalorizarea poate inflama nivelul prețurilor. Dacă aceasta este urmată în mod automat de compensarea integrală a nivelului salariilor, beneficiile mișcării tind să se erodeze. Aceasta ne aduce înapoi la același probleme discutate în legătură cu inflația. Pornind de aici, problema care apare în mintea fiecărui economist este cum vor reacționa salariile la devalorizare. Dacă este urmată de indexare integrală, vom intra în același vîrtej al devalorizărilor, la fel ca într-un număr de țări în curs de dezvoltare cu cicluri distructive de devalorizări succesive, valuri de creșteri ale prețurilor, indexări ale salariilor și restricții.

b) Devalorizarea este un mijloc important de creștere a competitivității, dar nu este singurul. Eu cred că ar trebui să facem uz mai mult decât înainte, cu selectivitate obiectivă și prudență, de sistemul

de tarife și subvenții pentru a promova exporturile și proteja producția internă. Aceasta nu este ceea ce spuneam în 1989 când era mare nevoie de o campanie viguroasă pentru liberalizarea comerțului. Economia ungăra a fost ajutată să-și construiască un sistem de prețuri relative, care este în conformitate cu prețurile pieței mondiale și a contribuit la sfârșitul economiei de penurie. Economia ungăra a fost silită să intre în competiție cu rivalii săi externi și să renunțe la activitățile economice cele mai puțin viabile. Astăzi nu trebuie să urmărim o asemenea politică extremă de comerț liber. Nu este nevoie să se încerce neoficial să se depășească economiile de piață mature în eliminarea tuturor tipurilor de tarife și subvenții. Desigur, trebuie să se manifeste prudență ca noile subvenții și tarife să nu încalce normele G.A.T.T., acordurile de asociere cu Uniunea Europeană sau alte acorduri. Problema este dacă guvernul are o concepție în această privință, și dacă este aşa, cât de mult dorește să prevină un scenariu în care tarifele și subvențiile *ad-hoc* slăbind restricția bugetară, sunt determinate de lupta lobby-urilor și a clienților politici în locul rationalismului economic.

Din nou, deteriorarea performanței comerciale datorită ratei de schimb greșite și unele neîmpliniri ale liberalizării nu pot fi imputate expansiunii producției sau a consumului.

4. Prezumtiv, balanța de plăți s-a înrăutățit deoarece multe firme au acumulat mari stocuri. Din nefericire, statisticile asupra acestui subiect nu sunt destul de fezabile, iar cifrele pot fi exagerate. Dar chiar ținând seama de aceasta, s-ar părea că a avut loc o mare acumulare de stocuri.

Ce determină firmele să proceze astfel? În definitiv, economia de penurie cu teama sa asociată că problemele aprovisionării cu materii prime și semifabricate nu a fost în întregime eliminată. Principalul motiv, în opinia mea, au fost anticipațiile devalorizării. Dacă producătorii sunt siguri că forintul va fi devalorizat, mai devreme sau mai târziu, ei vor avea în mod evident interesul de a cumpăra cât mai multe importuri la un preț cât mai scăzut în forinți. Se atacă astfel stabilitatea balanței de plăți în punctul ei cel mai sensibil, stimulându-se importurile fără o creștere a producției.

În cele din urmă acest fenomen a apărut deoarece firmele au fost

mai înțelepte decât guvernul, dându-și seama că forintul ar trebui să fie devalorizat brusc. Învățăminte care trebuie trase, ca și cele de la punctul 1 și punctul 2, sunt că acest eveniment negativ nu a fost un rezultat al expansiunii producției. Pentru a evita o asemenea apariție în viitor trebuie să se manifeste prudență, pentru a nu lăsa economia cu anticipații de devalorizare, ci să se asigure o ajustare *continuă* a ratei de schimb, chiar zilnic dacă este necesar.

5. Importurile de produse farmaceutice au crescut galopant, nu datorită veniturilor consumatorilor de medicamente, ci din motive din afara sferei economice, ceea ce nu ar fi potrivit pentru a fi analizat aici.

6. Este îndoialnic dacă cifrele pentru exporturi și importuri sunt corecte. Falsul privind decalajul crescând între exporturi și importuri nu este oare fenomenul cunoscut drept fuga capitalurilor sau cel puțin, o versiune moderată a acestuia, cu retragerea parțială a capitalului investit în Ungaria?

Această situație nu poate fi detectată prin mijloace statistice obișnuite. Nimic nu este mai ușor pentru o firmă maghiară cu relații externe sau pentru un partener străin (individ sau corporație), decât să trimită autorităților facturi subevaluate ale exporturilor și supravalueate ale importurilor, aşa încât o parte a capitalului firmei care funcționează în Ungaria este imediat transferat în afara țării, fără modificarea valorii capitalului care se rulează oficial prin bănci sau este prezentat autorităților de schimb valutar. Nu este nevoie ca firma să-și înceteze complet activitățile în Ungaria. Ea le poate doar reduce și câștiga în schimb un plus de capital lichid în străinătate. Acest tip de realocare a capitalului poate fi realizat de către orice unitate economică, de la un întreprinzător pe cont propriu sau o companie privată mică până la o vastă corporație multinațională. Părerea mea este că aceasta poate avea un impact important în deteriorarea balanței comerciale. Există probe indirecte pentru aceasta și din faptul că deteriorarea pare să fi coincis cu o anumită încetinire a creșterii spectaculoase a investițiilor străine directe, în afară de câteva mișcări remarcabile și semnificative în privatizare. În mod presupțiv motivația economică este aceeași. Antreprenorii, întreprinzătorii sau proprietarii maghiari sau străini (ori managerii

numiți de ei) se întreabă unde este mai bine să investească propriul capital: în Ungaria sau în altă țară? Să subliniez că în ciuda tuturor controalelor administrative, antreprenorii unguri ca și cei străini vor găsi o cale de a investi capitalul în străinătate, dacă interesele le vor dicta astfel.

Mulți economisti, inclusiv unii experți care lucrează în aparatul guvernamental sau în sistemul bancar, împărtășesc preocuparea că această retragere a capitalului (și în cel mai rău caz fuga capitalului) are un efect deosebit de nefavorabil asupra tendințelor din comerțul exterior, plăților și împrumuturilor externe. Aceasta nu poate fi schimbată printr-o simplă restricție, care poate chiar să exacerbze problema. Nici încercarea de a stânjeni în mod administrativ transferurile de capital nu pare a fi promițătoare. Singurul lucru care poate ajuta este recăștigarea *încrederei* capitalului, astfel încât antreprenorii să fie înclinați să țină capitalul lor aici și să-l măreasă. Voi reveni la problema factorilor de care depinde încrederea și înclinația de a investi.

7. În final, balanța de plăți a fost afectată nefavorabil, în afară de cei șase factori anteriori și de (I) creșterea investițiilor și producției în anumite sectoare ale economiei, creându-se o cerere suplimentară pentru importuri și (II) creșterea galopantă a consumului (discutată anterior) care, de asemenea, a stimulat importurile și a rarefiat exporturile. În mod cert nu aş dori să omit aceste relații din analiza mea. O problemă este că nimeni nu cunoaște exact cât din dezechilibru este explicat de punctele 1-6, care nu sunt legate de expansiune, și cât de punctul 7, care cu certitudine este legat de aceasta. Nu este cunoscut cu exactitate cât de mult este explicat de (I) efectul creșterii producției și a investițiilor și cât de mult de (II) efectul creșterii consumului. Este exact ceea ce trebuie să fie cunoscut pentru a decide asupra proporțiilor adecvate între măsurile de îmbunătățire a balanței de plăți.

Tot ceea ce am putut să fac este o listă a principalelor cauze ale deteriorării balanței de plăți și aş dori să contrazic simplificarea greșită potrivit căreia problema a fost generată de o singură cauză, respectiv creșterea economică „artificială”. De la un singur cercetător în științele economice nu se poate aștepta să furnizeze o

diagnoză cantitativă completă pentru a determina cât de mult din deficitul balanței de plăți este explicat de fiecare factor (sau, eventual care alți factori au contribuit). Pentru întocmirea unei diagnoze convingătoare ar fi necesar un aparat de calcul, implicarea a numeroși experți și dezbatere profesională minuțioasă.

Anterior, am clarificat că eu înțeleg și susțin măsurile luate de guvern pentru a preveni creșterea impetuoasă a consumului și pentru a reduce cheltuielile birocratice ale guvernului. Dar nu pot să susțin o politică ce în mod deliberat sau nu, conduce nu numai la restricție, ci la un declin absolut al producției și în special al investițiilor, determinând economia să se comprime încă o dată.

Cele mai grele probleme teoretice și practice apar atunci când încercăm să clarificăm relația dintre creșterea economiei, pe de o parte, și deficitul balanței de plăți și datoriei externe, pe de altă parte. (Aici trebuie să cer cititorilor să mă scuze pentru abordarea aceleiași probleme de două ori, o dată acum în relație cu balanța de plăți și apoi în legătură cu creșterea economică).

Unii oameni cred că a împrumuta, a contracta o datorie este un lucru rău, reprobabil! Ei aplaudă sfatul lui Polonius către Laertes din *Hamlet*:

„Să nu iezi, nici să dai cu împrumut;  
Căci dând, ades pierzi bani și-amici; iar luând,  
Dai frâu risipei; mai presus de toate.”

(Traducere de Leon Levičchi și Dan Duțescu, în Shakespeare - Antologie bilingvă, Ed. Științifică, București, 1964).

Asemenea concepții sunt deseori prezente în gândirea oamenilor nu numai despre datoriile personale, ci și despre datoriile corporațiilor sau datoria națională. Cetățenii consideră înfricoșător faptul că Ungaria, acumulând asemenea mari datorii în trecut, ar trebui acum să continue să-și crească datoria și mai mult. Ei spun că un asemenea proces trebuie stopat *cu orice preț*.

După părerea mea o asemenea poziție nu poate fi apărată din punct de vedere economic. Să încep să o combat prin luarea în

considerație a binecunoscutei relații macroeconomice: investiții totale în economie (investiții în capital fix, plus creșterea stocurilor) minus totalul noilor economisiri generate în economie egalează influxul de resurse externe nete, în cazul când investițiile sunt mai mari decât economisirile. (În caz contrar, când investițiile sunt mai mici decât economisirile, diferența egalează suma resurselor interne care ies din țară. Cazul nu va fi luat în considerație în acest moment). Voi folosi aici termenul generic de „resurse externe” pentru a include creditele contractate în străinătate și investițiile directe ale străinilor în această țară, precum și ajutorul nerambursabil. Să-mi îndrept atenția asupra faptului că această relație este cunoscută în limbajul de specialitate (profesional) drept identitate. Nu este o problemă de decizie sau de comportament economic dacă această relație de echilibru se aplică pentru că ea este aceeași în toate situațiile.

Dacă în acest caz investițiile depășesc economisirile, cei ce elaborează politica economică pot încerca să influențeze procesele economice în trei moduri prin încurajarea: (I) reducerea investițiilor, (II) creșterea economisirilor sau (III) influxul de resurse externe. Acestea, desigur, nu se exclud unele pe altele. În cadrul opțiunii (I) cu certitudine este mai bine să se încurajeze creșterea capitalului fix decât cea a stocurilor, așa cum am arătat. Voi aborda opțiunea (II), creșterea economisirilor ulterior. Acum să privim la relația opțiunilor (III) și (I), relația între investiții și influxul de resurse externe.

Cel mai important aspect este de a compara costurile și beneficiile *pe termen mediu și lung*. Se reintroduce laitmotivul: problema creșterii economice. Pe de o parte trebuie clarificat ce producție suplimentară va fi posibilă în viitorii ani și decenii ca urmare a influxului de resurse externe din prezent și pe de altă parte ce procese de ieșire de resurse din țară vor fi demarate de obligațiile de plată în aceeași perioadă. Dacă primul element este mai mare, se pledează în favoarea implementării; altfel se pledează împotriva. Există mii de exemple ale ambelor cazuri în istoria economică. Economiiile cu creștere rapidă din Asia de Sud-Est, statele Europei postbelice și experiența multor țări în curs de dezvoltare probează că succesul este pe deplin posibil, deși nu este cert. Dar, în mod cert, nu există nici o justificare pentru a

spune dinainte că nu este nici o speranță de a utiliza bine resursele externe! (Pentru a ilustra acest lucru dău un singur exemplu în Figura 3., istoria soldului contului curent al Japoniei).

Să ne întoarcem la situația din 1993-1994. Investițiile par să fi primit un impuls în ultimele zece-douăsprezece luni. Conform Departamentului de Analiză Economică și Modelare de la Ministerul de Finanțe, valoarea investițiilor în prețuri curente în primul trimestru din 1994 a fost cu 59 % mai mare decât în aceeași perioadă a anului precedent, astfel că volumul investițiilor a crescut substanțial, chiar dacă se ține cont și de creșterea prețurilor. Această accelerare a procesului investițional este indirect indicată de creșterea cu 34 % a volumului real de construcții, între aceleași două perioade. Este remarcabil faptul că în conformitate cu raportul Băncii Naționale a Ungariei, proporția mașinilor și echipamentelor în cadrul importurilor a sporit substanțial, de la 20,7 % la 26,6 %, ceea ce, de asemenea, arată că activitatea investițională s-a animat și că importurile sunt tot mai mult efectuate pentru obiective de investiții.

Trebuie însă să văd un studiu ce analizează proiectele de investiții - individual și amănunțit. Nu pot afirma că toate aceste proiecte sunt în mod necesar eficiente. Dar nu am motive pentru asumarea unei poziții opuse, cu alte cuvinte că toate ori majoritatea lor sunt *ineficiente*. Pentru că numai în ultimul caz ar apărea o curioasă situație în care o parte a resurselor externe atrase în economie cu scopul de a fi investite a fost condamnată din start. Deoarece nici o analiză prudentă a proiectelor de investiții nu a fost realizată, dubiile mele rămân: s-ar putea că recesiunea care este pe cale să afecteze economia, să blocheze dezvoltarea proceselor investiționale care promiteau să fie folositoare.

O altă abordare provocatoare este o analiză atentă a cifrelor producției. Din partea mea, consider binevenit faptul că în conformitate cu raportul Ministerului de Finanțe tocmai citat, creșterea producției industriale, vizibilă de câțiva timp, are loc mai cu seamă la firme cu mai puțin de 50 de salariați. Este înfricoșător că acesta va fi sectorul, revitalizat după schimbarea sistemului politic, care va înregistra un declin datorită recesiunii.

O problemă și mai importantă, strâns legată de analiza cost-beneficiu pe termen lung menționată anterior, este cunoașterea formelor și termenilor în care resursele sunt atrase în economie. În mod clar, aceasta va avea un impact asupra obligațiilor suplimentare, rezultate din producția suplimentară, care apare datorită investițiilor. Încă o dată, pentru a evita orice formulă excesiv de simplificată, trebuie să existe prudență. În mintea opiniei publice a fost implantată ideia că noi credite sunt „rele”, dar că noi investiții străine directe sunt „bune”. În fapt, ambele reprezintă un influx de resurse străine care trebuie compensate mai devreme sau mai târziu printr-o scurgere în străinătate de resurse interne. Nu este nimic bun sau rău în aceasta; avantajele și neajunsurile depind de termenii specifiци de plată, repartizarea lor în timp, iar în cazul investițiilor străine directe, de impozite și alte concesii acordate, restricții asupra repatrierii profiturilor și multe alte condiții.

Și din acest punct de vedere este de dorit, dacă resurse externe sunt atrase în economie, ca un număr cât mai mare posibil de asemenea tranzacții să fie realizate de bănci și firme (ungare și străine) pe propria lor responsabilitate și propriul lor risc, fără garanții din partea Băncii Naționale a Ungariei sau a guvernului. Dacă tranzacția se dovedește profitabilă pe termen lung, cei care vor obține profit vor fi în primul rând firmele care au luat împrumutul și creditorul sau investitorul străin, în timp ce economia în ansamblul ei va avea de asemenea, de câștigat. Dacă tranzacția eșuează, vor plăti doar cei care au inițiat-o. Acest puternic stimulent încurajează participanții să ia decizii prudente. De la schimbarea sistemului politic a existat o modificare favorabilă în cadrul influxului de resurse externe spre împrumuturi directe acordate băncilor și companiilor ungare și a investițiilor străine directe, adică o sporire a părții datoriei pentru care responsabilitatea revine sectorului de afaceri și mai puțin guvernului sau băncii centrale. Ar fi foarte dăunător pentru economie dacă o recesiune generalizată ar bloca procesul de acordare autentică *descentralizată* a împrumuturilor, precum și a influxurilor de capital.

Eu acord prioritate considerațiilor pe termen mediu și lung, dar, desigur, nu se pot ignora efectele pe *termen scurt*. În mod clar,

solvabilitatea Băncii Naționale a Ungariei și a sistemului băncilor comerciale trebuie să fie luată în seamă. Sunt convins că nu există o amenințare a unor dificultăți de finanțare insurmontabile pe termen scurt, iar convingerea mea a fost confirmată de studierea cifrelor referitoare la serviciul datoriei și a rezervelor valutare și de consultațiile cu experții. Printr-o politică guvernamentală fermă, Ungaria poate să-și mențină și chiar să-și îmbunătățească credibilitatea și reputația în materie de soliditate financiară.

Pentru a rezuma: o strategie bine gândită și implementarea ei cu fermitate sunt necesare pentru a promova creșterea exporturilor, a frâna mărirea importurilor și a îmbunătăți balanța comercială și balanța de plăți. Aceasta este una dintre cerințele-cheie ale politiciei economice. Trebuie să se asigure certitudinea că aceste proporții vor determina o îmbunătățire de durată, altfel puternicele tensiuni de astăzi se vor reproduce. Măsurile de urgență, și cea mai drastică dintre ele, îmbunătățirea balanței de plăți prin descreșterea producției, nu vor soluționa nici una dintre problemele pe termen lung ale Ungariei, putându-le chiar exacerba.

Aici doresc să mă întorc la o problemă lăsată deschisă anterior: *economisirile interne*. Este clar din identitatea prezentată mai înainte că la un nivel dat al investițiilor, cu cât economisirile interne sunt mai ridicate, cu atât mai redus va fi influxul de resurse externe. Una din greșelile serioase ale politiciei economice recente a fost reducerea drastică a ratelor dobânzii atunci când economisirile interne începuseră să crească. Probabil că aceasta a contribuit în mare măsură la scăderea spectaculoasă a economisirilor gospodăriilor populației. Cifrele arată că în 1993, de exemplu, nu a fost o situație de creștere impetuoasă a veniturilor, ci un salt al proporției veniturilor cheltuite pentru consum și un picaj al ratei de economisire.

Corectarea greșelii a inceput. Cifrele din ultimele luni indică faptul că poate exista din nou o creștere a dorinței gospodăriilor populației de a economisi. Aș dori să fac câteva comentarii asupra acestui fenomen.

Este timpul să schimbăm situația în care ratele dobânzii fluctuează spasmodic. O politică monetară responsabilă își folosește influența asupra ratelor dobânzilor cu foarte multă prudență; aceasta

conduce la schimbări de jumătate de procent din timp în timp. În economia ungării ratele dobânzii au salturi bruste (a se vedea Tabelul 2) care îi fac pe cei care economisesc să se simtă nesiguri.

Înclinația de a economisi este slăbită nu numai de politica imprevedibilă a ratei dobânzii, ci și de alte incertitudini care prevalează în economie. Cu cât gospodăriile populației au mai multă încredere în viitorul economiei ungare, cu atât ele sunt gata să-și țină banii în bânci. (Acest lucru a mai fost menționat în legătură cu retragerea capitalului, iar asupra sa se va reveni în finalul studiului, când se va discuta rolul macroeconomic al încrederii).

În general, se poate spune că deși ratele dobânzii au o influență profundă asupra tendinței economisirii, ele nu reprezintă singurul factor de influență. Alt factor important, deja menționat, este puterea motivației de a construi o rezervă. Sa adăugăm acum încă unul: transparența pieții pentru investiții financiare și a titlurilor de valoare, în particular, a titlurilor de valoare de stat. Din păcate, piața pentru titlurile de valoare de stat se află încă într-o stare rudimentară. Mare parte a populației nu are deloc acces la asemenea titluri de valoare, în particular, la acelea care sunt realmente lucrative și care rămân la intermediari finanțatori. Eu sunt convins că o proporție însemnată a gospodăriilor populației ar fi fost fericită să investească în obligații guvernamentale care furnizează o protecție împotriva inflației, chiar dacă politica ratei dobânzii real pozitive era încă timidă, atât timp cât bonurile erau accesibile fără îmbrânceala și alergătura statului la coadă. Dacă publicul le cumpără, problemele finanțelor publice ar fi atenuate în bună măsură și în mod indirect, presiunile asupra balanței de plăti.

#### 4. Stagnarea și declinul producției

Eu sunt convins (așa cum sugerează titlul principal al acestui studiu) că obiectivul cel mai important al politiciei economice este promovarea creșterii durabile a economiei. Dar aceasta nu este o cerință evidentă prin ea însăși. Situația ar fi diferită, de exemplu, dacă ar exista o supraîncălzire în economie și o domolire a creșterii

economice ar trebui să fie luată în considerație. Era un timp când aceasta era una dintre problemele fundamentale ale economiei socialiste.

Din nefericire, creșterea economică în Ungaria s-a oprit virtual în 1977. Timp de zece ani, între 1977 și 1986, ritmul mediu anual de creștere a fost de numai 1,6 %. În perioada 1987-1988 situația a devenit și mai rea: stagnare, declin și din nou stagnare la un nivel și mai scăzut! Conform ultimului raport al Oficiului Central de Statistică, în care sunt revizuite estimări anterioare, tendința descrescătoare a continuat. O scădere de 4,3 % a P.I.B. în 1992 a fost urmată în 1993 de încă o scădere de 2,3 %. (A se vedea Figura 4, precum și Tabelele 1 și 2 în Kornai 1996a). Stârnesc sentimente de amărăciune, mai cu seamă compararea stagnării și comprimarea producției din Ungaria, cu existența performanței în atât de multe țări. P.I.B.-ul Ungariei din 1993 era dat înapoi la nivelul din 1976-1977 sau mai precis, cu puțin peste nivelul anului 1976 și cu puțin sub nivelul anului 1977. Astfel, pentru o perioadă de 17 ani a existat o creștere economică anuală medie zero, în timp ce multe țări asiatiche au avut ritmuri medii anuale de 4-9 %, astfel că producția lor a crescut de două până la trei ori și jumătate. De asemenea, a existat creștere economică într-o măsură mai mică în unele țări europene mai mici, mai puțin dezvoltate decât cele aflate în plin plan și similară sub acest aspect cu Ungaria. (A se vedea Tabelul 3).

Nici una dintre problemele sociale majore ale țării nu poate fi soluționată dacă economia stagnează sau se află în declin. Mizeria larg răspândită în societate, sărăcia anumitor regiuni sau severa rămânere în urmă a unor sectoare neglijate nu pot fi tratate prin mutarea resurselor dintr-un domeniu într-altul. Negocierile asupra redistribuirii, inevitabile, dar infructuoase în condiții de stagnare economică, continuă de 15 ani. După părerea mea, acei care predică sensibilitatea socială în timp ce negligează principala problemă, creșterea economică, ocolește soluțiile realiste.

În mod clar, partidele și politicienii ce conduc sectoare economice în guvern sunt perfect conștienți de importanța creșterii economice. Dar eu, încă, simt variantele izvoare ale diferențelor esențiale între afirmațiile oficiale și părerile pe care le-am exprimat anterior.

Prima diferență se referă la *ordinea de prioritate* acordată politiciei economice. Afirmațiile oficiale conduc la impresia că există două grupuri de obiective, egale ca importanță, unul fiind stabilizarea economiei și celălalt crearea condițiilor pentru creșterea economică. Nu cred că aceste două grupuri de obiective au o importanță egală: în condițiile Ungariei există doar *un* obiectiv principal – generarea creșterii economice durabile, pentru care cerințele stabilității economice trebuie să fie subordonate. Economistii familiarizați cu limbajul modelelor matematice vor înțelege dacă spun că maximizarea ritmului de creștere economică pe termen lung este funcția obiectivă, în timp ce restricțiile privind balanța de plăți, bugetul, nivelul prețurilor și al salariilor, precum și alte variabile economice pot fi avute în vedere. Desigur, există variante cerințe de stabilitate care nu trebuie să fie nerespectate de teamă că dăunează creșterii economice. Dar, trebuie făcută o distincție în gândire și în logica de luare a deciziei între adevăratale obiective și restricțiile care trebuie avute în vedere pentru a atinge obiectivul, și, mai general, funcționarea normală a economiei. (Dintr-un punct de vedere etic creșterea producției nu este în mod evident un scop în sine. Scopul final al politiciei economice este îmbunătățirea vieții oamenilor, la care creșterea și îmbunătățirea produselor și serviciilor reprezintă principala contribuție pe care economia o poate face).

Altă diferență se referă la *succesiunea în timp* a obiectivelor. Programul guvernamental folosește următoarea formulă: *în primul rând* să se creeze stabilitate și *în consecință*, condițiile pentru creștere economică și *apoi*, economia poate începe să crească. Pentru ultimul obiectiv, datele calendaristice specifice sunt chiar menționate în unele afirmații: creșterea economică va apărea în 1996 sau 1997 (sau pușă negativ, nu va apărea decât după doi, sau conform unor afirmații, trei ani).

După părerea mea, această formulare a succesiunii în timp este reală. Pentru a o supune criticii trebuie să clarificăm mai întâi ce înseamnă creștere economică.

Diferiți indici sunt folosiți pentru a măsura creșterea economică, dintre care cel mai comun este P.I.B. Aceasta este un indicator *agregat* al outputului a milioane și milioane de producători

din economie: unii dintre ei, la un moment dat, mențin nivelul producției, unii îl cresc, iar unii îl reduc sau încetează să mai producă. Creșterea sau declinul P.I.B. este rezultatul acestor schimbări pozitive și negative de diferite dimensiuni.

O expresie care s-a răspândit în dezbatările din Ungaria în ultimii ani este „demararea” creșterii economice. Oamenii spun: „Este timpul” sau dimpotrivă „nu este încă timpul ca să se demareze creșterea economică”. Programul guvernamental adoptă aceiași formulă: creșterea economică ar putea „demara” ulterior și nu acum, când condițiile nu sunt coapte încă.

Dar guvernul nu este pe poziția de a demara creșterea economică. Suma producătorilor nu constituie o armată disciplinată, aşteptând ordinul de marș. Nu era cazul, nici chiar în socialismul clasic, și cu atât mai puțin în socialismul reformat. Acum, după descentralizarea radicală a coordonării economiei, demararea creșterii economice la comandă este exclusă. Unitățile economice vor decide ele însle dacă vor crește sau vor reduce producția. Guvernul poate exercita anumite influențe asupra acestor decizii, fie prin încurajarea și promovarea creșterii economice, creând condițiile macroeconomice, instituționale și legale care favorizează creșterea outputului, sau dimpotrivă, convingând firmele să renunțe la expansiune și ridicând bariere pentru a le împiedica să o realizeze. Astfel, guvernul nu demarează creșterea economică, el doar influențează dacă creșterea economică începe sau nu cu acordul său. Departe de a fi un subterfugiu, diferența reprezintă o diferență de concept despre funcția guvernului.

Promovarea creșterii economice nu ajunge brusc în cadrul priorităților când condițiile stabilității economice devin mai favorabile decât sunt acum. Ea ar trebui să fie o prioritate chiar acum, dar de fapt, ar fi trebuit să fie cu mult timp înainte. Aș dori să reamintesc aici o anecdotă despre Jean Monet, un fost ministru de Finanțe francez și unul dintre farurile conducătoare ale reconstrucției europene după cel de al doilea război mondial. Într-o după-amiază el vorbea cu grădinarul său și l-a întrebat cât timp i-ar lua unui anumit tip de arbore, care îi plăcea foarte mult, să atingă maturitatea. „Aproape o sută de ani”. – a fost răspunsul, iar reacția lui Monet: „Atunci este o greșeală că nu am început să-l plantăm în această dimineață”.

Astfel succesiunea *mai întâi* stabilitatea și *apoi* creșterea economică nu este corectă. Acestea sunt două obiective *paralele*. Eforturile trebuie să fie făcute în fiecare moment pentru asigurarea că orice entitate economică, dorind și fiind capabilă să crească, o va face cât mai mult posibil. Iar pentru a respecta restricțiile stabilității trebuie să existe în fiecare moment prudentă. Un alt motiv pentru a nu acorda doi ani pentru crearea stabilității este că obiectivul respectiv nu se finalizează vreodată. Se poate anticipa, în mod rezonabil, că de îndată ce o tensiune macroeconomică a fost depășită aceeași sau o altă tensiune va apărea. Acesta nu este un război în care o victorie poate fi obținută o dată pentru totdeauna. În cel mai bun caz, doar bătăliile minore pot fi câștigate înainte ca lupta să reînceapă pe un front diferit. Problemele legate de inflație, șomaj, deficit bugetar și de cont curent sunt repetabile. Dacă dorim să amânăm creșterea economică până toate aceste probleme vor fi rezolvate, vom fi într-o continuă aşteptare.

Chiar și acum guvernul realizează două grupuri de acțiuni *în mod simultan*. Un grup este îndreptat în mod direct spre creșterea economică, iar celălalt spre obținerea echilibrului. Să privim mai atent, în lumina discuției anterioare, la programul și măsurile luate și care, eu cred că pun probleme, luând cele două grupuri de acțiuni, unul câte unul.

#### 4.1. Promovarea creșterii economice

Câteva idei inteligente pot fi găsite în programul guvernului și în primul plan de acțiune ce va fi publicat. Aici aş remarcă importantul rol stimulativ pe care degrevările fiscale îl pot juca în proiectele de investiții.

Există însă planuri care acționează în direcția opusă și nu li se poate îngădui să devină realitate, dacă creșterea economică reprezintă primul obiectiv al politicii economice oficiale. O ilustrare a acestora este faptul că intenționata reducere fermă a cheltuielilor publice își propune și o frânare a investițiilor în infrastructură. Politica de dorit ar fi să se reducă alte cheltuieli noninvestiționale și să se continue proiectele de dezvoltare finanțate de stat, cel puțin în ritmul plănuitor, dacă nu mai rapid.

Până acum programul nu a fost suficient de bogat în acțiuni care pot ajuta accelerarea creșterii economice. Câteva măsuri pot fi menționate aici: schimbări în stimulentele de export, modificări în reglementările privind impozitarea, dezvoltarea în continuare a sistemului bancar, spre exemplu, crearea instituțiilor pentru împrumuturile pe termen lung (până acum aproape total absente), un sistem legal, instituțional de creditare și impozitare proiectat să promoveze construcția de locuințe, etc. Este de dorit să se acorde o mai mare atenție creșterii economice în viitoarele planuri de privatizare. Un accent mai puternic ar trebui pus pe obligațiile ce revin viitorului proprietar în ceea ce privește crearea de locuri de muncă, expansiunea și modernizarea producției. Nu cred că aici ar fi obligația mea să schițez un plan detaliat de acțiune. Sugestii constructive sunt făcute la nenumăratele debateri profesionale. Poate că guvernul sau parlamentul ar putea constitui un grup de experți pentru a le colecta, elabora și organiza și apoi a le publica într-un raport cuprinsător.

Un motiv suplimentar pentru a include într-un singur și util document un plan de schimbări pentru a încuraja creșterea economică este că toate sugestiile sunt împrăștiate în diverse rapoarte și afirmații făcute până acum. Sub acest aspect, politica guvernului nu constituie un concept și nu oferă o „viziune” asupra unei Ungarie prospere aflate într-un proces de creștere economică și modernizare și care s-a desprins de propria-i rutină. Mai precis, o asemenea viziune va răspândi încredere și speranță și va genera o nouă înclinație de a investi și de a aduce capital în țară.

#### **4.2. Îmbunătățirea stabilității**

După ce în partea anterioară a studiului am discutat în mod particular diferențele dezechilibre, aş dori să fac acum unele comentarii care rezumă părerile mele.

Eu susțin integral eforturile guvernului de a reduce deficitul bugetar, deficitul balanței de plăti și al contului curent, precum și rezistența la accelerarea inflației. Sunt de acord că o schimbare majoră este necesară în raportul dintre exporturi și consumul intern în favoarea primului termen. Dar, trebuie să adaug în mod

stăruitor la acest sprijin, că este de dorit să se atingă toate acestea la volumul prevalent al cererii la nivel macroeconomic, iar în viitor, cu o creștere stabilă a respectivului nivel și nu cu prețul scăderii cererii la nivel macroeconomic. O frânare a consumului real este inevitabilă, dar ar putea fi aplicată numai în măsura în care este cerută de o creștere a investițiilor și exporturilor. Cu alte cuvinte, cererii totale pentru producție și respectiv producției totale nu ar trebui să i se permită să se reducă în cursul procesului de ajustare.

Nu recomand o „dinamizare” irresponsabilă a economiei, diletantă. Dar una este să ne păzim de aceasta și alta să inițiem încă o recesiune.

Nu recomand folosirea unor aşa numite „stimulente fiscale” în actuala situație a economiei, respectiv cererea la nivel macroeconomic să fie mărită cu prețul creșterii deficitului fiscal. În același timp, aş dori să pun în gardă pe cei care conduc economia asupra producerii de greșeli în direcția opusă; nu ar trebui să se riște o scădere a producției de dragul reducerii deficitului bugetar. Aceasta a fost marea greșală făcută de autoritățile financiare în câteva țări în cursul „Marii Depresiuni” din anii '30, care au redus fără discernământ cererea la nivel macroeconomic, atunci când economia se afla deja într-o adâncă recesiune.

Nu am iluzii despre cât de corect proporțiile dezirabile pot fi calibrate. Rezultatele reglajului fin sunt mai degrabă dubioase și pot să difere de intențiile guvernului. Este aproape cert că schimbările în proporțiile menționate nu pot fi făcute fără fricțiuni. Nu se poate reduce consumul exact cu proporția cu care exporturile și investițiile pot fi sporite. Obiecția mea se referă la *intenția* reală. Guvernul începe prin a planifica o scădere a P.I.B. deoarece dorește să reducă cererea la nivel macroeconomic în termeni absoluchi. Deși comprimarea producției se dorește a fi cât se poate de mică, cifrele de producție reale pot să fie mult mai scăzute decât cele anticipate. Nu numai consumul real se reduce, ci și investițiile, deși abia au început să crească. Cam de opt sau zece luni se pare că economia, în principal în termenii producției industriale și a investițiilor, a început să se îndepărteze de punctul cel mai de jos al recesiunii. Riscul este că o reducere a cererii la nivel

macroeconomic o va împinge din nou înapoi, nu doar în stagnare, ci într-o nouă comprimare a producției care ar urma declinului outputului din 1993.

Din nefericire, nu este doar un simplu caz al scăderii P.I.B. de 1-2 % și apoi gata; producția poate crește din nou. Teoria macroeconomică arată clar că atât creșterea cât și descreșterea cererii la nivel macroeconomic au așa-numitele efecte ale multiplicatorului. Descreșterile producției determină concedieri. Se cheltuiește mai puțin de către cei care și-au pierdut locurile de muncă și de către proprietarii și salariații firmelor care își reduc producția, ceea ce micșorează din nou cererea la nivel macroeconomic, iar acest efect se repetă ca o succesiune de valuri. Să ne gândim doar un moment: spirala restricțiilor și recesiunii s-a repetat de multe ori în ultimii 15-18 ani. Există pericolul ca spirala să continuie, iar economia să se scufunde tot mai adânc.

Impresia mea este că elaboratorii politicii economice și consilierii lor simt un fel de panică în relația cu creșterea economică. Gogorița de care ei se înspăimântă este dinamizarea bolnăvicioasă de la mijlocul anilor '80, când nu s-a reușit să se scoată țara din stagnare, crescându-i în schimb gradul de îndatorare. Oricum, trebuie să se țină seama că Ungaria de astăzi nu este cea de acum zece ani. Relațiile de proprietate s-au schimbat: proprietatea de stat era dominantă atunci, în timp ce acum, mai mult de jumătate din producție provine din sectorul privat. Concentrarea excesivă, distorsionată a economiei a încetat; zeci de mii de firme mici și mijlocii au apărut alături de marile întreprinderi, precum și câteva sute de mii de lucrători pe cont propriu. Restricția bugetară asupra firmelor s-a întărit. Există prețuri de piață realiste, iar mecanismele pieței funcționează, chiar dacă scărțăie puțin. A existat o schimbare fundamentală a structurii economiei, astfel încât ponderea sectorului de servicii, de exemplu, a crescut substanțial. Piețele cu valută forte constituie acum principala zonă în care sunt vândute exporturile Ungariei. Ceea ce s-a întâmplat după programul de dinamizare implementat în 1984 nu are absolut nici o relevanță asupra efectelor pe care creșterea economică le-ar avea astăzi.

Cel mai nefericit lucru este că serioase dificultăți au apărut în legătură cu balanța de plată în anul 1993 și în prima jumătate a

anului 1994. Oricum, aşa cum am încercat să clarific anterior în acest studiu, o proporție substanțială a măsurilor preconizate, mai ales acelea cu scopul de a redresa balanța de plată, prin determinarea unei comprimări a activității economice, sunt bazate pe o analiză a dezechilibrelor care este incorrectă în multe privințe. Cei care elaborează politica economică nu văd suficient de clar care sunt cauzele reale ale dificultăților și astfel, corecția pe care o aplică evoluției economiei, nu le elimină. Așa cum am subliniat, ar fi o greșală să se blameze doar creșterea economică pentru deteriorarea balanței de plată, care începuse oricum să fie utilizată ca încă un argument pentru comprimarea activității economice. Deși creșterea înclinației de a investi a însemnat o povară pentru balanța de plată, aceasta este o povară pe care eu cred că este bine să o ducem. Dificultatea este că în același timp veniturile cresc în mod impetuos și au existat un număr de alte circumstanțe nefavorabile și erori care au deteriorat raportul exporturi-importuri.

Aș dori foarte mult să-i întreb pe cei care ezită să promoveze creșterea economică despre ce gândesc asupra relației dintre creșterea economică și contul curent. Există o evoluție în țara noastră, astfel că acum și din nou în viitor, când vom porni pe traiectoria creșterii economice, vor exista mari dificultăți cu balanța de plată, astfel că nu vom ieși vreodată din spirala recesiunii și restricției care ne duce tot mai adânc în mlaștina stagnării?

Să precizez că eu mă opun unei comprimări a economiei și unei reduceri în activitatea economică nu datorită poverilor pe care le pune asupra generației de astăzi. Aș cum am explicat în secțiunea privind salariile (Secțiunea 1) această povară, din păcate, pare să fie inevitabilă. Aș dori să avertizez împotriva apelurilor la sacrificii care nu conduc la efecte, deoarece politica economică urmată nu reușește să convertească strângerea curelei de astăzi în creșterea economică de mâine. Cu alte cuvinte, nu protestez pentru că unele măsuri ale guvernului ne vor forța să strângem cureaua. Eu obiectez deoarece pachetul de măsuri privit în ansamblu, poate adânci recesiunea încă și mai mult, făcând perspectivele relansării mai îndepărtate și incerte.

În nici o circumstanță nu pot accepta un punct de vedere defensiv, defetist. Frica irațională de pagubele aduse balanței de plată poate

doar să paralizeze acțiunea. În fapt există două probleme pe care ar trebui să le reconsiderăm într-un mod imparțial, neprejudiciat.

Prima este cum să încurajăm tipul de schimbări structurale care permit creșterea P.I.B. în viitor, fără vreo daună sau cu cât mai puține daune aduse balanței de plată. Experiența altor economii deschise, puternic orientate spre comerțul exterior, sugerează faptul că creșterea economică determină dificultăți asupra balanței de plată. Creșterea cererii pentru importuri se manifestă, de obicei, mai devreme decât succesul la exporturi. Dar acesta nu este o regulă automată, aritmetic determinată. Situația poate fi îmbunătățită printr-o politică guvernamentală înțeleaptă (referitoare la prețuri, rată de schimb, promovarea exportului, tarife vamale etc.). O asemenea politică poate promova expansiunea exportului țării și frâna cererea de importuri, fără să oprească în mod drastic sau să încetinească însăși creșterea economică.

Cea de a doua problemă este cum să se atragă resurse externe în Ungaria, în modul cel mai practic, care determină cea mai redusă povară asupra țării. Nu trebuie să ne înfiorăm la ideia că avem nevoie de un influx de resurse străine. Țările mai puțin dezvoltate folosesc mai mult decât țările industriale de primă importanță resursele externe în perioadele de trecere de la recesiune sau stagnare la creșterea economică. Aș spune aceasta cu mai multă forță. Nu cunosc să fi existat un caz al unei țări care a realizat această schimbare integral prin propriile sale resurse.

Ceea ce trebuie evitat este o evoluție a evenimentelor în care faptul că a existat un influx de resurse externe, ieșe la lumină *după* ce a avut loc, ca o surpriză neplăcută. Cu mult mai bine este să se gândească în avans la ceea ce se va întreprinde.

Acest studiu nu își propune să facă recomandări în acest sens. Există multe forme de influxuri de capital care nu se exclud reciproc, astfel că ele pot fi utilizate în combinații diferite. Impresia mea este că până acum, Ungaria a folosit doar unele elemente din gama de instrumente posibile. Consultând experți unguri și străini asupra acestui subiect, ar trebui să reconsider obiectivele impuse de atragerea și utilizarea resurselor externe.

## 5. Despre optimism și spiritul dezbaterilor

Succesul în domeniul creșterii economice și al macrostabilizării are o premisă comună; aceasta este *starea de optimism*. Sondajul asupra activității economice efectuat de Institutul de Cercetare Kopint-Datorg în primul trimestru al anului 1994 arăta că majoritatea firmelor erau mai optimiste, comparativ cu mulți ani înainte. Mulți dintre respondenți spuneau în perioada sondajului, adică înainte de a fi luat cunoștință de noile măsuri, că anticipau o îmbunătățire a perspectivelor vânzărilor atât la export, cât și pe piața internă. Mi-e teamă că această stare de optimism va fi acum diminuată de un duș rece.

În opinia mea este incorrect să se apere măsurile de stabilizare a economiei sau să se impună disciplina în materie de salarii, spunând că economia se află într-o stare dezastruoasă. Este incorrect, pentru că înainte de toate, nu este adevărat. Economia ungă este robustă, există sute de mii de întreprinderi care sunt realmente active. Din fericire, economia ungă este deja un sistem cu un grad înalt de descentralizare, care are o mișcare sănătoasă de autopropulsare, chiar dacă unele guverne sau miniștri ar face greșeli. Guvernele și miniștrii vin și pleacă, dar piața și producția alimentată de interesele proprietarilor privați rămân și mențin economia în viață.

Managementul crizei ar trebui să înceteze, după părerea mea. Toată lumea este sătulă de aceasta. Încă din timpul negocierilor din 1989 pentru schimbarea sistemului politic, obiectivele managementului crizei au fost dezbatute, iar discuția a continuat de atunci. Aceasta diluează doar înțelesul cuvântului „criză”. Nu pe acesta vreau să-l înlătur din dicționarul economic. Dacă Banca Națională a Ungariei devine mâine insolabilă pe piața financiară internațională, ar exista o criză reală. Dacă rata moderată a inflației de acum s-ar accelera brusc într-o hiperinflație cu mai multe cifre am avea într-adevăr o criză. Dacă viața socială din țară ar fi paralizată de greve în masă, criza ar fi cuvântul potrivit pentru a descrie această situație. Crizele reale trebuie, cu siguranță, să fie evitate,

dar este imposibil să se mai trăiască într-o stare de permanent management al crizei după atâția ani care au trecut.

Roosevelt atunci când a dorit să scoată Statele Unite ale Americii și economia mondială din Marea Depresiune a spus: „Singurul lucru de care trebuie să ne fie frică este frica însăși”! A întreține sentimentul dezastrului este nu numai nejustificat, ci și primejdios, deoarece se autoreproduce. Cu cât guvernul vorbește mai mult despre aceasta, cu atât mai mult va fi crezut de antreprenori și investitori, de mediile financiare și de afaceri maghiare și străine. Și apoi va apărea cu adevărat o criză.

Pentru o creștere economică durabilă, optimismul este o cerință esențială a psihologiei economice. Capitalul va sta aici și va intra în țară în mod voluntar și satisfăcător, atât timp cât există percepția unei economii cu creștere sănătoasă și stabilă, cu o piață în expansiune. La fel ca și pesimismul, optimismul poate fi un fenomen autoreproductibil. Eu cred cu sinceritate că optimismul va ajunge să prevaleze în rândul celor care elaborează politica economică și al actorilor economici.

Referitor la subiectul acestor condiții de stare de spirit pentru creșterea economică, aş dori să mai fac câteva remarcări despre modul în care anticipatez să fie receptat ceea ce am scris aici, presupunând, desigur, că atenția este acordată acestui elaborat în viață publică, profesională și politică.

Unele dintre sugestiile mele sunt legate de alegerile între valori și o dată cu ele, de deciziile politice. Să menționez trei exemple în acest sens. Unul este politica salarială și de venituri. Indiferent de ceea ce un politician aflat la putere sau în opoziție gândește despre aceste probleme, el sau ea trebuie în ultimă instanță să decidă ce tip de distribuție a bogăției și a sarcinilor va exista între diferitele grupuri de gospodării ale populației și între diferitele generații. Al doilea aspect este colectarea impozitelor: aici există unele conflicte de interes între cerințele etice de împărțire corectă a poverii și interesele materiale pe termen scurt ale diferitelor clase și grupuri sociale. În final cel de-al treilea aspect este conflictul dintre principiul nevoii și rolul paternalist al statului. În mod clar există aici un conflict fundamental de valori.

Ca un cercetător căruia îi place să separe în mod clar deciziile politice și alegerea valorilor de criteriile stricte de raționalitate ale eficienței, doresc ca partidele și politicianii să ia poziție clară în aceste probleme fără o retorică lipsită de conținut, pe lângă afirmațiile generale care nu îi obligă la nimic. Nu sunt sigur că această dorință a mea va deveni realitate foarte curând.

Dacă situația este realmente dezastruoasă există în mod clar o dimensiune politică a problemei. Dacă reacția economiei la stimulente va fi aceeași care a fost acum zece ani, există implicații politice ale problemei deoarece nimic nu s-a schimbat de atunci. Sau dacă s-a schimbat ceva, atunci a fost spre mai rău.

Câteva afirmații din studiu au sugerat că eu nu agreez viziunea negativă unilaterală conturată în ultimii ani. Ca unul ce studiază economia politică, eu nu sunt surprins, desigur, să constată că un grup politic intenționează să câștige puterea încercând să critice pentru motive electorale politica rivalilor săi care sunt la putere. Este clar că atunci când vor prelua guvernarea ei vor avea destule motive să prezinte poziția de start într-o lumină cât mai negativ posibil, deoarece aceasta înseamnă că și rezultatele modeste obținute în viitor vor părea cu mult mai mari. Dacă țara se află într-o criză serioasă, chiar și numai supraviețuirea ia proporțiile unui mare succes.

Ar fi important de evaluat în mod obiectiv poziția de start a noului guvern, fără partizanat politic. Așa cum am spus, situația actuală are câteva caracteristici foarte alarmante (cum ar fi deficitul bugetar și de cont curent). Mai mult, există multe tendințe pe termen lung, datând din perioada când partidul comunist deținea monopolul puterii, care au fost perpetuate și exacerbate în timpul guvernării Antall-Boross (de exemplu, obligațiile excesive ale „statului bunăstării premature”, atitudinea tolerantă față de presiunile salariale și acumularea graduală a unei datorii externe suplimentare). Dar au existat și unele dezvoltări sănătoase, parțial trainice, ca un rezultat spontan al transformării democratice și parțial ca un rezultat al măsurilor corecte luate de guvern și parlament. (De exemplu, formarea economiei de piață, extinderea sectorului privat, consacrarea statului constituțional, etc.). Acestea

sunt într-adevăr realizările pe care ne putem baza, când preocuparea *nu* este de a continua politicile din anii '80 sau cea a guvernului Németh (1989-1990), ci de a crea o politică economică în concordanță cu poziția de start din 1994.

Există, oricum, o parte a mesajului meu, respectiv ideea creșterii economice care în fapt nu este un aspect politic sau o alegere a valorilor. Deciziile în legătură cu aceasta trebuie să se bazeze pe clarificarea unei multitudini de probleme în care cuvântul final trebuie să fie spus pe baza datelor, raționamentului logic și analizei profesionale. Să dău câteva exemple, fiecare dintre ele fiind discutate anterior în detaliu. De ce s-a deteriorat balanța de plăți în 1993 și prima jumătate a anului 1994? Ce forme și amplitudini ale influxului de resurse externe pot fi acceptate fără să se rîste o criză de solvabilitate? Ce factori au determinat să scadă economisirile interne și ce le va face să crească și pe termen scurt și pe termen lung? Acestea nu sunt probleme care trebuie să stârnească pasiuni politice.

Unele certuri nu sunt de fapt între politicieni, ci între consilierii lor economici. Deși această lucrare a fost scrisă pentru un auditoriu mai larg, să spunem acum câteva cuvinte despre fundamentele teoretice ale dezvoltării.

Aceia care astăzi favorizează restricția (sau comprimarea, pentru a folosi expresia mea care este mai hotărâtă), acționează astfel pe baza așa numitei teorii monetariste sau sub influență indirectă a acestei teorii. Dar, pentru a fi și mai precisi, putem spune că gândirea lor este puternic influențată de o versiune destul de simplificată și extremă a teoriei monetariste<sup>5</sup>, care, în special, în versiunea sa doctrinară, dogmatică, este departe de a deține monopolul în comunitatea internațională a economiștilor! Ea a stârnit multe critici, iar reputația sa a scăzut mai ales în ultimii cinci până la zece ani. Vasta majoritate a economiștilor din lume încearcă să ajungă la o integrare a acestor teorii extremiste, extrăgându-se ceea ce este valoros din ele. Pe lângă aceasta, orice teorie în condițiile existenței unor persoane bine pregătite și prudente care o aplică, este validă doar *în anumite circumstanțe!* Ceea ce a fost valabil în primii doi ani ai mandatului lui Margaret Thatcher nu mai este aplicabil în Marea

Britanie zece ani mai târziu. Este bine să menționăm că multe din tre ideile lui Keynes au fost reabilitate, fără să recâștige poziția anterioră dominantă. Diferite curente neo-keynesiene câștigă teren. Se poate spune din nou că ideile lui Keynes sunt valide în practică *doar în anumite circumstanțe!* Ceea ce a fost o soluție bună în America în 1932, poate să nu fie folositor în 1994 în Ungaria sau Albania. Aceasta însă, nu trebuie să ne facă să uităm ideile lui Keynes care rămân valabile.

Eu însuși nu mă consider nici keynesian nici monetarist și nici măcar un avocat unilateral ale vreunei școli de gândire. Studiul nu promovează învățăturile unui anumit curent. Dimpotrivă, el încearcă să-și tragă seva concomitent din mai multe surse.

Ceea ce este cu adevărat necesar este o folosire sintetică, integratoare a binecunoscătorilor teorii și pe lângă aceasta, o inovație teoretică. În Europa de Est a zilelor noastre și, în special în Ungaria de astăzi, situația este complet inedită și prin urmare nici o soluție gata confecționată nu este aplicabilă. Stabilizarea din Israel din anul 1985 pe care am menționat-o anterior, a avut un succes nemaiînregistrat, deoarece proiectanții săi au avut curajul de a combina schema standard cu o drastică intervenție asupra salariilor și prețurilor prin alte mijloace decât cele ale pieței. Propunerea mea nu este de a copia aceasta, ci de a prelua neîncrederea în schemele gata confecționate, precum și curajul în regândirea problemelor.

Nu constituie o soluție nici citarea experiențelor de succes din alte țări, sau să se propună urmarea exemplului polonez sau ceh. La începutul tranziției postsocialiste au existat drastice reduceri ale salariului real în Polonia sau Cehoslovacia, care nu au apărut în Ungaria (a se vedea Figura 5). Cu certitudine acesta a fost un factor care a determinat creșterea producției după marea recesiune, mai întâi în Polonia și apoi în Republica Cehă, precedând economia ungă în această privință.

În 1989 am propus o strategie macroeconomică pentru Ungaria, similară cu cea utilizată de polonezi și cehi. Puțină lume a susținut-o. Nu numai guvernul care a câștigat puterea în acea perioadă nu i-a acordat atenție, dar opozitia și câteva figuri majore ale comunității economiștilor au fost împotriva ei. Să o spun deschis:

nu aş recomanda ca țara să facă *astăzi* ceea ce nu a reușit să facă în 1990, nu pentru că eu mi-am revizuit opinia asupra situației, ci și deoarece situația s-a modificat între timp. Atunci eram înainte de recesiune, în timp ce acum suntem după o recesiune majoră (și este posibil să mai facem față la încă una). Atunci nu aveam şomaj, în timp ce acum el s-a stabilizat la un nivel ridicat. Atunci inflația începuse să crească și ar fi fost încă posibil să se evite inflația inerțială la un nivel ridicat, în timp ce acum acest lucru s-a produs deja. Astfel că acum avem nevoie de o politică economică adaptată situației curente.

Să reiterez punctul meu de vedere în privința creșterii economice, bazat pe considerații profesionale. Îmi dau seama că o proporție însemnată a economiștilor maghiari nu împărtășesc vederile mele și de fapt, pot spune că aceștia sunt dintre aceea care au avut cea mai mare influență asupra decidenților în problemele economice de astăzi. Dar nu sunt singur în părerile mele. Bazat pe un curent de gândire similar sau cu foarte puține diferențieri, câțiva economisti cercetători au exprimat vederi apropiate referitoare la creșterea economică. Deciziile politice se iau prin vot, dar de obicei, teoriile economice nu se votează. Nu numărul exponentilor politicii de comprimare a activității economice sau numărul oponenților care propun o politică orientată mai mult spre creșterea economică este cel care contează. Stabilirea celor ce au avut dreptate va fi decisă de către cercetare prin date, modele, calcule, argumente științifice și în ultimă instanță, de experiența din Ungaria și cea de pe plan internațional în anii ce vor veni.

Încă nu sunt un Don Quijote academic și nu doresc să închid ochii la faptul că în timpul scrierii acestui studiu sunt în curs de votare în Parlament un buget suplimentar pentru anul 1994, bugetul anual pentru 1995, precum și alte aspecte ale politicii economice discutate aici. Partidele și politicienii se vor certa asupra aspectelor politicii economice. Ce se poate anticipa?

Ori de câte ori discut asupra acestor probleme cu colegii americani sau britanici, eu sunt întotdeauna în pierdere. În ultimele decenii, ei s-au obișnuit cu faptul că politicienii conservatori ascultă de consilierii monetariști, iar politicienii social-democrați

sau liberali tind să urmeze sfaturi keynesiene. Cu un anumit grad de simplificare, Reagan era apropiat de Friedman, în timp ce Clinton tinde să urmeze sfaturile lui Tobin, Solow sau ale discipolilor lor, pentru a menționa nume americane. Această formulă nu se aplică în Ungaria.

Ideile pe care le-am exprimat în ultimii câțiva ani au fost mai proeminent reprezentate în arena politică de către Federația Liberală a Tinerilor Democrați (Fidesz). Idei aproape similare au fost exprimate de către politicienii economiști ai unor partide mai conservatoare: Forumul Democratic Maghiar (MDF) și Partidul Popular Creștin-Democrat (KDNP), probabil sub influența propriilor specialiști, și mai puțin datorită sfaturilor mele. Pe de altă parte, doctrinele monetariste au avut o mare influență asupra consilierilor economici ai Partidului Socialist Maghiar (MSZP) și Liber – Democraților (SZDSZ) care constituie acum partidele coaliției guvernamentale. Dacă menționez aceasta în străinătate, lumea spune că este o enigmă.

Și este o enigmă într-o anumită măsură. Pot fi multe idei corecte sau incorecte în ceea ce am spus aici despre creșterea economică, dar nu este nimic incompatibil cu social-democrația modernă sau cu liberalismul politic. Pe de altă parte, nu este nimic în ea legat de noțiunile național-populare ale MDF, sau de tradiția creștin-democrată îmbrățișată de KDNP. De ce a evoluat această stranie corespondență între „culorile” spectrului politic maghiar și ideile strategice alternative în legătură cu creșterea economică?

Există o explicație simplă, poate prea simplă: dialectica polemicilor politice generează dezbaterea în acest domeniu. Pentru a caricatura această linie de gândire cineva poate spune: „Dacă inamicul meu, rivalul meu politic spune un lucru, eu trebuie să spun ceva diametral opus”. Aceasta pare să se aplique în câteva cazuri.

Poate formarea părerilor astăzi este influențată și de tradițiile științei economice maghiare contemporane. Mulți dintre consilierii Partidului Socialist și ai Liber-Democraților, adică experții actualei coaliții guvernamentale, provin din rândul foștilor economiști reformiști. Ei erau furioși, pe bună dreptate, pe încercările deșarte ale regimului Kádár de a revigora economia. Monetarismul a fost

atunci descoperirea ideologică majoră pentru ei, a căror teorie macroeconomică era strâns legată de reducerea radicală a rolului statului și accentul pus pe avantajele pieței, adică un număr de idei care au venit ca o revoluție pentru reformatorii ce luptau împotriva socialismului biocratic. Aparent, mulți dintre acești economiști nu au fost capabili să părăsească părerile pe care le-au dobândit în primii lor ani de activitate profesională, astfel că acestea au devenit idei preconcepute, iar sfaturile lor au acum un efect distorsionant asupra deciziilor de politică economică.

Și alți factori pot juca un rol în această evoluție ciudată în opinile politice și profesionale, dar oricare ar fi motivul, aceasta este realitatea.

Prin scrierea și publicarea acestui studiu, trebuie să mă aştept că argumentele mele vor fi folosite de către unele persoane cu care nu sunt de acord în probleme politice importante. Ideile mele pot fi utilizate pentru a discredită elemente ale anunțatei politici guvernamentale, pe care le găsesc corecte. De asemenea, este posibil ca aceia care sunt de acord cu ideile mele despre creșterea economică să se conecteze la ideile naționaliste, xenofobe ce au drept scop îndepărțarea influxului de capital străin, chiar dacă aceste idei sunt foarte diferite de ale mele.

Și trebuie să anticipatez că o dată ce ideile mele au pătruns în arena politică, ele vor împărtăși soarta celor exprimate în dezbatările pasionate de aici. Am încercat să formulez afirmațiile mele cu acuratețe, dar trebuie să iau în considerație posibilitatea ca aceia care nu sunt de acord cu mine vor scoate cuvintele din context, așa cum au făcut-o în dezbatările anterioare. Cuvintele mele de critică sau sugestiile pot fi folosite în sens contrar semnificațiilor originale, astfel încât să se facă mai ușoară respingerea lor.

Evaluând aceste pericole, am decis să public lucrarea luptând cu unele îndoieri și îngrijorări. În cele din urmă cred că un cercetător nu poate să-și reprime ideile datorită considerentelor luptei politice de zi cu zi. Indiferent cine vorbește în favoarea sau împotriva mea, trebuie să ader în calitate de cercetător la criteriul convingerilor mele al adevărului afirmațiilor și al utilității propunerilor mele. Deoarece sunt atât de convins, le public.

## *Addenda: Privind înapoi 20 de luni mai târziu*

Pe 12 martie 1995, opt luni după ce a apărut acest studiu, a fost anunțat de către guvernul maghiar și Banca Națională a Ungariei un program de ajustare și stabilizare. Cum eu scriu aceste rânduri în aprilie 1996, implementarea programului se desfășoară de mai mult de 12 luni<sup>6</sup>. Simt că trebuie să adaug cel puțin o notă care să explice cititorilor cum văd validitatea acestui studiu *astăzi*.

Înainte de toate se poate stabili că ideile fundamentale ale acestui studiu apar în program. Problema referitoare la cât de multă influență a avut scrierea mea în elaborarea programului poate să rămână deschisă. În cele ce urmează, rezum foarte pe scurt locurile unde există întrepătrunderi ale ideilor. Menționez patru probleme asupra cărora existau dezbateri înainte de 12 martie 1995 și în care, în cele din urmă, programul a îmbrățișat poziția pe care am susținut-o (în cele mai multe cazuri nu singur, ci împreună cu alții). De asemenea, menționez cât de mult evenimentele au confirmat propunerile mele din acea perioadă.

1. Cel mai important mesaj al studiului meu este că obiectivul stimulării creșterii economice nu trebuie să fie subordonat obiectivului stabilizării pe termen scurt<sup>7</sup>. Nu este permis ca în eșalonarea în timp sau în punerea de accente, să se dea prioritate unuia, sau să se negligeze celălalt. Aceasta contrastează cu vederile celor care propun o politică unilaterală a restricției și comprimării. Lajos Bokros, noul ministru de Finanțe, din momentul anunțării programului, a îmbrățișat ideia de „creștere economică și echilibru”, iar aceasta a rămas linia de conduită a politiciei economice chiar și după demisia sa.

Studiul meu pune în gardă împotriva comprimării producției, atrăgând atenția asupra pericolelor unui nou val de recesiune. El a recomandat o schimbare în absorția P.I.B., pe seama consumului și în favoarea exporturilor și a investițiilor, iar în ceea ce privește oferta, pe seama importurilor și în favoarea producției interne. Toate acestea trebuiau făcute în aşa fel încât producția să nu scadă și, dacă era posibil, să se mențină stimulentele activității de investiții.

Această recomandare a fost reflectată nu numai în program, ci și în practica din timpul primelor 12 luni de stabilizare. Experiența ungară se detașează în istoria variată a programelor de stabilizare, deoarece corecția drastică s-a efectuat fără vreo scădere a producției până acum. Proporțiile macroeconomice s-au modificat tocmai în direcția pe care studiul a recomandat-o.

2. A existat o dezbatere asupra modelelor de stabilizare. Studiul meu, chiar de la începutul liniei sale de argumentare, îmbrățișează ideia nepopulară că politica salarială constituie una dintre cheile ajustării și că reducerea consumului era inevitabilă. Se atrăgea atenția, în particular, asupra faptului că există un câștig economic în devalorizarea monedei naționale numai dacă salariile nominale nu sunt integral compensate pentru creșterea prețurilor determinată de devalorizare.

Așa s-a și întâmplat. Productivitatea muncii a crescut în timp ce salariile reale s-au diminuat. „Problema salariilor va fi examenul de maturitate al societății ungare în perioada care urmează” – scriam atunci. Drastica scădere a salariilor reale a pretins mari sacrificii din partea salariaților maghiari, iar acest sacrificiu dureros a fost, fără îndoială, una din principalele surse ale succesului obținut ulterior în stabilizare.

3. Dezbaterea a continuat ulterior asupra metodelor de redresare a deficitului bugetar. Aici studiul meu a preluat din nou apărarea deschisă a unei idei nepopulare: reforma serviciilor sociale este de neevitat, inclusiv o reducere a unor prestații universale. Una dintre ideile conduceatoare ale reformei era principiul nevoii.

Aceste idei au devenit unul dintre punctele cardinale ale programului de stabilizare. Este prea devreme pentru a vorbi de schimbări radicale în această privință. Oricum, tabuul prestațiilor sociale a fost rupt, iar acum este posibil să se pună în discuție meritele sale.

4. Când a venit vorba de balanță de plăți am atras atenția asupra complexității situației, de la neajunsurile politiciei ratei de schimb prin intermediul problemei speciale a importurilor, până la aspectele fugii capitalurilor. Programul a afișat inventivitate și prudență circumspectă în modul în care au fost folosite o mare varie-

tate de mijloace pentru a produce o corecție rapidă a balanței comerciale și a contului curent. O îmbunătățire apreciabilă a avut loc în primele 12 luni și se poate spera că aceasta va continua.

Există în studiul meu un mesaj important în care văd problemele prin prisma zilei de astăzi. M-am exprimat împotriva sentimentului catastrofei iminente, care a speriat opinia publică timp de câteva luni. Am spus că problemele erau grave, dar țara nu se afla în pragul colapsului. Iată de ce nu împing în prim-planul propunerilor mele măsurile ale căror scop direct au fost să prevină o pierdere bruscă a credibilității și o acută criză a datoriei externe.

Criticile mele din acea perioadă au fost deja comentate, în scris și în discuții personale, cum că, într-un articol dintr-un cotidian de mare circulație aș fi acordat sprijinul meu celor care încercau să impulsioneze o cōnducere politică ezitantă, să acționeze pentru a restabili echilibrul economic. Istoria, însă, nu poate fi interpretată într-un mod diferit de felul cum a fost în realitate. Nu poate fi confirmat sau negat faptul că dacă eu aș fi făcut aceasta, ar fi ajutat la scurtarea lungii perioade de ezitare. Astfel că din dorința unei dovezi nu pot nici să resping aceste critici, dar nici nu pot să le aprobat cu adevărat.

Încă mai consider că stârnirea „pănicii” și a unui sentiment al catastrofei iminente, atunci în vara lui 1994, nu ar fi fost justificate. Pentru că aceste incitări acționează ca o profeție care se realizează de la sine. Cu cât mai mult vom spune că suntem în pragul unei crize, cu atât mai mult vom pierde încrederea investitorilor, deopotrivă autohtoni sau străini, iar o fugă a capitalurilor de mai mari dimensiuni va începe și se va accelera. Ar fi o acțiune dubioasă să se încerce să se convingă liderii politici să evite o criză în aceleași pagini publice în care este necesar să se insuflă un sentiment de siguranță.

Am publicat studiul meu în vara lui 1994. Privind înapoi, după doi ani, constat că aceasta se întâmpla cu câteva luni înainte de criza mexicană. A existat destul timp pentru o acțiune prudentă, energetică, deliberată. Ceea ce a lipsit atunci nu a fost nota dramatică a avertizării opiniei publice, ci curajul politic și voința de a lua măsuri nepopulare.

Din nefericire, eram în mijlocul unei perioade când lunile, săptămânilor și chiar zilele pierdute contau, iar amânarea dureroaselor măsuri de „strângere a curelei” creșteau pericolele în mod constant. Credibilitatea finanțieră a țării s-a deteriorat în ritm accelerat în a doua jumătate a lui 1994 și la începutul anului 1995. Când criza mexicană a izbucnit la începutul lui 1995, au început să existe temeri asupra unei crize a datoriei externe. Chiar și apoi ezitarea a continuat pentru câteva luni până când, în cele din urmă, guvernul a fost forțat de tot mai frecventele semnale de alarmă să introducă drasticul program de stabilizare din martie, ca o măsură preventivă pentru a evita criza.

Ceea ce istoricii și economiștii teoreticieni care studiază crizele și programele de stabilizare au remarcat în ocazii similare, s-a dovedit încă o dată a fi adevărat: de regulă, politicienii sunt capabili să ia măsuri neplăcute, nepopulare numai când sunt puși în situații catastrofale! Cu această ocazie Ungaria s-a comportat mai bine decât alte țări, pentru că măsurile de evitare a crizei au fost luate în ultimul minut, dar *o dată*, înainte de a se produce catastrofa.

### Note

<sup>1</sup>Acest studiu a fost publicat în cotidianul maghiar „Népszabadság”, într-o formă abreviată, datorită lipsei de spațiu. Deoarece a fost scris pentru un cotidian, el nu conține mulțumiri și referințe, descrierea detaliată a surselor sau suportul statistic amănuntit pentru observațiile mele.

<sup>2</sup>*Notă nouă:* După primele alegeri libere, multipartite din 1990, Ungaria a fost guvernată de o coalie de partide de orientare creștin-democrată, condusă de primul ministru József Antall și apoi, după moartea sa de Péter Boross. La alegerile din 1994 fostele partide de guvernământ au fost înfrânte și s-a format o nouă coalie. Principala componentă era Partidul Socialist Maghiar, care a rezultat din aripa reformistă a Partidului Comunist – care a condus țara timp de decenii. Nucleul dur al componentei secundare al Coaliției – Alianța Democraților Liberi – era format din fosta mișcare dizidentă anti-comunistă.

Noua coalie se afla de circa două luni la putere când a fost publicat

studiu. El încunoștiință opinia publică despre politica economică a noului cabinet. Editorialului care introducea studiul i-a fost dat titlul „Critica guvernului, de către Kornai”.

<sup>3</sup>Notă nouă: Când un program destinat ajustării și stabilizării a început în sfârșit să fie implementat în martie 1995, guvernul a fost într-adevăr forțat să aplique măsuri administrative pentru a opri creșterea salariilor nominale. Mai precis s-a procedat astfel în domeniul aflat sub controlul său direct, înghețându-se salariile plătite în sectorul bugetar și de către companiile cu capital majoritar de stat. Salariile din sectorul privat au urmat, mai mult sau mai puțin, politica salarială dusă în sectorul public, fără intervenția guvernului.

<sup>4</sup>Notă nouă: În perioada când acest studiu a fost publicat, eu eram convins că devalorizarea deja efectuată ar fi urmată de încă o devalorizare semnificativă. Am informat administrația finanțiară despre opinia mea, dar m-am abținut să o fac publică, de teamă că ar putea contribui la anticipații crescânde de devalorizare, care au efecte dăunătoare.

<sup>5</sup>Notă nouă: Îmi pare rău să o spun că aici studiul meu a preluat limbajul ungar incorrect în care politica restrictiv compresivă este etichetată ca fiind „monetaristă”. De fapt, formulările acestei teorii și implicațiile ei social-politice nu includ în mod necesar prescrierea unei politici monetare și fiscale restrictiv compresive. În termenii istoriei gândirii economice, prin urmare, nu există nici o justificare de a alătura atributul „monetarist” acestei politici.

<sup>6</sup>Principalele date asupra implementării programului de stabilizare apar în Tabelul 1 din Kornai (1996b).

<sup>7</sup>Kornai (1995) articolel l-am scris după ce programul de stabilizare a fost anunțat; în el mă întorc la problema poziției mele asupra priorităților politicii economice din perioada când scriam acest studiu și a măsurii în care aceasta s-a modificat ulterior.

## Referințe

Central Statistical Office (1994), *Magyar statisztikai évkönyv 1993* (Anuarul statistic al Ungariei 1993). Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

Ehrlich, Éva (1984), *Japan A Case of Catching up*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

**Kopint-Datorg** (1994), *Ipari konjuktúrateszt eredmények*, (Rezultatele testelor pentru activitatea industrială), Trimestrul IV, Budapest.

**Kornai, J.** (1995), *The Dilemmas of Hungarian Economic Policy: An Analysis of the Stabilization Programme in Struggle and Hope*, Cheltenham: Edward Elgar, 1997.

**Kornai, J.** (1996a), *Paying the Bill for Goulash Communism; Hungarian Development and the Micro the Macro Stabilization in a Political Economy Perspective*, în *Struggle and Hope*, Cheltenham: Edward Elgar, 1997.

**Kornai, J.** (1996b), *Adjustment without Recession. A Case Study of Hungarian Stabilization*, în *Struggle and Hope*, Cheltenham: Edward Elgar, 1997.

**Tóth, Gy.** (1994), *A jóléti rendszer az átmenet időszakában*, (Sistemul prestațiilor sociale în perioada de tranziție), „Közgazdasági Szemle”, 49 (3), p.313–340.

**Tabelul 1**

Locuri de muncă vacante și şomaj, 1990–1994

Anul, luna	Număr de locuri de muncă vacante	Număr şomeri înregistrați	Rata şomajului %
1990			
Martie	34 048	33 682	0,7
Iunie	37 859	43 506	0,9
Septembrie	26 969	56 113	1,2
Decembrie	16 815	79 521	1,7
1991			
Martie	13 583	144 840	3,0
Iunie	14 860	185 554	3,9
Septembrie	15 351	292 756	6,1
Decembrie	11 529	406 124	8,5
1992			
Martie	15 124	477 987	8,9
Iunie	25 346	546 676	10,1

Septembrie	25 634	616 782	11,4
Decembrie	24 097	663 027	12,3
1993			
Martie	26 471	693 983	13,3
Iunie	30 771	657 331	12,6
Septembrie	35 784	669 761	12,9
Decembrie	28 089	632 050	12,1
1994			
Martie	33 341	610 994	12,2
Iunie	38 141	549 882	11,0
August	39 500	550 800	11,0

Sursa: Rapoarte ale Centrului Național de Muncă al Ungariei, 1990-1994

**Tabelul 2**

Ratele nominale și reale ale dobânzilor (proccente)

Anul, luna	Ratele nominale ale dobânzii	Inflația	Ratele reale ale dobânzii
1991, Ianuarie	23,3	34,1	-8,7
Februarie	23,3	33,2	-8,0
Martie	24,5	34,3	-7,9
Aprilie	25,7	35,4	-7,7
Mai	23,6	36,9	-10,9
Iunie	23,2	38,6	-12,5
Iulie	23,2	38,2	-12,2
August	23,5	34,2	-8,7
Septembrie	26,2	34,0	-6,2
Octombrie	25,7	33,9	-6,5
Noiembrie	26,0	32,8	-5,3
Decembrie	25,9	32,2	-5,0
1992, Ianuarie	24,8	28,2	-2,7
Februarie	26,1	25,8	0,2
Martie	22,5	24,7	-1,8
Aprile	23,8	23,3	0,4
Mai	21,1	22,6	-1,2
Iunie	20,7	20,6	0,1
Iulie	17,8	20,1	2,0

August	14,3	20,7	-5,5
Septembrie	13,4	21,7	-7,3
Octombrie	13,1	23,4	-9,1
Noiembrie	13,7	22,7	-7,9
Decembrie	11,5	21,6	-9,1
1993, Ianuarie	12,4	25,9	-12,0
Februarie	12,6	24,7	-10,7
Martie	11,4	23,4	-10,8
Aprilie	10,3	22,8	-11,3
Mai	12,1	21,3	-8,2
Iunie	12,4	20,9	-7,6
Iulie	12,1	21,3	-8,2
August	12,8	22,3	-8,4
Septembrie	13,3	23,0	-8,6
Octombrie	14,1	22,0	-7,0
Noiembrie	16,0	21,0	-4,3
Decembrie	16,0	21,1	-4,3
1994, Ianuarie	17,1	17,0	0,1
Februarie	15,3	16,6	-1,1
Martie	17,0	16,8	0,2

*Surse:* Havi Jelentések (Rapoarte lunare), Banca Națională a Ungariei;

*Notă:* Ce-a de a doua coloană arată indicele prețurilor simultan cu rata dobânzii nominale. Aceasta reflectă presupunerea că persoanele care economisesc așteaptă ca inflația care s-a manifestat anterior să continuie, atunci când iau decizia de a economisi.

### Tabelul 3

Creșterea P.I.B., 1977–1992 – o comparație internațională

Tara	P.I.B. din 1992 ca proporție a P.I.B din 1977 (%)	Ritm mediu anual de creștere (%)
<b>Tări asiatice</b>		
Corea de Sud	354,3	8,8
Thailanda	283,5	8,3
Malaysia	283,9	7,2
Japonia	190,4	4,7

**Tări europene**

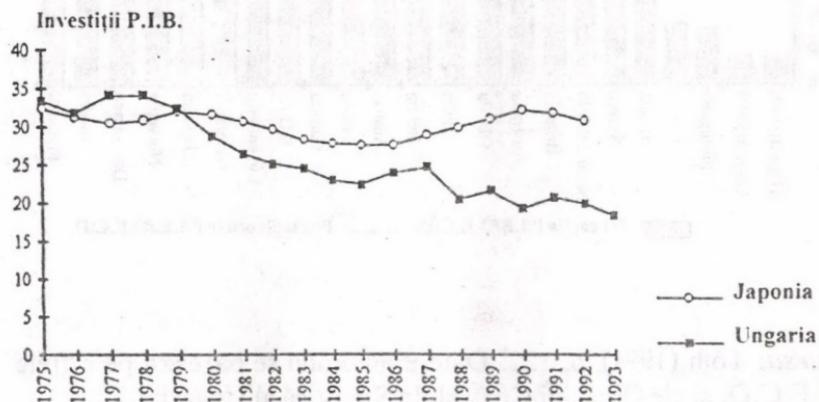
Turcia	178,8	4,6
Portugalia	163,8	3,3
Grecia	139,6	2,2

*Surse:* World Tables, World Bank și International Financial Statistics, IMF.

*Notă:* Datele pentru Thailanda și Turcia au fost disponibile doar până în 1990.

**Figura 1**

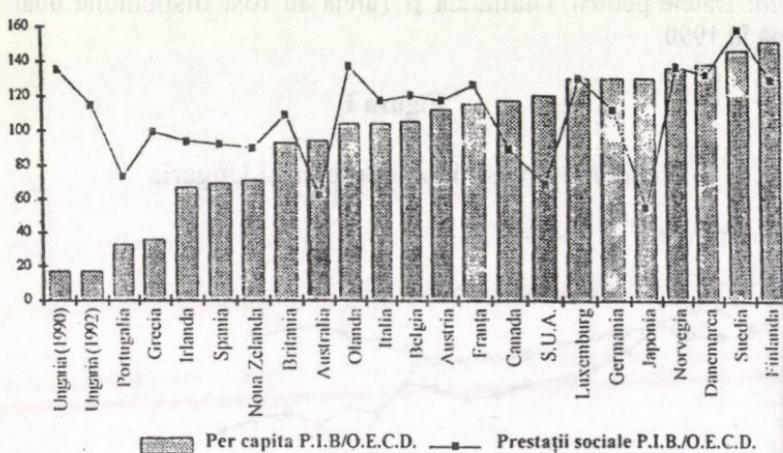
Ponderea investițiilor în Japonia și Ungaria



*Surse:* International Financial Statistics, I.M.F. ediții ale Magyar statisztikai évkönyv (Anuarul statistic al Ungariei), Magyar statisztikai zsebkönyv (Breviarul statistic al Ungariei), și Magyarország nemzeti számlái (Conturile Naționale ale Ungariei) ale Oficiului Central de Statistică și rapoartele anuale ale Băncii Naționale ale Ungariei.

**Figura 2**

P.I.B. per capita și proporția din P.I.B. cheltuită pentru prestații sociale în țările O.E.C.D. și în Ungaria, ca o proporție a mediei O.E.C.D. (1990).

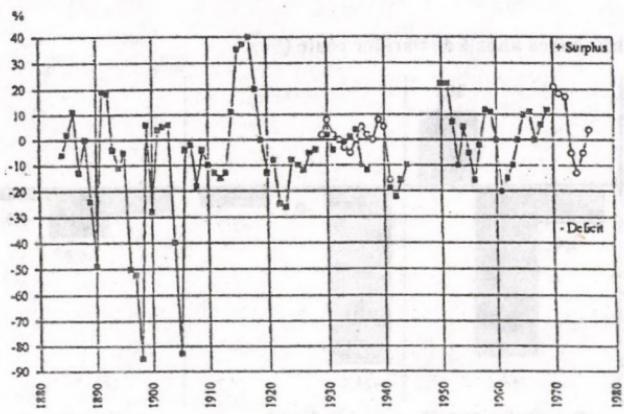


*Sursa:* Tóth (1994), p. 322. Datele autorului se bazează pe cifrele O.E.C.D. și ale Oficiului Central de Statistică al Ungariei.

*Notă:* Calculele sunt bazate pe cifrele pentru anul 1990, cu excepția primei coloane, unde se dău cifrele din 1992, doar pentru Ungaria. Creșterea înălțimii barelor reflectă dezvoltarea economică, Ungaria fiind cea mai puțin dezvoltată țară de pe grafic. În proporția cheltuielilor pentru prestații sociale, oricum este depășită substanțial doar de Suedia, în timp ce Norvegia și Olanda se află la aproximativ același nivel. Comparația între prima și a doua coloană arată cum s-a mărit decalajul între 1990 și 1992.

**Figura 3**

Tendința surplusului sau deficitului contului curent al Japoniei ca un procentaj al exportului, 1885-1976.

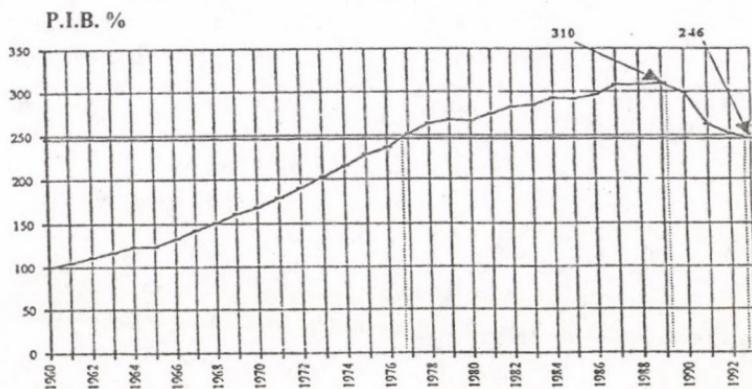


Sursa: Ehrlich, (1984), p. 188.

Notă: o = Diferență ce apare din utilizarea unor baze diferite de calcul.

**Figura 4**

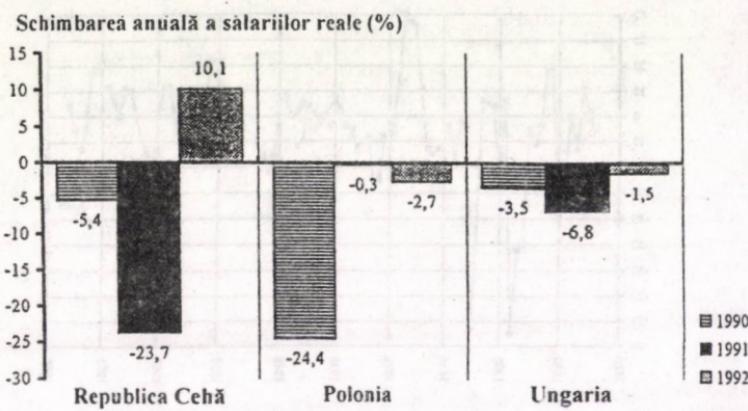
Indicele volumului P.I.B. în Ungaria (1960=100).



Sursa: Oficiul Central de Statistică (1994), p. 2.

**Figura 5**

**Salariile reale în trei țări post-socialiste.**



*Sursa:* Tabelul nr. 6 din Kornai (1996<sup>a</sup>).

*Notă nouă:* Această figură a fost revizuită în cursul tipăririi cărții.

## DILEMELE POLITICII ECONOMICE MAGHIARE: O ANALIZĂ A PROGRAMULUI DE STABILIZARE<sup>1</sup>

### 1. Introducere

Aș dori, în acest studiu, să prezint problemele curente ale politiciei economice ale Ungariei într-o perspectivă economică mai largă. Punctul de plecare este pachetul de măsuri de stabilizare anunțat pe 12 martie 1995, care constă din trei elemente principale:

1. A existat o devalorizare radicală imediată a forintului, iar o tendință ulterioară de devalorizare constantă a fost anunțată anticipat până la sfârșitul anului. De asemenea, o suprataxă de import (o taxă vamală suplimentară) a fost introdusă.

2. A fost preconizată o scădere substanțială a cheltuielilor bugetare. Aceasta se extinde la numeroase capitive din buget, inclusiv la câteva articole ale cheltuielilor pentru prestații sociale. Astfel deficitul bugetar se va reduce într-o măsură considerabilă în 1995 și încă și mai mult în 1996.

3. Guvernul dorește să frâneze creșterea câștigurilor salariale nominale. Drept urmare au fost impuse limite stricte pentru veniturile personale plătite în sectorul finanțat de la buget și pentru creșterea salariilor în întreprinderile cu capital majoritar de stat. Programul presupune că această conduită a sectorului de stat va frâna creșterea salariilor și în sectorul privat.

Când eu scriu (iunie 1995) au trecut trei luni de la anunțarea programului, iar intențiile guvernului au devenit evidente, inițial printr-o succesiune de măsuri pe care le-a adoptat și apoi prin treccerea la aprobarea de către majoritatea parlamentară a Legii Stabilizării. În această privință programul de stabilizare din 12 martie a reunit factorii vieții economice din Ungaria care exercită o puternică influență asupra cursului viitor al evenimentelor. Dar

aceasta nu înseamnă că programul va determina de acum înainte traectoria economiei. O problemă demnă de luat în considerare se referă la gradul în care măsurile guvernului și legislația stabilizării vor fi implementate și consecvența cu care se va realiza acest lucru. O altă problemă este ce alți factori, în afara deciziilor de stabilizare, vor exercita un efect asupra economiei. Ce se întâmplă în economia Ungariei nu depinde doar de guvern și parlament. De asemenea, depinde de aparatul de stat, de organizațiile care reprezintă diferite grupuri de interes, patronii și salariații și nu în ultimul rând, de lumea din afară, guverne, organizații internaționale, bănci și companii străine, care vor reacționa într-un fel la măsurile din 12 martie. Viitoarea traectorie a evoluției economice este întesată de conexiuni, iar actorii din economie vor trebui să aleagă între alternative. Legat de fiecare alegere există dileme și eu aş dori să examinez mai îndeaproape câteva dintre acestea.

Studiul abordează în principal probleme macroeconomice. Desigur că există multe dileme care apar la nivel microeconomic, precum și numeroase alte probleme ce derivă din transformarea instituțiilor și a relațiilor de proprietate. Ele nu fac obiectul acestei expuneri.

În condițiile transformării postsocialiste, în Ungaria rămân de rezolvat trei probleme grave și apăsațoare: (I) asigurarea, sau cel puțin îmbunătățirea echilibrului extern; (II) asigurarea sau cel puțin îmbunătățirea echilibrului finanțiar intern; (III) să se decidă cum să se prevină scăderea producției în sectorul real și cum să se promoveze relansarea producției și creșterea durabilă a economiei. Una dintre dilemele fundamentale este stabilirea importanței relative a acestor trei probleme în relație unele cu altele; totdeauna, fiecare dintre probleme generează o succesiune de dileme ale alegerii. Studiul tratează fiecare problemă în parte. În final, se abordează dileme de alt tip – legăturile dintre stabilitatea economică și cea politică, precum și dintre politică, în general, și politica economică.

## 2. Echilibrul extern

Împărtășesc opinia că în prezent și în viitorul imediat problemelor echilibrului extern – balanța comercială, balanța contului curent și datoria externă – trebuie să li se acorde cea mai mare atenție în abordarea politicii economice pe termen scurt.

Aș dori, aici, să fac o scurtă digresiune, întrebându-mă dacă afirmația pe care tocmai am făcut-o nu reprezintă inconsecvență și abandonarea principiilor pe care le-am publicat anterior<sup>2</sup>. După părerea mea nu se întâmplă acest lucru. O distincție trebuie să fie făcută între obiectivele *finale* ale eforturilor economice – obiectivele permanente, *fundamentale*, valorile generale care servesc drept bază pentru poziția adoptată – și obiectivele *temporare* și ţințele operative. Cu cât mai mult sunt implicate primele obiective, poziția mea este nemodificată în această privință, și aş putea spune că „filosofia mea economică” este neschimbată. Eu sunt convins că primul obiectiv al politicii economice este asigurarea creșterii economice durabile. Numai aceasta poate determina o creștere sistematică a bunăstării materiale generale. Creșterea economică durabilă este o cerință pentru modernizarea economiei și a condițiilor de viață și pentru întărirea competitivității producției naționale. Ea oferă condiții cu mult mai favorabile pentru tipul de schimbări structurale care pot preveni reproducerea unor grave dezechilibre și face serviciul datoriei externe mai ușor de suportat. Este o altă problemă să se decidă ce ar trebui făcut în prezent pentru a se promova acest obiectiv general nemodificat și ce importanță relativă ar trebui să fie acordată obiectivelor temporare. După părerea mea aceasta este necesar să se adapteze circumstanțelor. Ceea ce putea fi (iar în opinia mea trebuia) făcut, să spunem, acum doi ani și jumătate sau trei ani, nu mai poate fi realizat acum în modul în care l-am recomandat în perioada respectivă. Aceasta se datorează parțial faptului că vechiul guvern a fost neglijent cu unele sarcini timp de câțiva ani, iar noul guvern ales în 1994 a fost neglijent cu unele obiective în ultimele nouă luni. Un șofer de taxi poate decide asupra destinației, dar nu poate decide o dată pentru totdeauna dacă preferă acceleratorul în locul frânei sau virajul la stânga în locul

virajului la dreapta. Întrebarea dacă să se accelereze sau să se frâneze ori să se vireze la stânga sau la dreapta trebuie să depindă de condițiile de trafic, semafoare etc.

Să ne întoarcem la echilibrul extern. De ce gândeam, chiar și în august 1994, că aceasta era o problemă cel mult egală ca importanță cu celelalte și de ce cred că este prima problemă în prezent? Când erau disponibile doar cifrele pentru un singur an calendaristic care să sugereze situația nefavorabilă în această privință, exista posibilitatea de a lua în considerație determinarea importanței sarcinilor într-un mod diferit. Dar, o dată ce rezultatele slabe au fost raportate și pentru al doilea an calendaristic, pare imposibil să se evite de a interveni în primul rând în acest domeniu și a o face în mod foarte radical.

Principalele cifre care apar în Tabelul 1 arată că exporturile au avut o creștere puternică în 1994, după un recul brusc în 1993. Din păcate, creșterea importurilor s-a început foarte puțin, astfel încât balanța comercială, atât în 1993, cât și în 1994 a fost puternic deficitară. Aceasta este principalul motiv pentru care deficitul contului curent în doi ani consecutivi a atins, iar apoi a depășit 9% din P.I.B. (Tabelul 2). Această cifră este nefavorabilă aproape într-o măsură fără precedent și înseamnă că țara a intrat într-o zonă periculoasă. A fost în primul rând acest semnal, împreună cu amânarea devalorizării și a altor măsuri corective care au determinat deteriorarea credibilității Ungariei în ochii finanței internaționale. Dacă până la urmă Ungaria și-a îndeplinit toate obligațiile financiare în integralitatea lor, potențialii creditori văd acest lucru drept o probă a unei bunăvoiințe și nu a unei solvabilități reale. Dacă o țară cheltuieste peste posibilități pe o perioadă îndelungată, potențialii creditori încep să se îngrijoreze dacă nu cumva debitorul, în ciuda bunelor sale intenții, devine pur și simplu incapabil să plătească.

Aceasta ne conduce la prima dilemă. Fiecare afirmație care se poate face despre poziția Ungariei în legătură cu plata datoriei externe este provizorie și limitată. Din fericire, până acum nu s-a produs o catastrofă pentru a arăta în mod convingător că echilibrul extern este, astăzi, problema de primă importanță. Aceia mai puțin

legăți de ea, pot argumenta că performanțele în domeniul exportului s-au îmbunătățit, iar Ungaria dispune de rezerve apreciabile de valută forte. Astfel că ei se întreabă încă dacă nu ar fi mai eficient să se permită ca povara datoriei externe să rămână la nivelul actual sau chiar să se deterioreze în continuare, sprijinindu-se astfel stimularea producției prin atragerea într-o mai mare măsură de resurse externe.

Acest argument nu poate fi respins în mod direct cu fapte din experiența Ungariei. Nimeni nu poate spune cu precizie cât de departe putem merge cu practica anterioară în gestionarea balanței de plată. Va trebui să se țină seama, atunci când se rezolvă dilema, că lumea financiară internațională a fost întotdeauna martora unor evenimente neașteptate, imprevizibile. De exemplu, poate există o retragere bruscă, istică, dintr-o țară sau alta, o pierdere de încredere fulgerătoare, o fugă cuprinsă de panică a capitalului sau un atac speculativ asupra monedei naționale. Efectul distructiv al unui asemenea lanț de evenimente reiese din criza datoriei externe din America-Latină.<sup>3</sup> Deodată, canalele de creditare sunt blocate iar investițiile străine sunt stopate, astfel încât rezervele se epuizează rapid, iar țara devine incapabilă să-și onoreze platile. Aceasta dă o imagine proastă a țării și o aruncă ulterior într-o criză a platilor. Apare o scădere de proporții a importurilor, care trage în jos producția și exporturile. Recesiunea poate atinge 10-15% din P.I.B. și poate dura un an sau doi, ceea ce determină creșterea rapidă a șomajului.

Prima sarcină a pachetului de stabilizare este să se evite o răs- turnare de acest fel. Deși va trece ceva timp înainte ca semnalele certe să apară, se poate spune că șansele de evitare a crizei datoriei externe s-au îmbunătățit substanțial<sup>4</sup>. Să recapitulăm măsurile care vor încerca să îmbunătățească sensibil echilibrul extern al Ungariei.

1. Devalorizarea radicală și anunțarea prealabilă a viitoarei evoluții a devalorizării nominale va stimula pe exportatorii ungari și va frâna importurile.

2. Expertii autohtoni și străini dezbat intens avantajele și neajunsurile diferitelor regimuri ale cursului de schimb. Regimul ales actualmente de autoritățile financiare ale Ungariei – *crawling peg-*

ul preanunțat – are anumite avantaje: înainte de toate el face ca intențiile elaboratorilor politicii monetare să fie clare. El incumbă o obligație precedentă de a menține cursul real de schimb în cadrul unei benzi prestabile. Astfel se încearcă să se descurajeze speculațiile și să se împiedice importurile suplimentare generate de anticipațiile privind devalorizarea. În această măsură, dacă este aplicat cu succes, el va contribui la îmbunătățirea balanței comerciale și a contului curent. Dar un asemenea regim al cursului de schimb atrage totodată după sine pericole și riscuri. Se leagă mâinile autorităților monetare, reducând marja lor de manevră. De asemenea, crește dependența de evenimente în bună măsură independente de autoritațile monetare, în special dacă rata inflației este în concordanță cu tendința cursului de schimb anunțată anterior. (Voi reveni ulterior la aceasta).

3. O scădere a importurilor este încurajată nu numai de modificarea cursului de schimb, ci și de suprataxele vamale la importuri, precum și de alte câteva măsuri. Astfel, se îmbunătățește simultan poziția competitivă a produselor ungare în comparație cu produsele din import. Să notez aici că întrebarea ce factori determină o creștere substanțială a intensității importurilor în fiecare domeniu al absorbției interne nu a fost încă suficient analizată. Ajustarea cursului de schimb și suprataxele vamale nu vor fi probabil suficiente prin ele însese să oprească și parțial să inverseze această tendință.

4. Prin restricționarea cererii interne, pachetul de stabilizare stimulează producătorii să adopte un comportament orientat spre export. Aproape că sunt obligați să facă astfel.

5. Frânarea creșterii salariilor (și a impozitelor aferente) va îmbunătăți competitivitatea produselor ungare pe piața internă în raport cu importurile și pe piețele externe în raport cu țările concurente.

6. Posibilitățile de convertibilitate au crescut în sfera corporativă. Schimbarea încurajează întreprinderile, mai puternic decât înainte, să-și mențină fondurile bănești în Ungaria și nu să se simtă tot timpul stimulate să cheltuiască forinții, deoarece aceștia oricând pot fi ușor convertiți în valute străine. Astfel, deținătorii de

fonduri bănești sunt mai puțin tentați să schimbe forinții în valută străină și să-i depună în străinătate.

7. Acum este mai ușor pentru bănci și firme să contracteze împrumuturi externe în mod independent și direct. Această descentralizare va îmbunătăți compoziția datoriei externe a Ungariei și va ușura problemele guvernului și ale băncii centrale.

8. Exporturile primesc stimulente și asistență sub numeroase forme. De exemplu, au fost înființate instituții financiare specializate în acordarea de credite pentru comerț exterior.

Experiența internațională arată că devalorizările și alte măsuri care afectează comerțul exterior își exercită în mod normal influența numai după un decalaj de câteva luni. Se poate spera că pachetul de măsuri din 12 martie 1995 va fi benefic pentru echilibrul extern în a doua jumătate a anului. Dacă s-ar dovedi că schimbarea nu este destul de puternică, nu ar trebui să existe nici o ezitare, după părerea mea, de a se lua măsuri în continuare. Va trece un an sau doi până când tipul de schimbări structurale profunde în producția, investițiile, consumul și comerțul exterior din Ungaria, care poate îmbunătăți permanent balanța comercială și cea de plăți, va fi complet. Din partea mea, nu aş prezenta niveluri critice macroeconomice, dincolo de care situația echilibrului extern al țării poate fi apreciată ca fiind liniștită. Mai degrabă ar trebui elaborate criterii calitative.

Criza datoriei externe trebuie ocolită cu grijă și să nu fie evitată în ultimul moment. Încrederea totală în credibilitatea țării trebuie să fie restaurată. Rating-ul de țară împreună cu evaluarea perspectivelor de afaceri pentru investiții în Ungaria și a risurilor împrumuturilor acordate acestei țări, trebuie să fie stabilite la un nivel care să nu fie mai scăzut față de cel atins în cei mai buni ani ai ultimului deceniu.

### 3. Echilibrul finanțier intern

Prețul care va trebui să fie plătit pentru îmbunătățirea echilibrului extern va fi o deteriorare a altor variabile macroeconomice,

extrem de importante. Devalorizarea și suprataxa la importuri va ridica nivelul prețurilor. Este încă prea devreme pentru a măsura efectul, dar este de așteptat că importuri mai scumpe vor crește costurile și astfel vor genera presiuni asupra prețurilor. Prima problemă care apare aici este de a evalua importanța relativă a sarcinilor. Este o probabilă îmbunătățire a echilibrului extern mai valoroasă decât povara pe care o creștere probabilă a nivelului prețurilor o va reprezenta pentru economie? După părerea mea, răspunsul trebuie să fie afirmativ, deoarece în acest fel se evită o catastrofă, în timp ce rata inflației, chiar dacă înregistrează unele creșteri, este încă departe de hiperinflația catastrofică. Este încă afirmativ, chiar dacă este clar că o accelerare a ratei inflației va genera pierderi pentru foarte mulți cetățeni și va lovi cel mai dur în cei mai puțini capabili să se apere singuri. Desigur, evaluarea depinde și de cât de mare va fi reacția inflaționistă și mai ales dacă *acceleratia adică mărirea ratei inflației*, va continua sau nu. Continuarea ei ar fi o problemă serioasă. O imagine a evoluției inflației este prezentată în Tabelul 3. Ar fi de dorit ca rata inflației să se reducă după impulsul inițial generat de devalorizare.

În actualele condiții din Ungaria, măsura admisibilă a inflației este limitată de obligațiile asumate de guvern și Banca Centrală referitoare la cursul de schimb. Autoritatele financiare au anunțat anticipat cum va evolua cursul de schimb al forintului până la 31 decembrie 1995. Această politică a cursului de schimb își va atinge obiectivele doar în cazul când cumpărătorii și vânzătorii de pe piața monetară din Ungaria, care este îndeajuns de deschisă și liberă, acceptă nu doar verbal termenii cursului de schimb care apar în tranzacții. Fără să intrăm în detalii tehnice, aş dori să subliniez implicațiile asupra inflației. Tendența plănuită a cursului de schimb se bazează pe o prognoză a creșterii decalajului dintre inflația din Ungaria și inflația aferentă monedelor străine cărora le revine rolul principal în comerțul exterior al Ungariei. Conform calculelor Ministerului de Finanțe și Băncii Naționale a Ungariei, cursul de schimb preanunțat permite următoarea limită a inflației măsurată în termenii indicelui prețurilor de consum: nivelul prețurilor de consum de la sfârșitul anului poate depăși pe cel din

perioada similară a anului precedent cu maximum 28-29 %. Această cifră reprezintă o cerință normativă și nu o prognoză. Este o limită superioară care nu trebuie să fie depășită pentru a se putea menține cursul de schimb preanunțat.

Dacă inflația în Ungaria se va dovedi mai ridicată decât această inflație implicită, va avea loc o apreciere în termeni reali ai forințului. Banca Națională a Ungariei ar trebui să ofere mai mulți dolari sau mărci pentru forinți decât valorează aceștia în mod real. Când pe piața valutară se simte o apreciere reală, se va anticipa, mai devreme sau mai tâziu, o devalorizare cu mult mai mare decât cea anunțată anterior. Astfel anticipațiile despre devalorizare ar reînvia, exact ceea ce se presupunea că se va evita prin anunțarea prealabilă a tendinței cursului de schimb. Unul dintre aspectele cheie ale politicii economice din Ungaria este să nu se permită ca inflația să depășească limita admisibilă<sup>5</sup>. (Dacă inflația ar fi mai mică decât limita superioară stabilită prin cursul de schimb aceasta ar avea, desigur, un efect favorabil). Menținerea inflației în cadrul limitelor proiectate depinde în principal de doi factori: salariile și deficitul bugetar.

### 3.1. Salarii

Ungaria a cunoscut timp de mulți ani o inflație inertială în care anticipațiile privind creșterile de prețuri au alimentat creșterile de salarii, iar creșterile salariilor și ale altor factori ai costului de producție (sau anticipațiile unor asemenea creșteri) au indus creșterea prețurilor. Întrebarea este dacă sporirea prețurilor se va reflecta integral sau doar într-o anumită măsură asupra nivelului salariilor. Devalorizarea are succes atunci când o asemenea reflectare este împiedicată cel puțin pentru o vreme<sup>6,7</sup>. Pentru aceasta, în mod normal, este necesar să existe un acord formal între guvern, pe de o parte și organizațiile patronale și cele ale salariaților, pe de altă parte. Nici un asemenea acord nu a fost realizat în Ungaria. Poate fi îndeplinită această cerință fără un acord formal? Poate fi el forțat prin reducerea cererii interne, teama de șomaj și recunoașterea dificultăților situației economice? Răspunsul pare să difere

de la sector la sector. Presiunea salarială este cu mult mai scăzută acolo unde firma este strâns legată de piață, adică se află în sfera concurențială producând bunuri comercializabile. Presiunea salarială este oricum mai mare în ramurile în care nu există rivali și unde creșterea salariilor nu este nevoie să fie confirmată de piață, ci doar cerută de la guvern. Între cazurile care pot fi citate aici sunt ramurile monopoliste sau evasimonopoliste aflate de regulă în proprietatea statului, cum ar fi căile ferate și producerea electricității.

Dacă salariile încep să crească, devalorizarea devine aproape neficientă, iar această țară, precum altele, ar putea fi prinsă într-o spirală distructivă, absurdă, un cerc vicios al devalorizării, urmată de un nou val inflaționist și de o nouă devalorizare.

Toți patronii și salariații, precum și asociațiile întreprinzătorilor și liderii sindicali trebuie să răspundă în mod conștient la alegerile referitoare la politica salarială. Comportamentul responsabil depinde de existența unor informații clare asupra politicii macroeconomice, inclusiv asupra relației dintre politica în domeniul cursului de schimb și politica salarială. Cei implicați pot spera pe bună dreptate că vor primi clarificări nu numai asupra relațiilor macroeconomice în general, ci și că aceste relații le vor fi comunicate într-o formă numerică, transparentă.

### 3.2 Bugetul

În mod normal, un deficit bugetar alimentează inflația. Sunt însă și excepții de la regulă – combinații de condiții interne și externe care permit ca un deficit bugetar de durată să coexiste cu o rată scăzută a inflației<sup>8</sup>. Ungaria nu constituie una dintre excepții. Există o corelație puternică între deficitul bugetar și inflație.

O asemenea legătură apare când deficitul bugetar este acoperit direct de banca centrală sub forma creditelor. În mod obișnuit, aceasta este denumită finanțarea deficitului prin „tipărire de bani”. Legislația din Ungaria stabilește o limită superioară pentru această formă de finanțare, deși într-o anumită măsură ea poate fi interpretată în mod flexibil, deoarece limita poate fi temporar ridicată prin

adoptarea unei legislații speciale. Oricare ar fi situația, efectul de alimentare a inflației se poate manifesta până la o limită stabilită.

Deficitul poate fi finanțat și dacă statul ia credite nu de la Banca Centrală, ci prin emiterea de titluri de valoare guvernamentale și vinderea lor investitorilor din țară și strainătate<sup>9</sup>. Aceasta a devenit tot mai mult principala sursă de finanțare a deficitului în ultimii ani (Tabelul 4 prezintă mărimea deficitului bugetar și sursele pentru finanțarea acestuia)<sup>10</sup>. Metoda diferă de tipărirea de bani, deoarece oferta de monedă nu crește în mod direct (sau mai precis baza monetară care este principala forță în determinarea expansiunii sau comprimării ofertei de bani), dar are și alte câteva efecte care pot contribui în mod indirect la menținerea sau chiar la accelerarea inflației. Să ignorăm aici împrumuturile externe, care au fost menționate anterior. Datoria publică internă a crescut într-o măsură amenințătoare în ultimii ani, ceea ce ar merita prin ea însăși o atenție specială (Tabelul 4). Dacă bugetul emană o cerere foarte mare pe piața internă a creditului, prețul creditului este foarte ridicat. Rata înaltă a dobânzii nominale va fi apoi încorporată în anticipațiile inflaționiste, menținând o inflație ridicată (sau chiar accelerând-o în cazul unui deficit în creștere).

Alt cerc vicios a fost creat. Rata înaltă a dobânzii mărește povara dobânzii în datoria publică, ce tinde să formeze o proporție în creștere a deficitului bugetar. Deficitul bugetar în creștere, pe de altă parte, încurajează contractarea de noi împrumuturi și determină dobânzi și mai mari pentru a satisface cererea majorată. Aceasta ridică din nou rata dobânzii cu efectul reciproc asupra deficitului, etc.

Nu este nimic alarmant în faptul că o țară are o datorie publică însemnată. Acest lucru este obișnuit nu numai la niveluri mai scăzute sau medii de dezvoltare, ci și în multe economii de piață mature. Ceea ce trebuie evitat este ritmul de creștere accelerat al datoriei statului – o spirală a datoriei. Aceasta va rezulta dacă datoria publică se mărește mai rapid decât P.I.B.-ul, pentru o lungă perioadă de timp, astfel că sporirea raportului dintre datoria publică și P.I.B. se accelerează. În acest caz este evident că veniturile din impozite nu vor mai putea mai devreme sau mai târziu, să acopere, costurile legate de funcționarea puterii judecătoarești, a

menținerii ordinii publice și a apărării, a cheltuielilor pentru prestații sociale, deoarece toate resursele vor fi îndreptate spre finanțarea plății datoriei și dobânzilor, iar dincolo de un anumit punct, ele nu vor mai fi suficiente nici măcar pentru aceasta. Ungaria nu a atins acest stadiu, dar câteva simulări au arătat că dacă tendința de dinainte de 12 martie 1995 ar fi continuat, țara ar fi intrat într-o asemenea spirală a datoriei în viitorul previzibil și s-ar fi îndreptat spre ruina financiară<sup>11</sup>.

Nu ne putem resemna cu cercul vicios al deficitului bugetar, ratelor înalte a dobânzii și creșterii datoriei statului. Dar încetinirea procesului și în cele din urmă oprirea lui, va necesita o întreagă serie de măsuri. Cererea de credite din partea bugetului nu este singurul factor care afectează rata dobânzii. Influențe majore exercitată politica de dobânzi a băncii centrale și a băncilor comerciale, eficiența sectorului bancar, reformele instituționale destinate să încurajeze economisirile personale (cum ar fi dezvoltarea pe bază voluntară a unui sistem de pensii și a fondurilor de ocrotire a sanătății), precum și alți factori.

Nu voi intra în aceste probleme acum. Ceea ce se poate spune în orice caz, este că reducerea marelui deficit bugetar este o condiție necesară pentru diminuarea presiunii cererii pe piața creditului. Aceasta va implica multiple schimbări în ambele părți ale bugetului.

În partea de cheltuieli, pachetul de măsuri din 12 martie 1995 poate fi considerat *un pas inițial* convingător. Astfel, a fost curajul guvernului și al majorității parlamentare să întreprindă acest pas, în ciuda unor tipuri multiple de opozиție. A existat nevoie pentru radicalismul și vigoarea măsurilor inițiale, să se arate că guvernul și majoritatea parlamentară au pus capăt ezitării și amânařii unor sarcini grele, asumându-și obligația de a acționa. A existat de asemenea curajul de a ataca tabuuri, precum cheltuielile pentru prestații sociale. Aceasta a marcat un moment de cotitură în istoria politiciei economice din Ungaria<sup>12</sup>.

Din păcate, atunci când s-au ales măsurile primului pachet, nu a fost pusă următoarea întrebare: cum să se atingă economisirile necesare cu sacrificii minime și în consecință, cu cea mai mică rezistență din partea opiniei publice. Programul de stabilizare a fost

prezentat într-un mod care nu a reușit să explice suficient de clar și convingător care erau motivele și rezultatele probabile. În momentul când pachetul de măsuri a fost anunțat, guvernul nu avea un program de reformă pentru transformarea economică și socială, care privea parcurgerea unui drum lung, iar până atunci s-au întreprins doar primii pași pentru a elabora și iniția o largă dezbatere. Astfel, măsurile din 12 martie 1995 s-au concentrat doar asupra motivelor de preocupare imediată. Ele nu au fost integrate într-un program de reformă, pe termen lung mai cuprinzător și mai profund.

Să sperăm că partea din programul de stabilizare care se referă la buget este doar începutul reformei întregului sistem al finanțelor publice. Deși în acest stadiu al discuției, am ridicat doar problema cheltuielilor guvernului în relație cu inflația și deficitul bugetar, apare o dilemă mai profundă: cât de mare ar trebui să fie rolul statului în economie și societate? Înainte de pachetul de măsuri din 12 martie 1995 Ungaria aloca pentru cheltuieli bugetare cea mai ridicată proporție din P.I.B. în comparație cu orice altă țară din zona postsocialistă (Tabelul 5). Să lăsăm oamenii să hotărască pentru ei însiși dacă aproba menținerea acestui „rol de creditor”. Deși nu mă număr printre cei care împărtășesc idei liberale extreme, căutând să reducă rolul statului la minimum, eu consider că rolul pe care îl joacă statul astăzi (și mai ales ieri) este puternic supradimensionat. Este nevoie de o administrație mai puțin centralizată și mai eficientă.

După părerea mea nevoia pentru un stat mai restrâns, mai ieftin, dar mai eficient care poate fi susținut cu mai puține impozite, ar fi ideia călăuzitoare pentru reforma finanțelor publice. O componentă a reformei este revizuirea sistemului de prestații sociale. Nu aş recomanda o completă retragere a statului. Așa cum am mai subliniat în lucrări anterioare, cu certitudine, eu nu subscriu la ideia demolării statului bunăstării. Dezvoltarea statului bunăstării este una dintre marile realizări ale civilizației moderne care trebuie să fie păstrată; dar ar fi bine să i se reducă sfera de cuprindere și să se adauge alte mecanisme de furnizare a prestațiilor sociale<sup>13</sup>. Eu împărtășesc opinia că rolul participării centralizate a statului în sfera prestațiilor sociale, finanțate printr-o

impozitare obligatorie, ar trebui să fie redus la proporții mai modeste și să nu i se pună capăt. Redistribuirea de către stat a veniturilor pentru prestații sociale necesită susținerea într-o mai mare măsură prin intermediul asigurărilor non-profit și al instituțiilor de prestații sociale bazate pe contribuția voluntară a patronilor și salariaților. Pentru aceia care sunt pregătiți să plătească, ar putea exista servicii mai cuprinzătoare și mai atent monitorizate, precum și scheme de asigurare disponibile pe o bază comercială. Nu este aici locul de a aborda reforma sistemului de prestații sociale în detaliu. Am vrut doar să punctez aspectul macroeconomic deoarece această mare și dificilă problemă de politică socială are o puternică legătură cu chestiunea surmontării deficitului bugetar<sup>14</sup>.

Părțile din pachetul de stabilizare referitoare la finanțele publice, inclusiv cheltuielile pentru prestații sociale, par să fie în mod special susceptibile pentru criticele exprimate anterior despre pachetul de măsuri în integralitatea sa, respectiv că regulile nu au fost încorporate într-un plan cuprinzător de reformă. Ar fi fost bine să se fi pregătit mult mai minuțios măsurile ulterioare, prin acordarea unei atenții deosebite opiniei experților și organizațiilor reprezentative în domenii specifice și prin alegerea mult mai prudentă a articolelor bugetare în reducerea cheltuielilor. Fiecare scădere a cheltuielilor face să apară o întreagă succesiune de dileme specifice: vor fi luate multe decizii dure pentru a determina cine vor fi perdanții și învingătorii direcți. Când regulile sunt stabilite și se decide un program pentru introducerea lor, nu este destul să se dorească reducerea deficitului. Atenția principală trebuie să se acorde obținerii celei mai bune îmbinări a modificărilor în cadrul reformei de ansamblu a sectorului de prestații sociale. Reducerea obligațiilor statului, scăderea impozitelor și a contribuțiilor obligatorii pentru finanțarea acestora ca și înființarea de noi organizații bazate pe plăți voluntare, ar trebui să aibă loc concomitent, completându-se unele pe altele într-un mod coordonat. Trebuie să existe cea mai mare grijă pentru a minimiza sacrificiul ce însoțește procesul și să se asigure că acesta din urmă are loc cu cât mai mult tact și cât mai uman posibil. Cetățenii trebuie să simtă că pe termen lung, chiar dacă aria prestațiilor sociale garan-

tate de stat se va restrânge, povara impozitelor va fi și ea mai mică, astfel încât autonomia individului și a familiei crește și o proporție mai ridicată a venitului este la dispoziția lor și nu a statului. Trebuie să se explică cu multă răbdare, compasiune și înțelegere că reforma sistemului de prestații sociale va fi în interesul pe termen lung al întregii societăți ungare. În mod regretabil însă aceste cerințe nu au fost îndeplinite atunci când primul grup de măsuri pentru modificarea sistemului de prestații sociale a fost elaborat și anunțat. Omisiunea a contribuit la ampla opoziție pe care aceste măsuri au generat-o.

În cealaltă parte a bugetului, veniturile din impozite trebuie să crească. Dezvoltarea sistemului fiscal a fost unul dintre punctele cele mai slabe în transformarea postsocialistă a Ungariei. În lupta dintre evaționiștii fisicali și agenții fisicali, primii s-au dovedit mult mai abili și cu mai multe resurse. La orice schimbare efectuată de către autoritățile fiscale, noi portițe de scăpare s-au deschis și noi trucuri au fost găsite de intenția cetățenilor de a evita plata impozitelor. Secțiunile programului de stabilizare care se referă la impozitare conțin prea multă improvizare și „zăngănit de arme” și prea multe promisiuni goale. Creșterea poverii impozitelor generează perdanții, la fel ca și retragerea unor prestații și ajutoare sociale. Nimici nu contestă, în teorie, principiul împărțirii echitabile a poverii fiscale. Confruntările încep atunci când trebuie să se hotărască în mod concret cine va plăti mai multe impozite sau va plăti impozite pe elemente de venit sau de avere, care până atunci nu au fost impozitate. Eu aş recomanda, înainte de toate, extinderea bazei de impozitare. Sfera scutirilor și concesiilor fiscale trebuie să fie redusă, iar impozitele colectate de la aceia care intenționează să evite plata lor<sup>15</sup>. Astfel, va fi posibil pe de o parte să se reducă deficitul, iar pe de altă parte, să se diminueze ratele de impozitare. Aici, până la urmă, poate să apară un cerc „benefic” sau „virtuos”. Dacă moralitatea impozitării se îmbunătățește iar baza de impozitare se lărgește, ratele de impozitare pot fi diminuate. Pentru că, înainte de toate, ratele înalte de impozitare, aproape insuportabile, au împins oamenii să se susțină de la plata impozitelor și să se furăzeze în economia gri. Astfel, reducerea impozitelor va lărgi baza de impozitare.

Întrebarea pusă deseori este ce diviziune a muncii ar trebui să existe între politica fiscală și politica monetară în tratamentul inflației. Unii spun că politica monetară ar trebui să fie cu mult mai restrictivă pentru a fi siguri că inflația este menținută la niveluri joase, chiar și cu un deficit neschimbăt. După părerea mea, acest procedeu este mult prea costisitor și prea brutal. O reducere draconică în oferita agregată de monedă cu ajutorul uneia din principalele metode – o creștere radicală a ratelor primare ale dobânzii stabilite de Banca Centrală – ar avea efecte dăunătoare asupra producției și investițiilor. Ea ar apăsa nu numai asupra întreprinderilor neviabile, neficiente, producătoare de pierderi, ci și asupra celor mai viabile, eficiente, profitabile. După părerea mea, poziția de a nu efectua decât un control, ci de a restricționa în mod dramatic oferta de credite, ar trebui să fie tratată ca un semnal de alarmă în cazul în care brusc inflația ar crește dezordonat sau un proces de acest tip amenință să iasă de sub control.

Aceasta conduce la următorul subiect, perspectivele producției în economia reală.

#### **4. Recesiune sau relansare și creștere economică durabilă**

În ultimii ani au existat largi dezbateri în Ungaria și în străinătate asupra cauzelor recesiunii care a apărut în cursul tranzitiei postsocialiste și a condițiilor cerute pentru relansarea pe termen scurt și creșterea economică durabilă<sup>16</sup>. În iarna 1992-1993 am crezut că venise timpul pentru relansare. Era prea devreme. Guvernul din acea perioadă s-a limitat la măsuri populiste care urmau să stimuleze economia, determinând spre exemplu expansiunea creditelor și cererea internă agregată în general, nereușind să implementeze măsurile necesare, dar nepopulare. De exemplu, nu s-a putut realiza devalorizarea monedei naționale pe care mulți economisti (inclusiv eu însuși) o recomandau, și a continuat în fapt o politică de apreciere reală a forintului. Aceasta a fost printre factorii care au generat apariția unor fenomene bivalente în economie, în 1994. Deși factorii care susțineau procesul de relan-

sare și-au întărit influența și a existat o creștere economică reală pentru prima dată în decursul multor ani, aşa cum am menționat anterior, tensiunile determinate de dezechilibrele din economie s-au intensificat.

Dezbaterea asupra problemei comprimării sau expansiunii în economia reală continuă. Două păreri extreme pot fi observate. Una vede necesitatea pentru o comprimare drastică a producției drept singura cale de frânare a foamei de importuri și de asigurare a echilibrului balanței comerciale și a contului curent. Aderenții săi consideră comprimarea producției ca nefiind un efect secundar negativ, de neevitat al unei terapii combinate, ci terapia însăși. Părerea diametral opusă este că nivelul deficitului bugetar actual (sau chiar mai ridicat) trebuie să fie acceptat, împreună cu deteriorarea soldului contului curent, pentru a se accelera, în loc să se sugrume, relansarea producției.

Programul de stabilizare din 12 martie 1995, sau cel puțin prevederile cantitative publicate, evită ambele extremități. El nu conține măsuri imediate pentru a promova în mod direct o expansiune a producției. Dimpotrivă, pentru moment acest program se mulțumește, datorită tensiunilor financiare și din comerțul exterior, cu obiective de producție mult mai modeste decât ar fi putut fi asumată dacă politica macroeconomică din ultimii doi sau trei ani ar fi fost mai echilibrată. El țintește să nu scadă P.I.B.-ul sau dacă este posibil, o continuare a creșterii economice din anul trecut de 1-2 %. La acest nivel al producției se preconizează *o restructurare* în utilizarea producției prin creșterea ponderii exportului și a investițiilor și scăderea ponderii consumului, în special a consumului colectiv finanțat de la buget. Cu cât mai mult este implicată origină absorbției interne totale, cu atât va exista o creștere a ponderii produselor și serviciilor autohtone și o scădere a ponderii importurilor<sup>17</sup> (A se vedea Tabelul 6). Viteza și profunzimea restructurării depind de câțiva factori, iar între ei se numără și măsurile prezentate în acest studiu. Experiența va arăta cât de repede va putea să aibă loc restructurarea. Nu doresc să ascund faptul că am multe îngrijorări și incertitudini despre această problemă. Dacă măsurile nu își vor atinge ținta, nu se va determina oare o

scădere excesivă, bruscă în cererea agregată? Nu va fi aceasta însoțită de o comprimare a producției mai mare decât s-a anticipat? Dacă aceasta se întâmplă, nu se va determina o scădere a veniturilor din impozite care va submina obiectivul inițial al reducerii deficitului bugetar?

Alt motiv de serioase îngrijorări legate de comprimarea producției este conflictul între gândirea pe termen scurt și cea pe termen lung. Ungaria trebuie să navigheze astăzi în condiții extrem de dificile. Așa cum a rezultat deja din studiu, țara trebuie să fie condusă printre câteva Scylle și Charybde deodată. Pericolul este că responsabilității cu conducerea economiei vor fi aproape integral absorbiți de problemele pe termen scurt. Aceasta este o practică ce nu mai poate fi acceptată, fie doar și pentru motivul că amânarea constantă a obiectivelor pe termen lung a condus la actuala acumulare de dificultăți. Există o varietate de sarcini care trebuie să fie îndeplinite *acum*, astfel încât să poată contribui la o creștere economică durabilă după o lungă perioadă de gestație. Este important să se evaleze fiecare sarcină economică urgentă astăzi, nu numai din punctul de vedere pompieristic al evitării catastrofei, ci și în termenii unor reforme mai profunde orientate spre transformarea sistematică și creșterii economice durabile, astfel încât deciziile să fie luate după *compararea* dilemelor pe termen scurt și a celor pe termen lung.

Iată câteva exemple:

1. Veniturile bugetare curente constituie un factor major în adoptarea decizilor de privatizare, dar nu poate fi singurul criteriu. Nu mai puțin importante sunt obligațiile pe care un potențial nou proprietar și le va asuma de a crește capitalul, de a realiza proiecte de investiții și de a aduce noi tehnologii;

2. În dezvoltarea sectorului finanțier, este bine să se aibă în vedere modul în care băncile pot contribui la rezolvarea problemelor existente cu privire la echilibrul intern și extern. Dar nu este mai puțin important să se stabilească instituțiile ce acordă credite pe termen lung și expansiunea creditului disponibil referitor la investiții pentru producție și construcția de locuințe. Aceasta se leagă de determinarea condițiilor cerute pentru ca depozitele pe

termen lung, să fie larg răspândite, constituindu-se astfel o rețea de fonduri voluntare de pensii și ocrotirea sănătății și dezvoltând activități de investiții mai energice, inițiate de aceste fonduri și companii private de asigurări;

3. În timp ce atenția trebuie să fie îndreptată spre reducerea cheltuielilor statului, ar fi bine să se crească proporția în cadrul respectivelor cheltuieli a sumelor destinate pentru investiții;

4. Oricât de dure ar fi măsurile cerute pentru reducerea deficitului bugetar, lecția celor mai moderne teorii ale creșterii economice nu trebuie uitată. Printre cei mai importanți factori care determină creșterea economică se numără: cercetarea științifică pentru sprijinirea producției, îmbunătățirea calificării forței de muncă și modernizarea cunoștințelor profesionale. Oricum, dezvoltarea acestor factori necesită o finanțare constantă și ea nu trebuie să fie restricționată, nici chiar temporar.

Pe lângă aceasta, accentul pus pe considerațiile pe termen lung poate ajuta la câștigarea sprijinului politic pentru programul de stabilizare. Deși radicalismul acestor măsuri și viteza de implementare derivă în principal din nevoiea de a evita dificultățile pe termen scurt și traume și mai mari în viitor, acest argument rămâne incapabil de a convinge milioane de oameni să accepte mari sacrificii care ar cauza durere și suferință pentru o perioadă de timp. Ceea ce i-ar face să dorească să accepte o astfel de stare, ar fi speranța într-un viitor mai bun. Dar până acum, orice prezentare convingătoare a unui asemenea viitor a fost aproape integral absentă dintre argumentele programului de stabilizare<sup>18</sup>. Aceasta conduce la ultima arie problematică acoperită de studiu: relația dintre economie și politică.

## 5. Stabilitatea economică și politică.

Până acum secțiunile studiului au abordat conflictele dintre diferențele cerințe economice. Ele au analizat alternativele de un anumit tip, în care cu cât încă un criteriu economic este satisfăcut,

cu atât mai mare trebuie să fie concesia făcută în raport cu altul. Oricum, există un conflict și mai grav care privește diferențele cerințe ale stabilității economice și politice.

O dată ce sistemul politic democratic dintr-o țară s-a consolidat, iar în economie a început să se desfășoare un proces de creștere economică durabilă, devine posibil să se depășească acest conflict, astfel încât stabilitatea economică și politică să se consolideze reciproc. Conflictul dintre cele două cerințe este foarte adesea întâlnit în lumea transformării post-socialiste. Atunci când economia stagnează sau chiar se comprimă, iar societatea suferă convulsii, conflictul se poate ascuți în mod periculos.

Am menționat deja faptul că elementele pachetului de stabilizare din 12 martie 1995 nu au fost suficient de bine selecționate, fie din punct de vedere politic, fie din punct de vedere economic. Programul a fost prezentat cu stângăcie, uneori într-un mod insensibil, ofensator și nici motivele și nici posibilele efecte nu au fost suficient explicate societății. Dar chiar dacă programul ar fi fost elaborat mai minuțios și prezentat într-o manieră mult mai convingătoare, aceasta nu ar fi schimbat cu nimic faptul că a cauzat pierderi palpabile la foarte mulți oameni, prin reducerea standardului de viață și subminându-le sentimentul de siguranță.

Astfel că puternica opoziție nu este surprinzătoare. Aici eu nu mă refer numai la protestele opoziției parlamentare care reprezintă manifestări normale într-o democrație parlamentară ci și la vigozoasele proteste extraparlamentare de diferite tipuri. Aproape fiecare pătură și grup de interese din societate a protestat împotriva programului sau cel puțin l-a criticat aspru. Cele câteva săptămâni care au urmat după anunțarea pachetului de măsuri ne-au oferit prilejul să cunoaștem aproape fiecare formă a protestelor de masă, de la condamnări publice la televiziune și în presă scrisă, până la demonstrații de stradă și petiții la parlament și de la amenințările cu greva, la prima grevă veritabilă. Un articol din presă apartinând dreptei radicale extraparlamentare îndemna populația să recurgă la nesupunere civică și să se abțină de la plata impozitelor. Si acesta a fost doar începutul, deoarece implementarea programului ar trebui încă să aibă un efect considerabil. Astfel că problema care se

ridică este dacă pachetul de măsuri de stabilizare este realizabil nu din punct de vedere economic, ci politic.

Se va dovedi capabil actualul guvern de coaliție socialist-liber-democrat din Ungaria să ducă până la capăt un program strict a cărui aplicare este încă la început? și va fi el capabil să facă astfel încât să se păstreze intacte realizările democrației parlamentare, aşa cum s-au obligat în mod expres partidele aflate la putere?

O curioasă inversare de roluri a avut loc în Ungaria. Pentru a simplifica întrucâtva, Partidul Socialist, care a câștigat alegerile prin accentuarea sensibilității sale sociale, implementează acum un program „thatcherist”. În același timp politicienii reprezentând forțe politice care se autodescriu ca fiind de centru-dreapta, au adus argumente de natură social-democrată în favoarea unui stat al bunăstării extins și a cererilor salariale ale lucrătorilor. Pentru cât timp vor putea ambele părți să mențină această inversare a rolurilor?

Nu pot să fac o prognoză și nu doresc aceasta. În schimb, în concordanță cu titlul studiului, eu relev dilema.

Societatea ungă în prima fază a implementării programului de stabilizare, oferă un exemplu aproape clasic al cazului cunoscut în teoria jocurilor drept „dilema prizonierilor”, la care în teorie există două soluții.

Una este soluția noncooperantă. În modelul teoretic, fiecare prizonier dorește să-și impună propriile sale interese, iar aceasta are un efect autodistructiv. Dacă fiecare strat sau grup de interese din societate vrea să scape de plata obligațiilor și își menține sau chiar îmbunătășește poziția financiară pe seama altor pături și grupuri de interese, atunci societatea în ansamblul ei o va duce tot mai rău. Echilibrul nu poate fi restabilit, iar producția nu poate crește. Reputația țării va scădea în continuare. Nici creditorii și nici investitorii (fie străini sau unguri) nu vor crede că această țară, paralizată de proteste de masă și greve, este un loc bun pentru plasarea capitalurilor lor. Instabilitatea politică duce în continuare la destabilizarea economiei. Cu cât mai înverșunat și mai eficace luptă fiecare grup pentru realizarea propriilor interese pe seama altor grupuri, cu atât mai distructive vor fi consecințele combinate ale luptei.

Teoria jocurilor (și bunul simț de zi cu zi care se ridică deasupra intereselor de grup) indică în mod clar o soluție cooperantă, alternativă. În dilema prizonierilor, prizonierii trebuie să fie de acord unii cu alții. Fiecare trebuie să facă o concesie. Nici unul nu realizează ceea ce este cel mai bine din punctul său de vedere, dar împreună se obține o situație mai bună decât în cazul unui comportament necooperant. Toți cetățenii unguri sunt prizonierii situației prezентate. Este fiecare grup, profesie, ramură și regiune afectată capabilă să cedeze ceva, să facă un sacrificiu, să se resemneze cu pierderea sau reducerea anumitor privilegii și ajutoare, și nu doar să aștepte ca alții să proceze astfel? Suntem destul de maturi pentru a alege o soluție cooperantă? Aceasta este o dilemă la care toate partidele, mișcările, organizațiile și indivizii din societate trebuie să răspundă pentru ei însiși, aşa cum le dictează propria lor conștiință.

[Publicat în limba maghiară în „Közgazdasági Szemle” vol. 7-8/1995 și în limba engleză în *Struggle and Hope* sub titlul *The Dilemmas of Hungarian Economic Policy: An Analysis of the Stabilization Programme*].

### Note

<sup>1</sup> Studiul a fost pregătit ca parte a unui program de cercetare al Fundației Naționale de Cercetare Științifică (O.T.K.A.) intitulat: „Interacțiunea dintre politică și economie în perioada transformării post-socialiste” și cu sprijinul Collegium-ului Budapest. Am elaborat o primă versiune sub forma unei prelegeri la Universitatea din Budapest și la o manifestare a Fundației Friedrich Ebert, unde comentariile făcute au fost foarte instructive pentru mine. Printre cei cu care m-am consultat pe parcursul cercetării au fost: László Akar, Zsolt Ámon, Rudolf Andorka, Francis Bator, Michael Bruno, Richard Cooper, Zsuzsa Dániel, Tibor Erdős, Endre Gács, Stanley Fischer, Eszter Hamza, György Kopits, Álmos Kovács; Judit Nemény, Robert Solow, György Surányi, Márton Tardos și László Urbán, carora le mulțumesc pentru comentariile lor valoroase.

<sup>2</sup> Am abordat aspectele curente ale politicii economice din Ungaria la nivel macro în câteva studii recente (Kornai 1992, 1993 și 1995). Aici eu compar poziția mea actuală cu aceste lucrări anterioare.

<sup>3</sup> Asupra crizei datoriei externe latino-americane, a se vedea Larrain și Selowsky (1991), Sachs (1989), Sunkel (1993) și Williamson (1990).

<sup>4</sup> *Notă nouă:* Datorită programului de stabilizare, tendințele periculose anterioare nu au mai continuat; deficitul contului curent a scăzut substanțial. Creșterea rapidă a exporturilor s-a menținut, în timp ce creșterea importurilor s-a încetinit. A se vedea Tabelul 1 în Kornai (1996b).

<sup>5</sup> *Notă nouă:* Această condiție a fost îndeplinită. Deși inflația a crescut substanțial, ea nu a depășit limita prestabilită. A se vedea Tabelul 1 în Kornai (1996b).

<sup>6</sup> Acesta a fost unul dintre motivele succesului programului de stabilizare din Israel în anul 1984. A se vedea în acest sens: Bruno (1993), Fischer (1987) și Razin și Sadka (1993).

<sup>7</sup> *Notă nouă:* Stabilizarea din Ungaria a îndeplinit acest obiectiv din punct de vedere macroeconomic; creșterea salariilor nominale a rămas cu mult în urma creșterii prețurilor. Aceasta înseamnă că salariile reale au scăzut substanțial. (A se vedea Tabelul 1 în Kornai 1996b). Proporțiile macroeconomice puternic distorsionate au putut fi rectificate numai cu grele sacrificii din partea salariaților.

<sup>8</sup> Aceasta este situația în Statele Unite ale Americii, de exemplu, înainte de toate, deoarece deținătorii interni și externi de monedă au dorit totdeauna să investească sumele economiste în titlurile de valoare americane acoperite în aur. Datoria statului a ajuns să fie de proporții și reprezintă o mare problemă, chiar și acolo, iar problema reducerii deficitului bugetar a revenit în prim-planul vieții politice.

<sup>9</sup> Din punct de vedere macroeconomic, o procedură perfect echivalentă este atunci când un împrumut este contractat direct de către Banca Centrală de la un creditor străin și acordat pe plan intern drept un credit pentru buget.

<sup>10</sup> Lucrările de pionierat în legătură cu prelucrarea, clasificarea și analiza retrospectivă a datelor referitoare la datoria publică a Ungariei a fost facută de Borbely și Neményi (1994) și (1995).

<sup>11</sup> Cu mult înainte de actualul program de stabilizare, legături teoretice și simulări numerice ale acestor procese au fost abordate de Oblath și Valentinyi (1993). Calcule mai recente pot fi găsite în World Bank (1995a).

<sup>12</sup> A se vedea Kornai (1996b).

<sup>13</sup> Această idee este subliniată și de economisti suedezii care critică dimensiunile excesive ale *statului* de prestații sociale în țara în care este întruchipat statul bunăstării. Ei propun reformarea sistemului printr-o considerabilă reducere a cheltuielilor statului pentru prestații sociale, împreună cu alte măsuri pentru a-l completa dar nu pentru a-l elimina fără milă. A se vedea Lindbeck et al. (1994).

<sup>14</sup> Asupra reformei sectorului prestațiilor sociale, a se vedea Kornai (1996c) și (1996d).

<sup>15</sup> Este larg răspândită ideia că plata impozitelor și a contribuțiilor obligatorii este refuzată în principal de către economia neagră. Aș prefera să mențin termenul „neagră” pentru cei care pot fi denumiți criminali veritabili în sens legal și moral și care desigur nu plătesc nici un impozit nicăieri în lume. Marea problemă din timpul tranzitiei o constituie segmentele gri și alburii de cetăteni fundamental onești, care ar dori să trăiască în mod legal, dar care își sustrag unele venituri de la impozitare, sau au înțelegeri tacite cu alții care procedează astfel. Ar depăși obiectul acestui studiu să se investigeze transformarea acestei pături (pe care o suspectez că acoperă majoritatea societății) în contribuabili care se supun în mod consecvent legilor. Oricum, aș dori să notez că acest lucru nu se poate face exclusiv prin metode polițienești.

<sup>16</sup> Pentru dezbaterea din Ungaria a se vedea Balassa (1994), Békesi (1995), Csaba (1995), Erdős (1994), Kopits (1994) și Köves (1995a). Dintre contribuțiile străine aş putea menționa următoarele: Berg (1994), Calvo și Coricelli (1993), Holzmann, Gács și Winckler (1995), Kolodko (1993) și Saunders (1995).

<sup>17</sup> Cerința unei rapide *restructurări* în cadrul obiectivului de creștere economică stabilit la un nivel mai scăzut, a fost una dintre ideile ce reies din articolul pe care l-am publicat în vara anului 1994 (a se vedea Kornai, 1995). Pe cât pot eu să judec programul din 12 martie 1995 este în această privință foarte apropiat de propunerea pe care am făcut-o atunci. O altă idee din articol și-a găsit, de asemenea loc în rațiunea de a fi a programului: necesitatea simultaneității mișcărilor pentru îmbunătățirea echilibrului și măsurile pentru a susține creșterea economică. Mai multe amănunte vor fi furnizate ulterior.

<sup>18</sup> Primul ministru a anunțat în mod public în luna mai 1995 că prima schiță a programului de reformă al guvernului pe remen mediu și lung a fost pregătită.

Acest lucru a rămas însă necunoscut chiar și pentru profesia specializată a economistilor, fără să mai vorbim de marele public. A fost o gravă omisiune să se amâne acest obiectiv pentru o perioadă îndelungată.

Ar fi fost cu mult mai favorabil decă țara ar fi putut să ia la cunoștință simultan despre programele pe termen scurt, mediu și lung și ar fi apărut la lumină că acestea erau integrate.

### Referințe

**Balassa, Á.** (1994), *Van-e válaság, és ha igen miféle?* (Există o criză și dacă este aşa, de ce tip?), „Népszabadság”, 29 octombrie, p. 17 și 21;

**Berg, A.** (1994), *Supply and Demand Factors in the Output Decline in East and Central Europe*, „Empirica”, 21(1), p. 3-36;

**Békési, L.** (1995), *Mást választhatunk, de jobbat aligha*, (Putem alege și altceva dar puțin probabil ceva mai bun), „Népszabadság”, 8 iulie p. 17-18,

**Borbély, L. A., J. Neményi** (1994), *Az államadosság növekedésének összetevői 1990-1992*, (Factorii determinanți ai creșterii datoriei statului 1990-1992), „Közgazdasági Szemle”, 41(2), p.110-126,

**Borbély, László András, Judit Neményi** (1995), *Eladósodás, a külső és belső államadósság alakulása az átmenet gazdaságában (1990-1993)*, (Îndatorarea și evoluția datoriei interne și externe a statului în economia tranziției, 1990-1993), în Tamás Mellár (ed.), *Rendszerváltás és stabilizáció. A piacgazdasági átmenet első évei*, (Schimbarea sistemului și stabilizarea. Primii cinci ani ai tranziției la economia de piață), Budapest: „Magyar Trendkutató Központ”, p. 123- 166,

**Bruno, Michael** (1993), *Crisis, Stabilization and Economic Reform: Therapy by Consensus*, New York: Oxford University Press.

**Calvo, G., Coricelli F.**, (1993), *Output Collapse in Eastern Europe*, „IMF Staff Papers”, 40(1), p. 32-52,

**Central Statistical Office** (1991), *Hungarian Statistical Yearbook 1990*, Budapest: Central Statistical Office;

**Oficiul Central de Statistică** (1994), *Magyar statisztikai évkönyv 1993*, (Breviarul Statistic al Ungariei), Budapest: Központi Statisztikai Hivatal;

**Oficiul Central de Statistică** (1995 a), *Magyar statisztikai zsebkönyv 1994*, (Anuarul Statistic al Ungariei, 1994), Budapest: Központi Statisztikai Hivatal;

**Oficiul Central de Statistică** (1995 b), *Magyar statisztikai évkönyv 1994* (Anuarul statistic al Ungariei), Budapest, Központi Statisztikai Hivatal;

**Oficiul Central de Statistică** (1995 b), „Tájékoztató”, (Buletin, trimestrul I);

**Oficiul Central de Statistică** (1996), *KSH Statisztikai Hírek* (Ştiri statistice ale O.C.S.), 2 aprilie;

**Csaba, L.** (1995), *Gazdaságstratégia helyett konjunktúra-politika*, (Politica ciclului de afaceri în locul strategiei economice), *Külgazdaság*, 39 (3), p.36-46;

**E.B.R.D.** (1995), *Transition Report*, London: European Bank for Reconstruction and Development;

**Erdős, T.** (1994), *A tartós gazdasági növekedés realitásai és akadályai*, (Realitatele creşterii economice durabile și obstacolele din calea ei), „Közgazdasági Szemle”, 41 (6), p. 463-477;

**Fischer, S.** (1987), *The Israeli Stabilization Program, 1985-1986*, „The American Economic Review”. 77 (2), pp. 275-278;

**Holzman, Róbert, János Gács, Georg Winckler** (eds) (1995), *Output Decline in Eastern Europe: Unavoidable, External Influence or Homemade?* „International Studies in Economics and Econometrics”, series No. 34, Dordrecht, Boston and London: Kluwer Academic Publishers;

**Kolodko, G. W.** (1993), *From Output Collapse to Sustainable Growth in Transition Economies. The Fiscal Implications*, „Working Papers” No. 35, Warsaw: Institute of Finance;

**Kopits, G.** (1994), *Midway in the Transition*, „Acta Oeconomica”, 46 (3/4), pp. 267-292;

**Kornai, J.** (1992), *Visszaesés, veszteglés vagy fellendülés*, (Recesiune, stagnare, relansare), „Magyar Hírlap”, 14 decembrie, p. 12-13;

**Kornai, J.** (1993), *Transformational Recession: A General Phenomenon Examined through the Example of Hungary's Development*, „Economie Appliquée”, 46 (2), p. 181-227;

**Kornai, J.** (1995), *Lasting Growth as the Top Priority: Tensions and Government Economic Policy in Hungary*, în *Struggle and Hope*, Cheltenham: Edward Elgar, 1997;

**Kornai, J.** 1996a), *Paying the Bill for Goulash Communism: Hungarian Development and MacroStabilization in a Political Economy Perspective*, în *Struggle and Hope*, Cheltenham: Edward Elgar, 1997;

**Kornai, J.** (1996b), *Adjustment without Recession. A Case Studii of Hungarian Stabilization*, în *Struggle and Hope*, Cheltenham: Edward Elgar, 1997;

**Kornai, J.** (1996c), *The Social Issue in the Era of Transition*, János Kornai in Conversation with Mihály Laki, în *Struggle and Hope*, Cheltenham: Edward Elgar, 1997;

**Kornai, J.** (1996d) *The Citizen and the State: Reform of the Welfare System*, în *Struggle and Hope*, Cheltenham: Edward Elgar, 1997;

**Köves, A.** (1995), *Egy alternatív gazdaságpolitika szükséges-sége és lehetősége*, (Nevoia și obiectivele unei politici economice alternative), „Külgazdaság”, 39 (6), p. 4-17;

**Larrain, Felipe B., Marcelo Selowsky** (eds) (1991), *The Public Sector and the Latin American Crisis*, San Francisco: I.C.S. Press, International Center for Economic Growth;

**Lindbeck, Assar, Per Molander, Torsten Persson et al.** (1994), *Turning Sweden Around*, Cambridge, Mass and London: M.I.T. Press;

**National Bank of Hungary** (1995), *Annual Report 1994*, Budapest: National Bank of Hungary;

**Oblath, G., A. Valentinyi** (1993), *Seignorage és inflációs adó – néhány makroökonómiai összefüggés magyarországi alkalmazása. I. A pénzteremtésből eredő állami bevétel és az államadósság. II. Az államháztartás, a jegybank és az államadósság dinamikája*, (Senioraj și impozite inflaționiste. Aplicarea în cazul Ungariei a unor relații macroeconomice. I. Veniturile statului din crearea de monedă și datoria publică. II. Bugetul, banca de emisi-

une și dinamica datoriei publice), „Közgazdasági Szemle”, 40 (10), p. 825-947 și 40 (11), p. 939-974;

**Razin, Assaf și Efraim Sadka** (1993), *The Economy of Modern Israel: Malaise and Promise*, Chicago and London: University of Chicago Press;

**Sachs, Jeffrey D.** (ed.) (1989), *Developing Country Debt and Economic Performance*, Chicago: University of Chicago Press and National Bureau of Economic Research;

**Saunders, Christopher T.** (ed.) (1995), *Eastern Europe in Crisis and the Way Out*, Houndsills and London: Vienna Institute for Comparative Studies and Macmillan;

**Sunkel, Oswaldo** (ed.) (1993), *Development from Within. Toward a Neostructuralist Approach for Latin America*, Boulder and London: „Lynne Rienner Publishers”;

**Tyrie, A.** (1995), „Statistical Review. Recent Macroeconomic Developments”, „Economics of Transition”, 3 (1), p. 129-148;

**Williamson, John** (ed.) (1990), *Latin American Adjustment. How Much Has Happened?*, Washington D.C.; Institute for International Economics;

**World Bank**, (1995), *Hungary Structural Reforms for Sustainable Growth. First Draft*, Document of the World Bank, Country Operations Division, Central Europe Department, Report No. 13577-HU., Washington D.C.: World Bank, februarie 10;

**Zukowski, R.** (1993), *Stabilization and Recession in a Transitional Economy: The Case of Poland*, „World Development”, 21 (7), p. 1163-1178.

**Tabelul 1**

Comerțul exterior al Ungariei, 1990-1994

Indici	1990	1991	1992	1993	1994
1. Exporturi.					
a. Miliarde dolari S.U.A.	9,6	10,2	10,7	8,9	10,7
Schimbarea în raport cu anul precedent					
b. Indice de volum (%)	-4,1	-4,9	1,0	-13,1	16,6
c. Indice valoric	5,7	24,3	10,4	-2,8	37,7

<b>2. Importuri</b>						
a. Miliarde dolari S.U.A.	8,6	11,4	11,1	12,5	14,6	
Schimbarea în raport cu anul precedent						
b. Indice de volum(%)	-5,2	5,5	-7,6	20,9	14,5	
c. Indice valoric (%)	4,1	53,9	1,6	32,3	32,2	
<b>3. Balanța comerțului exterior</b>						
a. Miliarde dolari S.U.A.	0,9	-1,2	-0,4	-3,6	-3,9	
b. procentaj din P.I.B.	2,7	-3,6	-1,1	-9,4	-9,5	

*Surse:* National Bank of Hungary (1995), p. 172, 180, 181 și 221 și Central Statistical Office (1991), p. 60;

*Notă:* Tabelul a fost revizuit pe parcursul elaborării acestui volum. Cifrele includ comerțul exterior atât în valute convertibile cât și neconvertibile. Cifrele pentru 1993 includ și importurile de arme din Rusia livrate în contul plății datoriei anterioare.

**Tabelul 2**

Soldul contului curent al Ungariei în valută convertibilă

Anul	Milioane dolari S.U.A.	Procentaj din P.I.B.
1991	267	0,8
1992	324	0,9
1993	-3455	-9,0
1994	-3911	-9,6

*Sursa:* National Bank of Hungary (1995), p. 172 și 234;

*Nota:* Tabelul a fost revizuit pe parcursul elaborării acestui volum.

**Tabelul 3**

Indicii prețurilor de consum din Ungaria, 1980-1995

Anul	Schimbarea medie anuală %
1980	9,1
1981	4,6
1982	6,9
1983	7,3
1984	8,3

1985	7,0
1986	5,3
1987	8,6
1988	15,5
1989	17,0
1990	28,9
1991	35,0
1992	23,0
1993	22,5
1994	18,8
1995 ianuarie-martie, <sup>a</sup>	24,5
Aprilie <sup>a</sup>	29,2
Mai <sup>a</sup>	30,8
Iunie <sup>a</sup>	31,0

Surse: 1980-1987 Central Statistical Office (1991), p. 218; 1988-1994, Oficiul Central de Statistică (1995a), p. 40; 1995 Oficiul Central de Statistică (1995b), p. 31, 37 și informații de la Oficiul Central de Statistică;

Notă:<sup>a</sup>= Comparativ cu aceeași perioadă a anului precedent.

Tabelul 4

Indicii datoriei publice

Indici	1991	1992	1993	1994
1. Creșterea datoriei publice brute <sup>a</sup> (prețuri curente, miliarde forinți)	415,3	244,1	1040,0	641,3
a. la creditorii externi	351,9	26,4	972,7	439,1
b. la creditorii interni	63,4	217,7	467,3	202,2
2. Creșterea bazei monetare (prețuri curente, miliarde forinți)	179,9	188,3	172,1	178,6
3. Proporția creșterii datoriei publice în finanțarea deficitului bugetar total (%)	69,8	56,5	85,8	78,2
4. Proporția lărgirii bazei monetare în finanțarea deficitului bugetar total(%)	30,2	43,5	14,2	21,8
5. Datoria internă totală a finanțelor publice consolidate <sup>b</sup> ca proporție din P.I.B.	71,1	74,9	84,5	83,2

*Surse:* Borbély și Neményi, p. 139 și 145 și calculele ulterioare efectuate de Neményi.

*Notă:*<sup>a</sup> Datoria statului calculată prin adunarea datoriei brute a bugetului și a Băncii Naționale a Ungariei;

<sup>b</sup> Inclusiv datoria cauzată de devalorizare, pentru a cărei explicație se poate consulta Borbély și Neményi (1995), p. 142-143.

**Tabelul 5**

Proportia în P.I.B. a cheltuielilor administrative generale.  
O comparație internațională

%

Tara	1991	1992	1993
Bulgaria <sup>a</sup>	50,7	43,9	41,7
Repubica Cehă	54,2	52,8	48,5
Polonia <sup>a</sup>	48,0	50,7	48,4
Ungaria	58,3	63,4	60,5
România	40,4	42,2	31,0

*Sursa:* Tyrie (1995), p. 138-142;

*Note:* Cifrele pentru cheltuielile administrației generale includ cheltuielile administrației centrale și ale administrației locale, precum și cheltuielile din fondurile extrabugetare. Cifrele reflectă bugetul consolidat, cheltuielile includ plata dobânzilor, dar nu și amortizarea datoriei.

<sup>a</sup> Cheltuielile nu includ dobânzile datorate, dar neplătite.

**Tabelul 6**

Utilizarea produsului intern brut

Indici	Procentaj din P.I.B.				
	1991	1992	1993	1994	1995
1. Consumul gospodăriilor populației	68,6	72,8	74,0	72,4	68,3
2. Consumul colectiv <sup>a</sup>	9,4	12,0	14,4	11,7	11,4
3. Consumul final total <sup>b</sup> (1+2)	80,6	84,8	88,4	85,0	79,7
4. Investiții totale	20,4	15,5	19,9	21,5	22,4

5. Absorbția internă (3+4)	101,1	100,3	108,2	106,4	102,1
6. Balanța comerțului exterior	-1,1	-0,3	-8,2	-6,4	-2,1
Exporturi	-	31,5	26,5	-	34,9
Importuri	-	31,8	34,7	-	37,8

*Surse: 1991: Oficiul Central de Statistică (1994), p. 72-73; 1992-1993: Oficiul Central de Statistică (1995a), p. 107-108; 1994: Oficiul Central de Statistică (1995c), p. 76; 1995: Oficiul Central de Statistică (1996), p.3.*

*Note: Tabelul a fost revizuit în cursul elaborării acestui volum;*

<sup>a</sup> Cifrele pentru 1993 includ importuri de arme din Rusia în contul plății datoriei anterioare;

<sup>b</sup> Datorită lipsei datelor totalul consumului final în 1991 include dividende bancare de 64,4 miliarde forinți sau 2,6% din P.I.B. și care nu au fost distribuite între gospodăriile populației și bugetul de stat.

# AJUSTARE FĂRĂ RECEȘIUNE: UN STUDIU DE CAZ AL STABILIZĂRII MAGHIARE<sup>1</sup>

## 1. INTRODUCERE

Pe 12 martie 1995 guvernul Ungariei și Banca Centrală au anunțat un program dur de ajustare și stabilizare. (Mă voi referi la aceasta prin abrevierea ASP'95)<sup>2</sup>. În perioada scrierii (iunie 1996) procesul de implementare avea loc de 15 luni. Acest studiu este o încercare de evaluare a rezultatelor obținute.

Termenii „ajustare” și „stabilizare” se aplică programelor de politică economică de o mare varietate de tipuri. Împreună cu alte componente, acestea includ, de obicei, măsuri pentru reducerea inflației. Oricum, nu acesta este cazul programului ungar, care aparține unei clase proiectate mai cu seamă să diminueze serioasele deficite bugetare și de cont curent, precum și evitarea unei crize a datoriilor interne și externe.

Cincisprezece luni este o perioadă de timp scurtă. Astfel că precauția și moderația sunt de luat în considerație atunci când se aplaudă succesele timpurii ale programului, deoarece acestea ne scapă ușor de sub control. Într-adevăr ar fi fost mai potrivit ca studiul să fie intitulat „ajustare fără recesiune până acum”<sup>3</sup>. Având în minte această punere în gardă este interesant să se înceapă să se evaluateze evoluțiile până în iunie 1996<sup>4</sup>. Mă voi concentra în principal asupra experiențelor care depășesc cazul particular al Ungariei și pot fi instructive și în alte situații. Studiul are următoarea structură. Secțiunea „2” ia în considerație rezultatele programului precum și costurile și sacrificiile determinate de aplicarea lui. Secțiunea „3” examinează instrumentele utilizate de program și măsura în care acestea ar mai putea fi folosite în viitor. În final, Secțiunea „4” evaluatează obiectivele ulterioare, amenințările la adresa realizărilor de până acum și perspectivele de dezvoltare ale Ungariei.

## **2. REALIZĂRI ȘI COSTURI**

Principalii indicatori apar în Tabelul 1. Mă voi referi la aceștia ulterior.

### **2.1. Evitarea catastrofei iminente**

Multe evoluții favorabile au apărut în economia postsocialistă ungă în cursul anilor '90. Pentru a menționa unele dintre cele mai importante, liberalizarea prețurilor și cea a comerțului exterior este practic completă, un număr imens de firme au fost înființate, progrese rapide au fost făcute în privatizarea întreprinderilor aflate în proprietatea statului, au apărut masive transformări structurale în compoziția producției, iar comerțul exterior a fost adaptat la condițiile de după colapsul C.A.E.R. În 1994, P.I.B. a început să crească din nou, după recesiunea transformațională ce a rezultat din schimbarea cursului politic în 1990.

Oricum, evoluțiile din Ungaria aveau unele trăsături neliniștitoare. Sistemul socialist lăsase țării o groaznică moștenire macroeconomică, înainte de toate o datorie externă foarte ridicată. Sub acest aspect punctul de plecare al economiei ungare a fost mai prost decât al majorității celorlalte economii postsocialiste. Existau multe obiective dificile pe care guvernul în funcțiune între anii 1990 și 1994 nu a reușit să le atingă, iar guvernul care i-a succedat, instalat în anul 1994, a ezitat câteva luni înainte de a acționa. În 1993, deficitul contului curent atinsese deja 9 % din P.I.B. Când acesta s-a repetat în anul următor la 9,5 %, a existat un pericol real ca finanțele externe ale țării să întâmpine serioase dificultăți. În parte, legat de aceasta, a existat un deficit bugetar în creștere, care atingea 8,2 % din P.I.B. în anul 1994, conform conturilor naționale<sup>5,6</sup>.

Problemele dezechilibrelor determinate de creșterea datoriei externe și interne au tins să se acutizeze. Costurile în creștere ale serviciului acestei datorii au mărit și mai mult deficitul bugetar și cel al contului curent, astfel că împrumuturi ulterioare au trebuit contractate pentru acoperirea acestora. În iarna 1994-1995 lumea

finanțiară internațională, văzând evoluția nefavorabilă a indicato- rilor finanziari la nivel macroeconomic, a început să piardă încrede- rea în Ungaria, care până atunci fusese un favorit în Europa de Est deoarece își plătise întotdeauna datoriiile la timp. Procesul pe care l-am schițat este bine cunoscut ca fiind autostimulativ. Declinul imaginii Ungariei a devenit evident în condițiile de creditare mai dure, ceea ce a împins și mai adânc țara într-o spirală a datoriilor.

Într-un alt studiu al meu (Kornai, 1996 a) am analizat motivele istorice, politice și sociale pentru care guvernele succesive au ezitat și au amânat luarea unor măsuri radicale inevitabile. Ulterior numai viitorii istorici, privind în spatele scenei politice, vor fi capabili să descopere ce combinații de efecte au determinat în cele din urmă sfârșitul conducei obișnuite timp de decenii, politica de scoatere la capăt până la urmă. O contribuție importantă în întărirea hotărârii guvernului ungar de a întreprinde acțiuni radicale a avut cu certitudine lecția înfricoșătoare a crizei mexicane din ianuarie 1996. Ar constitui o lectură apăsătoare să se vadă pronosticurile presei finan- ciare internaționale. – Ce țară va urma Mexicului ? - și să se găsească Ungaria numită drept principal candidat.

Ceea ce a început în Ungaria în martie 1995 a fost o terapie *preventivă*. Cel mai important rezultat al ei a fost evitarea catastrofei care ar fi rezultat dacă programul de ajustare și stabilizare nu ar fi fost inițiat. Acest aspect încerc să-l exprim în Tabelul 2, care compară cursul evenimentelor din Mexic și Ungaria și Tabelul 3, care înfățișează evoluția crizei în alte țări și arată episoade, amintind în mod inherent de situația de dinaintea ASP'95<sup>7</sup>.

Nu aş dori să duc analogia mai departe. Fiecare țară are o istorie care este individuală și, strict vorbind, unică. Există însă unele similitudini majore între evoluțiile din Ungaria și episoadele din alte țări înfățișate în Tabelele 2 și 3<sup>8</sup>.

1. Fiecare țară a suferit fenomene potrivnice în comerțul său exterior, importurile crescând impetuos în comparație cu exporturile. În plus, dezechilibrul balanței comerciale a generat probleme în legătură cu contul curent.

2. În unele țări menționate, situația a fost înrăutățită de deficitul bugetar.

3. Diversi analisti cred că una dintre cauzele problemei, poate cea mai importantă, a fost creșterea ratei de schimb în termeni reali și, drept rezultat, supraevaluarea monedei naționale.

4. Țările respective au atras un volum mare de credite și investiții străine în diferite forme; fiecare din aceste operațiuni au fost mult timp atrăgătoare pentru creditori și investitorii, de a căror încredere situația financiară a țării a ajuns să depindă în bună măsură.

Acestea sunt *antecedente* pe care aş dori să le subliniez. Ele sunt punctele în care evoluțiile din Ungaria și celelalte țări menționate în tabele se aseamănă unele cu altele. Aici similitudinea se oprește, oricum. Deoarece catastrofa care i-a lovit pe alții *nu a apărut în Ungaria*.

Deși evoluția fiecărui caz a fost diferită, aproape toate episoadele crizei au constituit în mod tipic un proces cumulativ. Acestea sunt evenimente similare izbucnirii unui incendiu într-o incintă aglomerată: *panica* se răspândește, iar toată lumea se grăbește spre ușa strâmtă de la ieșire, călcându-se în picioare și blocând evacuarea<sup>9</sup>. În contextul unor crize financiare, oamenii se grăbesc alarmăți să-și retragă banii și încearcă să renunțe la investițiile proprii, determinând o tumultoasă fugă a capitalurilor. Panica este cea care acceleră și intensifică criza și de aceea colapsul se produce atât de brusc. Și tocmai această panică Ungaria a reușit să o evite<sup>10</sup>.

Când catastrofa se produce, consecința cea mai dramatică este puternica scădere a producției care apare pe termen scurt și concomitent creșterea abruptă a șomajului (a se vedea Tabelele 2 și 3). Acesta este un proces brutal care reduce absorbția internă într-o rapidă comprimare a cererii agregate și rectifică proporția dintre absorbție și producție. Preventivul ASP'95 a permis (sau, mai prudent, a permis deja) Ungariei să evite această calamitate a recesiunii. Ar fi fost dureros, în special în cazul Ungariei, deoarece țara nu-și revenise încă de pe urma problemelor determinate de recesiunea transformațională de după 1990. Dacă Tabelul 1 este comparat cu Tabelele 2 și 3 se poate observa că producția Ungariei în 1995, departe de a se prăbuși, a crescut chiar într-o măsură modestă, în timp ce șomajul a rămas practic neschimbat, în loc de a spori brusc.

Economiștii unguri și străini, familiarizați cu istoria crizelor și a eforturilor de stabilizare și-au exprimat respectul pentru această realizare, dar nu și opinia publică ungără, chiar dacă este cel mai mare succes înregistrat de ASP'95. Pentru omul de pe stradă nu constituie o realizare evitarea unei catastrofe economice în afara propriei experiențe. Într-adevăr au existat destui irresponsabili care să sugereze că ar fi fost mai bine dacă Ungaria ar fi împărtășit soarta Mexicului. Până la urmă, se argumentează, țara ar fi fost iertată de datoriile sale externe și scoasă din încurcătură întocmai cum Statele Unite, alte țări dezvoltate și instituțiile financiare au salvat Mexicul<sup>11</sup>. În afară de gravele îndoieri asupra a cât de mult ajutor ar fi primit de la Statele Unite o Ungarie situată la o mult mai mare distanță, Mexicul a plătit un preț teribil pentru catastrofă, în ciuda ajutorului primit.

## 2.2. Începutul ajustării proporțiilor macroeconomice

În afară de efectele preventive pe termen scurt, ASP'95 a început deja, în câteva moduri esențiale, să rectifice disproportiile macroeconomice care constituiau cauza fundamentală a potențialei catastrofe. Se speră că ASP'95 va avea efecte benefice atât pe termen mediu, cât și pe termen lung. Să atrag atenția asupra următoarelor schimbări, care sunt prezentate în Tabelul 1.

1. Cea mai importantă schimbare este în deficitul contului curent, care a rămas în mod persistent la un nivel ridicat timp de doi ani. El a fost substanțial mai redus în 1995 decât în 1994, proporția sa în P.I.B. micșorându-se cu patru puncte procentuale. Raportul dintre datoria externă netă și P.I.B. relevă o îmbunătățire semnificativă (a se vedea Tabelul 2, rândurile 7 și 8)<sup>12</sup>.

2. Volumul exportului care încă din anul precedent crescuse substanțial, s-a mai mărit cu încă 8,4 % în 1995. Astfel ASP'95 poate fi considerat drept o ajustare bazată pe creșterea exporturilor. În același timp, volumul importurilor care crescuse apreciabil în anul anterior s-a redus cu 3,9 % (a se vedea Tabelul 1).

3.O comprimare a apărut în absorbția internă, dar aşa cum am menționat, fără o scădere a producției, care a crescut întrucâtva.

Aceasta a fost posibilă datorită schimbării proporțiilor însăși. Prin prisma cererii a existat o creștere a proporțiilor exporturilor și a investițiilor, în timp ce proporția consumului s-a diminuat. Prin prisma ofertei, proporția producției interne a sporit, iar cea a importurilor s-a redus. Acest fapt este arătat în Figurile 1 și 2.

4. Deficitul bugetar (Balanța SFG<sup>13</sup>, ca procentaj din P.I.B.) a fost redus cu 4 puncte procentuale.

5. Profitabilitatea sectorului comercial a crescut în medie de la 3,8 % la 8,2 %<sup>14</sup>. Profiturile firmelor viabile au sporit, iar pierderile operatorilor economici ineficienți au scăzut. Ponderea bugetului de stat în totalul plasamentului creditului s-a diminuat, iar ponderea sectorului comercial a sporit. Toate aceste circumstanțe au ajutat la creșterea perspectivelor de dezvoltare a sectorului comercial.

ASP'95 a sporit încrederea lumii financiare în Ungaria. Ratingul de țară a crescut din nou, iar barierele la împrumuturile acordate Ungariei au fost înălțurate. Publicațiile influente pe plan internațional și marile bănci implicate în investiții și acordarea împrumuturilor în Europa de Est au dat programului o apreciere pozitivă. Un acord de creditare a fost până la urmă realizat cu F.M.I., iar Ungaria a fost admisă în O.E.C.D. Aceste două evenimente au reprezentat o pecete oficială de aprobare pentru starea financiară îmbunătățită a Ungariei.

### 2.3. Prețul ajustării

Un preț mare a trebuit să fie plătit pentru ajustarea proceselor macroeconomice. Figura 3 arată cum inflația s-a accelerat după devalorizare și alte măsuri decise înainte de implementarea programului (de exemplu, creșterea prețului energiei). Oricum, inflația a rămas în cadrul unei benzi moderate și controlabile, iar acum ea se va reduce din nou după vârful post ASP'95.

Creșterea salariilor nominale, de departe de a ține pasul cu creșterea prețurilor, a determinat o drastică scădere a salariilor reale. În același timp diferite prestații sociale au fost reduse sau anulate odată cu restrângerea cheltuielilor bugetare.

Aceste modificări vor fi discutate cu mai multe detalii în secțiun-

nea următoare. Aici este necesar doar să se observe că părți însemnante ale societății ungare au făcut sacrificii majore pentru obținerea unui echilibru macroeconomic mai sănătos. Mulți dintre cei al căror standard de viață scăzuse anterior au avut de făcut față încă unui declin, în timp ce inegalitatea socială a crescut. Sentimentul siguranței a slăbit la o mare parte a populației, desigur mai cu seamă printre cei direct afectați financiar de program. Deziluzia și amăriile au luat amploare.

### 3. INSTRUMENTE ALE PROGRAMULUI

Alegerea instrumentelor pentru ASP'95 a fost sever restricționată de faptul că Ungaria nu are o istorie îndelungată ca o economie de piață. Ea este o economie care a intrat într-un proces de transformare postsocialistă după câteva decenii de socialism. Această diferență de istorie este bine să fie reținută, chiar dacă situația și problemele Ungariei prezintă similitudini cu alte țări cu un nivel apropiat de dezvoltare economică, inclusivând câteva țări din America Latină, de exemplu.

Guvernul și Banca Centrală au folosit instrumente de diferite tipuri în mod simultan în implementarea programului. Politica economică a fost *heterodoxă*, cu instrumente ortodoxe de stabilizare financiară dublate de câteva metode neortodoxe. O caracteristică notabilă a ASP'95 este că *nu* a urmat formula dogmatică a restaurării echilibrului doar prin comprimare, adică printr-o îngustare nediscriminatorie a cererii aggregate, ceea ce ar fi dus la o scădere sensibilă a producției. Scopul a fost o ajustare care minimizează inevitabilă încetinire temporară a creșterii economice și s-a căutat să se evite o scădere absolută a producției. Apropierea de proporțiile macroeconomice dezirabile s-a făcut printr-o realocare a producției și absorbiției interne și nu printr-o comprimare absolută<sup>15</sup>.

O problemă separată este că unele instrumente pot fi utilizate numai pentru o anumită perioadă. Ele pot doar să dea un impuls inițial procesului de ajustare; ulterior nu se mai poate conta pe ele. Pe parcursul acestui studiu, eu voi menționa în mod specific care instrumente pot fi utilizate doar temporar.

### **3.1. Politica cursului de schimb și de comerț exterior**

În perioada anterioara aplicării ASP'95, guvernul și Banca Centrală devalorizau moneda națională – forintul – în mod periodic, dar mențineau un curs de schimb fix între devalorizări. Existau două probleme cu această politică a cursului de schimb. Una era că se înregistra o creștere a cursului real de schimb al forintului în ciuda deprecierei nominale. Această tendință s-a accentuat mai ales în anumite perioade, de exemplu în 1991-1992. (A se vedea Figura 4 și studiile lui Halpern și Oblath<sup>16</sup>) Cealaltă problemă era unpredictibilitatea politicii cursului de schimb. Nimeni nu știa dinainte când se va efectua o devalorizare și cât de mare ar putea fi. Ajustările îndelung amânate determinau reproducerea respectivei situații. Aceasta făcea dificilă pentru investitori, efectuarea calculelor privind eficiența afacerilor. Înainte ca programul să fie anunțat, anticipațiile deflaționiste s-au amplificat, iar atacurile speculative asupra forintului și-au făcut apariția.

Pentru depășirea acestor două probleme în ASP'95 s-au inclus următoarele măsuri:

- Ca un prim pas forintul a fost devalorizat cu 9 %. Un regim al cursului de schimb, cu un crawling peg preanunțat a fost introdus cu efect imediat, Banca Centrală anunțând în avans pentru o perioadă mai lungă (6-12 luni) ritmul în care se va devaloriza forintul<sup>17</sup>. S-a început cu un ritm lunar de 1,9 % care a fost în mod gradual redus în perioadele următoare. Ritmul lunar de devalorizare pentru 1996 urma să fie de 1,2 %.

În stabilirea cursului de schimb, elaboratorii politicii monetare au încercat să mențină mai mult sau mai puțin cursul real de schimb, determinat de devalorizarea inițială și să prevină aprecierea în termeni reali a forintului. Ritmul anunțat al devalorizării nominale s-a bazat pe programe prudente privind diferența de ritm dintre inflația internă și cea externă<sup>18</sup>. Aceasta impune determinarea anticipată, din punct de vedere al cheltuielilor, a creșterii salariilor nominale, care poate fi „comprimată” sub limita superioară prognozată a inflației, dată fiind tendința probabilă de evoluție a productivității muncii în Ungaria.

Este necesar ca preanunțatul **crawling-peg** să fie cuplat cu o politică adecvată a ratei dobânzii. Dacă rata dobânzii nu este destul de ridicată, devine profitabil pentru investitori să înceapă converțirea activelor deținute în forinți în valute străine pe scară largă și să se retragă din Ungaria. Aceasta ar determina prăbușirea cursului de schimb.

Cu certitudine, constituie o realizare faptul că anunțatul curs de schimb s-a confirmat ulterior. Banca Centrală și-a permis o bandă de plus-minus 2,5 puncte procentuale în jurul cursului de schimb anunțat. Ea ar fi intervenit în cazul când cursul de schimb de pe piața valutară interbancară ar fi ieșit din această bandă. În fapt, cursul de schimb nu a depășit niciodată banda de intervenție. Cursurile de schimb ale pieței negre (sau mai degrabă gri) a valutelor de pe stradă, care satisfac cerințele publicului sau ale vizitatorilor străini, nu deviază de la cursurile de schimb oficiale. În cadrul economisirilor există tendința de deplasare de la economisiri în monede străine spre economisiri în forinți. Incepând de la 1 ianuarie 1996 moneda ungară a devenit convertibilă în tranzacțiile curente<sup>19</sup>. Această combinație de circumstanțe a estompat speculațiile în acest domeniu și a crescut, în mare măsură, încrederea în forint și credibilitatea politiciei monetare.

Devalorizarea inițială și care a continuat ulterior a determinat o depreciere nominală foarte drastică a forintului. Cursul de schimb în noiembrie 1995 a reprezentat o depreciere nominală de 30,6 % față de cursul de schimb din ultimele douăsprezece luni. Cursul real de schimb, aşa cum este arătat în Figura 4, s-a modificat mai puțin, desigur, deoarece inflația s-a accelerat. Există câteva metode acceptate de măsurare a acestui fenomen. Dacă inflația este măsurată prin indicele prețurilor cu ridicata din industrie, cursul real de schimb a scăzut cu 5,5 % pe parcursul perioadei menționate anterior. Scăzând efectele sezonialității și luând ca bază costul unitar cu forță de muncă, reducerea a fost de 17,1 % în primele 10 luni ale anului 1995 (comparativ cu aceeași perioadă din 1994)<sup>20</sup>. Voi lăsa aici deschise problemele metodologiei de măsurare. În orice caz, a existat o depreciere nominală care a fost mai mare decât inflația, ceea ce a îmbunătățit competitivitatea producției ungare pe piețele externe<sup>21</sup>.

În afară de devalorizare și noua politică a cursului de schimb, prin ASP'95 s-au încercat și alte instrumente proiectate să ajusteze comerțul exterior. O suprataxă de 8% la importuri a fost impusă, sporindu-se efectul tarifelor existente. Programul s-a abținut de la restricționarea importurilor prin unele mijloace administrative cum ar fi contingentările. Oricum, aceasta pare să fie un expedient pentru a frâna temporar (în măsura în care este permisă de acordurile internaționale) creșterea impetuoașă a cererii de importuri printr-o suprataxă eficientă la importuri pentru o perioadă de doi ani. De asemenea, se generează venituri extrabugetare substanțiale<sup>22</sup>.

Astfel, într-o anumită măsură, programul este asimetric: el pune un accent deosebit pe frânarea cererii de importuri. Oricum, aceasta are loc într-un mod diferențiat, deoarece se caută în primul rând să se frâneze cererea de import indusă de consum. Suprataxa de import este înapoiată celor ce folosesc produsele importate pentru investiții sau pentru producția de export. Aceasta subliniază și mai mult faptul că ASP'95 este conceput să încurajeze creșterea economică bazată pe investiții și export.

Cu toate acestea, trebuie să se admită că politica economică are o tentă protecționistă sub acest aspect. Tratamentul special al importurilor poate fi justificat doar prin amenințarea unei crize a balanței de plată. Dacă aceeași evoluție ar fi urmată în mod permanent, s-ar genera distorsiuni ale prețurilor relative și o încetinire a îmbunătățirii eficienței. Astfel că ulterior, când rezultatele vor fi consolidate, țara va trebui să se orienteze spre reducerea tarifelor de import și să se deschidă și mai larg schimburilor externe, deoarece aceasta este calea care conduce la o creștere economică rapidă și *durabilă*.

Există numeroase dezbateri asupra politicii cursului de schimb în viitor. Un aspect se referă la legătura dintre politica în domeniul cursului de schimb și politica de combatere a inflației. Unele persoane în Ungaria, ca și în multe alte țări, pledează pentru folosirea aprecierii reale a monedei naționale ca un instrument în domolirea inflației<sup>23</sup>. Aceasta ar fi o mare greșală, în opinia mea. Înflația constituie o problemă gravă, dar atât timp cât este ținută sub control în cadrul unui interval moderat, ea rămâne suportabilă. Pe de altă parte, dacă aprecierea reală a forintului determină începutul

înrăutățirii balanței comerciale și a contului curent, iar încrederea se erodează, țara va fi din nou în fața unei crize a datorilor. O tendință spre o apreciere reală a monedei naționale împreună cu alți factori, poate fi identificată printre cauzele care au determinat în toate țările criza plășilor și a datoriei externe<sup>24</sup>. Aceasta este confirmată de Tabelul 3 C, unde fiecare episod al crizei a fost precedat de aprecierea reală a monedei naționale. Pentru Ungaria, ca și pentru alte țări cu economii deschise de mici dimensiuni, creșterea economică bazată pe export reprezintă adevarata și permanenta ieșire din încordarea de astăzi. Competitivitatea economiei trebuie promovată prin instrumente variate, despre care se va vorbi ulterior. Oricum, acesta este în mod cert aspectul pe care politica în domeniul cursului de schimb trebuie să-l promoveze în primul rând.

### 3.2. Politica de venituri

În cadrul ajustării, era inevitabil să se producă o reducere bruscă a consumului. Soluția ortodoxă este de a atinge aceasta printr-un tratament extrem de dureros. Există o scădere însemnată a producției, însotită de o creștere de proporții a șomajului, care forțează reducerea salariilor reale, prin mecanismul pieței forței de muncă. Aceasta apare după o îndelungată întârziere, datorită rigidității salariilor și fricțiunilor în ajustarea pieței forței de muncă. Într-adevăr o creștere mult mai amplă a șomajului este cerută pentru a atinge nivelul salariilor necesar în termeni macroeconomici decât ar fi fost cazul dacă ar fi existat un mecanism fără fricțiuni și întârzieri. Lucrările empirice asupra „curbei salariilor”<sup>25</sup> sugerează ca o „regulă de fier” faptul că șomajul trebuie să se dubleze pentru a se determina o scădere de 10 % a salariilor. Nu este bine să se încearcă să se hotărască cât de mult această regularitate, bazată în special pe diferențele regionale în cadrul unei anumite țări, să ar aplica în Ungaria de astăzi. Oricum, cifra demonstrează în mod cert că fără intervenția statului, numai o creștere deosebit de mare a ratei deja ridicate a șomajului, de peste 10 la sută, ar fi condus la noi proporții ale consumului, investițiilor și exporturilor dezirabile în termeni macroeconomici.

În schimb, prin ASP'95 s-au aplicat alte mijloace neortodoxe de

reducere a salariilor reale, cu ajutorul intervenției directe a statului. Controlul centralizat al salariilor a încetat în Ungaria în 1992. An după an, există discuții între organizațiile salariaților, cele ale patronilor și guvern asupra plății muncii, ocupării forței de muncă și asupra altor aspecte curente ale politicii economice. Chiar dacă un acord este realizat, el nu este obligatoriu. Asemenea discuții au avut loc în timp util la începutul anului 1995, dar ele s-au dovedit infructuoase. Anunțarea ASP'95 a căzut ca o lovitură de trăznet. Patronii i-au acordat un sprijin ezitant. Sindicalele au luat poziții diverse. Reacțiile diferitelor sindicate în diferite momente s-au întins de la proteste puternice, greve și demonstrații de stradă până la o acceptare, relativ resemnată. Programul heterodox ungar, spre deosebire, de exemplu, de stabilizarea din Israel, nu se bazează pe un acord declarat realizat cu uniunile sindicale<sup>26</sup>.

Guvernul a impus limite unilaterale asupra creșterilor salariale în cadrul organizațiilor finanțate de la buget (în administrația publică, forțele armate, educație și sănătate) și în cadrul firmelor aflate încă în proprietatea statului. Pentru concizie, nu voi da aici detalii asupra creșterilor diferențiate ale salariilor nominale permise în sectorul de stat înțeles în sens larg; în general, limita creșterii salariilor nominale a fost de 15 % pentru 1995. Cu certitudine, această creștere a fost substanțial mai lentă decât creșterea bruscă a nivelului prețurilor de consum. Guvernul nu a intervenit în evoluția salariilor din sectorul privat. Oricum, deoarece în bună măsură sectorul de stat și cel privat apelează la o ofertă comună de forță de muncă, întreprinzătorii particulari au urmat mai mult sau mai puțin aceeași politică salarială a firmelor aflate în proprietatea statului.

Așa cum s-a arătat în Tabelul 1, salariile reale au scăzut cu mai mult de 12 %. Aceasta poate însemna că și salariații au făcut mari sacrificii în ceea ce privește salariile reale pentru a menține nivelul existent al ocupării forței de muncă. Au existat cazuri în istoria pieței forței de muncă, la scară de firmă sau scară națională, când salariații au făcut în mod voluntar asemenea sacrificii din spirit de solidaritate. În contextul ASP'95 sacrificiul a fost impus de doi factori. Unul a fost intervenția statului, iar celălalt a fost forța surprizei. Constituie o bine cunoscută presupunere a macroeconomiei faptul

că agenții economici reacționează diferit la inflație depinzând de caracterul așteptat sau neanticipat al respectivului fenomen. Cererile salariale se modeleză în funcție de inflația așteptată *ex-ante*, dar nu se pot ajusta în timp la inflația neanticipată, deoarece marja de acțiune a sindicatelor este blocată, sau cel puțin stânjenită de contractele de muncă existente<sup>27</sup>. și acest efect a contribuit cu siguranță la o scădere bruscă a veniturilor reale.

Se poate afirma că intervenția în politica de venituri, la fel ca și politica în domeniul cursului de schimb, a reprezentat un element-cheie în eficacitatea ASP'95. Oricum, este îndoialnic, cât timp aceste elemente ale politiciei de venituri pot fi menținute. Cu certitudine sectorul de stat își va reduce mărimea relativă, ceea ce va îngusta domeniul de utilizare al unor instrumente similare celor din intervenția din 1995. Probabilitatea unei rezistențe crescânde la o asemenea politică de venituri nu poate fi cu totul exclusă.

Și nu este doar *domeniul* cel care se îngustează. O atenție ar trebui să se acorde *dezirabilității* acestor instrumente. Criteriile pentru o distribuție corectă a veniturilor pledează împotriva lor. Veniturile avute în vedere au fost cel mai ușor de controlat, ceea ce este un afront pentru cei care pierd datorită acestei politici și ofensează sentimentul de justiție al celorlați.

### 3.3. Politica fiscală

Deficitul bugetar a avut o tendință de creștere în perioada anterioară adoptării ASP'95 Tabelul 4. Au existat temeri că țara ar putea intra într-o spirală a datoriilor. În domeniul fiscal, aceasta ar fi însemnat că deficitul ar crește datorită poverii bugetare a creșterii dobânzilor, iar rata dobânzii ar crește datorită efectului de eviciție ca urmare a creșterii cerințelor de împrumut ale guvernului, care ar crește și mai mult povara dobânzilor<sup>28</sup>.

ASP'95 a oprit această tendință și a început să o inverseze. Cea mai importantă schimbare este că valoarea reală a cheltuielilor în bugetul primar a scăzut semnificativ, în timp ce valoarea reală a veniturilor a rămas *grossos-modo* aceeași. În consecință, deficitul bugetar primar s-a transformat în surplus<sup>29</sup>. Astfel se furnizează o sursă

prin care marea povară a datoriei finanțelor publice poate fi redusă, iar spirala autogeneratoare a datoriei publice poate fi întreruptă<sup>30</sup>.

Schimbările în domeniul fiscal au inclus unele măsuri care reduc anumite prestații sociale universale ori s-au încercat mijloace pentru a le testa, după cum urmează:

1. Învățământul superior a încetat să mai fie gratuit. Deși taxele impuse acoperă doar o fracțiune a cheltuielilor de învățământ, s-a mers spre aplicarea principiului că aceia care se vor bucura pe parcursul vieții de un venit mai ridicat datorită pregăririi lor ar trebui să contribuie la investițiile educaționale. În mod regretabil, un sistem de credite pentru studenți nu a fost încă instituit.

2. În corespondență cu principiul nevoii, aria de cuprindere a ajutoarelor de maternitate și a alocațiilor familiale a fost redusă.

3. Tratamentele stomatologice au încetat să mai fie gratuite, în mod general și integral. Prestațiile rămân gratuite pentru grupuri excepționale specificate (cum ar fi copii și persoanele tinere, bâtrâni și cei nevoiași). Subvenționarea de la buget a medicamentelor s-a redus și a devenit mai orientată.

4. Perioada vieții active a fost prelungită prin creșterea vârstei generale de ieșire la pensie (Ungaria a fost una dintre țările în care vârsta de pensionare era foarte scăzută: 55 de ani pentru femei și 60 de ani pentru bărbați).

Practic foarte puțini pași au fost făcuți pentru reforma serviciilor de securitate socială<sup>31</sup>. A fost neinspirat faptul că una sau două măsuri au fost introduse în prea mare grabă, fără o pregătire suficientă<sup>32</sup>. Chiar și așa, există o semnificație simbolică în faptul că asemenea măsuri au fost adoptate. Toate schimbările din ultimele trei decenii au fost în aceeași direcție, creând în mod succesiv, an de an, noi drepturi sociale care s-au adăugat la obligațiile de protecție socială ale statului. Sistemul de drepturi sociale a fost totdeauna, din punct de vedere politic, un tabu. Nu a existat nici o forță politică doritoare să întreprindă reforme dureroase<sup>33</sup>. Acum s-a arătat că schimbarea este posibilă, ceea ce deschide drum ideilor pentru reformă și în acest domeniu. Un început a fost făcut prin formularea și dezbaterea propunerilor pentru reformarea sectorului protecției sociale, deși, în mod regretabil, procesul se află încă în faza inițială<sup>34</sup>.

Experiența internațională arată că reformele fiscale sunt mai durabile dacă se bazează mai mult pe reducerea cheltuielilor decât pe creșterea veniturilor<sup>35</sup>. Toate acestea se aplică și mai mult Ungariei, ea fiind pe plan mondial o țară cu una din cele mai ridicate proporții ale cheltuielilor statului în P.I.B. (Tabelul 5). ASP'95 a adoptat o abordare radicală. Scăderea deficitului bugetar în 1995 a fost obținută prin reducerea cu 3 forinți a cheltuielilor pentru fiecare forint de venit fiscal suplimentar<sup>36</sup>.

Mare parte din reformă mai trebuie să fie implementată, inclusiv reconsiderarea concomitentă a rolului statului. Multe dintre funcțiile pe care statul le îndeplinea până acum prin mijloace birocratice, pe cheltuiala contribuabililor, trebuie să fie transferate – complet sau parțial – către piața organizațiilor care urmăresc obținerea profitului sau cele non-profit, precum și asociațiilor de voluntari ai societății civile.

### 3.4. Politica monetară și economisirile

Administrația finiciară și Banca Centrală optând pentru un regim al cursului de schimb descris în capitolul 3.1. au redus substanțial marja de manevră în politica monetară. Regimul ales stabilea în fapt un curs de schimb *fix* la un moment dat, sau permitea cursului de schimb să se miște numai în interiorul unei benzi înguste în jurul unei medii fixe. Deși cursul de schimb stabilit se modifică permanent în timp, acesta nu schimbă situația că actualul sistem aparține unui regim fix și nu unui flexibil, flotant.

În plus, aceasta înseamnă că Banca Centrală nu mai are posibilitatea stabilirii unor ținte monetare cantitative pentru ea însăși. Ea trebuie să se adapteze condițiilor cererii și ofertei de monedă.

Chiar și așa o serie de impedimente rămân: modificarea ratelor rezervelor obligatorii, schimbarea ratei dobânzii plătite la depozitele obligatorii sau voluntare de către băncile comerciale, tranzacțiile open-market, etc. Cu siguranță este nelinișitor să te gândești că Banca Centrală, având datoria constituțională de a combate inflația, a pierdut rolul conducător în această privință. Principala problemă se referă la deficitul bugetar și la creșterea impetuoașă a veniturilor.

Deși politica monetară a fost fermă, ASP'95 a generat o re-allocare a creditelor și mai puțin o reducere de ansamblu a acestora. Comparativ cu anul precedent, 1995 a fost unul în care bugetul a primit relativ mai puține resurse, iar sectorul afacerilor relativ mai multe. Această redirecționare a creditelor se numără printre caracteristicile neortodoxe ale programului.

Una dintre cele mai favorabile evoluții din sfera monetară a fost întrucâtva neașteptată. În timp ce politica economică a redus veniturile gospodăriilor populației, economisirile în acest sector au crescut. Creațele nete ale gospodăriilor populației au crescut de la 294 miliarde forinți în 1994 la 391 miliarde forinți în 1995. Ajustată cu inflația, creșterea economisirilor a fost de 3 %<sup>37</sup>. Au existat cu siguranță câțiva factori care au acționat în acest sens. Pentru o anumită perioadă, ratele reale ale dobânzilor au crescut destul pentru a încuraja economisirea<sup>38</sup>. Poate a existat un stimulent în a economisi datorită răspândirii sentimentului că viitorul va aduce multe incertitudini, iar cetățenii nu se mai pot baza doar pe ajutorul statului paternalist. Acestea au fost determinante de câteva schimbări: de la ocuparea deplină și penuria cronică de forță de muncă la șomajul de masă, întărirea constrângerii bugetare care anterior era slabă, teama constantă legată de supraviețuirea afacerilor și reducerea caracterului universal al prestațiilor sociale.

Această idee a fost avansată de către Martin Feldstein<sup>39</sup> și anume că extinderea activității statului în domeniul social determină scăderea economisirilor private. Dezbaterea a continuat în Occident asupra verosimilității acestei ipoteze. Acum, laboratorul tranzitiei postsocialiste furnizează o nouă cale de testare a ipotezei, cu un proces în direcția opusă. Este încă prea devreme pentru a trage concluzii definitive din cifrele din Ungaria pentru anul 1995. Economisirile în Ungaria pot să aibă încă fluctuații sensibile ca răspuns la acțiunea multor factori (înainte de toate ratele dobânzilor și nivelul veniturilor). În orice caz, cu certitudine va fi instructiv să se urmărească procesul prin studii comparative pe țări.

Este de mare importanță pentru echilibrul intern și extern al economiei ungare ca ratele economisirilor gospodăriilor populației să fluctueze cât mai puțin posibil, iar totalul acestor economisiri,

în termeni reali, să crească în mod trainic. Dacă rata economisirilor gospodăriilor populației ar scădea din nou, unul dintre efectele dăunătoare va fi asupra cererii aggregate și în consecință asupra contului curent. Există câteva modalități prin care se poate sprijini creșterea economisirilor.

În primul rând ar fi dezirabil ca să existe fluctuații cât mai mici posibil la dobânzile reale ale economisirilor gospodăriilor populației, astfel ca acestea să rămână pozitive pe termen lung. Figura 5 arată insuccesul atingerii unei asemenea stabilități pentru mulți ani. Tendința a fost răsturnată după primele succese ale ASP'95. În locul fugii capitalului (în bună măsură ascunse) capitalul străin a început să intre în țară. O parte din acesta nu intenționează să facă investiții în economia reală pe termen lung, unii investitori tind să cumpere doar titluri de valoare guvernamentale pe termen scurt și bonuri de tezaur. Acestea sunt investiții extrem de atractive, deoarece actualul regim al cursului de schimb aproape că elimină riscul asociat respectivului curs și astfel titlurile de valoare maghiare oferă un răndament sigur în termeni reali. Acest influx a determinat deja o apreciabilă scădere a ratelor dobânzii, care anterior erau deosebit de ridicate. Din punct de vedere al economisirilor gospodăriilor populației, nu ar fi de dorit ca nivelul dobânzii să scadă prea mult<sup>40</sup>.

În al doilea rând, reformele trebuie să continue să îngusteze aria serviciilor publice burocratice finanțate din impozite (sau contribuții obligatorii percepute la fel ca și impozitele) și să se crească rolul fondurilor descentralizate de pensii, fondurilor de asigurare de sănătate și societăților de construcții. Cum aceste reforme se fac simțite prin reducerea impozitelor și contribuților, ca și prin îngustarea ariei serviciilor gratuite și a transferurilor, se va încuraja economisirea privată. Aceasta este necesară și pentru expansiunea pieței descentralizate de capital, în care investitorii instituționali pot juca un rol însemnat.

### 3.5. Privatizarea

În pachetul ASP'95 nu a fost scos în evidență un nou val al privatizării. Dimpotrivă, administrația financiară a subliniat de câteva

ori că gravele dezechilibre ale economiei trebuie depășite chiar dacă nu există, pe termen scurt, venituri substanțiale din privatizare. S-a reliefat în mod corect că transpunerea în practică a privatizării nu trebuie să fie subordonată unor considerente fiscale pe termen scurt.

Pregătirile pentru privatizarea unor ramuri-cheie s-au făcut într-o perioadă îndelungată. Legislația referitoare la acestea a fost schițată, iar infrastructura legală și organizațională pentru reglementarea monopolurilor naturale a fost realizată după multe întârzieri și amânări. O dată ce aceste obiective au fost îndeplinite, procesul s-a accelerat brusc. În a doua jumătate a anului 1995, în cuprinsul a câteva luni, privatizarea în sectorul energetic și al telecomunicațiilor a făcut un mare salt înainte. Câteva mari bănci aflate în proprietatea statului, precum și un număr de firme importante din industria prelucrătoare au fost de asemenea privatizate. Rezultatele financiare ale privatizării accelerate din 1995 (ca de altfel și cele ale ansamblului procesului de privatizare din anii anteriori) sunt arătate în Tabelul 6.

Cei mai mulți dintre cumpărători au fost mari firme occidentale. Contractele semnate cu acestea preconizează dezvoltarea puternică a acestor ramuri-cheie. Pentru a da un exemplu, una dintre cele mai chinuitoare manifestări ale economiei de penurie timp de decenii a fost penuria în domeniul telefoniei, câteva sute de mii de familii așteptând ani de zile pentru instalarea unui telefon în casele lor. De la începutul privatizării, din 1994 și până în primul trimestru al anului 1996, un număr de 650 000 de noi linii telefoniice au fost instalate. Contractul de concesiune stipulează o creștere anuală obligatorie de 15,5 % a numărului de linii telefonice, care a fost permanent depășită de compania de telecomunicații<sup>41</sup>. În cățiva ani serviciile telefonice vor trece de la o piață a vânzătorului la una a cumpărătorului.

În mod special este important de notat ca acesta nu este doar un caz al unor noi proprietari străini care stabilesc obiective de dezvoltare în condițiile acordurilor de privatizare. Marile concerne internaționale care au dobândit anterior proprietăți în Ungaria efectuează acum noi investiții, iar aceasta va contribui la modernizarea economiei ungare.

Acest studiu nu își propune să analizeze experiențele referitoare la privatizarea în Ungaria<sup>42</sup>. Mă voi limita la efectele secundare la nivel macroeconomic. Investițiile străine directe în 1995, inclusiv sumele plătite în legătură cu privatizarea, s-au ridicat la circa 4,6 miliarde dolari S.U.A. (a se vedea Tabelul 6). Dimensiunea sumelor poate fi măsurată în mod adecvat pornindu-se de la faptul că în 1994, anul cu cel mai nefavorabil dezechilibru extern, deficitul contului curent era de 3,9 miliarde dolari S.U.A. Aceasta a scăzut în anul 1995 la 2,5 miliarde dolari S.U.A., datorită factorilor menționați anterior (a se vedea Tabelul 1).

A existat o dezbatere asupra modului de utilizare a acestui venit neașteptat. Erau o mulțime de solicitanți și se exercita o mare presiune pentru a utiliza banii într-un mod „popular”, cu alte cuvinte, să fie consumații. Până la urmă, bunul-simț economic a prevalat și s-a decis să se folosească rezultatele tranzacțiilor de privatizare a ramurilor cheie pentru a reduce datoria de stat a Ungariei. Dată fiind marea povară a datoriei externe, scăderea dobânzilor care urmau să fie plătite în acest fel pare că este cea mai sigură și, când totul este zis și făcut, cea mai eficientă investiție.

În plus, o reducere a îndatorării Ungariei are numeroase efecte externe favorabile asupra ratingului de țară și acționează ca un stimulent al investițiilor.

#### 4. CE URMEAȚĂ?

Într-o mare măsură sfera politică mai mult decât cea economică va fi cea care va determina dezvoltarea ulterioară. Va fi pregătit guvernul, fiecare membru al său și majoritatea sa parlamentară să mențină actuala politică economică?

Nu va fi el tentat să schimbe cursul, în special când va vedea că se apropie alegerile generale din 1998? Ce atitudine vor adopta diferite grupuri din societate față de realizările și costurile ajustării și stabilizării? Ce relații de putere vor apărea între susținătorii programului și oponenții acestuia? Într-adevăr, multe dintre obiectivele impuse de respectivul program se vor extinde și după 1998. Care va

fi compoziția politică a noului guvern și a majorității parlamentare și ce fel de politică economică va promova? Am pus doar câteva întrebări aici pentru a releva aprecierea mea asupra importanței vitale pe care o au răspunsurile pentru evaluarea viitorului. Chiar și așa, eu las oferirea de răspunsuri la asemenea întrebări pentru alte studii, limitându-mă aici la prognozele economice și de politică economică și la recomandările în sens restrâns.

#### 4.1. Un proces prelungit

ASP'95 a fost un exemplu de „terapie de șoc” pe scară restrânsă și el a adus o îmbunătățire a anumitor indicatori macroeconomici. Oricum, experiența internațională arată că asemenea rezultate sunt fragile și pot scăpa cu ușurință printre degete elaboratorilor politicii economice.

Interacțiuni de diferite tipuri au loc între diferitele probleme din economie. În unele cazuri, atenuarea unei dificultăți poate ajuta la reducerea alteia. Să dau două exemple ale unor asemenea interacțiuni favorabile, care ar putea fi denumite „cercuri virtuoase”. Pe măsură ce deficitul bugetar se micșorează, scăderea cererii aggregate a guvernului pentru credite are un efect „de umplere” (crowding in). Aceasta face mai multe fonduri disponibile pentru creditarea sectorului privat, ceea ce este stimulativ pentru accelerarea creșterii economice. Drept urmare, cresc veniturile bugetare, ceea ce ulterior reduce deficitul bugetar. În același timp, reducerea necesităților de împrumut ale statului micșorează cererea pentru credite externe, astfel că se îmbunătățește poziția financiară externă a țării. Dobândă plătită la datorie se reduce. Aceasta înseamnă că este bine să se meargă hotărât mai departe în reducerea deficitului bugetar al Ungariei.

Alt exemplu al unui „cerc virtuos” este opinia cercurilor de afaceri. În cursul a câtorva luni, ASP'95 a sporit încrederea întreprinzătorilor și investitorilor din țară și străinătate. Unul dintre institutele de cercetări în domeniul afacerilor din Ungaria pune aceleași întrebări în fiecare trimestru despre situația afacerilor și perspectivele pentru managerii marilor companii începând din 1987. În con-

formitate cu raportul lor<sup>43</sup>, situația în industria prelucrătoare era evaluată în ianuarie 1996, cel mai favorabil decât oricând înainte, în deceniul precedent. Aceasta este coroborat cu noul val al investițiilor străine menționat în legătură cu privatizarea. Increderea însăși devine un factor de creștere economică, iar continuarea și, în cel mai bun caz, accelerarea creșterii economice va întări optimismul.

Oricum, există interacțiuni nefavorabile – „cercuri vicioase” – de care trebuie să se țină seama. Să dau câteva exemple în acest sens. S-a menționat în părțile anterioare ale studiului, că menținerea cursului real de schimb la o rată a inflației necesită o depreciere nominală în aceeași proporție. Deprecierea devine parte integrantă a anticipațiilor inflaționiste, ceea ce contribuie la stimularea inflației inerțiale. Este extrem de dificil de îmbunătățit poziția comercială a țării, de prevenit o creștere a indatorării și *concomitant* de atins dezinflația. Alt exemplu, forțarea creșterii economice prin mijloace fiscale poate agrava deficitul bugetar și, invers, încercarea de a reduce deficitul bugetar cu orice preț prin mari creșteri ale impozitelor, spre exemplu, poate determina apariția recesiunii. Ceea ce constituie un remediu pentru o maladie o poate exacerbă pe cealaltă.

Experiența din țările latino-americană cu probleme similare arată că lupta poate dura chiar un deceniu sau două. O primă problemă rezolvată conduce la intensificarea altor tensiuni economice, iar terapia aplicată pentru maladia momentului respectiv face ca altă problemă să apară. Unele țări au revenit în timp la dificultățile lor inițiale, după succese obtinute în stabilizări parțiale. Fie producția scade drastic, sau balanța contului curent se deteriorează, ori inflația se accelerează, ori concomitant apare mai mult decât o singură problemă. Chile, care poate fi țara latino-americană cu cel mai mare succes din punct de vedere economic, a trecut în anul 1978 de la o inflație ridicată la o rată moderată, de 20-40% pe an. Au trebuit să mai treacă încă 17 ani pentru ca țara să atingă în sfârșit o inflație de o singură cifră în 1995, dar în același timp producția a crescut cu un ritm impresionant de 4,8 % pe an<sup>44</sup>. Șansa ca aceasta să se întâmple mai devreme în Ungaria nu poate fi exclusă, dar nici nu se poate conta integral pe ea. Nu ar fi bine să ne amăgim considerând că o singură mare acțiune cum este ASP'95 poate fi suficientă pentru a îndrepta lucrurile în doi sau trei ani.

Unul dintre marile pericole este mulțumirea de sine. „Situația este un pic mai bună acum, nu este nevoie ca politica economică să fie tot atât de strictă ca înainte”. Este o idee ademenitoare pentru orice politician pro-guvernamental. În Ungaria se manifestă deja semne ale ei. De exemplu, plățile salariale la nivel național au avut un nou salt la începutul lui 1996, importurile au început să-și reia creșterea, iar activitatea de investiții a părut că se încetinește. În mod constant, trebuie să fim pregătiți pentru a combate fenomenele negative imediat ce apar.

Antecedentele lui ASP'95 sunt provocări intelectuale în această privință. Unii cercetători care au studiat economia politică a reformelor<sup>45</sup> împărtășesc opinia că politicienii nu sunt pregătiți să întreprindă acțiuni nepopulare până când criza *nu a apărut* în mod real. ASP'95 din Ungaria, așa cum am accentuat anterior, este preventiv prin natura sa, care parțial sustine și parțial respinge ipoteza. A fost amenințarea imediată, dacă nu criza însăși, cea care a pus în mișcare programul. Problema este cât de imminentă trebuie să fie criza înainte ca politicienii să aibă curajul să acționeze. Este prea mult să se speră că ei ar putea ține economia într-o stare bună doar prin discernământ asupra situației economice, fără ca o criză să se contureze sau să apară?

Mărturisesc că nu sunt sigur de răspuns. Chiar și în țări cu economii consolidate, stabile, precum Statele Unite ale Americii sau Franța se tinde să se amâne mult timp reforme fiscale deoarece consecințele lor ar fi nepopulare.

#### 4.2. Selectarea priorităților

Reîntorcându-ne la problemele Ungariei, una dintre dificultăți este de a alege corect prioritățile politicii economice și de a stabili în mod adecvat importanța diferitelor obiective. Au existat multe discuții în acest sens. După părerea mea, nu există nici o lege universală, valabilă totdeauna în fiecare țară (sau mai restrâns, în fiecare țară postsocialistă). Dacă într-o țară există inflație ridicată, sau chiar hiperinflație, primul obiectiv trebuie să fie, fără indoială, reducerea ei, cel puțin până la o rată anuală de 30-40%. Există destule dovezi

care arată că aceasta este o precondiție pentru o dezvoltare sănătoasă<sup>46</sup>. Ceea ce este mai puțin clar este cum să se aleagă prioritățile atunci când rata inflației a coborât spre cote moderate.

În banda moderată a inflației, dezinflația devine foarte costisitoare. În cele mai multe cazuri acest lucru nu a fost atins fără o substanțială creștere a șomajului și o serioasă scădere a producției. Astfel că dintre două reale, cel mai mic pare a fi să se permită continuarea inflației moderate. Prudența și controlul strict sunt necesare pentru a preveni creșterea impetuoașă a prețurilor. Deci accentul trebuie să se schimbe pentru a atinge condițiile unei creșteri economice durabile, echilibrate. Aceasta include reducerea deficitului bugetar, reducerea cheltuielilor statului, oprirea creșterii îndatorării externe (și atunci când este necesar îmbunătățirea raportului datorie/P.I.B.) și promovarea exporturilor și investițiilor. Toate aceste evoluții vor contribui la accelerarea creșterii economice care ar putea fi încurajată și în alte moduri. Ca rezultat sau ca efect secundar al unor asemenea măsuri, inflația poate să fie domolită în mod gradual, atât timp cât se impletește politici adecvate în domeniul monetar, al veniturilor și al prețurilor. După părerea mea, nu ar fi înțelept în asemenea circumstanțe să se impună o urgentă și radicală frânare a inflației în detrimentul realizării tuturor celorlalte obiective.

Economiile postsocialiste se pot dovedi a fi niște interesante laboratoare experimentale și în acestă privință. Guvernele țărilor respective au diferite puncte de plecare în procesul transformării, precum și politici economice diferite. Există acum și fără îndoială că vor rămâne unele țări în care administrația financiară folosește aprecierea reală a cursului de schimb pentru a reduce rata inflației. Eu aş argumenta împotriva folosirii acestui procedeu în Ungaria. Eu continui să recomand prudență, atenționând asupra aprecierii reale a forintului și a amenințării unei noi deteriorări a balanței comerciale<sup>47</sup>.

#### 4.3. Un semn liniștitor: creșterea productivității muncii

Cititorii vor deduce că eu simt că economia ungă este vulnerabilă în câteva privințe. Am încercat să relev pericolele, dar există

un aspect fundamental important al economiei ungare care îmi dă încredere: creșterea productivității muncii. Mențiunea a fost făcută anterior în contextul semnalelor favorabile ale îmbunătățirii competitivității exporturilor Ungariei. Aceasta rezultă parțial din modificarea cursului de schimb, dar mult mai importantă este eficiența procesului în sfera reală. Tendința de evoluție a productivității este cheia creșterii economice (iar pentru o economie deschisă, de mici dimensiuni, aşa cum este economia Ungariei, creșterea economică bazată pe export).

Tabelul 7 compară evoluția productivității muncii în câteva țări postsocialiste<sup>48</sup>. Ungaria prezintă cea mai favorabilă tendință în această privință. Există o serie de factori care contribuie la aceasta. Deși relațiile de proprietate au fost transformate mai lent decât în țări care au utilizat aşa-numita privatizare de masă (distribuirea gratuită de drepturi fragmentate de proprietate) procesul de privatizare în Ungaria<sup>49</sup> a fost mult mai înclinat să genereze proprietari veritabili. Proprietatea a fost în principal transferată către persoane sau întreprinderi care funcționau deja în sectorul privat și care pot exercita controlul real asupra managementului și aplică motivația profitului. Și acest fapt a ajutat la realizarea unei restructurări radicale în multe firme.

Restricția bugetară în Ungaria a fost realmente întărătită. Ea a fost promovată printr-o legislație compatibilă cu o economie de piață și stimulativă pentru disciplina financiară: noile legi asupra falimentului, a sistemului bancar și a contabilității. Deși unele prevederi ale Legii Falimentului, formulate într-un mod extrem, au determinat pentru o perioadă de timp serioase probleme, greșelile au fost repede remediate. Rezultatul ultim este un proces de selecție naturală care permite firmelor cu adevărat capabile, eficiente și profitabile să supraviețuiască<sup>50</sup>.

Legat de schimbările menționate anterior este eliminarea fenomenului „șomajului la locul de muncă”, ce s-a dezvoltat în cadrul sistemului socialist. Partea mai importantă a acestui proces dureros – însoțit de suferință umană, sentimentul chinitor al pierderii locului de muncă – a avut deja loc în Ungaria, în timp ce, se pare, multe alte țări postsocialiste încearcă să se debaraseze de el.

Explicația comună pentru toate schimbările menționate până cum este ritmul foarte ridicat al investițiilor străine directe. Ungaria a primit aproape jumătate din investițiile de capital străin în Europa de Est. În afară de beneficiile în termeni macroeconomici, aceasta a ajutat la introducerea de noi produse, tehnologii și metode de management și a întărit disciplina și organizarea muncii.

O creștere stabilă a productivității muncii nu este suficientă prin ea însăși pentru a genera o creștere durabilă a economiei. Trebuie să existe o evoluție favorabilă și în alte domenii, dintre care unele au fost detaliate în acest studiu. Oricum, teoria demonstrează, iar o vastă experiență internațională confirmă că sporirea productivității muncii este una dintre condițiile importante (poate cea mai importantă) pentru o creștere economică durabilă, sănătoasă. Ea se numără printre factorii care oferă motive de încredere în viitorul economiei ungare, în ciuda multor dificultăți pe care le are de înfruntat.

(Publicat în limba maghiară în „Közgazdasági Szemle”, vol. 43, nr. 7-8/1996, p. 585-613 și în limba engleză în *Struggle and Hope*, Cheltenham, Edward Elgar, 1997).

## Note

<sup>1</sup> Cercetarea mea a fost susținută de Fundația Națională de Cercetare Științifică din Ungaria (O.T.K.A.). Prima versiune a acestui studiu a fost prezentată la Colocviul O.E.C.D.-C.C.E.T.: „Transformarea economică și dezvoltarea Europei Centrale și de Est: Ce lecții se desprind din anii '90?”, din 29-30 mai 1996, de la Paris. Am beneficiat de consultările cu László Csaba, Zsuzsa Dániel, Rudiger Dornbush, John McHale, Judit Neményi, Gábor Oblath, Jeffrey Sachs, György Surányi, Georg Winckler și Charles Wyplosz; unii dintre acești colegi au citit, de asemenea, și prima variantă a lucrării. Le mulțumesc pentru comentariile lor valoroase.

<sup>2</sup> Elaborarea unor părți din ASP'95 a început în timpul mandatului fostului ministru de Finanțe László Békési. Programul a fost redactat sub îndrumarea noului ministru de finanțe Lajos Bokros și a noului președinte al Băncii Naționale a Ungariei – György Surányi. ASP'95 a fost

anunțat țării la televiziune de către primul ministru Gyula Horn, acompaniat de ministrul de Finanțe și de președintele Băncii Centrale.

Pentru un an, Bokros a jucat un rol proeminent în elaborarea, explicarea și implementarea programului, astfel că acesta a devenit cunoscut, în limbajul neoficial, drept „Pachetul Bokros”. Am preferat să utilizez un nume „non-personal”, aici, deoarece responsabilitatea programului a fost acceptată în ansamblu de către primul-ministru și pentru că guvernul, majoritatea parlamentară și Banca Centrală au rămas responsabile în mod colectiv pentru ce rezultă din acesta – realizări, dar și greșeli. Lajos Bokros a demisionat în februarie 1996, dar, oricum, noul ministru de Finanțe și guvernul s-au angajat să continuie implementarea programului.

<sup>3</sup> Într-adevăr, sunt necesari doi sau, mai probabil, trei ani înainte ca efectele unui asemenea program să fie integral evaluate. Un studiu al lui Alesina și Perotti (1995), de exemplu, definește o ajustare fiscală ca fiind de succes dacă raportul datorie publică/P.I.B. are o tendință de îmbunătățire substanțială (de cel puțin 5%) în cel de al treilea an după ce măsurile ferme au fost luate.

<sup>4</sup> Încercări de evaluare de ansamblu au fost limitate în bună măsură, până acum, la articole în cotidienele și săptămânale ungare și la rapoartele guvernului și ale Băncii Centrale. Pe acestea am încercat să le utilizez în studiul meu. A se vedea, de exemplu, Banca Națională a Ungariei (1996a) și Ministerul de Finanțe (1996a). Printre cele mai detaliate studii se numără cele scrise de Köves (1995b) și Oblath (1996).

<sup>5</sup> Sursele datelor sunt: Banca Națională a Ungariei (1995), p.172 și p. 234. A se vedea, de asemenea, și Tabelele 1, 2 și 4.

<sup>6</sup> Dintre analizele asupra situației economice din Ungaria realizate în 1993-1995 aş menționa în special Antal (1994), Békesi (1993), (1994) și (1995), Csaba (1995), Erdős (1994), Köves (1995a) și (1995b), Oblath (1995) și World Bank (1995b).

Referitor la vederile celor care au condus implementarea ASP'95 a se vedea Bokros (1995a), (1995b) și (1996), precum și Surányi (1995a), (1995b) și (1996).

Pentru propriile mele păreri a se vedea Kornai (1995a) care a fost scris înainte de anunțarea ASP'95, precum și Kornai (1995b) și (1996a) scrise în timpul implementării programului.

<sup>7</sup> Din literatura consacrată crizei latino-americane și dezechilibrelor financiare prelungite, m-am bizut, în principal, pe Cooper (1992), Dornbusch și Fischer (1993), Dornbusch, Goldfajn și Valdés (1995), Dornbusch și Werner (1994), Krugman (1991), Little et al. (1993), Sachs (1996) și Sachs, Tornell și Velasco (1995).

<sup>8</sup> Pentru concizie eu am inclus toți indicatorii care demonstrează similitudinile în Tabelele 2 și 3.

<sup>9</sup> A se vedea Kindleberger (1978).

<sup>10</sup> Economiștii care au urmărit evenimentele din Mexic cu îngrijorare, inclusiv eu însuși, au evitat să alarmeze opinia publică și politicianii ezitanți cu amenințările crizei. A existat pericolul că asemenea avertisment să devină profetii autorealizabile prin stârnirea panicii. A fost dificil să se reasigure opinia publică ungă și comunitatea internațională a oamenilor de afaceri, cu alte cuvinte, să se evite stârnirea panicii, prin mobilizarea eforturilor de depășire a crizei.

<sup>11</sup> Aceste păreri au fost expuse într-un articol de către Kocsis (1995).

<sup>12</sup> Balanța contului curent nu cuprinde balanța fluxurilor de capital pe termen mediu și lung. În consecință un element foarte important, respectiv investițiile străine directe, nu apare în cadrul contului curent. Oricum, în timp ce fluxul amplu de investiții străine directe nu îmbunătățește contul curent, se constată o îmbunătățire a datoriei externe nete a țării. Când se calculează datoria externă *netă*, rezervele aparțin părții de active, iar influxurile de capital contribuie la rezerve. Drept urmare este posibil să existe un cont curent negativ și în același timp o reducere a datoriei externe nete.

<sup>13</sup> Pentru o explicație a metodologiei Statisticii Financiare Generale (SFG) a se vedea nota de la Tabelul 4.

<sup>14</sup> Indicele menționat în text este un raport între resursele proprii ale sectorului comercial alocate pentru investiții ca numărător și P.I.B. ca numitor. Definiția resurselor proprii alocate pentru investiții este amortizarea plus profitul neimpozitat, minus impozitele asupra firmei. Sursele datelor sunt Ministerul de Finanțe (1996a) p. 20.

Szentgyörgyváry și Baár (1996), p. 18, dau altă definiție : profitabilitatea înainte de impozitare este egală cu diferența dintre veniturile totale și costurile totale împărțită la veniturile totale. În medie, pe ansamblul, sectorului comercial aceasta era de - 3,2 % în 1992, crescând la 3,3 % în 1994 și la 7,2 % în 1995.

<sup>15</sup> Această idee a fost punctul central al propunerilor mele de politică economică, publicate în Ungaria în vara lui 1994, înainte ca versiunea definitivă a ASP'95 să fi fost realizată. A se vedea Kornai (1995a).

<sup>16</sup> A se vedea Halpern și Oblath (1995).

<sup>17</sup> Pentru analiza acestui regim al cursului de schimb, a se vedea Kopits (1995).

<sup>18</sup> Prin inflație externă se înțelege inflația medie pentru un coș de valute care reflectă compoziția reală a comerțului exterior al Ungariei.

<sup>19</sup> Convertibilitatea forintului ungar îndeplinește criteriile de „convertibilitate de cont curent” în Articolul VIII din cadrul „Articolelor de Acord ale F.M.I.” Ulterior s-au îndeplinit și cerințele de convertibilitate ale O.E.C.D. pentru tranzacțiile de capital.

<sup>20</sup> Banca Natională a Ungariei (1996a), p. 25.

<sup>21</sup> Studiul lui Szentgyörgyvári și Baár (1996) oferă o excelență prezentare a măsurării cursului real de schimb și competitivității, precum și situația și problemele Ungariei sub acest aspect.

<sup>22</sup> Analizele au arătat că importurile anumitor produse, cum ar fi turismele, au crescut în mod special. Astfel că impozitele suplimentare au fost percepute asupra acestora (alături de suprataxa la importuri).

<sup>23</sup> În cadrul actualului regim al cursului de schimb s-ar opera cu o rată a deprecierii nominale mult mai mică decât rata anticipată a inflației. Pre-anunțatul curs de schimb ar acționa ca o ancoră nominală temperând rata inflației.

<sup>24</sup> A se vedea literatura citată în nota 7 în legătură cu crizele. Există de asemenea, lecții pentru Ungaria în concluziile trase în studiu lui Dornbusch, Goldfajn și Valdés (1995), p. 251-252. „O politică de combatere a inflației prin încetinirea ritmului de depreciere a monedei naționale sub cel al inflației... este un mod obișnuit de a crea supraevaluarea. Deoarece cursul de schimb rămâne în urma inflației, în mod constant, supraevaluarea nu este cu ușurință erodată de către deflația prețuri salarii și astfel, în cele din urmă, se determină colapsul și devalorizarea... Tentativa de a folosi cursul de schimb pentru a obține rezultate timpurii în combaterea inflației fără creșterea şomajului este prea evidentă ca o scurtătură, dar rezultatele sunt deseori iluzorii. După colaps, inflația va fi mai mare decât era la început”.

<sup>25</sup> A se vedea, de exemplu, Blanchflower și Oswald (1994).

<sup>26</sup> A se vedea, Bruno (1993).

<sup>27</sup> Asupra efectelor inflației neanticipate a se vedea Sachs și Larrain (1993), p. 349-352.

<sup>28</sup> Cel mai bun raport asupra poziției datoriei în cadrul finanțelor publice maghiare poate fi găsit la Borbely și Neményi (1994) și (1995).

<sup>29</sup> O analiză minuțioasă a politicii fiscale a ASP'95 apare în studiu lui Oblath (1996), p. 81-84 și p. 95-97.

<sup>30</sup> Indicele datoriei brute a guvernului raportat la P.I.B. a rămas practic neschimbat, în timp ce indicele datoriei publice consolidate brute raportat la P.I.B. a crescut întrucâtva (a se vedea Tabelul 4). O reducere substanțială a ambilor indici ar fi de dorit, astfel încât să se aducă situația

macroeconomică a țării mai aproape de normele cerute de calitatea de membru al Uniunii Europene.

<sup>31</sup> Schimbările care conduc la reducerea cheltuielilor menționate anterior au avut un efect relativ minor asupra situației fiscale în 1995. Efectul lor va fi realmente resimțit în 1996 și încă și mai mult în 1997.

<sup>32</sup> A fost o regretabilă eroare faptul că măsurile în forma lor inițială au intrat în conflict cu principiile constituționale și au fost apoi respinse de către Curtea Constituțională.

<sup>33</sup> A se vedea secțiunea 3.3 în Kornai (1996a).

<sup>34</sup> A se vedea World Bank (1995a). Printre cei ce au comentat reforma în domeniul securității sociale au fost: Andorka, Kontrasas și Tóth (1995), Augusztinovics (1993), Augusztinovics și Martos (1995), Ferge (1995), (1996a) și (1996b) și eu însuși (a se vedea Kornai (1996b)). A se vedea, de asemenea, și Nota 33 în Kornai (1996b).

<sup>35</sup> A se vedea Alesina și Perotti (1995) și Giavazzi și Pagano (1990) și (1996).

<sup>36</sup> Calculele proprii pe baza datelor de la Banca Națională a Ungariei (1996b) p. 110.

<sup>37</sup> Creanțele nete ale gospodăriilor populației sunt egale cu economisirile bănești minus creșterea împrumuturilor luate de acestea. (Toate cele trei cifre sunt variabile de flux). Sursa cifrelor este Ministerul de Finanțe (1996a), Tabelul 14.

<sup>38</sup> O contribuție la creșterea economisirii în gospodăriile populației, exprimate în forinți, a adus-o și faptul ca deprecierea continuă a forintului a crescut valoarea în forinți a depozitelor în monede externe.

<sup>39</sup> A se vedea Feldstein (1974).

<sup>40</sup> Influxurile speculative de capital pe termen scurt pot genera și alte probleme grave. Conversia valutei forte sporește presiunea inflaționistă, iar intervenția de sterilizare (absorbția excesului de lichiditate datorat influxului de capital străin) este extrem de costisitoare. Nu este posibil să se conteze pe rezervele valutare suplimentare care rezultă, deoarece ele se pot evapora tot atât de ușor pe cât de repede au sosit. Este dificil să se determine care ar fi nivelul ideal al dobânzii și randamentului titlurilor de valoare emise de stat. Chiar dacă acestea ar fi cunoscute, Banca Centrală poate exercita încă o influență indirectă, cu un mare decalaj în timp, numai pe piața restrânsă a creditului și de capital, care continuă să funcționeze cu destul de multe fricțiuni. Asupra acestei probleme se pot consulta: Darvas (1996), Darvas și Simon (1996), Dornbusch, Goldfajn și Valdés (1995) și Sachs (1996).

<sup>41</sup> Informațiile furnizate de către compania de telecomunicații – Matáv.

<sup>42</sup> Asupra acestei probleme a se vedea: Laki (1993), Major și Mihályi (1994), Mihályi (1993), (1994) și (1995) și Voszka (1992), (1993) și (1994). A se vedea în plus Secțiunea 4 în Kornai (1996a).

<sup>43</sup> A se vedea Kopint-Datorg(1996).

<sup>44</sup> Sursele datelor sunt Internațional Monetary Fund (1995), p. 122–123, 288–291, iar pentru 1995 – Internațional Monetary Fund (1996), p. 65 și Internațional Monetary Fund (1997), p. 184–189.

<sup>45</sup> A se vedea, de exemplu, Drazen și Grilli (1993).

<sup>46</sup> A se vedea Bruno și Easterly (1995), Fischer, Sahay și Végh (1996) și Végh (1992).

<sup>47</sup> Darvas și Simon (1996) împărtășesc o poziție similară.

<sup>48</sup> Asupra productivității muncii în țările postsocialiste a se vedea McHale (1996).

<sup>49</sup> A se vedea Secțiunea 4 în Kornai (1996a).

<sup>50</sup> În mod regretabil tendințele nu sunt univoce. Firmele cu grave dificultăți financiare sunt frecvent mai puțin cauționate decât înainte, dar unele dintre problemele financiare ale activității comerciale tind acum să ia forma „crediteurilor neperformante”, iar în cele mai multe cazuri băncile au fost salvate deja din situația de insolvență. (Chiar și așa, trebuie să se admită că se poate conta cu mai puțină încredere pe asistența statului, decât în trecut, având în vedere lichidarea cătorva bănci neviabile.) Cu toate acestea nu se poate spune că Ungaria a scăpat de sindromul unei restricții bugetare slabe.

## Referințe

**Alesina, Alberto, Roberto Perotti** (1995), *Reducing Budget Deficits*, pregătit pentru „Conference ‘Growing Government Debt – International Experiences’”, Stockholm, 12 June, mimeo;

**Andorka, R., A. Kondratas, I.Gy. Tóth** (1995), *A jóléti rendszer jellemzői és reformjának lehetőségei* (Caracteristici ale sistemului de prestații sociale și cările pentru reformarea sa), „Közgazdasági Szemle”, 42(1), 1–29;

**Antal, L.** (1994) *Az örökség. A gazdaság helyzete és a feladatok* (Moștenirea, situația economică și obiectivele), „Társadalmi Szemle”, 49,(10), 12–21;

**Augusztinovics, M.**(1993), *Egy értelmes nyugdíjrendszer*, (Un sistem de pensii inteligent), „Közgazdasági Szemle”, 40(5), 415-431;

**Augusztinovics, M. și M. Martos** (1995), *Számítások és következtések nyugdíjreformra* (Calcule și deducții pentru o reformă a pensiilor), „Közgazdasági Szemle”, 42(11), 993-1023;

**Banco de Mexico** (1996), *Indicatores Economicos*, noiembrie;

**Békési, L.** (1993), *A feladat öt szöglete. Farkas Zoltán interjúja Békési Lászlóval* (Cele cinci unghiuri ale obiectivului. Interviu luat de Zoltán Farkas lui László Békési), „Tarsadalmi Szemle”, 48 (3), 3-13;

**Békési, L.** (1994), *A társadalom még nincs tisztában a gazdasági helyzettel. Karsai Gábor interjúja Békési Lászlóval* (Societatea are încă neclaritatea asupra situației economice), Interviu luat de Gábor Karsai lui László Békési, „Figyelő”, 14 iulie, p. 13-15

**Békési, L.** (1995), *Mást választhatunk, de „jobbat” aligha* (Putem alege altceva, dar este dificil de găsit altceva mai bun), „Népszabadság”, 8 iulie, pp. 17-18;

**Blanchard, O.J., S. Fischer** (1989), *Lectures on Macroeconomics*, Cambridge, Mass: „MIT Press”;

**Blanchflower, David G., Andrew J. Oswald** (1994), *The Wage Curve*, Cambridge, Mass. and London; MIT Press

**Bokros, L.** (1995,a), *A leendő pénzügyminiszter huszonöt pontja. Bokros Lajos szakmai eselekvési programjának: alapvonalai*, (Cele 25 de puncte ale ministerului de finanțe. Principalele contururi ale programului de acțiune Bokros) „Népszabadság”, 17 februarie, p. 15;

**Bokros, L.** (1995b), *Az államháztartásról, a stabilizáciról. Dr. Bokros pénzügyminiszter tájékoztatoja* (Cu privire la bugetul de stat și stabilizare, Expunerea Dr. Lajos Bokros, ministrul de Finanțe) „Pénzügyi Szemle”, 40(4), p. 259-262;

**Bokros, L.** (1996), *Növekedés és/vagy egyensúly – avagy az 1995. március 12-én meghirdetett stabilizáció tanulságai* (Creșterea economică și/sau stabilizare. Lecții din Programul de Stabilizare anunțat pe 12 martie 1995), „Népszabadság”, 11 martie, p. 8;

**Borbely, L. și J. Neményi** (1994), *Az államadosság növekedé-*

sénél: összetevői 1990-1992-ben (Factorii determinanți ai creșterii datoriei publice) „Közgazdasági Szemle”, 41(2), p. 110-126;

**Borbély László András și Neményi Judit** (1995), *Eladósodás, a külső és belső államadósság alakulása az átmenet gazdaságában (1990-1993)* (Îndatorarea și evoluția datoriei publice externe și interne 1990-1993) în Tamás Mellár (ed.), *Rendszerváltás és stabilizáció. A piacgazdasági átmenet első évei* (Schimbarea sistemului și stabilizarea. Cinci ani de tranziție la economia de piață), Budapest: Magyar Trendkutató Központ, p. 123-166;

**Bruno, Michael** (1993), *Crisis, Stabilization and Economic Reform: Therapy by Consensus*, New York: Oxford University Press;

**Bruno, Michael, William Easterly** (1995), *Inflation Crises and Long-Run Growth* N.B.E.R. Working Paper series, No. 5209, Cambridge: National Bureau of Economic Research, Harvard University, August;

**Comisia Centrală de statistică** (1995a) *A nemzetgazdaság munkaerőmérlege* (Balanța forței de muncă la nivelul economiei naționale), 1 ianuarie, Budapest: Központi Statisztikai Hivatal;

**Comisia Centrală de Statistică** (1995b), *Magyar statisztikai évkönyv 1994* (Anuarul statistic al Ungariei 1994) Budapest: Központi Statisztikai Hivatal;

**Comisia Centrală de Statistică**, (1996), *Statisztikai Havi Közlemények*( Buletin statistic lunar) No. 4;

**Comisia Centrală de Statistică**, (1996b), *KSH statisztikai Hirek*, (Știri statistice ale CCS), 2 aprilie;

**Comisia Centrală de Statistică** (1996c), *A KSH jelenti* (Rapoarte CCS), No. 1;

**Comisia Centrală de Statistică** (1996d), *Magyar statisztikai évkönyv 1995* (Anuarul statistic al Ungariei 1995);

**Cooper, Richard N.** (1992), *Economic Stabilization and Debt in Developing Countries*, Cambridge, Mass. and London:MIT Press;

**Csaba, L.** (1995), *Gazdaságstratégia helyett konjunktura-politika*” (Politica ciclului economic în locul strategiei economice), „Külgazdaság”, 39 (3), 36-46 ;

**Darvas, Zsolt** (1996), *Exchange Rate Premia and the Credibility of the Crawling Target Zone in Hungary*, Discussion

Paper, series No. 1307, London: Centre for Economic Research, ianuarie;

**Darvas Zsolt, András Simon** (1996), *Tőke beáramlás, árfolyam – és pénzpolitika* (Influxul de capital, cursul de schimb și politica monetară), mimeo, Budapesta: Magyar Nemzeti Bank, februarie;

**Dornbusch, R., S. Fischer** (1993) *Moderate Inflation*, „The World Bank Economic Review”, 7 (1), p. 1–44;

**Dornbusch, R., I. Goldfajn, R.O. Valdés** (1995), *Currency Crises and Collapses*, „Brookings Papers on Economic Activity”, no. 2, p. 219–293;

**Dornbusch, R., A. Werner** (1994), *Mexico: Stabilization, Reform and No Growth*, „Brookings Papers on Economic Activity”, no. 1, p. 253–315;

**Drazen, A., V. Grilli** (1993), *The Benefit of Crises for Economic Reforms*: „American Economic Review”, 83 (3), p. 598–607;

**EBRD** (1995), *Transition Report*, London: European Bank for Reconstruction and Development;

**Erdős T.** (1994), *A tartós gazdasági növekedés realitásai és akadályai* (Realitatele creșterii economice durabile și obstacolele din calea ei), „Közgazdasági Szemle”, 41 (6), p. 463–477;

**European Commission** (1995), *Employment Observatory: Central and Eastern Europe*, no. 7;

**Feldstein, M.** (1974), *Social Security, Induced Retirement and Aggregate Capital Accumulation*, „Journal of Political Economy”, 82 (5), p. 905–926;

**Ferge Zs.** (1995), *A magyar segélyezési rendszer reformja – 1*, (Reforma sistemului ungar de ajutoare bănești – 1), „Esély”, no. 6, p. 43–63;

**Ferge Zs.** (1996a), *A magyar segélyezési rendszer reformja – 2*, (Reforma sistemului maghiar de ajutoare bănești – 2), „Esély”, no. 1, p. 25–42;

**Ferge Zs.** (1996b), *A szociálpolitika esélyei* (Perspectivele politiciei sociale), „Vigilia”, 61 (7), p. 528–535;

**Fischer, Stanley, Ratna Sahay, Carlos A. Végh** (1996), *Stabilization and Growth in Transition Economies: The Early*

- Experience*, „Journal of Economic Perspectives”, 10 (2), p. 45–66;
- Giavazzi, F., M. Pagano** (1990), *Can Severe Fiscal Contractions be Expansionary? Tales of Two Small European Countries*, „NBER Macroeconomics Annual”, p. 75–116;
- Giavazzi, F., M. Pagano** (1996), *Non-Keynesian Effects of Fiscal Policy Changes: International Evidence and the Swedish Experience*, „Swedish Economic Policy Review”, May;
- Halpern, László** (1996), *Real Exchange Rates and Exchange Rate Policy in Hungary*, Discussion Paper series, no. 1366, London: Centre for Economic Policy Research, Martie;
- Horváth, Piroska** (1996), *Vizsgálatok az állami redisztribució tanulmanyozásához* (Expertiză pentru un studiu al redistribuirii prin intermediul statului), mimeo, Budapesta;
- Guvernul Ungariei** (1994), *A Magyar Köztársaság Kormányának privatizációs stratégiája* (Strategia de privatizare a guvernului Republicii Ungare), Budapest: Magyar Köztársaság Kormánya, 11 noiembrie;
- International Monetary Fund** (1994a), *International Financial Statistics Yearbook 1994*, Washington DC, International Monetary Fund;
- International Monetary Fund** (1994,b), IMF *Economic Review*, no. 7;
- International Monetary Fund** (1994, c), IMF *Economic Review*, No. 16;
- International Monetary Fund** (1994,d), IMF *Economic Review*, No. 17;
- International Monetary Fund** (1994,e), IMF *Economic Review*, No. 18;
- International Monetary Fund** (1996), *International Financial Statistics*, aprilie;
- International Monetary Fund** (1997), *International Financial Statistics*, februarie;
- Kindleberger, Charles P.** (1978). *Manias. Panics and Crashes: A History of Financial Crisis*, New York: Basic Books;
- Kocsis Gy.** (1995), *Mégis, kinek a bőrére?* (Chiar și aşa cine plătește?), „Heti Világgazdaság”, octombrie 28, p. 100;
- Kolodko, G.W.** (1993), *From Output Collapse to Sustainable*

*Growth in Transition Economies. The Fiscal Implications*, „Working Papers” No. 35, Warsaw: Institute of Finance;

**Kolodko, G.W., W.W. McMahon** (1987), *Stagflation and Shortageflation: A Comparative Approach*, „Kyklos”, 40 (2), p. 176–197;

**Kopint-Datorg**(1996), *Konjunktúrateszt-eredmények a feldolgozóiparban, az építőiparban és a kiskereskedelemben*, 1995, IV, negyedév (Rezultatele testului de activitate în industria prelucrătoare, construcții și comerțul cu ridicata, trimestrul al IV-lea, 1995), Budapest.

**Kopits, G.** (1995), *Hungary's Preannounced Crawling Peg*, „Acta Oeconomica” 47 (3/4), p.276–286;

**Kornai, János** (1959) [1957], *Overcentralization in Economic Administration*, Oxford; Oxford University Press;

**Kornai, János** (1971), *Anti-Equilibrium*, Amsterdam, North Holland;

**Kornai, János** (1972), *Rush versus Harmonic Growth*, Amsterdam, North Holland;

**Kornai, János** (1979), *Resource-Constrained versus Demand-Constrained Systems*, „Econometrica”, 47(4),p.801–819;

**Kornai, János** (1980), *Economics of Shortage*, Amsterdam: North-Holland;

**Kornai, J.** (1986), *The Hungarian Reform Process: Visions, Hopes and Reality*, „Journal of Economic Literature”, 24 (4), p. 1687–1737;

**Kornai, János** (1990), [1989], *The Road to a Free Economy. Shifting from a Socialist System: The Example of Hungary*, New York and London: W.W. Norton;

**Kornai, János** (1992a) *The Principles of Privatization in Eastern Europe*, „De Economist”, 140 (2) p.153–176;

**Kornai, János** (1992b ), *The Postsocialist Transition and the State: Reflections in the Light of Hungarian Fiscal Problems* „American Economic Review”, Papers and Proceedings, 82(2) p.1–21;

**Kornai , János** (1992c), *Visszaesés, veszteglés vagy fellendülés* (Recesiune, stagnare sau relansare ), „Magyar Hírlap”, 14 decembrie, p. 12–13;

**Kornai, János** (1992d) *The Socialist System: The Political*

*Economy of Communism*, Princeton: Princeton University Press and Oxford: Oxford University Press;

**Kornai, János** (1993a), *The Evolution of Financial Discipline under the Postsocialist System*, „Kyklos”, 46 (3), p. 315-336;

**Kornai, János** (1993b), *Transformational Recession: A General Phenomenon Examined through the Example of Hungary's Development*, „Economie Appliquée”, 46 (2), 181-227;

**Kornai, János** (1995a), *Lasting Growth as the Top Priority: Macroeconomic Tensions and Government . Economic Policy in Hungary*, în „Struggle and Hope”, Cheltenham: Edward Elgar;

**Kornai, János** (1995b), *The Dilemmas of Hungarian Economic Policy: An Analysis of the Stabilization Programme*, în „Struggle and Hope”, Cheltenham:Edward Elgar;

**Kornai, János** (1996a), *Paying the Bill for Goulash Communism: Hungarian Development and Macro Stabilization in a Political Economy Perspective*, în „Struggle and Hope”, Cheltenham:Edward Elgar;

**Kornai, János** (1996b) *The Citizen and the State: Reform of the Welfare System*, în „Struggle and Hope”, Cheltenham:Edward Elgar;

**Kőves A.** (1995,a), *Egy alternativ gazdaságpolitika szükségessége és lehetősége* (Necesitatea și sfera de cuprindere al unei politici economice alternative), „Külgazdaság”, 39 (6), p. 4-17;

**Kőves A.** (1995b), *Gazdaságpolitikai dilemmák és lehetőségek a Bokros – csomag után* ( Dilemele și potențialul politicii economice după pachetul Bokros), „Külgazdaság”, 39 (11), p. 4-18;

**Krugman, Paul** (1991), *Financial Crises in the International Economy*, în Martin Feldstein (ed), „The Risk of Economic Crisis”, Chicago and London:University of Chicago Press, p. 85-128;

**Laki, M.** (1993) , *Chances for the Acceleration of Transition: the Case of Hungarian Privatization*, „East European Politics and Societies”, Fall, 7 (3), p. 440-451;

**Lányi K.** (1994-1995), *Alkalmazkodás és gazdasági visszaesés Magyarországon és más országokban I. Tények és magyarázatok. II. Gazdaságpolitika és szelekció*, (Ajustare și recesiune economică în Ungaria și în alte țări. I. Fapte și explicații. II. Politică economică și selecție), „Társadalmi Szemle”, 49 (12), p. 13-25 și 50 (1), p. 3-19;

**Little, I.M.D., Richard N. Cooper, W.Max Corden, Sarath Rajapatirana** (1993), *Boom Crisis and Adjustment. The Macroeconomic Experience of Developing Countries*, Oxford: Oxford University Press (for World Bank);

**Major, I., P. Mihályi** (1994), *Privatizáció – hogyan tovább?* (Privatizarea – cum să mergem mai departe?), „Közgazdasági Szemle”, 41 (3), p. 214-228;

**McHale, John** (1996), *Equilibrium Employment Rates and Transformational Slumps*, mimeo, Cambridge, Mass: Harvard University, Martie;

**Ministerul Mexican de Finanțe** (SHCP) (1995), *Informe sobre la Situacion Economica. Las Finanzas Publicas y la Deuda Publica*, trimestrul patru, Mexico City;

**Ministerul Mexican de Finanțe** (SHCP) (1996), *Informe sobre la Situacion Economica. Las Finanzas Publicas y la Deuda Publica*, trimestrul patru, Mexico-City;

**Mihályi, P.** (1993), *Plunder – Squander - Plunder. The Strange Demise of State Ownership*, The Hungarian Quarterly, 34 (Summer), p. 62-75;

**Mihályi, Péter** (1994), *Privatization in Hungary. An Overview* in Yilmaz Akyuz, Detlef J. Kotte, András Kőves and László Szamuely (eds), *Privatization in the Transition Process. Recent Experiences in Eastern Europe*, Geneva: UNCTAD and Budapest: Kopint-Datorg, p. 363-385;

**Mihályi, Péter** (1995), *Privatisation in Hungary: Now Comes the Hard Core*, Fifth World Congress for Central and East European Studies, Warsaw, 6-11, august, mimeo;

**Ministerul de Finanțe** (1996a), *A gazdaság helyzete 1995-1996 fordulóján* (Situația economică între anii 1995-1996), Budapesata: Pénzügyminiszterium, februarie;

**Ministerul de Finanțe** (1996b), *Tájékoztató az 1995. évi és az 1996. év eleji gazdasági felvámatokról* (Raport asupra procesului economic pentru anul 1995 și începutul anului 1996), Budapesta, Pénzügyminisztérium, martie;

**National Bank of Hungary** (1995), *Anual Report 1994*, Budapesta:National Bank of Hungary;

**Banca Națională a Ungariei** (1996a), *Az 1995, évi gazdasági és pénzügyi folyamatokról* (Procesul economic și monetar în anul 1995), Budapest: Magyar Nemzeti Bank, februarie;

**Banca Națională a Ungariei** (1996b), *Havi Jelentés* (Raport lunar), No. 2;

**Banca Națională a Ungariei** (1996c), *Elöterjesztés és jelentés az 1996, évi rendes közgyűlésnek a Magyar Nemzeti Bank 1995, évi üzlettervéről* (Prezentare și raport la reuniunea generală anuală din 1996 asupra planului de afaceri din anul 1995 a Băncii Naționale a Ungariei), Budapest: Magyar Nemzeti Bank, aprilie;

**Oblath, G.** (1995), *A költségvetési deficit makrogazdasági hatásai Magyarországon* (Efectele macroeconomice ale deficitului bugetar în Ungaria), „*Külgazdaság*”, 39 (7/8), p. 22-33;

**Oblath, Gabor** (1996), *Makrogazdasági folyamatok*, (Procese macroeconomice), în *Konjunktúrajelentés. A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 1996 tavaszán* (Raport asupra activității afacerilor. Situația și perspectivele economiei mondiale și ale economiei ungare), Budapest: Kopint-Datorg, No. 1, p. 79-118;

**OECD** (1996), *OECD Economic Outlook*, decembrie;

**OECD** (1997), *Economic Indicators*, Ianuarie;

**Sachs, Jeffrey D.** (1996), *Economic Transition and the Exchange Rate Regime*, mimeo, Cambridge: Harvard Institute for International Development, Harvard University:

**Sachs, Jeffrey D., Felipe B. Larraín** (1993), *Macroeconomics in the Global Economy*, New York: Harvester Wheatsheaf;

**Sachs, Jeffrey D., Aaron Tornell, Andres Velasco** (1995), *The Collapse of the Mexican Peso: What Have We Learned?*, Discussion Paper No, 1724, Cambridge: Harvard Institute Of Economic Research, Harvard University, Mai;

**Surányi, Gy.** (1995a), *A gazdaság örökölt struktúrái gúzsba kötik az országot. Válaszol Surányi Gyorgy, a Nemzeti Bank elnöke*, (Structurile economice moștenite încătușează țara. György Surányi președintele Băncii Naționale răspunde.), „*Héti Világgazdaság*”, 29 aprile, p. 47-48;

**Surányi, Gy.** (1995b), *Önmagunkkal kell megállapodásra jutni. Beszélgetés árakról békéről, kamatokról Surányi Györggyel, az*

*MNB elnökével Bossányi Katalin interjuja*, (Trebuie să ajungem la o înțelegere cu noi înșine, O discuție despre prețuri salariai și ratele dobânzii cu Gyorgy Surányi, președintele Băncii Naționale. Interviu de Katalin Bossányi), „Népszabadaság”, 30 decembrie, p. 1 și 10;

**Surányi, Gy.** (1996), *Jobban igen, másként nem. Szombati MH-extra Surányi Györggyel, a Magyar Nemzeti Bank elnökével. Pinter Dezső riportja* (Se poate face mai bine, dar nu în alte moduri. Un interviu pentru suplimentul de sămbătă cu György Surányi, președintele Băncii Naționale, reportaj de Dezső Pinter), „Magyar Hirlap”, 6 ianuarie, p. 9;

**Szentgyörgyvári, Artúr, Ilona Baár** (1996), *A magyar nemzetgazdaság nemzetközi versenyképessége 1995-ben, kitekintés 1996-ra és 1997-re* (Competitivitatea internațională a economiei maghiare în 1995 și perspectivele pentru 1996 și 1997), mimeo, Budapest: Magyar Nemzeti Bank, aprilie;

**Vegh, C.A.** (1992), *Stopping High Inflation*, IMF Staff Papers, 39 (3), p. 626–695;

**Voszka, E.** (1992), *Not Even the Contrary is True: The Transfigurations of Centralization and Decentralization*, „Acta Oeconomica”, 44 (1/2), p. 77–94;

**Voszka, Éva** (1993), *Variations on the Theme of Self-Privatization*, „Acta Oeconomica”, 45 (3/4), p. 310–318;

**Voszka, Éva** (1994), *Centralization, Renationalization, Redistribution: The Role of the Government in Changing the Ownership Structure in Hungary, 1989–1993*, Discussion Paper series 916, London: Centre for Economic Policy Research, februarie;

**World Bank** (1995a), *Hungary: Structural Reforms for Sustainable Growth First Draft*, Document of the World Bank, Country Operations Division, Central Europe Department, Report No. 13577-Hu, Washington DC: World Bank, februarie 10;

**World Bank** (1995b), *Hungary: Structural Reforms for Sustainable Growth*, Document of the World Bank, Country Operations Division, Central Europe Department, Report No. 13577-Hu, Washington DC: World Bank, 12 iunie;

**World Bank** (1995c), *World Tables 1995*, Washington DC: World Bank;

**World Bank** (1995d), *Magyarország Szerkezetváltás és tartós növekedés*, (Ungaria: Schimbări structurale și creștere economică durabilă), Washington DC: World Bank, noiembrie.

**Tabelul nr. 1**

**Indicatori macroeconomici în Ungaria 1993-1995**

Indicatori	1993	1994	1995
P.I.B.(ritm de creștere anual <sup>a</sup> %)	- 0,6	2,9	1,5 <sup>a</sup>
P.I.B. per capita (dolari S.U.A.) <sup>b</sup>	3 745	4 061	4 273
Consumul gospodăriilor populației (ritm de creștere anual) <sup>c</sup>	1,9	-0,2	-6,6 <sup>a</sup>
Investiții brute în capital fix (ritm anual de creștere)	2,0	12,5	4,3 <sup>a</sup>
Exporturi(indici de volum anuali) <sup>d</sup>	13,1	16,6	8,4
Importuri(indici de volum anuali) <sup>d</sup>	20,9	14,5	-3,9
Balanța comercială (milioane dolari S.U.A.) <sup>e</sup>	-3 267	-3 635	-2 442
Balanța contului curent (milioane dolari S.U.A.)	-3 455	-3 911	-2 480
Datorie netă în devize convertibile (milioane dolari S.U.A.) <sup>f</sup>	14 927	18 936	16 817
Rezerve de devize convertibile (procentaj al importurilor anuale în contul curent) <sup>f</sup>	59,4	60,2	78,8
Rata șomajului (%) <sup>g</sup>	12,1	10,4	10,4
Populația ocupată <sup>h</sup> (procentajul salariaților în populație)	42,2	40,2	39,5
Balanța cheltuielilor guvernamentale (balanța statisticii financiare generale, ca procentaj din P.I.B.) <sup>i</sup>	-5,2	-7,6	-3,6
Inflația (indicele anual al prețurilor de consum)	22,5	18,8	28,2
Câștiguri salariale medii brute (ritm de creștere anual %) <sup>j</sup>	21,9	24,9	16,8
Câștiguri salariale medii nete (ritm de creștere anual% <sup>j</sup> )	17,7	27,3	12,6
Salariul real mediu (ritm anual de creștere, %)	-3,9	7,2	-12,2

*Sursa:* Rândurile 1-10 – Oficiul Central de Statistică (1996d). Paginile corespunzătoare rândurilor: 221, 223, 224, 276, 276, 324, 324, 325, 325; Rândul 11: Banca Națională a Ungariei (1996a), p. 57; Rândul 12: Oficiul Centrală de Statistică (1995a), p. 4-5; Rândul 13: Banca Națională a Ungariei (1996c); Rândurile 14-17: a se vedea rândurile 1-10, paginile 313, 75, 77, 86;

*Note:* <sup>a</sup> Date preliminare;

<sup>b</sup> Convertit în forinți prin media anuală a cursului de schimb oficial;

<sup>c</sup> Consumul final real al P.I.B. de către gospodăriile populației;

<sup>d</sup> Datele referitoare la export și import sunt bazate pe statistici vamale. Datele referitoare la import includ importul de arme din Rusia în anul 1993, ca o achitare a datoriei anterioare;

<sup>e</sup> Plăți legate de comerțul exterior în contul curent;

<sup>f</sup> La 31 decembrie;

<sup>g</sup> Șomajul înregistrat la sfârșitul anului ca procentaj al populației active (persoane ocupate și șomeri) în anul precedent;

<sup>h</sup> La 31 ianuarie;

<sup>i</sup> Pentru date fiscale mai detaliate și explicații, a se vedea Tabelul 4;

<sup>j</sup> Căștigurile salariale brute medii ale angajaților cu program de lucru complet; indicii pentru 1993-1994 sunt calculați pornind de la datele organizațiilor cu peste 20 de angajați; indicii pentru 1995 sunt calculate pornind de la datele acelora cu peste 10 angajați.

**Tabelul 2**

**Indicatori macroeconomici, Ungaria comparată cu Mexicul**

Indicator	Mexic		Ungaria	
	1994	1995	1994	1995
P.I.B. (ritm de creștere anual, %)	3,7	-6,6 <sup>a</sup>	2,9	1,5
Consumul privat real (ritm de creștere anual, %) <sup>b</sup>	3,7	-12,0	-0,4	-5,7
Producția industrială (ritm de creștere anual, %)	4,1	-7,8	9,6	4,8
Populația ocupată în industria prelucrătoare (schimbarea anuală a numărului de angajați, %)	1,1	7,7	-9,1	-5,3
Căștigurile salariale reale				

(ritm de creștere anual, %) <sup>d</sup>	3,7	-12,6	7,0	-12,2
Inflație <sup>e</sup>	7,1	51,9	18,8	28,2
Balanța contului curent (P.I.B.,%)	-7,9	-0,2	-9,5	-5,4
Datorie externă netă / P.I.B.	32,2	37,6	45,9	38,4

*Surse:* Pentru Mexic: Datele au fost colectate sau calculate de către Miguel Messmacher pornind de la următoarele surse: Rândurile 1,3 și 4 : pentru 1994 : Banco de Mexico (1995), p, f, Tabelele II-16, II-3 și II- 9; pentru 1995: Banco de Mexico (1996 b); Rândul 2: OECD (1995), Tabelul 3. Rândul 5: OECD (1996), 62-63; rândul 6: Banco de Mexico (1996 a), Tabelul III-1; rândul 7: International Monetary Fund (1996 b), p. 394-395; 1994: Banco de Mexico (1995), tabel IV-1b; 1995: Banco de Mexico (1996b); rândul 8: Mexican Ministry of Finance (1995);

Pentru Ungaria: rândul 1 reprezintă rândul 1 al Tabelului 1; Rândul 2 reprezintă Rândul 3 al Tabelului 6.1; Rândul 3, Oficiul Central de Statistică (1996c), p. 8; Rândul 4 pentru 1994: Oficiul Central de Statistică (1995b), p. 143; pentru 1995: Banca Națională a Ungariei (1996b), p. 56; Rândul 5 reprezintă rândul 17 din Tabelul 1; Rândul 6 reprezintă rândul 14 din Tabelul 1; Rândurile 7 și 8 – Banca Națională a Ungariei (1996c)

*Note:*

<sup>a</sup> Date preliminarii;

<sup>b</sup> Pentru Ungaria consumul real final din P.I.B. al gospodăriilor populației;

<sup>c</sup> Decembrie/Decembrie pentru Mexic. Pentru Ungaria numărul mediu al salariaților; cifrele pentru 1995 în Ungaria se referă la firme cu mult mai mult de 10 salariați. Datele referitoare la șomajul și populația ocupată totală pentru Mexic, comparabile din punct de vedere statistic cu datele din Ungaria, nu sunt disponibile. Pentru cifrele din Ungaria a se vedea Tabelul nr. 6.1., rândurile 11 și 12, care arată că sporirea șomajului în industria prelucrătoare a fost asociată cu reducerea în alte sectoare, deoarece populația ocupată totală și rata șomajului au rămas aproape neschimbate. Nu există nici o informație disponibilă despre schimbările în cadrul sectorial în Mexic.

<sup>d</sup> Pentru Mexic, câștigurile salariale reale lunare în industria prelucrătoare. Pentru Ungaria, salariul real mediu (a se vedea nota „j” de la tabelul 6.1.);

<sup>e</sup> Decembrie/Decembrie pentru Mexic;

<sup>f</sup> Datoria externă netă pentru Mexic include numai datoria publică; pentru Ungaria se include atât datoria externă privată cât și cea publică.

**Tabelul 3, A – E**

Episoadele crizei și ajustării în câteva țări latino-americană

**Explicația generală a tabelelor:** Anul „0” este ales cel în care a existat cel mai mare deficit al contului curent din perioada analizată. Anul este indicat pentru fiecare țară în cea dea treia coloană. Țările sunt enumerate în ordine descrescătoare în conformitate cu dimensiunea declinului cel mai pronunțat al P.I.B. (Chile este prima țară cu 14,1 % în 1982). Ordinea este menținută în toate tabelele. Tabelele au fost întocmite de către Miguel Messmacher.

**Tabelul 3 A**

Ritmul anual de creștere al P.I.B.(procente)  
[pozitiv = creștere; negativ=declin]

Tara	A.	B.	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
Chile	1981	1982	9,9	8,2	8,3	7,8	5,5	-14,1	-0,7	6,4	2,5
Costa Rica	1981	1981	8,9	6,3	4,9	0,8	-2,3	-7,3	2,9	8,0	0,7
Argentina	1981	1981 <sup>a</sup>	6,2	-3,3	7,3	1,5	-5,7	-3,1	3,7	1,8	-6,6
Brazilia	1982	1983 <sup>a</sup>	5,0	6,8	9,1	-4,4	0,6	-2,9	5,4	7,9	7,5
Mexic	1981	1982	3,4	8,3	9,2	8,3	7,9	-0,6	-4,2	3,6	2,6

Sursa :International Monetary Fund (1995), tabele corespunzătoare ţărilor respective;

Notă:<sup>a</sup> = indică anul devvalorizării.

A.= cel mai mare deficit al contului curent.

B.= anul ajustării.

Tabel 3 B

Balanța contului curent / P.I.B. (procente)  
 [negativ = deficit, pozitiv = excedent]

țara	A.	B.	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
Chile	1981	1982	-5,3	-7,1	-5,7	-7,1	-14,5	-9,5	-5,7	-11,0	-8,6
Costa Rica	1981	1981	-7,5	-10,3	-13,8	-13,7	-15,6	-10,4	-9,9	-6,9	-7,4
Argentina	1981	1981 <sup>a</sup>	3,2	2,8	-0,5	-2,3	-2,8	-2,8	-2,3	-2,1	-1,1
Brazilia	1982	1983 <sup>a</sup>	-3,5	-4,8	5,5	-4,5	-5,9	-3,5	0,0	-0,1	-2,0
Mexic	1981	1982	-2,2	-3,0	-4,0	-5,4	-6,5	-3,4	3,9	2,4	0,4

Sursă: International Monetary Fund (1995), p. 154-155 și paginile ţării respective. Pentru Mexic (1977-1978): World Bank (1995,c), p. 464-466;

*Nota:* a = indică anul devalorizării.

A.= cel mai mare deficit al contului curent.

B.= anul ajustării.

**Tabelul 3 C**

Ritmul de creștere al cursurilor reale de schimb (proccente)  
 [negativ = apreciere; pozitiv = deprecierie]

Tara	A.	B.	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
Chile	1981	1982	-10,6	-6,7	-4,2	-16,0	-7,9	81,9	-3,4	27,4	13,6
Costa Rica	1981	1981	2,2	0,9	2,3	-4,1	239,3	-37,5	-16,3	2,6	1,2
Argentina	1981	1981, <sup>a</sup>	-16,0	-34,4	-30,8	-30,4	96,2	168,6	11,4	10,3	-39,9
Brazilia	1982	1983, <sup>a</sup>	1,14	8,2	-4,4	4,7	6,2	66,0	13,8	4,1	-40,9
Mexic	1981	1982	-5,9	-7,4	-6,9	-10,8	-3,3	96,5	-14,8	-12,3	22,2

Sursa: International Monetary Fund (1995), tabelele ţărilor respective;

Note:

A = cel mai mare deficit al contului curent.

B = anul ajustării.

<sup>a</sup>= indică anul devalorizării.

Ritmul de creștere al cursurilor reale de schimb =  $(1 + \text{ritmul de schimbare al cursului nominal de schimb} \times (1 + \text{rata inflației interne})$ .

Lansarea unei noi monede

Schimbul cu moneda emisă în urmă (1995-1996)

Tipuri de

### Tabelul 3 D

Rata inflației (procente)  
[Modificarea medie anuală a indicelui prețurilor de consum]

Tara	A.	B.	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
Chile	1981	1982	91,1	40,1	33,4	35,1	19,7	9,9	27,3	19,9	30,7
Costa Rica	1981	1981	4,2	6,7	8,7	18,4	36,9	89,4	33,0	11,8	15,1
Argentina	1981	1981 <sup>a</sup>	176,0	175,5	159,5	100,8	104,5	164,8	343,8	626,7	672,1
Brazilia	1982	1983 <sup>a</sup>	38,7	52,7	82,8	105,6	97,8	142,1	197,0	226,0	145,2
Mexic	1981	1982	29,0	16,2	20,0	29,8	28,7	98,8	80,8	59,2	63,7

A.= cel mai mare deficit al contului curent;

B.= anul ajustării.

Sursa: International Monetary Fund (1995), p. 122-123.

Notă: <sup>a</sup> = indică anul devvalorizării.

## Tabelul 3 E

Modificarea anuală a consumului privat (procente)  
 [pozitiv = creștere; negativ = declin]

Tara	A.	B.	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4
Chile	1981	1982	16,6	9,8	14,2	14,4	15,5	-35,6	-8,1	25,2	-5,6
Costa Rica	1981	1981	11,9	9,1	2,0	-2,5	-3,1	-7,9	3,7	7,5	3,1
Argentina <sup>b</sup>	1981	1981 <sup>a</sup>	2,5	-1,4	14,0	8,0	-3,8	-6,2	4,1	3,8	-6,8
Brazilia	1982	1983 <sup>a</sup>	2,3	9,6	6,6	-4,2	3,9	0,7	5,2	2,7	6,8
Mexic	1981	1982	0,3	9,3	9,9	9,4	8,3	-6,5	-7,0	4,4	4,1

A.= cel mai mare deficit al contului curent;

B.= anulajustării.

Sursa: World Bank (1995,c), p. 12-13 și 104-105.

Note: a.= indică anul depreciiției; b.= în cazul Argentinei, consumul total.

**Tabelul 4**

Balanța fiscală și datoria brută a administrației generale  
(% din P.I.B.)

Indicatori	1992	1993	1994	1995 <sup>a</sup>
1. Balanța primară				
a Statisticii Financiare Generale				
a Administrației Generale,	2,1	-1,6	-2,7	1,7
2. Necesitățile de împrumut				
ale Administrației Generale:				
Sistemul Conturilor Naționale <sup>b</sup>	-6,9	-5,5	-8,2	-6,6
Sistemul Statisticii Financiare Generale	-6,0	-5,2	-7,6	-3,6
3. Datoria brută a Administrației Generale	79,2	90,0	87,6	87,7
Datoria publică brută consolidată <sup>c</sup>	65,2	83,4	82,5	86,5
internă	12,1	23,2	23,5	24,5
externă	53,1	60,2	59,0	62,0
Rezerve internaționale	15,7	21,9	20,2	32,9

Sursa: Banca Națională a Ungariei (1996<sup>c</sup>) și comunicări directe ale Băncii Naționale a Ungariei.

Note: Administrația Generală, împreună cu Administrația Centrală include fondurile extrabugetare, fondurile securității sociale, fondurile asigurărilor de sănătate, și fondurile administrației locale. Principalele diferențe între Sistemul Conturilor Naționale (S.C.N.) și metodele Statisticii Financiare Generale (S.F.G.) sunt următoarele: în cadrul S.C.N. veniturile din privatizare și rambursarea împrumuturilor statului nu figurează ca venituri, astfel că necesitățile de împrumut nu sunt diminuate cu sumele respective, aşa cum se întâmplă în sistemul S.F.G. În cazul S.C.N. se consideră împrumuturile externe drept venituri, în timp ce în S.F.G. acestea sunt contabilizate ca finanțare.

<sup>a</sup> = date preliminare

<sup>b</sup> = balanță S.F.G. ajustată (fără venituri din privatizare și fără împrumuturi minus rambursări).

<sup>c</sup> = datoria publică consolidată include datoria totală (internă și externă) a Administrației Generale și datoria externă a Băncii Naționale a Ungariei.

**Tabelul 5**

Balanța fiscală și datoria brută a administrației generale  
[procentaj din P.I.B.]

Tara	Anul	Bugetul consolidat		
		curente	Cheltuieli de capital	totale
Lituania	1993	22,0	2,6	24,6
Kazahstan	1993	—	—	23,5
Estonia	1993	30,2	2,0	32,2
Rusia	1993	—	—	32,9
S.U.A.	1992	36,3	2,5	38,8
România	1992	37,0	4,4	41,4
Marea Britanie	1991	39,7	4,1	43,8
Franța	1992	46,2	4,6	50,9
Repubica Cehă	1993	41,4	6,8	48,2
Canada	1991	48,3	2,2	50,5
Germania <sup>a</sup>	1992	45,7	4,9	50,6
Ucraina	1993	50,4	1,7	52,1
Austria	1992	46,8	5,5	52,3
Belgia	1992	50,7	3,1	53,8
Olanda	1992	52,7	3,8	56,5
Norvegia	1990	53,2	3,5	56,7
Ungaria	1994	55,1	6,7	61,8
Danemarca <sup>a</sup>	1993	58,9	2,8	61,8
Suedia	1993	67,6	3,3	71,0

Surse: Horvath (1996), p. 11. Surse primare: International Monetary Fund (1994a); pentru Lituania și Estonia :International Monetary Fund (1994b); pentru Kazahstan:International Monetary Fund (1994c); pentru Ucraina: International Monetary Fund (1994,d); pentru Rusia: International Monetary Fund (1994,e); pentru Ungaria calculat pe baza publicațiilor Ministerului de Finanțe; sursa P.I.B. pentru Germania și Austria: World Bank (1995, c).

Notă: <sup>a</sup> Datele sunt provizorii sau preliminare.

Instituție a Uniunii Sovietice Generală și de finanță extinsă a Băncii Centrale (A Uniunei Sovietice Generale și de finanță extinsă a Băncii Centrale) și de finanță extinsă a Băncii Centrale a Uniunii Sovietice.

**Tabelul 6**

Fluxul anual de investiții străine directe în Ungaria  
1990-1995 [milioane dolari S.U.A.]

Forma de investiție	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Influx de capital străin în numerar	311	1459	1471	2339	1147	4453
Din care venituri din privatizare	8	329	519	1202	104	3024
Influx de capital străin în natură	589	155	170	142	173	117
Flux total de investiții străine directe	900	1614	1641	2481	1320	4570

Surse: Comunicări directe ale Comitetului pentru Managementul și Privatizarea Proprietății de Stat cu excepția cifrei referitoare la venitul din privatizare în 1995, care a fost comunicată de Banca Națională a Ungariei.

**Tabelul 7**

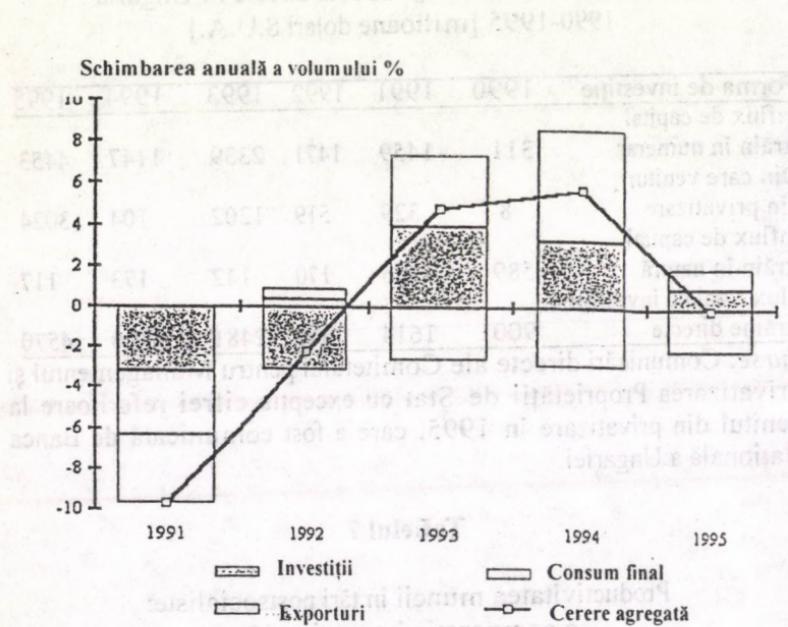
Productivitatea muncii în țări postsocialiste:  
o comparație internațională

Tara	Productivitatea medie a muncii						
	(P.I.B. în termeni reali/populație ocupată, 1989 = 100)	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Bulgaria	1,00	0,97	0,88	0,89	0,88	0,91	
Cehia	1,00	0,97	0,88	0,89	0,88	0,91	
Ungaria	1,00	0,98	0,92	1,05	1,11	1,16	
Polonia	1,00	0,92	0,91	0,98	1,00	1,07	
România	1,00	0,95	0,83	0,77	0,81	-	
Rusia	-	1,00	0,89	0,74	0,66	0,57	
Slovacia	1,00	0,98	0,95	0,93	0,92	0,96	

Sursa: Calculele preluate din McHale (1996), Tabel 1 pe baza următoarelor surse: European Commission (1995), E.B.R.D. (1995) și diferite izvoare ale publicațiilor O.E.C.D. *Short Term Economic Indicators și Transition Economics*.

**Figura 1**

Factori care contribuie la schimbarea volumului cererii agregate

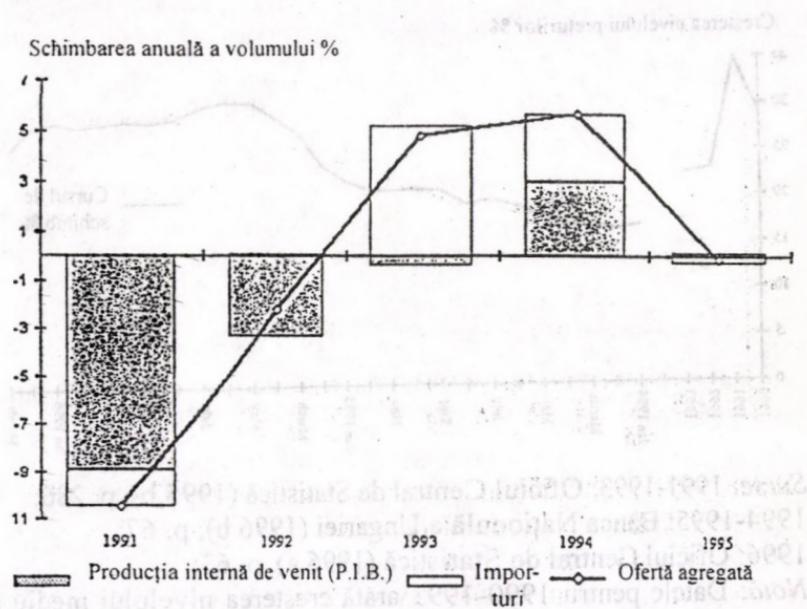


Sursa: Comunicări de la Banca Națională a Ungariei;

Notă: Cifrele de bază pentru 1995 nu sunt întru totul comparabile cu cifrele din Tabelele 1 și 2, deoarece ele sunt bazate pe o estimare preliminară diferită, deși modificarea indică aceeași direcție. Cifra a fost actualizată pentru editarea acestei cărți.

**Figura 2**

Factori care contribuie la schimbarea volumului ofertei agregate

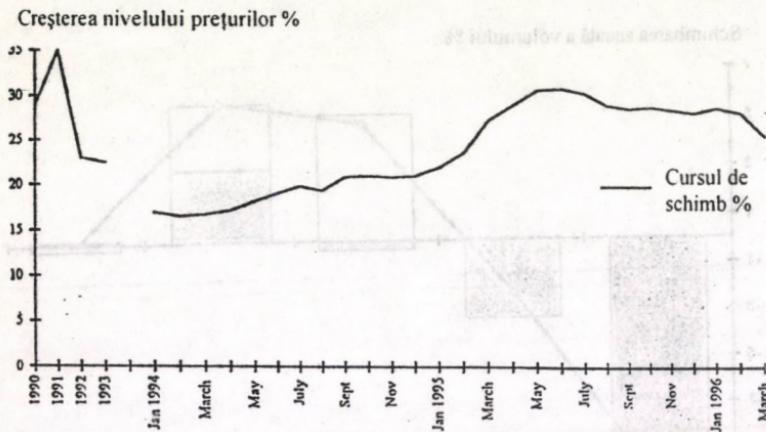


Sursa: Comunicări ale Băncii Naționale a Ungariei;

Notă: A se vedea nota de la Figura 1.

**Figura 3**

### Nivelul preturilor de consum



Surse: 1991-1993: Oficiul Central de Statistică (1995,b), p. 286;

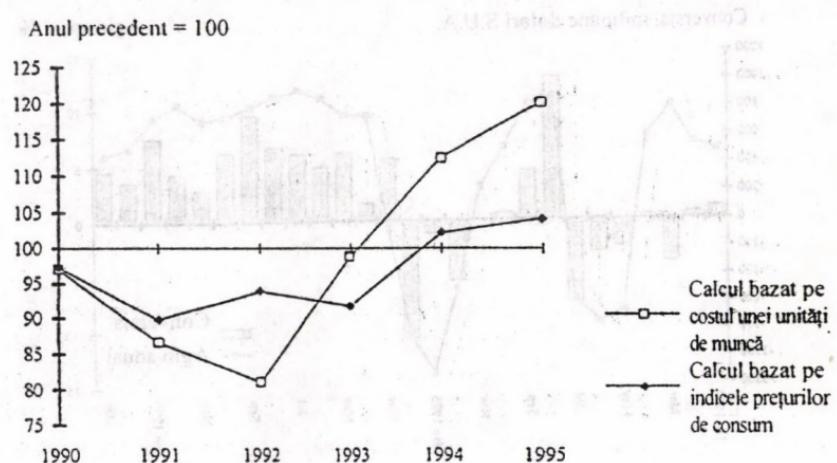
<sup>1</sup> 1994-1995: Banca Națională a Ungariei (1996 b), p. 67;

<sup>11</sup> 1996: Buletinul Național al Organizației (1996 b), p. 63;

**Notă:** Datele pentru 1990-1993 arată creșterea nivelului mediu al prețurilor într-un an dat, față de nivelul mediu al prețurilor din anul anterior. Datele pentru 1994-1996 arată creșterea nivelului mediu al prețurilor dintr-o lună dată față de nivelul mediu al prețurilor din 12 luni anterioare (comparativ cu aceeași perioadă a anului precedent).

Figura 4

### Cursul real de schimb

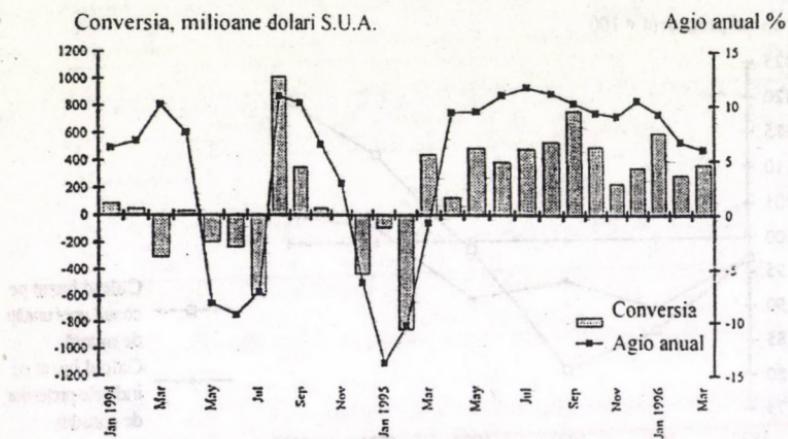


Sursa: Szentgyörgyvári și Baár (1996), p.2;

Notă: Un indice mai mare decât 100 reprezintă o depreciere în termeni reali, iar un indice mai mic decât 100 o apreciere în termeni reali în comparație cu anul precedent.

Figura 5

Agio-ul conversiei



*Sursa: Informații furnizate de Banca Națională a Ungariei.*

*Notă: Pe graficul conversiei un semn negativ reprezintă o conversie netă din moneda națională ungără în valute forte străine, iar un semn pozitiv o conversie netă din valute forte străine în moneda națională ungără.*

Pe graficul agio-ului, acesta este calculat pe o bază anuala. Agio-ul este excedentul de venit al bonurilor de tezaur pentru trei luni ale guvernului maghiar, față de deprecierea monedei naționale ungare și rata medie a dobânzii la valutile forte străine. Coșul cu valute străine este determinat în conformitate cu proporțiile comerțului exterior ungar. Este o aproximare pentru venitul real la titlurile de valoare ale guvernului,

Pentru 1994 și 1995, calculele sunt bazate pe date reale export, în timp ce cifrele pentru primul trimestru al anului 1996 sunt estimări ex-ante.

**TRANSFORMAREA ECONOMIEI,  
A ROLULUI ȘI REFORMA  
SECTORULUI DE PRESTAȚII  
SOCIALE**

TRANSFORMARIA ECONOMICA  
ANNUALIS REFORMATI  
SOCIORUM DE RICHTER  
SOCIALIS

## **TRANZITIA POSTSOCIALISTĂ ȘI STATUL: REFLECȚII ÎN LUMINA PROBLEMELOR FISCALE DIN UNGARIA<sup>1</sup>**

Voi aborda aici una dintre nenumăratele probleme care apar pe parcursul transformării din țările post-socialiste: rolul statului în economie. Modul de tratare se bazează pe experiența Ungariei, dar eu cred că problemele pe care le discut sunt generale și vor apărea mai devreme sau mai târziu în toate țările postsocialiste, cu toate că ele ar putea fi diferite ca intensitate și formă. Deși ilustrările mele sunt din Ungaria, prelegerea nu intenționează să ofere o cuprinzătoare trecere în revistă a economiei ungare. O caracteristică este bine să fie relevată: în timp ce mai multe țări din zonă se confruntă cu grave probleme economice, putând să fie amenințate chiar de haos, în Ungaria transformarea are loc în condiții ordonate și există semnele unei promițătoare dezvoltări economice.

### **1. Sugestii din scrisurile economice occidentale**

Desigur primul drum pe care economistii din lumea academică precum noi însine îl fac în căutarea ideilor călăuzitoare este la bibliotecă, unde fondul de scrisuri asupra diviziunii muncii dintre stat și piață este cu siguranță abundant, chiar stânjenitor de mult.

Mulți economisti din țările postsocialiste, deziluzionați de planificarea centralizată, sunt gata să facă în mod necritic un cult mitic al pieței. Un tratament eficace pentru această dezordine este citirea lucrărilor occidentale despre neajunsurile mecanismului pieței. Ele probează în mod convingător existența a câtorva probleme fundamentale la care piața singură nu are soluții liniștitore: de exemplu, menținerea echilibrului macroeconomic, asigurarea unei distribuții corecte a veniturilor, explicarea efectului externalităților, oferirea

unei cantități adecvate de bunuri publice și limitarea puterii monopolurilor. Autorii sugerează că acolo unde apar eșecuri ale pieței, statul ar trebui să intervină<sup>2</sup>.

Există și un alt filon al literaturii occidentale, care în mod elocvent arată cum acțiunea politică, politicienii și birocracia, chiar mai semnificativ decât piața, poate eșua în coordonarea economiei. Această îndoială exprimată cu mult timp în urmă de școala austriacă și apoi reformulată în argumentele teoriei alegerii publice (public choice) a determinat pe economiști să reconsideră problema (a se vedea James Buchanan și Gordon Tullock, 1962; William A. Niskanen, 1971). Intenționează aceia care intervin în economie în numele statului să servească doar interesul public? Întrebarea atinge la coarda sensibilă pe oricine a trăit în sistemul socialist. La fel de relevantă este analiza critică a statului bunăstării pentru nivelul ridicat de redistribuire a veniturilor care reduce stimulele pentru investiții, inovații și libera întreprindere<sup>3</sup> (a se vedea, de exemplu, Assar Lindbeck, 1988).

Oricum, atunci când un est-european ieșe dintr-o bibliotecă, rămâne confuz. El este încă nefamiliarizat cu analiza capitalismului din interior: ar dori să se bazeze pe literatura de specialitate, dar cel puțin la o primă privire aceasta pare că îi oferă direcții puternic conflictuale. Pentru ce ar trebui el să lupte: pentru un stat mai activ sau pentru unul mai puțin activ.

Această confuzie poate fi redusă într-o anumită măsură prin studierea cu cât mai multă minuțiositate a literaturii de specialitate. Presupunerile normative care pot fi schițate din literatura teoretică sunt întotdeauna *conditionate*. Condițiile în care argumentele se aplică sunt afirmate explicit sau implicit. Orice expert occidental care acordă consultanță unei economii postsocialiste sau orice economist dintr-o țară postsocialistă care utilizează literatura occidentală atunci când își definește poziția, are datoria să clarifice aceste presupuneri înainte de a cita scrieri economice occidentale care se bucură de autoritate. Să menționez două presupuneri tipice.

1. Literatuua citată se referă la o piață matură precum și un stat democratic bine definit, stabil, adânc înrădăcinat, care funcționează

în țările capitaliste avansate contemporane. Dificultatea este că piața și statul în Ungaria și în alte țări postsocialiste diferă de această situație în câteva privințe: sectorul privat nu este încă matur, iar instituțiile democratice sunt slabe și nu sunt încă dezvoltate în totalitate.

2.Literatura delimită rolerile pe care statul și piața și le asumă într-un sistem cu instituții permanente sau aflate în schimbare lentă și care funcționează în condițiile unor reguli de comportament bine definite. În contrast, sistemul postsocialist se află în miezul unei transformări revoluționare; instituțiile dispar cu o viteză amețitoare, altele sunt încă în curs de apariție, sistemul legislativ se modifică într-un ritm foarte rapid în raport cu standardele istorice, iar comportamentul fiecărui actor din economie se modifică în conformitate cu acestea. Astfel este necesar un tip special de analiză dinamică.

## II. Sferele politică și guvernamentală în Ungaria postsocialistă

Să încerc să schițez pe scurt, într-un stil aproape telegrafic, caracteristicile sferei politice și guvernamentale din Ungaria de astăzi<sup>4</sup>. Nu ofer o descriere similară a stării prezente a pieței aici deoarece ea va apărea în ultima parte a prelegerii.

Deși procesul de liberalizare politică a început anterior, punctul de cotitură s-a produs în Ungaria în 1989-1990. Monopolul deținut de partidul comunist asupra guvernului a luat sfârșit, alte partide au putut să se organizeze și primele alegeri libere au fost ținute pentru prima dată după 43 de ani. Un guvern cu o majoritate parlamentară a fost format. Principalul obstacol în calea dezvoltării economiei de piață, dominația politică a partidului comunist care lichidase sau încercase să lichideze capitalismul, a fost înlăturat de această schimbare radicală în structura puterii.

Puterea legislativă, cea administrativă și cea judecătoarească erau doar formal separate în sistemul socialist. De fapt, persoanele care ocupau toate posturile de conducere erau selecționate de către par-

tidul comunist, care le direcționa activitatea. Separarea ramurilor puterilor statului a devenit instituționalizată numai după realizarea cotiturii politice.

Parlamentul își însoșește acum noul său rol. Numărul imens de reguli cerut pentru un stat constituțional, au fost elaborate în democrațiile dezvoltate în decursul unei perioade istorice îndelungate, în timp ce în Ungaria, legile fundamentale sunt proiectate într-un ritm forțat. Lentoarea și întârzierea constantă cu care guvernul elaborează legislația și ritmul cu care Parlamentul poate face față sarcinilor sale legislative, formează una dintre cele mai primejdioase gâtuiri în mersul spre o economie de piață modernă. Cei mai mulți membri ai parlamentului sunt novici politici; ei nu au destul timp sau un corp de experți și consilieri suficient de amplu, care să efectueze un studiu minuțios al proiectelor de legi, fără să mai luăm în seamă formularea propriilor lor propuneri legislative. În consecință nu se poate spune că Parlamentul realmente supraveghează îndeaproape activitatea administrației. De asemenea, instanțele judecătoarești sunt neexperimentate în impunerea legii și ordinii într-o economie de piață.

Înainte de producerea cotiturii politice, forțele anti-comuniste erau unite în fața dușmanului comun. Această cooperare între ele a fost înlocuită cu ciocniri politice dure între partidele guvernamentale și cele din opoziție, sau chiar în interiorul coaliției guvernamentale. Nu există nimic surprinzător în aceasta, deoarece același fenomen apare în toate sistemele parlamentare. Oricum, absența unui consens politic larg, face aproape imposibilă rezolvarea problemelor aflate la ordinea zilei, cum sunt: frânarea inflației, asigurarea stabilității bugetare și restructurarea producției, deoarece toate acestea implică măsuri nepopulare care cer sacrificii serioase. Nu este nevoie să explic aici, colegilor mei americani, în 1992, că atunci când rivalitatea politică pentru putere devine acută, politicienii au drept obiectiv maximizarea șanselor lor electorale și nu a „funcției bunăstării sociale”.

În conformitate cu teoria normativă a democrației clasice, ar trebui să existe o linie de demarcație clară între politicienii direct responsabili în fața electoratului și funcționarii publici care servesc

loial fiecare guvern constituțional, care se succede indiferent de programul politic. Numirile politice și pozițiile de „serviciu civil” ar trebui să fie delimitate în mod clar prin lege sau convenții respective. În sistemul politic postsocialist, această delimitare nu este făcută însă fără ambiguități. Partidele care guvernează astăzi au învățat cu minuțiozitate des citatul slogan a lui Vladimir Ilici Lenin: „Problema puterii este problema fundamentală”. Loialitatea politică este un criteriu deosebit de important când o mulțime de posturi trebuie să fie ocupate.

Funcționarii publici au o mai mare competență în Ungaria decât în alte țări postsocialiste, deoarece reformele parțiale începute în 1968 le-au impus să se adapteze la cerințele unei economii de piață. Ei nu au încă nimic din cunoștințele sau experiența cerute pentru îndeplinirea sarcinilor administrative ale unei economii capitaliste moderne. În plus, schimbarea sistemului aduce cu sine riscuri pentru menținerea poziției funcționarilor publici: cine știe cine va fi demis și când? Servilismul se răspândește. Mulți dintre cei mai talentați specialiști părăsesc serviciile de la stat pentru locuri de muncă mai bine remunerate și mai sigure în sectorul privat. În sectorul de stat disciplina este slabă, datorită lipsei de experiență și incertitudinii și există o mare fricțiune în cadrul proceselor de impunere a legilor și reglementărilor de stat<sup>5</sup>.

Nu avem de a face nici cu filosoful-om de stat al lui Platon, care se ridică deasupra tuturor criteriilor egoiste, nici cu birocrația pedantă, competență și care se supune legilor a lui Max Weber. Nu avem de a face nici cu decidenții politici descriși în studiile de economia bunăstării, care servesc în mod exclusiv interesul public. În consecință orice economist care argumentează că forțele pieței ar fi slabite, trebuie să aibă în vedere că *aceasta* este tipul de stare la care vrea să stabilească o funcție și care se va menține o perioadă de timp ce va urma.

Sigurele componente ale sferei politice discutate până acum au fost organismele statului și partidele politice. Două alte fenomene importante, care pot influența atât funcționarea statului cât și a pieței, trebuie să fie menționate.

În primul rând este de o inestimabilă importanță ca presa, ade-

sea denumită al patrulea braț al guvernului în mecanismul de control și echilibru, este acum liberă în Ungaria<sup>6</sup>. Oricine încearcă să abuzeze de puterea statului sau să deturneze banii statului înfruntă riscul de a fi expus în presă.

În al doilea rând, ceea ce politologii numesc „societate civilă”, capacitatea opiniei publice de a se autoorganiza se manifestă tot mai ferm. Organizații încorporând anumite pături, grupuri și organizații se formează rând pe rând și fac ca vocile lor să fie auzite. Asemenea grupuri cu interese speciale sunt deseori prezentate în mod compromițător în Statele Unite și cu certitudine pot juca și un rol negativ, dar cetățenii unei țări în care toate tipurile de asociații voluntare și spontane erau persecutate, sunt mai bine plasați în a evalua avantajele libertății de asociere și exercitare de presiuni politice. Trebuie adăugat că, în sfera economică, expresia societății civile rămâne obscură. Acțiunile de ariergardă ale sindicatelor care au supraviețuit vechii ordini, combinate cu slăbiciunea noilor sindicate, lasă salariații fără un sistem de reprezentare matur și eficient. și organizațiile patronilor sunt imature. Cu alte cuvinte, tipul de asociații reprezentative extraparlamentare europene, capabile să depășească interesul profesionale înguste și să negocieze cu un sentiment al responsabilității pentru națiune, trebuie să încearcă să se dezvolte sau să prindă putere. În consecință, există pericolul apariției unor organizații populiste, care să câștige un mare număr de aderenți și să impieze asupra procesului de consolidare politică și economică. Aceasta este unul dintre punctele vulnerabile ale noii democrații, deoarece asemenea mișcări populiste pot împiedica realizarea unui „contract social” între straturi largi ale populației care doresc să manifeste moderăție pentru a ajuta la depășirea dificultăților economice<sup>7</sup>.

Pozitia mea asupra diviziunii muncii între stat și piață este susținută cu fermitate de situația curentă a sferei politice și guvernamentale în Ungaria. (De fapt, aş putea-o numi propria mea prejudecată, deoarece opinia mea este bazată pe o judecată de valoare). Eu sunt gata să cer intervenția guvernului, atât timp cât este clar că în cazul respectiv, piața lăsată de una singură, va decide prost și există o mare probabilitate că intervenția statului va îmbunătăți lucrurile. Trebuie să fiu convins că autoritatea implicată se află pe mâini

experte, imparțiale și oneste și că în acest caz particular este real-  
mente posibil să se asigure un control public care va forța statul să  
acționeze cu înțelepciune. Oricum, dacă mă îndoiesc la ce decizie să  
renunț, respectiv la o piață care funcționează defectuos sau la un stat  
care funcționează defectuos, iar eu pot să fac doar o alegere  
aleatoare, instinctul îmi spune să aleg piața. Un factor în luarea  
deciziei este cu siguranță și faptul că sunt un est-european, iar com-  
patrioții mei și cu mine am fost foarte adesea dezamăgiți de stat și  
încrederea noastră nu poate fi ușor restabilită. Această preferință va  
fi filosofia de bază a restului prelegerii.

### III. Patru probleme fiscale

Înainte de reforme, socialismul a fost marcat de puterea totali-  
tară, cu alte cuvinte de un stat hiperactiv, care căuta să controleze  
toate activitățile din societate. Deși procesul reformelor parțiale  
care a început în anul 1968 a determinat unele reduceri ale rolului  
statului în multe privințe, noul sistem democratic a moștenit însă  
„un mare guvern”<sup>8</sup>.

Ponderea și extensia rolului statului pot fi măsurate în câteva  
feluri, una dintre cele mai importante măsuri fiind raportul dintre  
bugetul de stat și P.I.B. Tabelul 1 arată că în Ungaria guvernul  
atrage și redistribuie aproape două treimi din P.I.B., în timp ce pro-  
porția obișnuită în Europa de Vest este de 40-45 % și chiar mai  
scăzută, în țări cu nivel de dezvoltare similar cu cel al Ungariei.  
Tabelul 2 nu înregistrează nici o tendință clar perceptibilă spre un  
declin al acestui raport, care s-a menținut în mod persistent la o  
mărime apropiată de două treimi.

Așa cum sugerează subtitlul acestei prelegeri, aici sunt preocu-  
pat de problemele fiscale. Ce politică ar fi necesară pentru a  
reduce proporția producției atrase și cheltuite de stat? Date fiind  
condițiile politice, sociale și economice, care este probabilitatea  
unei politici generatoare a unui „guvern mai mic”? Din conside-  
rente de spațiu, nu intenționez să acopăr întreaga sferă a probleme-  
lor fiscale<sup>9</sup>. Eu voi discuta următoarele patru subiecte: cheltuielile

administrative, asistența pentru firmele producătoare de pierderi și ajutorul de șomaj, impozitarea sectorului privat și cheltuielile pentru prestații sociale. Deși toate cele patru subiecte sunt legate de buget, aş dori să merg dincolo de sfera finanțelor publice în sens restrâns și să examinez fiecare problemă în contextul general economic, politic și social; și în ce măsură subiectul prelegerii mele intră în categoria *economiei politice*.

### A. Cheltuielile administrative

Cerile pentru reducerea cheltuielilor administrative sunt auzite la fiecare dezbatere din fiecare parlament din lume. Acestea sunt binevenite în Ungaria unde cheltuielile pentru serviciile publice generale, ordine publică și siguranță în 1990 erau echivalente cu 8,8 % din P.I.B., ceea ce este inadmisibil de ridicat. Pentru comparație, același element bugetar reprezenta 5,5 % din P.I.B. în 1988 în Germania de Vest, 5,1 % în Chile și 4,4 % Danemarca<sup>10</sup>. Guvernul noii democrații promite să reducă asemenea cheltuieli an după an, iar opoziția, pe bună dreptate, cere o mult mai viguroasă reducere în dimensiunea de ansamblu a bugetului.

Două tendințe opuse pot fi observate. Pe de o parte, cheltuielile administrative anterioare au încetat sau au descrescut, în timp ce pe de altă parte, noi cheltuieli administrative au apărut. Să dau patru exemple:

1. Vasta birocrație a partidului comunist, care aproape că dubla aparatul de stat ca dimensiune, a fost desființată. În același timp, a fost format un nou aparat politic profesional alcătuit din angajații tuturor partidelor și specialiști care asistă pe toți membrii adunărilor naționale și locale;

2. Multe instituții ale economiei centralizate au fost eliminate: de exemplu, comitetele de planificare și prețuri au fost închise, iar câteva ministere care controlau producția au fost comasate și au un personal mai restrâns. Noul sistem, oricum necesită unele noi agenții: oficii pentru privatizare, reglementare bancară, reglementarea asigurărilor, monitorizarea respectării legislației antimono-

nopoliste, o agenție care se ocupă de problemele micilor întreprinzători, un oficiu de revizie generală (curte de conturi) cu scopul de a controla activitatea financiară a funcționarilor statului etc.;

3. Poliția secretă, un pilon al vechiului sistem a fost dizolvată, dar există o cerere pentru mărirea numărului de polițiști cu scopul de a combate o însărcinătoare creștere a delictelor de drept comun. Printre motivele valului de delicte sunt dizolvarea rețelei naționale de informatori, ușurarea obligației de a înregistra la poliție schimbarea domiciliului și deschiderea frontierelor, ceea ce face traficul cu droguri mai ușor. Cu alte cuvinte, creșterea criminalității este explicată prin efectele secundare dăunătoare ale unui proces sănătos, respectiv abolirea statului polițienesc.

4. În vechiul sistem, multe conflicte erau arbitrar rezolvate de secretarul de partid sau unele organizații administrative, dar într-un stat constituțional, aceasta devine în principal sarcina instanțelor judecătorești. Pe măsură ce sectorul privat și prestigiul legii sporește, același lucru se întâmplă și cu numărul proceselor<sup>11</sup>. Numărul litigiilor nerezolvate va continua să crească până când actualul personal al judecătorilor nu va fi sporit.

Pentru a rezuma punctul „A”, trebuie să fie făcut un efort pentru reducerea cheltuielilor administrative, dar în viitorul apropiat nu pot fi puse mari speranțe în acest efort ce contribuie la o substanțială reducere a raportului buget/P.I.B.

## B. Asistența acordată firmelor producătoare de pierderi și ajutorul de șomaj

Așa cum rezultă din Tabelul 3, subvențiile și transferurile acordate firmelor din Ungaria au avut o tendință de scădere pe termen lung (diferită de cea din Cehoslovacia și Bulgaria, unde s-a tins spre o creștere înainte de schimbările politice). Oricum, o reducere ulterioară mai viguroasă a asistenței determină unele probleme sensibile care necesită o analiză detaliată.

Sistemul socialist a generat un fenomen curios pe care eu l-am denumit în lucrările mele anterioare sindromul *restriției bugetare*

*slabe*<sup>12</sup>. În această situație cheltuielile firmei nu sunt restricționate doar de poziția sa finanță sau, în mod esențial, într-un context dinamic, de veniturile sale. Chiar dacă firma ar intra în serioase dificultăți financiare și s-ar confrunta cu pierderi constante, devenind insolventă, ea poate conta pe ajutor din partea statului. O astfel de firmă va primi înclesniri fiscale, sau i se va permite să amâne plata impozitelor, va primi o subvenție sau acces la împrumuturi în condiții avantajoase. Firma este aproape sigură în formularea anticipațiilor sale că va exista o garanție a statului care îi va asigura supraviețuirea. Slăbiciunea restricției bugetare are un număr de consecințe nocive, între care faptul că se tolerează indisciplina, amânarea ajustării în funcție de caracteristicile cererii și deciziile greșite în materie de investiții.

Este larg acceptată părerea că acest fenomen dăunător este incompatibil cu o economie de piață, astfel că în perioada tranzitiei post-socialiste restricția bugetară asupra firmelor aflate în proprietatea statului trebuie să fie întărită. Întrebarea este: în ce măsură această cerință va primi doar un sprijin superficial și în ce măsură va fi transpusă în realitate? Nici un răspuns clar nu poate fi dat deoarece în prezent există tendințe contradictorii în curs, dar este neclar care dintre ele vor predomina.

Situația firmelor este diferită, ca și comportamentul lor<sup>13</sup>. Unele s-au mișcat spre privatizare, transformându-se în societăți pe acțiuni sau plănuind să proceze astfel în viitorul apropiat și au negociați cu potențialii proprietari maghiari sau străini. Oricum, eu doresc să-mi concentrez atenția aici asupra celor care nu au întreprins pași concreți spre privatizare. Unele dintre acestea s-au adaptat cu deosebit succes la noua situație, dar altele se confruntă cu serioase probleme, iar în cazul celor din urmă atitudinea tipică este de a încerca și a o scoate cumva la capăt. Aceasta înseamnă că din punctul de vedere al producției fizice sau reale se folosesc stocuri formate în cursul economiei de penurie, fără să fie înlocuite, se neglijăază întreținerea utilajelor și înnoirea producției și poate se vinde chiar o parte din fabrică sau din clădirile administrative. Există un proces de continuă dezinvestire; cu alte cuvinte firma se autodevorează prin con-

sumarea propriilor sale fonduri. Evoluțiile apar și din punct de vedere monetar, unde pierderile constante cresc datorile firmei. Nu se mai efectuează plata la timp și în mod integral a impozitelor, a contribuțiilor pentru securitatea socială sau a dobânzilor și rambursarea împrumuturilor către băncile comerciale<sup>14</sup>.

Cel mai adesea, firma încețează să plătească obligațiile către firmele furnizoare de input-uri. Nu există un contract de credit voluntar în nici unul dintre aceste cazuri; debitorul îl forțează pe creditor să-l împrumute prin refuzul de a plăti. Aceasta mă conduce la cealaltă latură a problemei: cum reacționează creditorul la acest tip de comportament al firmei<sup>15</sup>.

Slăbiciunea restricției bugetare înseamnă că în realitate creditorul involuntar tolerează neîndeplinirea obligațiilor debitorului. În Ungaria post-socialistă, situația prezentă este ambivalentă, aşa cum s-a menționat anterior, deoarece toleranța obișnuită continuă să fie prezentă și să se manifeste în unele cazuri, dar apare și tendința opusă. Există deja, dar nu în mod frecvent, exemple în care autoritățile fiscale ori din domeniul securității sociale sau bănci iau măsuri pentru a obliga firmele debitoare să își respecte obligațiile. De obicei, furnizorii inițiază procedurile de lichidare împotriva firmelor care nu sunt capabile să își plătească datorile (se vedea Kamilla Lányi, 1991, p. 64).

Deși firmele au mai fost lichidate și în trecut, aceasta a constituit o *selecție administrativă*, deoarece sentința de încetare sau suspendare a activității venea din partea birocrației. Acum se pot vedea primele semne ale *selecției naturale*. O dată ce aceasta se dezvoltă în integralitatea sa, se va desfășura ca un proces de piață descentralizat. În loc ca problemele de viață și de moarte să fie decise de o putere a statului, procedurile împotriva debitorilor care nu-și respectă obligațiile vor fi îndeplinite de creditori care vor acționa conform proprietății lor interese financiare.

De fapt, a existat o legislație referitoare la lichidarea firmelor în codul de legi din Ungaria pentru un timp, iar cadrul legal pentru ieșirea din activitate a firmelor insolvențe era disponibil și în alte privințe. Nu s-a obținut nici un avantaj din această situație, dar acum se pare că există o mișcare pentru a proceda astfel. Se pre-

conizează apariția unui val de lichidări în sectorul de stat pentru acest an și dacă acesta are loc, va fi corect să se spună că restricția bugetară s-a întărit.

Cum ar trebui să fie apreciată această schimbare constituie subiectul unei dezbateri de amploare. Eu o consider dureroasă, dar sănătoasă. Să reamintesc bine-cunoscutul concept de *distrugere creativă* a lui J. A. Schumpeter<sup>16</sup>. Reînnoirea și reorganizarea producției, progresul tehnic și inovația sunt în mod normal însotite de distrugerea vechilor linii de producție, organizații și instituții. Această curățire este esențială pentru dezvoltare. Dintr-un număr de motive, sistemul socialist a fost incapabil să realizeze acest proces. Vechii dinozauri industriali, giganții neeficienți supradimensionați și lenți au supraviețuit, iar slăbiciunea restricției bugetare a servit drept mecanism finanțier pentru prevenirea distrugerii creative; dar distrugerea a început acum sub forma diferitelor măsuri corective. Cinci procese strâns legate unele de altele pot fi citate:

1. Politica monetară antiinflaționistă determină în mod inevitabil o comprimare a producției. În unele cazuri, aceasta înseamnă totala închidere a firmelor, iar în altele se traduce prin reducerea producției. Interpretarea schumpeteriană a ciclului de afaceri pare să fie justificată în acest context; o recesiune la nivel macroeconomic acceleră selecția și distrugerea care curăță locul pentru creație. Nu a existat nici o cale prin care economia planificată cu tendință ei spre o continuă expansiune și creștere economică forțată să poată realiza această selecție;

2. Există o restructurare în compoziția producției. Ponderea industriei prelucrătoare în producția totală se micșorează, iar pondera serviciilor se mărește. Aceasta implică o stopare sau o reducere a activității anumitor firme din industria prelucrătoare.

3. Strâns legată de procesele anterioare este restructurarea exporturilor. Prăbușirea pieței C.A.E.R. a generat probleme complicate pentru firmele care se specializaseră în aprovisionarea ei și care s-au dovedit incapabile să satisfacă cerințele noilor piețe;

4. Restructurarea are loc în distribuția dimensională a firmelor. În perioada sistemului socialist în Ungaria, există o concentrare excesivă a producției aşa cum există și în alte țări socialiste.

Firmele erau supradimensionate, chiar și în ramuri unde nu se manifestau economii de scară drept justificare. În plus, micile întreprinderi fuseseră aproape complet eliminate în perioada socialismului clasic și prea puțin loc fusesese lăsat pentru firmele de dimensiuni medii. Parte din procesul corectiv constă în închiderea multor firme care sunt supradimensionate până la punctul de a fi neviabile și nu pot fi divizate în unități mai mici;

5. Majoritatea firmelor aflate în proprietatea statului și controlate birocratic funcționau cu un nivel scăzut de eficiență. Șomajul la locul de muncă era răspândit. Ca rezultat al proceselor corective, eficiența trebuie să se îmbunătățească. Chiar dacă volumul producției ar rămâne același, el ar putea fi obținut cu un număr mult mai mic de lucrători.

Toate cele cinci procese corective au serioase efecte secundare: locuri de muncă sunt eliminate pe scară largă. Oricum, unele dintre aceste proceze (numerele 2–4) creează dar și distrug; ele furnizează noi locuri de muncă, în principal în sectorul privat și cu precădere în segmentul întreprinderilor mici și mijlocii. Acest proces va fi discutat din nou, ulterior. Tot ceea ce trebuie spus în prealabil este că ritmul de creare de noi locuri de muncă nu reușește să țină pasul cu pierderile celor vechi. În consecință șomajul crește. Aceasta este o experiență distructivă în cadrul oricărui sistem, dar este cu mult mai dureroasă în perioada postsocialistă pentru oamenii din partea de lume unde se află Ungaria, care au fost obișnuiați nu numai cu ocuparea deplină, ci și cu siguranța absolută a locului de muncă și chiar cu penuria de forță de muncă pentru o perioadă de timp îndelungată. Tabelul 4 prezintă o scurtă serie de timp. Mai 1991 a fost un moment deosebit în istorie, când pentru prima dată numărul persoanelor active fără un loc de muncă a depășit numărul locurilor de muncă vacante, iar piața forței de muncă a trecut de la starea de excedent de cerere la starea de excedent de ofertă. Rata șomajului a atins 7,3 % în noiembrie 1991, ceea ce este un nivel destul de ridicat chiar și pentru țări obișnuite cu șomajul. Din păcate, aşa cum estimează prognozele, va exista o creștere în continuare a șomajului<sup>17</sup>.

Ce ar trebui să facă guvernul în aceste condiții? Înainte de a încerca să răspund la întrebare, să spun câteva cuvinte despre ceea-

ce nu ar trebui să încerce să facă. După părerea mea, nu ar trebui să cedeze presiunilor pentru relaxarea politicii monetare la nivel macroeconomic și să folosească împrumuturi distribuite neatent și subvenții de export, venituri nominale sporite brusc și mari proiecte de investiții pentru a forța creșterea cererii agregate, mai cu seamă în sectorul de stat. Rata inflației în Ungaria, care a fost frânată cu mare dificultate și care mai persistă în jurul valorii de 35 %, s-ar accelera brusc, având consecințe înfricoșătoare.

O altă atenționare este necesară și se referă la nivelul macroeconomic. Acum, în condițiile apariției primelor semne că restricția bugetară asupra firmelor se întărește, guvernul nu ar trebui să cadă în greșeala o de a slăbi din nou. Eu sunt convins că este mai bine să se accepte problema serioasă a șomajului în mod deschis (bineînțeles, acordând asistență efectivă celor care și-au pierdut locul de muncă), decât să se continue politica de acoperire a caracterului superfluu al multor locuri de muncă ineficiente prin sprijinirea artificială a firmelor care nu pot fi redresate și care perpetuează șomajul la locul de muncă. Pericolul revenirii la sindromul anterior al restricției bugetare slabe persistă chiar și în condițiile politice actuale. Imaginea unui politician intervenind pentru a scoate o firmă din dificultăți financiare nu este necunoscută în Statele Unite; nici perspectiva unor grupuri de interese care intervin pentru o politică protecționistă cu scopul de a favoriza un sector sau altul. Un alt pericol este că băncile pot să accepte să acorde în mod irresponsabil împrumuturi cu restricții de rambursare slabe, presupunând că supraviețuirea lor va fi asigurată prin orice mijloace, în ultimă instanță pe cheltuiala contribuabilului. Această atitudine observată recent în sectorul caselor de economii și părți ale sistemului bancar din Statele Unite este predominantă și adânc înrădăcinată în economia postsocialistă și în sfera sa finanțiară.

Este de dorit din multe motive, ca proprietatea majorității zdrobitoare a firmelor deținute anterior de stat să treacă în mâini private; dar să nu se gândească cineva că problema doar schițată, sarcina „distrugerii creative”, poate fi în mod confortabil rezolvată numai prin privatizare. Nici un cumpărător autohton sau străin nu va achiziționa de bunăvoie o firmă insolvabilă, fără speranță, cu

scopul de a-i continua activitățile. Cel mult va exista un cumpărător pentru activele fizice și capitalul uman care aparține firmei. În alte cazuri nu va fi clar de la început dacă firmele privatizate au vreo șansă de redresare financiară. Dacă nu se reușește, noii proprietari (fie ei acționari individuali, fonduri mutuale, sau alți proprietari instituționali) le vor închide de îndată ce va deveni evident că firma nu poate funcționa în mod profitabil. Aceasta nu este o pilulă mai puțin amară pentru cei afectați și poate fi chiar și mai brutală decât dacă lichidarea a precedat privatizarea. O altă posibilitate este că, după privatizare, patronii și salariații firmei private să încerce împreună să o salveze, făcând uz de relațiile pe care și le-au creat în cadrul noului regim. Această posibilitate ne conduce înapoi la punctul de pornire „slăbiciunea restricției bugetare”.

Mă voi referi acum la măsurile recomandabile. O subvenție sau un împrumut *temporar* poate fi acordat firmelor cărora guvernul dorește să le dea o ultimă șansă, numai în cazul când ele se pot adapta la condițiile reale ale pieței. Oricum, trebuie să fie stipulat cu strictețe că subvenția va fi ridicată în etape, iar împrumutul nu va fi repetat dacă adaptarea nu reușește. Mă simt cumva nesigur în ceea ce privește avansarea acestei posibilități, deoarece rămâne pericolul ca toate fenomenele care au apărut în legătură cu restricția bugetară slabă să apară și aici.

Statul trebuie să înființeze un sistem adecvat de asigurări de șomaj. Acesta ar furniza asistență temporară pentru amortizarea șocului, dar nu ar trebui să permită slăbirea stimulentelor pentru șomeri de a căuta un loc de muncă și de a fi pregătiți să se adapteze la cererea de forță de muncă. O caracteristică favorabilă a transformărilor economice din Ungaria este că organizarea asigurărilor de șomaj a început mai devreme decât în alte țări postsocialiste. Oricum, actualul sistem lasă mult de dorit; quantumul sumelor plătite, durata și condițiile de acces la ajutor sunt toate discutabile.

Asigurarea trebuie să fie însotită de organizarea burselor locurilor de muncă și a reconversiei profesionale. Aceasta este, fără îndoială, o sarcină a statului. Este lăudabil începutul care s-a făcut în Ungaria, deși performanțele de până acum lasă mult loc pentru îmbunătățiri.

În final, există cea mai importantă sarcină de creare a locurilor de muncă, în primul rând în sectorul privat. Aceasta conduce la problema care va fi discutată în secțiunea următoare.

Pentru a rezuma punctul „B”, politica de întărire a restricției bugetare face să apară *o capcană fiscală*. Pe de o parte, bugetul de stat își reduce cheltuielile prin retragerea subvențiilor pentru firmele aflate în proprietatea statului incapabile să supraviețuască. Disciplina fiscală mai dură aplicată firmelor aflate în proprietatea statului determină o creștere a veniturilor din impozite, presupunând că firmele vor fi capabile să-și plătească impozitele în întregime. Pe de altă parte, întărirea restricției bugetare poate genera o comprimare bruscă a activității economice și prin aceasta reducerea bazei de impozitare și, în consecință, a veniturilor bugetare. În același timp, cheltuielile pentru ajutorul de șomaj reprezintă o povară în creștere pentru buget<sup>18</sup>. Nu există un mod de a prevedea cu acuratețe rezultatul net al acestor tendințe contradictorii: se va îmbunătăți sau se va agrava situația fiscală de ansamblu? Consider că o deteriorare este un rezultat cu o probabilitate de apariție mai mare, dar cu toate acestea eu cred că gravele neajunsuri pe termen scurt trebuie să fie acceptate pentru a obține pe termen lung avantaje durabile: dezvoltarea care se anticipează de la „distrugerea creativă”.

### C. Impozitarea sectorului privat

Poate că cea mai importantă tendință în procesul tranzitiei este foarte rapida creștere a sectorului privat. În secțiunea precedentă s-a menționat partea distructivă a „distrugerii creative” a lui Schumpeter. Înmulțirea ca ciupercile a noilor întreprinderi private formează poate manifestarea cea mai remarcabilă a celeilalte părți, creația. Sectorul privat este cea mai profitabilă sursă de creare de locuri de muncă în proporție de masă, introducerea inovațiilor, mai buna aprovizionare a consumatorului și câștigarea de noi piețe de export.

Din păcate, dat fiind sistemul de evidență statistică în Ungaria (și în alte țări postsocialiste), pentru moment nu este posibil să se

măsoare expansiunea sectorului privat<sup>19</sup>. Estimările experților variază, dar cele mai multe dintre ele se situează în intervalul 25–35 % pentru contribuția sectorului privat la P.I.B<sup>20</sup>.

Parte a sectorului privat funcționează în cadrul stabilit de lege. Autoritățile fiscale înregistraseră 111 700 organizații economice în august 1991 (a se vedea: Penzügyminisztérium, [Ministerul de Finanțe], 1991, p. 848). Pentru comparație trebuie reamintit că în urmă cu un deceniu funcționau circa 3 000 mari firme aflate în proprietatea statului și alte câteva mii de mari cooperative agricole, controlate de stat. Cu certitudine numărul întreprinderilor private înregistrate a crescut foarte rapid.

Întreprinderile private au apărut în număr mare mai ales în sectorul de servicii, în comerțul interior și cel exterior. Ultima observație este susținută de Tabelul 5. Este demnă de relevat apariția între 1989 și 1991 a peste 4 500 exportatori, care nu desfășurau nici o activitate de export în 1989. Schimbarea este cu totul remarcabilă în cazul când comparația se face cu perioadele anterioare. În economia socialistă clasică (prereformată), întreaga activitate de comerț exterior era monopolizată de circa două deszini de firme de comerț exterior gigantice, aflate în proprietatea statului.

Alături de întreprinderi private legale există un foarte extins segment semilegal. Această economie informală a existat chiar și în socialismul clasic (prereformat) și a crescut foarte rapid în cursul procesului de reformă. Definind criminalitatea economică reală drept „neagră”, iar întreprinderile care respectă în modmeticuos toate legile și reglementările drept „albe”, sfera pe care aş dori să o menționez aici poate fi descrisă drept „diferite nuanțe de gri”. De la momentul de cotitură politică s-a manifestat o considerabilă creștere a „segmentului gri”, căruia îi aparțin variate tipuri de activități. Acestea includ: „clarul de lună”, respectiv activitatea persoanelor care au încă un picior în sectorul de stat, dar care au trecut în sectorul privat cu celălalt. Există alții al căror timp de muncă este consumat integral în sectorul privat, dar ei eludează reglementările legale. Multe întreprinderi private înregistrate în mod oficial funcționează parțial în segmentul „alb” și parțial în cel „gri”<sup>21</sup>.

Oricât de variate pot fi formele activității „gri”, ele au o trăsă-

tură comună: sunt generatoare de *câștiguri invizibile*, pe care autoritățile fiscale nu sunt capabile să pună mâna. Acest fapt mă conduce la partea fiscală a problemei.

Era comparativ mai simplu în sistemul socialist clasic pentru autoritățile financiare să „țină în mâna” o mare întreprindere aflată în proprietatea statului. Conturile erau ușor de controlat, iar monobanca doar deducea sumele datorate bugetului de stat din conturile firmei. Astăzi, aşa cum am menționat, nu este ușor de colectat banii, chiar și de la firmele aflate în proprietatea statului. În ceea ce privește sectorul privat, partea sa „gri-închis” eludează integral obligațiile sale fiscale, iar cea „gri-deschis” eludează cel puțin unele dintre respectivele obligații. Aceasta nu se limitează numai la impozitul pe venitul personal și impozitul pe profitul corporației, ci se extinde și la eludarea totală sau parțială a taxei pe valoarea adăugată, a contribuțiilor la securitatea socială și a tuturor celorlalte tipuri de impozite asupra fondului de salarii. Se pare că pe măsură ce Ungaria se îndreaptă spre economia de piață, cetățenii și autoritățile au adoptat o atitudine în stil „italian” în ceea ce privește impozitarea, în locul uneia de tip „olandez” sau „suedez” în care oamenii își plătesc conștiincios impozitele.

Această diminuare a veniturilor din impozite este unul dintre cele mai mari obstacole în calea echilibrului bugetar. Mai mult decât atât, fenomenul menționat se transformă în cea mai serioasă încălcare a principiului că impozitarea trebuie să fie corectă. Principalul factor al progresivității nu constă în formula folosită pentru a decide ratele de impozitare a câștigurilor vizibile. Cel mai înalt grad de regresivitate rezultă din faptul că povara directă a impozitării cade asupra câștigurilor vizibile, în timp ce câștigurile invizibile scapă oricărei impozitări.

În aceste condiții un obiectiv este de a îmbunătăți sensibil eficiența colectării impozitelor, ceea ce implică o mulțime de lucruri: mai multe inspecții la fața locului, revizii contabile mai frecvente și mai minuțioase, precum și măsuri coercitive atunci când legile sunt încălcate (a se vedea Milka Casanegra de Jantscher et., al 1991). Obiectivul respectiv creează una dintre cele mai mari dileme politice și economice. Pe de o parte, atât criteriile fiscale cât și cele

de echitate cer o colectare eficientă a impozitelor, iar pe de altă parte, trebuie recunoscut în mod pragmatic că o proporție ridicată a noilor oameni de afaceri apar într-o lume clar-obscură a unui curios „capitalism timpuriu”. Nu se va câștiga prin brutalitate sau hărțuirea întreprinzătorilor privați. Aceasta doar împinge pe unii oameni și mai adânc în ilegalitate și ar descuraja pe alții să înființeze noi întreprinderi private.

Măsurile împotriva celor care încalcă legea trebuie să fie stricte și în cadrul legalității și a normelor unui stat constituțional civilizat, iar ca un complement trebuie să existe o serie de schimbări care să facă *avantajoasă* respectarea legii. O proporție în creștere a sectorului privat trebuie să fie îndrumată spre legalitate prin combinații de "bici și zahăr" ca în următoarele exemple adevcate<sup>22</sup>.

Un om de afaceri care se gândește să treacă din semilegalitate la lumina zilei poate să considere alegerea sa ca o „afacere”. Serviciul pe care îl primește este domnia legii, iar prețul pe care îl plătește este impozitul. Un factor major al creșterii sectorului privat este viteza impresionantă cu care cadrul legal s-a dezvoltat. O serie de noi legi au fost adoptate incluzând pe cele referitoare la societățile comerciale, faliment, sistemul bancar și contabilitate. O sută de alte legi au fost elaborate, dar ar fi de dorit ca procesul să se accelereze. Să sperăm că acest proces legislativ va fi însoțit de consolidarea instanțelor judecătoarești și accelerarea activității lor. Antreprenorii privați vor fi atrași spre legalitate numai dacă aceasta este singura cale prin care pot obține protecție legală pentru proprietățile lor. Ei, de asemenea, vor putea conta pe un tratament corect în fața instanțelor judecătoarești dacă vin în conflict cu birocracia.

Trecerea în legalitate a tranzacțiilor comerciale ajută la consolidarea contractelor private. Aceasta este beneficiu atât pentru întreprinzător, cât și pentru cealaltă parte contractuală, care oferă motive pentru a spera că statul poate găsi aliați în cadrul opiniei publice. Oricum, aici toate părțile contractante sunt puse în față unei dileme. Să dau două exemple.

Rata taxei pe valoarea adăugată este în prezent foarte ridicată. Dacă nici o chitanță nu este emisă de vânzător sau cerută de cumpărător, ambele părți pot câștiga pe seama statului. Un cumpă-

rător care vrea să reclame mai târziu, de exemplu, deoarece calitatea este necorespunzătoare, nu are nici o posibilitate legală. Cu cât mai activă va deveni în viitor protecția legală a cumpărătorilor, cu atât mai obișnuit va fi pentru cumpărător să ceară o chitanță, chiar dacă aceasta înseamnă să plătească un preț mai ridicat, care acoperă taxa pe valoarea adăugată.

Pentru cel de al doilea exemplu, să avem în vedere că nicăieri în lume patronii și salariații luati împreună nu trebuie să plătească o sumă mai ridicată pentru securitate socială, contribuții pentru pensii și asigurare pentru șomaj, decât este cerută în Ungaria.

Ea atinge în prezent 55 % din salariile brute și există planuri pentru a o majora în continuare, cu scopul de a acoperi cheltuielile în creștere pentru ajutoarele de șomaj<sup>23</sup>. Dacă patronii nu înregistrează salariații, iar salariile sunt subevaluate, atunci patronii și salariații pot împărți între ei economiile la contribuțiiile obligatorii aferente salariilor. În multe cazuri salariații nu pierd foarte mult prin aceasta, deoarece ei pot obține încă dreptul la multe ajutoare sociale.<sup>24</sup> Oricum, dacă o proporție mai ridicată a ajutoarelor sociale depinde de propriile contribuții ale patronilor și salariaților, aceștia din urmă pot deveni aliații bugetului pentru trecerea în legalitate a folosirii forței de muncă.

Toate aceste elemente sunt legate de problema relațiilor cetățenilor cu legea și statul. Suspiciunea, indiferența și chiar sentimentele antagoniste față de stat, care sunt frecvente printre cetățeni, sunt o moștenire a vechii societăți. O parte însemnată a populației nu consideră evaziunea fiscală ca fiind imorală<sup>25</sup>.

Pentru o lungă perioadă de timp, aceasta era o formă de curaj civic de a sfida statul și această atitudine nu poate fi modificată doar prin declarații ceremonioase. Experiența ulterioară va trebui să demonstreze că statul va fi un bun administrator al banilor contribuabililor; el trebuie să câștige încrederea opiniei publice prin acțiunile sale<sup>26</sup>.

Sectorul privat va intra în legalitate dacă avantajele *economice* care se anticipatează că se vor obține, vor fi mai mari decât cele existente în prezent. Aici doresc să menționez doar un exemplu: accesul pe piață legală de credit și de capital. Marile bănci comerciale, de exemplu, tratează mici firme private cu mult mai puțină

generozitate, deoarece sunt obișnuite cu relațiile avute cu marile întreprinderi aflate în proprietatea statului, de care sunt strâns legate și deoarece consideră că este mai riscant să acorde împrumuturi sectorului privat. Dacă se schimbă comportamentul sectorului finanțier, iar băncile se arată mai dispuse să extindă creditele afacerilor private legale, inclusiv întreprinderilor mici și mijlocii, precum și noilor firme, oamenii de afaceri privați vor avea încă un motiv de a intra în legalitate<sup>27</sup>.

Pentru a rezuma punctul „C”, tranzitia generează încă o *capcană fiscală*. Cu cât mai mare este ponderea sectorului privat în producție, cu atât mai dificilă devine colectarea impozitelor. Cu alte cuvinte, cu cât mai mare este succesul în transformarea relațiilor de proprietate, cu atât mai mare este riscul apariției dificultăților bugetare. Toate stimулentele care ajută la creșterea ponderii segmentului care respescă legile și plătește impozitele în cadrul ansamblului sectorului privat trebuie să fie folosite. Astfel s-ar genera o creștere a veniturilor din impozite. În mod regretabil, eu nu pot să exclud posibilitatea ca procesul să fie amânat și în consecință, minat de severe probleme fiscale determinate de pierderea între timp a unor venituri bugetare.

#### D. Cheltuielile pentru prestații sociale

Unul dintre cele mai ample articole ale bugetului consolidat, care include din motive statistice diferite fonduri gestionate separat, îl constituie „cheltuielile pentru prestații sociale”, în interiorul cărora se grupează: (I) ajutoarele plătite în numerar precum pensiile de bătrânețe, pensiile pentru incapacitate de muncă, alocațiile de maternitate și îngrijire a copiilor, conchediile medicale, alocațiile familiale, bursele studenților, asistența socială și ajutorul de șomaj; (II) ajutoarele în natură cum sunt: asistența medicală, medicaamentele, educația publică, reconversia profesională, școli sanitare și centrele de pregătire post-liceală, dispensarele și serviciile pieței forței de muncă oferite gratuit sau la prețuri scăzute și (III) subvenționarea prețurilor la bunurile și serviciile de consum, inclusiv

a prețurilor (și chiriiilor) locuințelor<sup>28</sup>. Cele mai multe observații din această prelegeră se referă la cheltuielile pentru prestațiile sociale în ansamblu; spațiul nu ne permite să abordăm problemele speciale ridicate de educație, cultură și locuințe.

Tabelele 6 și 7 folosesc comparațiile internaționale pentru a arăta că cheltuielile pentru prestații sociale sunt foarte ridicate în Ungaria. Luând în considerație numai cifrele aggregate ca proporție a P.I.B., cheltuielile respective în Ungaria depășesc nivelul înregistrat într-un grup de țări apropiate în termenii dezvoltării economice (Grecia, Spania, și ansamblul țărilor cu venituri mai scăzute din O.E.C.D.). Deși raportul este mai redus decât cel din „statele bunăstării” dezvoltate (Suedia sau Danemarca) el se apropie de cel din unele țări europene dezvoltate ca Germania de Vest sau Italia, care de obicei nu sunt plasate în categoria „statelor bunăstării”.

Tabelul 8 prezintă o serie de timp din Ungaria care demonstrează că cheltuielile guvernamentale pentru programele de securitate socială au crescut continuu. În același timp se aud multe proteste din partea opiniei publice ungare, iar o proporție însemnată a acestora este justificată. De exemplu, deși numărul de medici și paturi de spital per capita este foarte mare, există serioase probleme cu asistența medicală, cum ar fi în mod tragic speranța scăzută de viață și mortalitatea infantilă ridicată. În timp ce sistemul pensiilor de bâtrânețe merge foarte departe în unele privințe, pensiile sunt doar parțial indexate, astfel că în perioada de inflație ridicată pensionarii întâmpină dificultăți devastatoare. În plus, inegalitatea este în creștere: tranziția postsocialistă permite unor pături ale populației să se îmbogățească, în timp ce altele sărăcesc sau se înfundă în penurie, reglementările și instituțiile existente până în prezent fiind insuficiente pentru a stopa procesul de declin. Această situație paradoxală generează poate una dintre cele mai grave dileme dintre toate problemele discutate în această prelegeră.

În Ungaria, statul bunăstării s-a născut „prematur”. În general, există o corelație puternic pozitivă între nivelul de dezvoltare economică al unei țări și dimensiunea serviciilor de prestații sociale. Dezvoltarea nu este singurul factor, dar fără îndoială se numără

printre cei mai decisivi. Ungaria s-a „auto-depășit” în această privință. Într-o anumită măsură sistemul socialist clasic (pre-reformă) s-a grăbit atunci când și-a asumat obligația constituțională de a satisface un număr de nevoi de bază în mod gratuit sau pentru compensații minime. S-a introdus gratuitatea serviciilor medicale și a educației precum și o schemă de pensii ce acoperea aproape întreaga populație, s-au subvenționat prețurile alimentelor, s-au stabilit chirii pentru locuințele din fondul de stat la un nivel aproape modic, etc. Ulterior statul s-a dovedit incapabil să-și țină promisiunile. Excedentul cronic de cerere a apărut pentru serviciile gratuite sau nerealist de ieftine, iar calitatea lor era adesea necorespunzătoare.

La promisiunile neonorate ale socialismului clasic s-au adăugat noile concesii introduse în cursul procesului de reformă care a început în 1968. A constituit una dintre caracteristicile reformei din Ungaria, uneori menționată drept „comunismul gulaș” faptul că s-a încercat să se întoarcă spatele vechii politici de industrializare forțată și să acorde o atenție mai mare nevoilor cetățenilor. Măsura de liberalizare a fost însoțită de creșterea influenței politice a forțelor cunoscute ca fiind „avocații standardului de viață”. Oricum, decalajul dintre promisiuni și îndeplinirea lor a rămas și de fapt să-mărit datorită încetinirii și apoi a stagnării creșterii economice. S-au acordat noi concesii, în timp ce altele au fost retrase.

În cele din urmă s-a produs cotitura politică, iar populația – de înțeles din punct de vedere psihologic – se aștepta ca noul sistem să-și îndeplinească promisiunile făcute dar neonorate de cel vechi. Oamenii sunt iritați de intervenția statului în viața lor privată și hărțuirea indivizilor, dar mulți dintre ei doresc încă un stat paternalist, grijuliu.

Ce se poate face? Toată lumea este de acord că instituțiile politicii de prestații sociale trebuie să fie reformate. Poate există, de asemenea, o îmbunătățire substanțială și eficienței alocării și utilizării resurselor<sup>29</sup> Stimulele pentru furnizorii de servicii pot fi substanțial îmbunătățite, iar costurile administrative ar putea fi reduse.

Propunerile detaliate au fost pregătite și se extind dincolo de aceste detalii. Poate că se vor putea obține unele reduceri de cos-

turi. Oricum, nu ar fi bine să se propage imaginea că problema poate fi rezolvată prin creșterea eficienței.

Unele propuneri radicale au fost de asemenea avansate pentru reducerea sensibilă și rapidă a rolului statului în acest domeniu, cel puțin până la dimensiunea existentă, spre exemplu, în prezent în Statele Unite. S-a argumentat că un ritm rapid al descentralizării și privatizării ar putea avea loc atât în sistemul de ocrotire a sănătății cât și în cel de pensii, în afara de o componentă restrânsă finanțată de stat.

Nu cred că este sarcina mea în această prelegere de a comenta asupra situației din America. Este în curs o dezbatere, de exemplu, asupra faptului dacă ar trebui să existe un serviciu național de ocrotire a sănătății sau dacă ocrotirea sănătății majorității populației ar trebui să continue să se bazeze în principal pe asigurări private. Tot ce aş dori să subliniez aici, în spiritul primelor secțiuni ale prelegerii, este următorul fapt: este extrem de important să se amintească de unde se pleacă și unde se ajunge. Un lucru este să se decidă dacă statul ar trebui să acorde cetățenilor săi un drept pe care nu l-au avut înainte și altul este să se decidă retragerea unui drept pe care cetățenii îl căștigaseră și deveniseră obișnuiți cu el. Un curios *efect de clișeu instituțional* poate fi observat aici. Roata dezvoltării istorice se mișcă într-un sens, dar nu poate fi întoarsă în direcția opusă. Dacă Marea Britanie nu ar fi avut deja un serviciu național de ocrotire a sănătății, cu siguranță guvernul Margaret Thatcher nu ar fi propus introducerea lui; dar cum el exista înainte de epoca doamnei Thatcher, guvernul său nu a sugerat desființarea acestui sistem.

Cetățenii societății postsocialiste suportă multe incertitudini pe care nu le cunoșteau înainte. Deja am menționat experiența deprimantă a șomajului. Sentimentul de siguranță al multor oameni ar fi zdruncinat dacă asistența medicală, sistemul de pensii și alte servicii de prestații sociale furnizate de stat ar intra în colaps.

Există o mare rezistență la ideea unei rapide și drastice reduceri a serviciilor de protecție socială efectuate de stat, împreună cu descentralizarea și privatizarea respectivelor servicii. De fapt, problemele economice ale tranzitiei adaugă chiar și noi cheltuieli în acest domeniu. S-au menționat deja ajutoarele de șomaj. De

asemenea, trebuie arătat că marea transformare a societății este însoțită de o redistribuire a veniturilor și există multe segmente ale societății ale căror condiții materiale de existență se deteriorează. Cei afectați se aşteaptă ca rețeaua de securitate socială, cel puțin să îi salveze de la căderea în prăpastie. Din păcate, rețeaua are multe găuri și a țese una mai deasă ar genera cereri suplimentare pentru bugetul de stat într-o perioadă când reduceri drastice ale cheltuielilor bugetare sunt imperios necesare.

Nu există o ieșire ușoară din această dilemă și va fi nevoie de răbdare și tact pentru a se ajunge mai aproape de o situație acceptabilă. Cel mai important ghid ar trebui să fie principiul voluntariatului și al alegerii libere<sup>30</sup>. Să dau câteva exemple despre modul în care aceste principii pot fi aplicate în practică.

Evoluția unei rețele descentralizate de companii de asigurări organizate pe principii comerciale și non-profit, precum și de fonduri de pensii la care patronii și salariații să adere în mod voluntar, trebuie să fie promovată activ și nu doar permisă. Ar fi bine să se introducă o lege care să specifice că aceste noi instituții ar urma să primească portofoliu cu titlu de valoare viabile, cu adevărat generatoare de venituri în cursul privatizării firmelor aflate în proprietatea statului, ca o contribuție gratuită a capitalizării lor inițiale.

Mai multă libertate trebuie acordată practicii medicale private și furnizorilor privați de alte servicii sociale, pornind de la îngrijirea copiilor, continuând cu cea a bolnavilor și terminând cu cea a bătrânilor. Furnizorii acestor servicii ar trebui să primească pentru activitatea lor un nivel al remunerației determinat de piață<sup>31</sup>.

Cu alte cuvinte, ar fi bine ca să se asigure o dezvoltare a sectorului privat și în acest domeniu, sub un control adecvat din partea guvernului. Sunt de acord cu opinia că *starea finală* (ulterior procesului de transformare) ar trebui să fie o combinație a trei forme de bază: un nivel minim al anumitor servicii trebuie să fie garantat ca un drept cetățenesc, alte servicii trebuie să fie prestate în conformitate cu contribuțiile plătite de beneficiari sau de angajatorii lor, iar în cele din urmă unele servicii pot fi disponibile indivizilor prin intermediul asigurărilor private sau prin achiziționarea directă de pe piață. Să fie acordată indivizilor cât mai

multă libertate de a alege între diferitele scheme de furnizare a serviciilor de prestații sociale. Oricum, având în vedere condițiile inițiale, stadiul final poate fi aproimat doar în mod gradual. Aceia care nu posedă mijloace de a face o alegere reală nu pot fi puși în fața faptului împlinit<sup>32</sup>.

Poate mult mai important decât oferirea unei posibilități de alegere între diferitele mecanisme pentru serviciile sociale este să se dea cetățenilor șansa de a-și exprima voința prin intermediul *procesului politic*. Un rol cu mult mai mare în supravegherea instituțiilor care furnizează servicii sociale ar trebui să fie acordat diferitelor asociații voluntare pentru salvagardarea intereselor beneficiarilor. În afară de aceasta, puterea legislativă trebuie să aibă ultimul cuvânt asupra cheltuielilor pentru prestații sociale și în ceea ce privește asigurările sociale și perceperea impozitelor legate de acestea. Partidele politice nu pot evita abordarea acestei probleme complexe. O legătură mult mai clară trebuie să fie făcută între ceea ce primesc cetățenii de la stat și organizațiile controlate de stat și ce impozite se plătesc pentru respectivele prestații sociale. Cea mai elementară obligație a economiștilor în această privință este de a protesta împotriva promisiunilor ieftine și să demaște pe politicienii care promit reduceri ale impozitelor, concomitent cu menținerea neschimbată a programelor de prestații sociale. Proporția cheltuielilor statului pentru prestații sociale ar trebui să descrească în măsura în care alegătorii bine informați *consimt* și doresc acest lucru pentru a ușura povara impozitelor. În consecință, cheltuielile pentru prestații sociale pot fi menținute doar în proporția în care cetățenii sunt pregătiți să le finanțeze prin impozitele pe care le plătesc.

Pentru a rezuma punctul „D”, există posibilitatea apariției a încă unei capcane fiscale, iar aceasta poate fi cea mai dureroasă. O reducere drastică în cheltuielile pentru prestații sociale va determina nesiguranță și o gravă deteriorare în calitatea vieții multor oameni. Menținerea nivelurilor actuale ale cheltuielilor pentru prestații sociale și chiar creșterea lor, ar fi însotită de niveluri ale impozitării care ar descuraja pe investitori și în consecință ar frâna creșterea economică. Este un truism evident prin el însuși să se

spună că este necesară mai multă producție pentru a acoperi cererea de servicii de prestații sociale: o plăcintă mai mare este mai ușor de împărțit.

Este dificil de făcut o prognoză despre cheltuielile pentru prestații sociale în anii ce vin. Eu cred că evoluția cea mai probabilă va fi că serviciile de prestații sociale vor fi descentralizate și marketizate, dar cu o lentoare agonizantă.

#### IV. Concluzii generale

Am examinat patru probleme prin prisma analizei experiențelor din Ungaria. Astăzi există țări (cum ar fi republicile formate pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice) care se confruntă cu probleme chiar mai presante, cum ar fi să se decidă ce este de făcut pentru a se asigura ca populația să dispună de hrană, ca banii să aibă putere reală de cumpărare și ca picajul producției să fie oprit. Există oricum speranță că mai devreme sau mai târziu toate țările post-socialiste vor ieși din starea primejdioasă de haos și criză, pentru ca apoi toate problemele pe care le-am discutat în prelegherea mea să se găsească pe ordinea de zi<sup>33</sup>.

Concluzii amare pot fi trase din acest discurs. Chiar și acolo unde obstacolele macrostabilizării au fost mai mult sau mai puțin îndeplinite, probleme grave se reproduc în mod constant. Chiar și acolo unde au fost înregistrate unele succese în atingerea stabilității bugetare, persistă serioase presiuni asupra finanțelor publice. Pe de altă parte, creșterea diferențelor tipuri de cheltuieli este încă solicitată de unele forțe politice, iar pe de altă parte dificultățile de colectare a impozitelor sporesc. Pericolul deficitului bugetar se menține. Acoperirea deficitului cu împrumuturi de la banca centrală poate constitui o contribuție primejdioasă la presiunile inflaționiste. Orice succes în macrostabilizarea monetară poate scăpa ușor printre degete. Acoperirea deficitului prin emiterea de obligațiuni de stat poate diminua în mod indirect investițiile productive, ceea ce va stânjeni creșterea economică.

Orice tip de soluție rapidă poate fi propusă numai de diletanții

în economie și șarlatanii politici. Am menționat în mod repetat potențialele capcane pentru a sublinia că nu există o cale ușoară de soluționare a oricărei probleme discutate în cadrul prelegerii. Ceea ce apare de la sine, sunt alternative și alegeri dureroase între rău și mai rău.

Eforturi mari și persistente trebuie să fie făcute pentru a reprimă anterioara hiperactivitate a statului și în consecință, pentru a reduce cheltuielile statului, concomitent cu combaterea birocrației, a tendințelor centraliste care reînvie în mod constant. Este posibil ca schimbarea să apară lent; ar putea trece o bună perioadă de timp înainte ca „marele guvern” de astăzi să fie redus la un guvern de proporții dezirabile, cu mult mai restrâns decât cel actual.

Deși eu nu pot face programe optimiste pe termen scurt, perspectiva pe termen lung este mai favorabilă. Schimbarea politică a descătușat spiritul autonomiei, libertății și al antreprenoriatului, iar acestea constituie forțele conducătoare principale ale progresului economic. Pare deci justificat să se anticipateze că recesiunea va fi urmată de o creștere a producției, unul dintre efecte fiind ușurarea rezolvării problemelor fiscale discutate în această prelegere. Se va mări baza de impozitare, care constituie o precondiție pentru reducerea ratelor de impozitare. Astfel se stimulează investițiile, ceea ce determină crearea de noi locuri de muncă. O scădere a șomajului diminuează sensibil povara securității sociale pentru stat.

Un guvern înțelept și eficient poate accelera această evoluție, în timp ce erorile și omisiunile guvernului o pot stânjeni, dar rezultatul final al tranzitiei nu se află în mâinile guvernului. În cadrul noului sistem postsocialist, statul poate doar cel mult să influențeze economia. El nu poate conduce economia, care este propulsată de interesele celor care participă la activitatea economică. Aceasta este unul dintre principalele avantaje pe care o economie de piață le are asupra socialismului condus centralizat.

[Publicat în American Economic Review, vol. 82, no. 2/1992 sub titlul „The Post -socialist Transition and the State: Reflections in the Light of Hungarian Fiscal Problems”]

## Note

<sup>1</sup> Un mare ajutor mi-a fost acordat de către E. Erdélyi, M. Kovács, M. Móra, L. Muraközy, M.Z. Petschnig, A. Seleny, J. Gy. Tóth și A. Vacroux în strângerea informației care a servit ca fundament al analizei, și profit de aceasta posibilitate pentru a le mulțumi pentru sprijin. Îi sunt recunoscător lui B. Mc Lean și J. Parti pentru traducerea textului, care a fost scris inițial în limba maghiară. Am primit comentarii valoroase despre prima versiune a studiului de la Francis Bator, Tamás Bauer, Zsuzsa Dániel, Martin S. Feldstein, George Kopits, Álmos Kovács, Michael Marrese și László Urbán. Desigur, autorul poartă singur responsabilitatea pentru orice erori care rămân. Cercetarea a fost susținută de către Fundația Națională de Știință din Ungarie (O.T.K.A).

<sup>2</sup> Sinteze mai vechi ale teoriei eșecului pieței pot fi găsite în lucrările lui Francis Bator (1958) și William J. Baumol (1965). Pentru o trecere în revistă actualizată a se vedea Joseph E. Stiglitz et al. (1989). Pe măsură ce cercetarea progresează, se pun în lumină neajunsurile unei piețe necontrolate în tot mai multe domenii de activitate. Luarea în considerație, de exemplu, a concurenței imperfekte și a economiilor de scară conduce la câteva modificări ale conceptului anterior care justifică liberul schimb și sugerează că în anumite condiții se impune ca statul să joace un rol mai activ. Un raport de ansamblu asupra cercetării cuprinzătoare ce a urmat lucrării de pionierat a lui Paul R. Krugman, Elhanan și alții poate fi găsit în Helpman (1990).

<sup>3</sup> O sinteză a criticilor de stânga și de dreapta ale statului bunăstării este oferită de Claus Offe (1984).

<sup>4</sup> În loc de a utiliza o definiție cuprinzătoare, de ansamblu a „statului”, voi încerca să împart sfera politică în componente sale. Abordări diferite ale acesteia pot fi găsite în știința politică în cadrul modelelor funcționaliste, teoria economică a alegerii publice (public choice) la care ne-am referit anterior, analize care examinează conflicte dintre grupuri și clase, precum și diferitele abordări instituționaliste. După părerea mea acestea sunt în cea mai mare parte explicații complementare și mai puțin explicații care se exclud reciproc, iar eu am încercat să mă inspir din ideile tuturor tendințelor în această prelegere. Sinteze pot fi găsite în lucrările lui Joel D. Aberbach et al. (1981) și Peter A. Hall (1986).

<sup>5</sup> Theda Skocpol (1985) a relevat că un factor determinant al activității statului este „capacitatea” acestuia, definită ca abilitatea sa reală de a

îndeplini sarcini specifice. Rarefierea acestei capacitate pe care am menționat-o în legătură cu elaborarea și adoptarea legislației, stânjenește de asemenea impunerea legii.

<sup>6</sup> Libertatea crescândă a presei se leagă de faptul că o proporție considerabilă a presei a trecut în proprietate privată.

<sup>7</sup> În 1990 un mic grup în Ungaria, șoferii de taxi, care erau bine organizați prin legăturile lor radio, au reușit să paralizeze capitala printr-o blocadă pentru a protesta împotriva creșterii prețului benzinei. Mulți salariați au fost solidari cu șoferii de taxi cu care membrii guvernului au negociați în fața camerelor de televiziune.

<sup>8</sup> Rolul statului în sistemul socialist este abordat în cartea mea (1992a).

<sup>9</sup> Să menționez în mod specific două subiecte care sunt omise din această prelegere, chiar dacă ele se leagă strâns de discuția asupra rolului statului. Unul este restaurarea echilibrului macro și a conducerii macro a economiei în general; celalăt este rolul statului în privatizarea firmelor aflate încă în proprietatea sa. Discutarea lor a fost evitată nu pentru că eu le consider neimportante ci pentru că există deja o bogată literatură care le analizează pe ambele. Eu am încercat să le discut, de exemplu, în lucrările mele din 1990 și 1992. Prefer în această prelegere să aduc în discuție câteva întrebări care s-au bucurat de mai puțină atenție până acum.

<sup>10</sup> Calculat de L. Muraközy pe baza datelor din International Monetary Fund (1990).

<sup>11</sup> Instanțele judecătoarești din Budapesta au primit cereri pentru 9 000 de procese civile noi în 1988 și 16 400 în anul 1990. Numărul revendicărilor pentru hotărâri de amânare a executării sentinelor primite de instanțe în aceeași doi ani au fost de 31 000 și respectiv de 64 000 (afirmația președintelui magistraturii metropolitane în cotidianul „Népszabadság”, din 13 noiembrie 1991).

<sup>12</sup> Pentru explicarea conceptului a se vedea Kornai (1986).

<sup>13</sup> Asupra poziției firmelor producătoare de pierderi aflate în proprietatea statului, a se vedea articolul Măriei Móra (1991) și studiul mai detaliat (Móra, 1990), pe care se bazează.

<sup>14</sup> Suma primelor două datorii (impozitele și contribuțiile la securitatea socială neplătite) la mijlocul anului 1991 era mai mare decât întregul deficit bugetar planificat pentru anul 1992.

<sup>15</sup> Întărirea restricției bugetare este parțial o problemă fiscală, deoarece este strâns legată de subvențiile acordate de stat și de impozitare.

Oricum, problema este mult mai complicată în realitate, iar eu trebuie să trec dincolo de subiectul acestei prelegeri schițat anterior, de exemplu, prin abordarea pe scurt și a aspectelor *politicii monetare*.

<sup>16</sup> Schumpeter (1912) scria despre beneficiile distrugerii firmelor producătoare de pierderi în primele sale opere clasice. Expresia „distrugere creativă” a fost introdusă în carteă sa din 1942 (a se vedea Schumpeter, 1976, p. 81–88). Aspectul schumpeterian al procesului tranziției este accentuat în lucrarea lui Peter Murrell (1990).

<sup>17</sup> Asupra stării actuale a pieței forței de muncă și a șomajului din Ungaria a se vedea studiile lui János Kóllö (1990, 1991).

<sup>18</sup> În Ungaria ajutorul de somaj este plătit dintr-un fond extrabugetar de asigurare format din contribuțiile patronilor și salariașilor. Gestionarea separată este eficientă, dar nu modifică faptul că aceasta reprezintă *în esență*, o problemă fiscală în două sensuri. Contribuțiile la fond sunt obligatorii și nu voluntare, reprezentând un tip de impozit. Dacă fondul ar prezenta un deficit, bugetul de stat garantează acoperirea acestuia din alte venituri obținute din impozite.

<sup>19</sup> Cercetătorii încearcă să creioneze o imagine a dimensiunii reale a sectorului privat, prin interviuri confidențiale, dar ei întâmpină mari dificultăți. Nóra Esti (1991, p. 23) scrie în raportul său bazat pe un sondaj al întreprinzătorilor privați, că atunci când în interviuri au fost puse întrebări despre venituri „au apărut mai multe situații când unii întreprinzători care fuseseră liniștiți până atunci au declarat că interviul se sfârșește în acest punct.” În principal, tocmai acei care o duceau bine au refuzat să răspundă.

<sup>20</sup> Producția sectorului privat este comparată aici cu P.I.B.-ul real, în care se include atât producția înregistrată oficial, cât și contribuția neînregistrată a întreprinderilor private informale.

<sup>21</sup> Un indicator suplimentar al creșterii sectorului privat formal și informal îl constituie creșterea rapidă a depozitelor bancare în valută forte ale persoanelor fizice. Sursa unor asemenea depozite nu este cerută deponenților, dar este larg răspândită părerea că o mare parte a lor își au surse în activitatile economice private, precum exporturi sau servicii prestate turiștilor în Ungaria.

În primele nouă luni ale anului 1991, sporul net al depozitelor în valută forte al persoanelor fizice (denumite în statisticile oficiale „transferuri neremunerative nete”) a contribuit cu 40% la soldul în ansamblu pozitiv al contului curent (National Bank of Hungary, 1991, p. 24).

<sup>22</sup> Dezvoltarea economică în Italia și Spania este edificatoare în această privință. Procesul de trecere în legalitate a continuat acolo timp de câțiva ani și probabil nu s-a terminat încă (a se vedea Charles Sabel, 1992; Lauren A. Benton, 1990). Problemele de trecere în legalitate a sectorului privat din Ungaria sunt analizate de Ildikó Ékes (1992) și Anna Selény (1992).

<sup>23</sup> Pentru comparație, contribuțiile pentru securitatea socială ca proporție din salarii se află în intervalul de 30-40% în Austria, Portugalia, Spania și Suedia și de 20-30% în Grecia (U.S. Department of Health, 1990, p. 12, 98, 208, 238 și 246).

<sup>24</sup> Există multe posibilități pentru aceasta. Oamenii pot fi în concediu medical, concediu de maternitate plătit sau înregistrați ca șomeri și pot primi ajutoare pe această bază. Sau ei pot să-și consume o parte din timpul de muncă în sectorul de stat, ceea ce le dă dreptul la ajutoare de securitate socială, în timp ce lucrează ilegal, fără a fi înregistrați și în sectorul privat, economisind astfel o parte a impozitelor aferente salariilor.

<sup>25</sup> Un sondaj de opinie publică al Hungarian Gallup Institute a relevat că 44 % dintre cei care au răspuns au fost de acord cu următoarea afirmație: „Oamenii prosperă în orice mod o pot face, așa că ei nu ar trebui să fie blamați, dacă ascund o parte a veniturilor lor autorităților fiscale” (Robert Manchin și Lajos Géza Nagy, 1991a, p. 8-9).

<sup>26</sup> Ungaria are încă un drum lung de parcurs în această direcție. Cetățenii au fost întrebați într-un sondaj de opinie dacă diferențele instituții servesc realmente interesul public. Numai 42% dintre respondenți au spus astfel despre guvern, în timp ce biserică, presa, Curtea Constituțională și opoziția parlamentară au obținut rate de încredere cu mult mai ridicate (Manchin, Nagy, 1991, b, p. 10-11).

<sup>27</sup> Erzsébet Gém (1991) furnizează o descriere minuțioasă și o analiză a situației oferite de credite destinate firmelor private.

<sup>28</sup> Câteva studii detaliate ale acestor probleme au fost efectuate în Ungaria. Recomand în special lucrările lui Zsuzsa Ferge (1991, 1992) și Raportul companiei Fraternité Rt. (1991). Descrierile și analizele pregătite sub auspiciile agențiilor internaționale sunt extrem de instructive, mai cu seamă studiile Băncii Mondiale (Kessides et. al., 1991) și Fondului Monetar International (Kopits et. al, 1990). Prelegerea mea a preluat multe idei din aceste studii.

<sup>29</sup> De exemplu, sunt prea puține cămine de bătrâni în Ungaria, iar majoritatea dintre ele sunt slab echipate. Pe de altă parte, spitalele sunt utilizate în mare măsură pentru a îngriji bătrâni, care de fapt nu au nevoie

de spitalizare. Acest lucru este foarte puțin benefic pentru bătrâni și în cauză și în același timp este mult mai costisitor.

<sup>30</sup> Într-o lucrare mai veche a mea (Kornai, 1988) am încercat să arunc o iumină asupra modului în care reformele ce se desfășurau în țările socialiste aveau o legatură cu creșterea *libertății individuale* prin expansiunea alegerii economice.

<sup>31</sup> Constituie o altă problemă să se decidă cine va plăti aceasta compensație. În unele cazuri ar putea fi clienții care să-și permită ei înșiși sau asiguratorii lor; în alte cazuri ar putea fi statul sau fondul de prestații sociale; iar într-o a treia variantă compensația ar putea fi furnizată de o combinație a celor două variante anterioare.

<sup>32</sup> De exemplu, o persoană Tânără poate să facă astăzi o alegere între schemele alternative de pensii, dar o persoană aflată în apropierea vîrstei de pensionare nu poate fi forțată să se transfere la un fond privat de pensii. Statul a facut un „contract” cu ea în condițiile legislației de pensiune în vigoare atunci când aceasta lucra, iar respectivul contract nu poate fi reziliat în mod arbitrar sau unilateral.

<sup>33</sup> Printre factorii care impun o reducere a cheltuielilor statului și a impozitării este dorința Ungariei, împărtășită și de alte câteva țări est-europene, de a adera la Comunitatea Europeană. O cerință pentru calitatea de membru este ca nivelul relativ al acestora să nu depășească normele europene cele mai scăzute.

## Referințe

- Aberbach, Joel D., Putnam, Robert D., Rockman, Bert A.** *Bureaucrats and Politicians in Western Democracies*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981;
- Bator, Francis M.**, *The Anatomy of Market Failure*, Quarterly Journal of Economics, August 1958, (72), p. 351–379;
- Baumol, William J.**, *Welfare Economics and the Theory of the State*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1965;
- Benton, Lauren A.**, *Invisible Factories: The Informal Economy and Industrial Development in Spain*, Albany: State University of New York Press, 1990;
- Buchanan, James, Tullock, Gordon**, *The Calculus of*

*Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1962;

**Ékes Ildikó**, *A második gazdaság az átmenet időszakában és a piac fejlődése*, (Economia subterană în perioada tranziției și a dezvoltării pieței), manuscris nepublicat, Központi Statisztikai Hivatal (Oficiul Central de Statistică), 1991;

**Esti Nóra**, *A magyarországi kisvállalkozások helyzetének és lehetőségeinek alakulása 1991-ben*, (Evoluții ale situației și perspectivele micilor întreprinderi în Ungaria în 1991), Budapest: Gazdaságkutató Intézet, 1991;

**Ferge Zsuzsa**, *The Social Safety Net in Hungary: A Brief Survey*, în Social Safety Nets in East/Central Europe , mimeo, Kennedy School of Government, Harvard University, 1991;

**Ferge Zsuzsa**, *Marginalization, Poverty, and Social Institutions*, Labor and Society, 1992;

**Gém Erzsébet**, *Hitelet - de honnan? A vállalkozásfinanszírozás rendszere Magyarországon*, (Credit - dar de unde ? Sistemul de finanțare al liberei întreprinderi), Budapest: Kopint-Datorg, 1991;

**Hall, Peter A.**, *Governing the Economy: The Politics of State Intervention in Britain and France*, New York: Oxford University Press, 1986;

**Helpman, Elhanan**, *Monopolistic Competition in Trade Theory*, Princeton: Princeton University Press, 1990;

**Jantscher, Milka Casanegra de, Silvani, Carlos, Vehorn, Charles L.**, *Modernizing Tax Administration in Eastern Europe*, Washington, DC: International Monetary Fund, 1991;

**Kessides, Christine, Davey, Kenneth, Holzman, Robert, Micklewright, John, Smith, Andrew, Hinayon, Carlos, Hungary: Reform of the Social Policy and Distribution System**, Washington, DC: World Bank, 1991;

**Kopits, George**, *Fiscal Reform in European Economies in Transition*, Washington DC: International Monetary Fund, 1990;

**Kopits, G., Holzman, R., Schiebre, G., Sidgwick, E., Social Security Reform in Hungary**, Washington, DC, International Monetary Fund, 1991;

**Köllő János**, *Munkaerőpiac: mitől legyünk pessimisták*, (Piața forței de muncă; De ce am fi pesimisti), în R. Andorka, T. Kolosi și G. Vukovich, eds., *Társadalmi riport 1990*, (Raport Social), Budapest: IARKI, 1990, p. 259–271;

**Köllő János**, *A foglalkoztatás politica igazi dilemmája*, (Reală dilemă a politiciei ocupării forței de muncă), „Figyelő”, 22 august, 1991, 35, 3;

**Köllő János**, *The Soft Budget Constraint*, „Kyklos”, 1986, 39, p. 3–30;

**Kornai, János**, *Individual Freedom and Reform of the Socialist Economy*, European Economic Review, March 1988, 32, 233–67;

**Kornai, János**, *The Road to a Free Economy*, New York: Norton, 1990;

**Kornai, János**, (1992a) *The Socialist System: The Political Economy of Communism*, Princeton: Princeton University Press, 1992;

**Kornai, János**, (1992b), *The Principles of Privatization in Eastern Europe*, De Economist, 1992;

**Lányi Kamilla**, ed. *A gyors változások területei a magyar gazdaságban* (Domenile de rapidă schimbare în economia Ungariei), Budapest: Kopint-Datorg, 1991;

**Lányi Kamilla, Oblath, G.** eds., *A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 1991 végen*, (Condiții și perspective pentru economia mondială și economia Ungariei la sfârșitul anului 1991 ), Budapest: Kopint-Datorg, 1991;

**Lindbek, Assar**, *Consequences of the Advanced Welfare State*, World Economy, March 1988, 11, p. 19–37;

**Manchin, Robert, Nagy Lajos Géza**, (1991a), *Ismeretek és vélemények az adóról*, (Informații și opinii asupra impozitelor), Budapest: Hungarian Gallup Institute, 1991;

**Manchin, Robert, Nagy Géza** (1991b), *Vélemények gazdaság ról, életszínvonalról, politikai intézményekről* (Opinii asupra economiei, standardului de viață și instituțiilor politice), Budapest Hungarian Gallup Institute. 1991.

**Móra Mária**, *Az állami vállalatok (ál)privatizációja*, (Pseudo-

privatizarea firmelor aflate în proprietatea statului), mimeo, Budapest: Gazdaságkutató Intézet, 1990;

**Móra, Mária**, *The (Pseudo-) Privatization of State – Owned Enterprises (Changes in Organizational and Proprietary Forms, 1987-1990)*”, „Acta Oeconomica”, 1991, 43, (1-2), p. 37-58;

**Murell, Peter**, *An Evolutionary Perspective on Reform of the Eastern European Economies*, manuscris nepublicat, University of Maryland, College Park, 1990;

**Niskanen, William A.**, *Bureaucracy and Representative Government*, Chicago: Aldine, 1971;

**Offe, Claus**, *Contradictions of the Welfare State*, Cambridge, MA: MIT Press, 1984;

**Sabel, Charles** *Work and Politics*, Cambridge University Press, 1982;

**Schumpeter, Joseph A.**, *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*, Leipzig: Dunker & Humblot, 1912, în lb. germană, în lb. engleză: Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934;

**Schumpeter, Joseph, A.**, *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York: Harper, 1942, reprinted, New York: Harper and Row, 1976;

**Seleny, Anna**, *The Political Economy of Property Rights and the Transformation of Hungarian Politics: 1949-1989*, manuscris nepublicat, MIT, 1991;

**Skocpol, Theda**, *Bringing the State Back In: Strategies of Analysis in Current Research*, in P.B. Evans, D. Rueschemeyer și T. Skocpol, eds. *Bringing the State Back In*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, p. 3-37;

**Stiglitz, Joseph E.**, et al, *The Economic Role of the State*, Oxford: Blackwell, 1989;

**Fraternite Rt.**, *Jelentés a társadalombiztosítás reformjáról*, (Raport asupra reformei asigurărilor sociale), Budapesta: Fraternité Rt., 1991:

**International Monetary Fund**, *Government Finance Statistical Yearbook*, Washington, DC: International Monetary Fund 1990;

**Központi Statisztikai Hivatal** (Oficiul Central de Statistică), *Magyar statisztikai évkönyv*, (Anuarul Statistic al Ungariei, 1990), Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1991;

**Magyar Köztársaság Kormánya** (Guvernul Republicii Ungare), *Állami költségvetés 1992*, (Bugetul de stat pe 1992), Budapest: Magyar Köztársaság Kormánya, 1991;

**National Bank of Hungary**, *Quarterly Review*, no. 4, Budapest, National Bank of Hungary, 1991;

**Organization for Economic Cooperation and Development**, *OECD Economic Surveys: Hungary 1991*, Paris: Organization for Economic Cooperation and Development, 1991;

**Országos Munkaügyi Központ**, (1991a) , (Centrul Național pentru problemele forței de muncă), „*Munkaerőpiaci helyzetkép. Havi jelentés. Augusztus*”, (Raport lunar asupra pieței forței de muncă, august, 1991), *Munkaerőpiaci Információk*, 1991, 9, 20.

**Országos Munkaügyi Központ**, (1991b), *Munkaerőpiaci helyzetkép. Havi jelentés. 1991. october*, (Raport lunar asupra stării pieței forței de muncă: octombrie 1991), Budapest: Országos Munkaügyi Központ, 1991;

**Országos Munkaügyi Központ**, (1991c), *Munkaerőpiaci helyzetkép. Havi jelentes, 1991: november*, (Raport lunar asupra stării pieței forței de muncă: noiembrie 1991), Budapest: Országos munkaügyi Központ, 1991;

**Pénzügyminisztérium** (Ministerul de Finanțe), *Az 1991. I-VII-VIII, havi és várható éves gazdasági folyamatokról*, (Cu privire la dezvoltarea economică reală și cea anticipată în perioada ianuarie - iulie - august și pentru întregul an), „*Penzügyi Szemle*”, noiembrie 1991, 35, p. 847-852;

**U.S. Department of Health**, *Human Services Research Report*, No. 60, Washington, DC: U.S. Department of Health, 1990.

1.5-	£.18	£.92	£891
1.1-	0.30	0.00	£891
1.1-	4.90	8.00	£891
1.1-	£.10	0.00	£891
0.5-	0.00	£.82	£891
0.6-	1.40	£.00	£891

**Tabelul 1**

**Recapitulația operațiilor Administrației Generale:  
Comparație internațională (ca procentaj din P.I.B.)**

<b>Tara</b>	<b>Anul</b>	<b>Venituri</b>	<b>Cheltuieli</b>
Austria	1989	46,9	49,7
Canada	1989	40,3	43,9
Danemarca	1989	59,6	59,4
Franța	1989	46,2	47,8
Grecia	1988	32,7	46,3
Olanda	1989	51,1	56,6
Portugalia	1988	40,7	45,0
Spania	1987	35,0	38,6
Suedia	1988	59,1	56,9
Statele Unite	1988	34,3	36,5
Germania de Vest	1989	45,7	45,9
Ungaria	1989	61,3	63,7

*Note:* Datele se referă la veniturile și cheltuielile consolidate ale administrației generale (respectiv se includ veniturile și cheltuielile administrației centrale și locale, precum și fondurile extrabugetare)

*Sursa:* Extrase de L. G. Kopitz și L. Muraközy din International Monetary Fund (1990).

**Tabelul 2**

**Recapitulația operațiilor Administrației Generale în Ungaria  
(ca procentaj din P.I.B.)**

<b>Anul</b>	<b>Venituri</b>	<b>Cheltuieli</b>	<b>Deficit (-) / sau Excedent (+)</b>
1981	61,0	63,9	-3,2
1982	59,1	61,2	-2,1
1983	60,9	62,0	-1,1
1984	60,8	59,4	-1,4
1985	60,0	61,2	-1,1
1986	63,2	66,0	-2,9
1987	60,3	64,1	-3,9

1988	63,7	63,6	-0,0
1989	61,3	63,7	-2,5
1990	61,5	61,5	-0,0
1991	62,2	66,4	-4,2
1992	60,1	62,3	-2,2

*Note:* Datele se referă la veniturile și cheltuielile consolidate ale Administrației Generale (se includ veniturile și cheltuielile administrației centrale și locale precum și fondurile extrabugetare). Metodologia utilizată pentru a extrage datele furnizate de F.M.I. și cea folosită în sursele ungare sunt ușor diferite. Datele pentru 1991 și 1992 sunt programele oficiale ale guvernului.

*Surse:* Extrase de L. Muraközy. Cifrele pentru perioada 1981-1989 se bazează pe International Monetary Fund (1990); cele pentru 1990 se bazează pe Központi Statisztikai Hivatal (Oficiul Central de Statistică) (1991) iar pentru 1991 și 1992 pe proiecțiile Magyar Köztársaság Kormánya (Guvernul Republicii Maghiare). 1991

**Tabelul 3**

**Subvenții și transferuri către firme: Comparații internaționale  
(ca procentaj din P.I.B.)**

Anul	Bulgaria	Cehoslovacia	Ungaria
<b>Total cheltuieli curente</b>			
1985	48	51	53
1989	52	55	57
<b>Subvenții și transferuri către firme</b>			
1985	13	15	21
1989	15	19	16

*Nota:* Subvențiile și transferurile către firme includ subvenționarea prețurilor unor produse, subvenționarea explicită a ratei dobânzii și a serviciului datoriei în numele firmelor și instituțiilor. Subvențiile și transferurile constituie o componentă a cheltuielilor curente totale (respectiv datele de pe primele două linii ale tabelului).

*Sursa:* George Kopits (1991, p. 22-23).

Tabelul 4

Locurile de muncă vacante și şomajul în Ungaria

Luna	Număr de locuri de muncă vacante înregistrate	Număr de şomieri înregistrati
1/1990	37 711	23 426
2/1990	38 335	30 055
3/1990	34 048	33 682
4/1990	35 191	33 353
5/1990	37 938	38 155
6/1990	37 859	43 506
7/1990	36 222	50 292
8/1990	33 732	51 670
9/1990	26 969	56 115
10/1990	22 763	60 997
11/1990	17 150	69 982
12/1990	16 815	79 521
1/1991	12 949	100 526
2/1991	14 721	128 386
3/1991	13 583	144 840
4/1991	16 478	167 407
5/1991	14 919	165 022
6/1991	14 860	185 554
7/1991	15 186	216 568
8/1991	14 124	251 084
9/1991	15 351	292 756
10/1991	15 389	317 692
11/1991	13 021	351 285

*Surse:* datele pentru perioada ianuarie 1990- august 1991 se găsesc în „Országos Munkaügyi Központ” (Centrul Național pentru Forța de Muncă) (1991, a, p. 20); pentru septembrie 1991 datele sunt preluate din Országos Munkaügyi Központ (1991, b, p. 4), iar pentru octombrie și noiembrie 1991 datele sunt preluate din Országos Munkaügyi Központ (1991 c p. 4).

**Tabelul 5**

Dimensiunea firmelor ungare angajate în activități de export pe valută forte

Clase dimensionale	Număr de firme	Valoarea exportului (milioane dolari S.U.A.)			
		1989	1990	1989	1990
Peste 10 milioane de dolari S.U.A.	136	158	4 422	5 268	
0,5-10 milioane dolari S.U.A.	668	1 115	1 700	2 554	
Sub 0,5 milioane dolari S.U.A.	1 899	5 108	172	347	
Total	2 703	6 381	6 294	8 169	

Sursa: Lányi și György Oblath (1991, p. 76) pe baza cifrelor preluate din banca de date a Kopint-Datorg.

**Tabelul 6**

Cheltuieli sociale: Comparații internaționale  
(Cheltuieli guvernamentale ca procentaj din P.I.B.)

Țara	Total cheltuieli sociale		Ocrotirea sănătății		Pensiile	
	1980	1986	1980	1986	1980	1986
Grecia	12,6	19,5	3,6	3,7	5,8	10,6
Italia	23,7	26,4	5,6	5,2	12,0	12,2
Norvegia	24,2	24,8	6,5	6,6	7,9	8,8
Spania	15,6	17,0	4,3	4,3	7,3	7,6
Suedia	33,2	32,0	8,8	8,3	10,9	11,4
Statele Unite	18,0	18,2	3,9	4,5	6,9	7,2
Germania de Vest	26,6	25,2	6,3	6,3	12,1	11,4
Ungaria	21,8	24,4	3,3	4,1	7,8	9,1

Notă: În conformitate cu definițiile OECD, datele din Ungaria nu includ subvențiile la bunurile de consum și locuințe.

Surse: Christine Kessides et. al. (1991, p. 7). Statisticile pentru țările OECD se bazează pe sursele băncii de date a OECD ; datele referitoare la Ungaria sunt extrase din Anualele Statistice ale Oficiului Central de Statistică, pe diversi ani, informații furnizate de Administrația Securității Sociale, oficiali guvernamentali și estimări ale personalului de specialitate al Băncii Mondiale.

**Tabelul 7**

**Impozitul net pentru asigurări sociale și transferuri:  
Comparații internaționale (procentaj din P.I.B.)**

State OECD cu venituri mai scăzute <sup>a</sup>	Statele bunăstării din OECD <sup>b</sup>	Ungaria
1986	1986	1989
Total contribuții la asigurările sociale (salariați + patroni)		
8,3	12,0	15,2
Total cheltuieli sociale		
21,0	31,0	25,4 (c)

*Surse:* Kessides et. al. (1991, p. 13). Statisticile pentru țările OECD se bazează pe sursele băncii de date a OECD; datele pentru Ungaria sunt extrase din Anualele Statistice ale Oficiului Central de Statistică, diversi ani, informații furnizate de Administrația Securității Sociale, oficiali guvernamentali și estimații ale personalului de specialitate al Băncii Mondiale.

a - Media din Grecia, Irlanda, Portugalia, Spania și Turcia,

b - Media din Belgia, Danemarca, Finlanda, Franța, Norvegia, Olanda și Suedia;

c - În conformitate cu definițiile OECD: a se vedea nota de la Tabelul 6.

**Tabelul 8**

**Programe majore de securitate socială în Ungaria**

Anul	Cheltuieli pentru ajutoare miliarde forinți	Procentaj din P.I.B.
1985	167,0	16,2
1986	181,5	16,7
1987	200,3	16,3
1988	255,2	18,1
1989	317,1	18,6
1990	414,7	19,9

*Notă:* Datele OECD sunt organizate în conformitate cu o definiție a programelor de securitate socială care este mai restrânsă decât

definiția pe care se bazează statisticile Băncii Mondiale prezentate în Tabelele 6 și 7. În plus, atât Tabelul 6 cât și Tabelul 8 relevă o tendință similară de creștere a cheltuielilor sociale.

Sursa: Organization of Economic Co-operation and Development (1991, p. 67).

detinută de către se prevedea să fie înlocuită de către o serie de măsurări care să împiedice dezvoltarea unei situații similară în ceea ce privește serviciile sociale.

## **PRINCIPIILE REFORMEI SECTORULUI DE PRESTAȚII SOCIALE ÎN ȚĂRILE POST-SOCIALISTE: O ABORDARE NORMATIVĂ<sup>1</sup>**

### **1. Starea sectorului de prestații sociale**

În toate țările lumii au demarat eforturile pentru reformarea sectorului prestațiilor sociale, sau cel puțin dezbateri asupra modului în care acesta ar putea fi schimbat<sup>2</sup>.

În Statele Unite reforma sistemului de ocrotire a sănătății a administrației Clinton a fost un eșec politic, iar eforturile conservatorilor de a determina o reducere radicală a cheltuielilor pentru prestații sociale au suferit o înfrângere în contextul reacțiilor politice negative. În Germania și Austria a apărut o puternică rezistență în interiorul și în afara puterii legislative la reduceri modeste de doar câteva puncte procentuale în cheltuielile pentru prestații sociale. În Franța o încercare similară a fost cauza unei greve care a durat câteva săptămâni, paralizând capitala.

Dacă procesul apare ca fiind dificil în țările bogate, dezvoltate din punct de vedere economic, ce se poate anticipa în țările post-socialiste unde condițiile pentru reformă sunt cu mult mai puțin favorabile? Sistemele de prestații sociale din țările socialiste erau diferite în multe privințe, dar aveau câteva trăsături comune care și-au lăsat amprenta asupra situației moștenite după schimbarea sistemului.

Statul în fosta Uniune Sovietică și în țările est-europene și-a asumat obligații legale pentru furnizarea de servicii de prestații sociale universale.<sup>3</sup> Accesul la respectivele servicii se acorda fiecărui cetățean sau fiecărui angajat, ceea ce în condițiile ocupării depline coincidea mai mult sau mai puțin cu dreptul fiecărui cetățean. Obligațiile statului cuprindeau gratuitatea ocrotirii

sănătății și a învățământului, inclusiv învățământul superior, și pensii de stat pentru fiecare salariat. În plus existau importante subvenții acordate de stat la articole ce acopereau nevoi primare (cum ar fi alimente și locuințe), un sistem cvasigratuit de creșe, grădinițe și semiinternate și multe alte prestații sociale oferite de stat. Furnizarea de servicii de prestații sociale de către entități non-statale nu era permisă.

Opinia publică are sentimente ambivalente despre condiția sectorului de prestații sociale. Cel mai adesea oamenii considerau normal extremul paternalism al statului și stabila lor securitate materială, pentru că grija includea o garanție virtuală că nevoile primare ale fiecărui vor fi satisfăcute. Pe de altă parte, oamenii percepau faptul că standardul multor servicii sociale era scăzut. Asistența medicală trebuia să fie gratuită, dar echipamentele din spitale și consumabilele medicale erau necorespunzătoare. Locuințele trebuiau să fie ieftine, iar cei fără adăpost – inexistenți, dar spațiul de locuit era, în medie, de doar câțiva metri pătrați pe locuitor. Mulți oameni erau nevoiți să trăiască în cămine muncitorești, care erau supraaglomerate sau în apartamente „comune”, iar multe dintre clădiri erau deteriorate. Fiecare lucrător era îndreptățit la o pensie de stat, dar cuantumul ei îi lăsa pe mulți pensionari să trăiască în sărăcie. Prestațiile sociale universale au stârnit mari speranțe în opinia publică ce își dădea seama că statul socialist nu reușise să își țină promisiunea și să garanteze o reală bunăstare.

Ce efecte au avut dramaticele schimbări din 1989-1991 asupra prestațiilor sociale? Există mari diferențe între țările din regiune, dar este util să se accentueze câteva importante trăsături comune ale dezvoltării lor în ultimii câțiva ani. Țările post-socialiste au trecut prin cea mai profundă recesiune din istoria lor. Producția s-a redus în mod drastic, concomitent cu veniturile și consumul gospodăriilor populației. S-a manifestat o scădere dureroasă a puterii de cumpărare a unor transferuri monetare deja foarte modeste (pensii, alocații, etc). Standardul calitativ al unor servicii în natură (precum ocrotirea sănătății) s-a deteriorat în continuare datorită lipsei unei finanțări adecvate. Largi pături ale populației se află

sub limita venitului minim de subzistență. Multe economii post-socialiste, care suferă deja de serioase deficite bugetare, s-au afundat sau sunt în mod clar pe cale să se afunde, într-o serioasă criză fiscală. Aceasta înseamnă că nu mai este posibil să se asigure nici măcar o îndeplinire minimală a obligațiilor de prestații sociale universale ale statului.

În societățile post-socialiste, sentimentul siguranței, până acum autoevident, a fost zdruncinat. Ocuparea deplină și chiar penuria de forță de muncă a lăsat brusc locul șomajului de masă persistent.<sup>4</sup> Dezbaterea despre reforma statului bunăstării a început. Opinia publică a fost pusă în față perspectivei pierderii drepturilor anterioare, în timp ce cei mai mulți dintre oameni speraseră exact invers în contextul schimbării regimului.

Ei anticipaseră că garanția prevăzută de lege pe care sistemul socialist o respectase, dar la un standard dezamăgitor de scăzut, o să fie restabilită în cadrul nouului sistem la un nivel mult mai ridicat.

Această prăpastie între obligațiile statului, speranțele generate de acestea și îndeplinirea lor reală au determinat tensiuni perpetue.

Mari pași au fost făcuți în zona post-socialistă în transformarea instituțiilor politice și economice precum și a sistemului juridic. Reformarea sectorului prestațiilor sociale este partea procesului de transformare unde s-a progresat cel mai puțin. Într-adevăr abia dacă au fost câteva schimbări. În timp ce rolul statului în alte domenii sociale și economice s-a redus sau s-a transformat considerabil, în sectorul prestațiilor sociale el s-a menținut aproape la fel ca înainte sau chiar s-a amplificat, lăsând posibilități reduse de acțiune pentru întreprinderea privată sau libertatea de alegere. Sistemul socialist, cu toate trăsăturile lui binecunoscute, a supraviețuit în sectorul prestațiilor sociale. Există un monopol aproape total al proprietății de stat, sectorul privat este foarte mic și restricționat de diferite constrângeri birocratice și economice. O economie de comandă folosește, în condițiile unei puternice centralizări, „rationalizarea” și coordonarea birocratică. Doar urmele mecanismului de piață pot fi observate. Prețurile de piață abia dacă joacă un rol. Economia de penurie cronică predominantă aici își etalează simptomele obișnuite: substituția forțată, aşteptarea și

statul la coadă, relațiile personale și coruția pentru a evita procedeele birocratice. Birocrația care conduce sectorul corporatist de stat sau majoritar de stat al prestațiilor sociale, de frica eroziunii puterii sale, se opune tuturor reformelor care conduc spre descentralizare, concurență și acțiune a forțelor pieței.

Reforma se dovedește dificilă nu numai pentru că are efecte sensibile asupra vieții oamenilor. Este ușor să se renunțe la un comportament din dorința unei schimbări. Atunci când se dorește întemeierea unei burse de valori, experiența burselor din New York, Zürich sau Frankfurt este disponibilă. Când statutele pentru o bancă centrală compatibilă cu o economie de piață au fost schițate, Banca Angliei, Oficiul Federal de Rezerve și Bundesbank ar putea oferi modele. Multe lucruri asemănătoare pot fi spuse despre probleme precum competența Curții Supreme sau regulile guvernanței corporative. Dar cine va învăța țările post-socialiste cum să conducă un sector eficient al prestațiilor sociale? Nici o țară nu poate realmente servi drept exemplu. Fără excepție, sectorul prestațiilor sociale în țările cele mai dezvoltate sau cu nivele medii de dezvoltare funcționează distorsionat și trebuie să facă față unei crize prezente sau viitoare. Țările post-socialiste vor trebui să realizeze ele însеле proiectul tipului de sector de prestații sociale de care au nevoie.

## **2. Obiectul acestui studiu**

Dezbaterile sunt în haos. Ele au loc pe diferite planuri: între politicieni, în cadrul și între partidele politice, între birocrații Ministerului de Finanțe și aceia din ministerale care controlează și supraveghează sectorul prestațiilor sociale, între grupuri de presiune oponente și diferențe școli de găndire în lumea academică. Este foarte greu pentru aceia care caută să formuleze propunerii de reformă să-și găsească propriul drum. Aceasta explică parțial de ce planurile practice de reformă le lipsesc principiile de bază. Uneori filosofia care susține un astfel de plan poate fi identificată. Alte scheme reflectă un compromis uluitor între principii diametral opuse, sau care nu au fost gândite de loc.

Studiul caută să contribuie la *clarificarea principiilor* pe care reforma sectorului de prestații sociale ar trebui să se bizeze. El nu constituie o cercetare a situației prezente. Scopul său este o abordare exclusiv normativă a problemei.

Țările post-socialiste diferă în ceea ce privește starea actuală a sectorului prestațiilor sociale și a condițiilor de implementare a reformelor. Cu toate acestea, punctele de pornire arată destule trăsături asemănătoare pentru a permite formularea unor principii comune, aplicabile tuturor țărilor post-socialiste. Chiar dacă aceia care aplică reformele vor fi de acord cu principiile ce vor fi expuse aici, vor fi desigur diferențieri pe țări asupra multor detalii ale implementării, ale ritmului procesului și ale mijloacelor ce vor fi utilizate.

Acest studiu menționează împreună nouă principii.<sup>5</sup> Mai întâi principiile atașate valorilor fundamentale sunt prezentate în Capitolul III. Capitolul IV se referă la atributile dezirabile ale instituțiilor sectorului reformat al prestațiilor sociale. Capitolul V ia în considerare proporțiile dezirabile ale alocării pentru sectorul prestațiilor sociale.

Ar fi mai bine să aibă loc o discuție axiomatică, mult mai riguroasă, pornindu-se de la postulate de bază și postulate auxiliare, iar concluziile să fie trase după aceea. S-ar releva faptul că principiile nu sunt doar enumerate unul după altul, ci și că între ele există anumite relații logice, formând o structură teoretică închegată. Din păcate eu nu pot întreprinde acest lucru. Se utilizează un nivel de abstractizare mai scăzut, iar discuția este mai puțin riguroasă. Eu sper, oricum, că și acest „nivel mediu” de abstractizare și modul aproape exact al discuției, va constitui o recompensă intelectuală față de nivelul de obicei scăzut al propunerilor de reformă. Poate aceasta va ajuta cel puțin la transferarea dezbatării de la detaliile unei propuneri sau alteia, la problemele de principiu. Nivelul mediu al generalizării pare suficient pentru unul dintre obiectivele studiului și anume oferirea de principii comune pe care să se bizeze părțile reformei ce în alte condiții sunt tratate separat: reforma pensiilor, reforma ocrotirii sănătății, reforma alocațiilor sociale etc. Nu numai din motive de spațiu studiul nu poate să menționeze propunerile practice pentru detaliile acestor reforme. Există doar câteva referiri la asemenea propuneri cu scopul de a ilustra principiile.<sup>6</sup>

Studiul adoptă modul imperativ de exprimare a principiilor. Propunerile sunt adresate „reformatorului”. El poate fi un politician, o persoană oficială, un consilier – expert, un reprezentant al sindicatelor sau un reprezentant al instituțiilor academice. Fiecare principiu este un „*memento*”, ceva care trebuie avut în minte atunci când se propune o reformă. El relevă, de asemenea, un *credo*, reflectând propriul meu sistem de valori. Iar dacă principiile care vor fi expuse se întemeiază pe sistemul de valori pe care eu l-am ales și din acest motiv, ele sunt subiective, cred că sunt justificat în câteva locuri din acest studiu, să îmi prezint mesajul în mod expres la persoana întâi singular.

### 3. Postulate etice

Deși sunt de profesie economist, nu voi începe pornind de la principiile economice. Nu sunt unul dintre aceia care pledează pentru reforma sectorului de prestații sociale, mai ales deoarece costurile sale nu pot fi finanțate și vor fi tot mai dificil de finanțat în viitor. Mențiuni vor fi făcute ulterior și despre principiile economice, dar nu le consider ca fiind fundamentale pentru reformă.

Aici pun în discuție două principii etice pe care consider că reformatorii ar trebui să le urmeze.<sup>7</sup> Instituțiile și proporțiile alocării care apar în cursul procesului de reformă trebuie să fie în concordanță cu aceste imperative morale.

**Principiul I (suveranitatea individului): Transformarea promovată trebuie să mărească posibilitățile individului și să reducă posibilitățile statului de a hotărî în domeniul serviciilor de prestații sociale.**

Principala dificultate a sectorului prestațiilor sociale moștenit de la sistemul socialist, consider eu, este că se lasă o cantitate mult prea mare de resurse în mâinile guvernului, procesului politic și birocrației în loc de a le lăsa individului. Astfel se încalcă unele drepturi fundamentale ale omului precum suveranitatea individului, autorealizarea și autodeterminarea.<sup>8</sup> Când cheltuielile bugetare pen-

tru prestații sociale descresc concomitent cu impozitele pentru finanțarea lor, cetătenilor nu li se retrag doar drepturile. Mai pertinent, ei recâștigă dreptul de a dispune în mod individual.

Principiul I include nu numai dreptul individului de a decide, dar și cerința ca indivizii să fie *responsabili* pentru propria lor viață. Ei trebuie să renunțe la obișnuința de a permite statului paternalist să gândească pentru ei (și să fie ajutați de reformatori în această cură de dezintoxicare). Dupa aceea, vor avea cu mult mai mult decât un drept de a alege, dar vor fi de asemenea, responsabili pentru alegerile făcute, suportând consecințele dacă deciziile lor sunt necorespunzătoare. În lumea occidentală aceasta este considerată o cerință banală, înrădăcinată tuturor cetătenilor de la cea mai fragedă vîrstă. Oricum, pentru generațiile care au crescut în sistemul socialist o a fost însuflată concepție opusă: ideea că partidul conducător și statul erau responsabili pentru orice, iar indivizii trebuiau să accepte hotărârile lor, considerând că se aflau pe mâini bune. Atunci când oamenii aveau o problemă, primul lor gând nu era de a o soluționa ei însăși, ci să ceară ajutor de la stat. Statul era pregătit, astfel încât ei nu aveau nevoie să se preocupe pentru incertitudinile zilei de mâine.<sup>9</sup> Reforma sectorului prestațiilor sociale se bazează pe dezvoltarea unui nou ethos (fizionomii morale) care pune în prim plan suveranitatea și responsabilitatea individului.

Rezultă de asemenea din Principiul I că deși în realitate nici o societate nu poate funcționa fără o anumită constrângere din partea guvernului, este de dorit minimizarea acestuia și punerea în prim-plan a principiului *acțiunii voluntare*. Paternalismul încearcă să impună oamenilor o „fericire forțată”. Dar oamenilor ar trebui să li se permită să prospere prin ei însăși.

### *Principiul II (solidaritatea): Ajutor pentru cei suferinzi, cei aflați în dificultate și cei dezavantajați.*

Multe religii, inclusiv etica iudeo-creștină și budistă, îndeamnă la o solidaritate plină de compasiune, așa cum fac și tradițiile sindicatelor și concepțiile politice de stânga. Aceleași sentimente pot apărea dintr-o evidentă bunăvoiță umană, un sentiment al solidarității și comuniunii, precum și dintr-o pornire altruistă lăuntrică,

fără ca aceasta să fie, în mod necesar, bazată pe o anumită concepție asupra lumii sau tradiție intelectuală.

Principiul solidarității sugerează că în afară de operele de caritate individuale sau colective, comunitatea ar trebui să ajute persoanele suferințe, aflate în dificultate sau dezavantajate printr-un sistem de redistribuire a veniturilor de către *stat*. Să explorăm aici criteriile pentru primirea asistenței *statului* de către un beneficiar al solidarității. Este suficient să spunem că grupul celor care au nevoie de ajutorul comunității va fi mult mai restrâns decât comunitatea în ansamblul său.<sup>10</sup>

Implementarea principiului solidarității necesită asistența *orientată* a statului și nu acces universal - ajutoare de stat acordate ca un drept cetățenesc oricui, bogat sau sărac, nevoiaș sau îndestulat. Principiul II *nu exclude* posibilitatea legiferării unor obligații universale ale statului, dar nu le impune. Asumarea de obligații în sensul de a acorda acces tuturor cetățenilor și tuturor angajaților intră în conflict cu realitățile economice și nu cu imperativele morale. Mai mult despre aceasta va fi spus ulterior, în cadrul Principiilor VIII și IX.

Principiul II se află în contradicție cu retorica politică al cărei scop este să transforme clasa mijlocie în principalul beneficiar al politicii de impozite și a redistribuirii veniturilor. Clasa mijlocie, prin definiție, nu are nevoie de asistență cea mai mare. În cadrul sistemului socialist, mare parte a procesului de redistribuire a veniturilor avea loc în interiorul clasei mijlocii. Același lucru se întâmplă într-o anumită măsură în toate țările unde drepturile de prestații sociale universale au fost puternic dezvoltate. Cei aflați cu adevărat în nevoie niciodată nu au aparținut clasei mijlocii sau nu au decăzut din cadrul ei.<sup>11</sup> Aceștia sunt oameni a căror asistență vine în prim-plan în contextul Principiului II.

La baza ideii Principiului II stă cerința fundamentală ca fiecare membru al unei comunități să fie capabil cel puțin să-și satisfacă nevoile de bază.<sup>12</sup> Oricum, aceasta mai implică faptul că statul trebuie să suporte costurile nevoilor de bază în mod integral sau sub forma ajutoarelor preferențiale, pentru *oricine*. Cei mai mulți membri ai societății sunt capabili să obțină aceste lucruri prin pro-

priile lor eforturi. Principiul solidarității trebuie să se aplice numai celor care sunt incapabili să își satisfacă chiar și nevoile de bază prin propriile lor eforturi.

În lumina Principiului II este bine să se ia în considerație aspectul incertitudinii din viitor. Deși cineva poate să nu fie dependent de nimeni în prezent, el *poate deveni* dependent în viitor. Dar în conformitate cu Principiul I, individul trebuie în primul rând, să fie pregătit pentru asemenea împrejurări neprevăzute, economisind, constituindu-și rezerve sau achiziționând în mod voluntar o poliță de asigurare privată de natură comercială. Individul ar putea fi îndreptățit la asistență din partea statului pe bază de solidaritate numai dacă el întâmpină probleme pentru care nu se poate pregăti prin mijloacele individuale menționate anterior.<sup>13</sup>

Principiul II include solidaritatea între generații cu o corectă distribuție intergenerațională a griilor și bucuriilor vieții. Generația prezentă trebuie să fie solidară cu generațiile viitoare. Nu există nici o lege morală care să justifice o viață mai ușoară astăzi prin lăsarea generațiilor viitoare a unor datorii însemnate, bombe economice cu efect întârziat, care vor exploda într-un viitor mai îndepărtat.<sup>14</sup>

Principiul II cuprinde și faptul că fiecărui cetățean trebuie să i se dea șansa autorealizării. Acesta este unul dintre cele câteva argumente în favoarea sprijinirii de către stat a învățământului public.<sup>15</sup> Solidaritatea trebuie să se manifeste față de aceia care nu vor primi această posibilitate inițială fără ajutorul statului. Criteriul solidarității poate de asemenea justifica „acțiunea afirmativă”, adică sprijin activ acordat celor dezavantajați, astfel încât să li se asigure condiții favorabile de început. Pe de altă parte nu se poate justifica nici o încercare artificială, grosolană de a nivela mariile diferențe dintre oameni.

Principiul II trebuie să fie aplicat în legătură cu Principiul I. Mulți oameni consideră „pomană” ca fiind înjosoitoare. Cei nevoiași trebuie să fie ajutați în primul rând prin acordarea șansei de a munci și desfășura activități utile. Gradul în care reclamanții sunt capabili să se ajute singuri și să se adapteze la situație trebuie să fie luat în considerație atunci când este determinat gradul și tipul de ajutor.

Principiile I și II trebuie, de asemenea, luate în considerație

împreună atunci când se adoptă o poziție asupra *asigurării minime obligatorii*. Eu susțin ideea de a obliga prin lege pe toți cetățenii să posede asigurări minime pentru pensii și ocrotirea sănătății. Aceste polițe ar putea fi gestionate de instituții descentralizate de asigurări. Se restricționează astfel aplicarea Prinzipiului I, deoarece acțiunea voluntară lasă loc unei cerințe a legii. Oricum, nu există o intenție paternalistă. Nu este o încercare de a impune oamenilor o „fericire forțată”. Aici motivația este interesul însuși și nu altruismul. Cunoaștem că o societate omenească se va simți obligată să aibă grija de bolnavii care nu pot efectua tratamentele, sau de bătrânilor care nu au venituri. Ei vor fi susținuți pe seama contribuabililor. Astfel se poate evita acest efect extern indezirabil prin care legea ar obliga pe toți cetățenii să aibă cel puțin acoperirea unei asigurări minime.<sup>16</sup> Prinzipiul II. – solidaritatea, altruismul colectiv al societății – vine în sprijinul celor care nu sunt capabili să plătească asigurarea obligatorie. Diferența între schemele propuse și cele prezente este izbitoare. Există fie (1) o asigurare minimă obligatorie împreună cu o asigurare voluntară deasupra minimului și ajutor pentru cei aflați în nevoie prin mijloace redistributive, sau (2) prestații universale, cu singurul obiectiv al asigurării direcționate prin redistribuirea de către statul paternalist a veniturilor. Prima abordare mi se pare un compromis mai sănătos și mai eficient între Prinzipiile I. și II.

Pare oportun un comentariu mai larg pentru a trage concluzii asupra discuției privind punctele de plecare etice. Linia de argumentare în acest studiu nu pornește de la valorile *fundamentale* ale libertății, egalității, prosperității și bunăstării materiale sau justiției sociale. Relațiile între valorile fundamentale și organizarea socială fac obiectul studiilor în teoria politică referitoare la bazele etice ale unei societăți „bune”<sup>17</sup>. Lucrarea nu își propune să contribuie la analiza acestor probleme complexe. Eu cred că Prinzipiile I și II care identifică în fapt cerințe etice „intermediare”, și nu valori fundamentale, pot constitui o bază de discuții mai largă, acceptabilă persoanelor care au vederi diferite asupra libertății, egalității și justiției sociale.

Pe de altă parte, Prinzipiul I va fi străin (iar Prinzipiul II poate fi superfluu) pentru cei al căror punct de plecare axiomatice este o noți-

une colectivistă: *subordonarea* individului față de interesele unei comunități specifice, fie aceasta o națiune, o rasă sau o clasă socială, sau posibil dogmelor unei religii. Eu recunosc că reforma sectorului prestațiilor sociale pe care acest studiu o avansează diferă în mod esențial de schimbările pe care orice noțiune colectivistă le-ar sugera.

Un sondaj de opinie publică din 1992 coordonat de profesorul Richard Rose în cadrul proiectului „Noile Democrații”, a condus la rezultate care sunt instructive în lumina celor discutate până acum. Analizând răspunsurile la patru întrebări cercetătorii au decis dacă ideile respondenților sunt mai apropiate de o viziune individualistă asupra lumii sau de una colectivistă. Rezultatele sunt prezentate în *Figura 1*. În fiecare țară, cu excepția Bulgariei și a Poloniei, mai mulți oameni sunt înclinați să aibă o abordare individualistă mai degrabă decât una colectivistă; în trei țări, două treimi din populație este în favoarea ideii de individualism. Proportia pozițiilor ambivale este de asemenea semnificativă. În plus, este remarcabil că ideea suveranității și responsabilității individuale joacă un rol important în sistemul de valori al unui segment considerabil al populației din zona post-socialistă,

#### **4. Atributele dezirabile ale instituțiilor și mecanismelor de coordonare**

Să ne întoarcem acum la un alt plan al principiilor reformei. Procesul de reformă elimină sau modifică vechile instituții, mecanismele de coordonare și regulile jocului și întemeiază altele noi. Principiile III - VII se referă la atritivele pe care acestea ar trebui să le aibă. Într-o anumită măsură aceste principii derivă direct din Principiile I și II, dar atritivele care ar fi de dorit necesită, de asemenea, unele componente suplimentare.

**Principiul III (Concurența): Monopolul cvasitotal și controlul proprietății de stat trebuie să înceteze. Trebuie să existe concurență între diferite forme de proprietate și mecanisme de coordonare.**

Principiul III nu prescrie proporții cantitative. El nu stabilește ce proporție să dețină segmentul etatist și cel nonetatist. În orice caz,

sectorul nonetatist trebuie să atingă un nivel al masei critice care poate pune capăt sentimentului de slăbiciune, al deținerii monopolului de către sectorul de stat, șansa pentru producător (statul bunăstării) de a dicta consumatorului. Dacă există considerații de eficiență care argumentează în favoarea concurenței (a se vedea Principiul IV), principala sursă din care derivă Principiul III este Principiul I. Trebuie să existe concurență, astfel încât cetățenii să poată alege. Dacă nu le place ceea ce primesc de la instituțiile statului, ei pot utiliza și servicii ale sectorului nonetatist.

Supraviețuirea sistemului socialist în cadrul sectorului prestațiilor sociale are consecințe serioase în lăsarea cetățenilor fără apărare într-un număr de domenii importante, deși deciziile provin acum de la o „autoritate de stat” mai difuză în locul Biroului Politic. Ea depinde de partidele care se ceartă, subordonând pozițiile lor politice rivalităților pentru popularitate, și de puterea relativă a lobby-urilor și grupurilor de birocrati care ajung la compromisuri în spatele scenei referitoare la câte resurse vor merge pentru asistență medicală și ce venituri vor primi persoanele vârstnice. Principiul III caută să depleteze o mai mare parte a deciziilor asupra acestor probleme în mâinile celor interesați. Cel puțin pentru o parte considerabilă a acestor cheltuieli să îi lăsăm să decidă în mod individual ce doresc ei să cheltuiască pentru sănătatea lor și a familiilor lor, cum vor să se pregătească pentru bătrânețe etc. Aceasta se poate întâmpla dacă unele resurse pentru prestațiile sociale încețează să fie utilizate prin mecanisme biocratice finanțate din impozite și alocate de către stat, în loc ca indivizii sau familiile să poată hotărî asupra lor prin intermediul mecanismelor pieței.

Principiul III încearcă să deschidă fiecare subsector al prestațiilor sociale inițiativiei private, căutătoare de profit. Ar fi util să apară spitale, clinici, laboratoare de analize, grădinițe de copii, cămine de bătrâni private extinse pe scară largă, fie prin înființarea de noi organizații, fie prin privatizarea celor ce aparțin statului. Companiile de asigurări ar fi încurajate să își extindă activitatea la planurile de pensii și la asigurări medicale.

Alături de furnizorii aparținând în totalitate sectorului de stat sau celui privat, care urmăresc obținerea de profituri, există multiple posibilități pentru înființarea în acest domeniu de organizații private

nonprofit ai căror proprietari sau controlori ar putea fi societăți, fundații, biserici, asociații profesionale, mari patroni, federații ale micilor întreprinzători.

Funcția de aplicare a Principiului II (solidaritatea) poate fi asumată de stat, segmentul nonprofit al sectorului de prestații sociale, precum și de activitățile caritabile private.

Ceea ce opinia publică dorește este siguranța, iar acest lucru statul trebuie să-l furnizeze, argumentează cei care cred în totala naționalizare a sectorului prestațiilor sociale. În opinia mea, acesta este un argument neconvincător. Lucrări sofisticate asupra incertitudinii și bunul-simt sugerează în egală măsură o regulă simplă: să nu se pună *toate ouăle* într-un singur coș. Altfel spus în termenii investițiilor de portofoliu, ar trebui să existe o diversificare. Ar fi o greșală, de exemplu, dacă s-ar plasa toate sumele economisite pentru bâtrânețe doar la un fond de pensii, deoarece dacă banii sunt mânuși în mod necinstit sau neînțeles, cel asigurat ar intra în mari dificultăți. Probleme similare pot să apară și dacă încrederea totală este acordată statului. În momentul când o persoană ieșe la pensie, autoritățile politice ale zilei pot decide să ignore problema mărimii contribuției pentru pensie plătite de aceasta ani îndelungăți.<sup>18</sup> În mod alternativ, pensia poate fi erodată de valurile de inflație indusă politic și de regulile de indexare care îi diminuiază treptat valoarea sa reală. (a se vedea Tabelul 1) Astfel, cele mai potrivite propuneri pentru reforma pensiilor sunt acelea care se bazează pe mai mulți piloni, permitând ca diferite scheme de pensii să fie folosite concomitent.<sup>19</sup> Soluții „multi-piloni” similare vor fi necesare pentru finanțarea serviciilor de ocrotire a sănătății, precum și a altor activități din cadrul sectorului de prestații sociale.

Opinia publică are o atitudine foarte diversă în ceea ce privește pilonul sau combinația de piloni care este de preferat. Rezultatele sondajului de opinie publică din Ungaria menționat anterior, și prezentat în Tabelul 2 arată corect dispersia opțiunilor. Există pericolul ca procedurile parlamentare, bazate pe principiul majorității, să introducă reforme care să determine predominarea unei forme de proprietate și/sau a unei forme de control. (De exemplu, *statu-quotul*, respectiv perpetuarea domniației formelor etatiste sau dim-

potrivă forțarea unei privatizări rapide și radicale). În opinia mea, Principiul I sugerează că nu trebuie forțați cetățenii să adere la o anumită schemă. Pe cât posibil indivizii trebuie lăsați să aleagă pentru ei însăși. Astfel, ar putea apărea un „meniu” al diferitelor forme de proprietate și mecanisme de control și coordonare din care cetățenii pot alege. Ei ar trebui să fie capabili să învețe din propria lor experiență și din cea a altora, să testeze și să-și modifice punctele de vedere. Acesta este încă un motiv pentru care este necesară concurență în sectorul prestațiilor sociale. În condițiile concurenței, selecția se poate face nu numai prin transmiterea cu multiple fricțiuni a procesului politic, dar și în mod direct prin alegerile efectuate de gospodăriile populației în cadrul pieței.

#### ***Principiul IV(Stimulente): Trebuie să apară forme de proprietate și control care încurajează eficiența.***

Principiul este atât de autoevident încât abia mai poate fi combătut. Singurul motiv pentru care l-am inclus între principiile declarate este că politicienii și reprezentanții vieții academice care apără statu-quo-ul în sectorul prestațiilor sociale tind să-l uite.

Stimulentele pentru eficiență (și aici este o diferență substanțială față de practica anterioară) trebuie să fie acordate și domeniului cererii, respectiv cetățenilor în calitate de *beneficiari* ai serviciilor de prestații sociale. Aceasta înseamnă că, numai cu cele mai puțin probabile excepții, serviciile nu ar trebui să fie gratuite. În loc ca subvențiile din partea statului să forțeze prețurile să fie sub nivelul pieței, ar trebui să existe o asistență a statului orientată (sub forma voucherelor, de exemplu) spre aceia pentru care acest lucru este justificat.<sup>20</sup> (Aceasta ar însemna în mod normal cei aflați în nevoie, în conformitate cu principiul solidarității). Chiar dacă statul sau asiguratorul acoperă cea mai mare parte a costurilor prestațiilor sociale, beneficiarii ar trebui să mai contribuie cu încă o cotă parte, astfel încât să simtă că serviciul nu este gratuit.

Stimulentele adecvate în domeniul cererii presupun inducerea eficienței la asiguratorii care finanțează serviciile de prestații sociale pe scară largă. Aceasta este unul dintre cele câteva argumente împotriva monopolului monstruoaselor „mari chisturi” ale autorității

lor centrale de stat din domeniul asigurării, ocrotirii sănătății și al pensiilor. Acolo unde nu există concurență nu pot fi suficiente stimulente pentru eficiență și chibzuință.

Același argument se aplică și domeniului ofertei, organizațiilor care furnizează servicii de ocrotire a sănătății, educație, îngrijirea copiilor și bătrânilor și alte servicii. Când am comentat Prințipiu III, eu am citat suveranitatea individului ca un argument pentru concurență. Nimeni nu poate fi lăsat la discreția unei singure organizații monopoliste. Concurența este folositoare și din alt punct de vedere, deoarece încurajează îmbunătățirea calității, dezvoltarea tehnologilor, descoperirea și introducerea de noi avansuri științifice și reducerea costurilor.<sup>21</sup>

Alt aspect al stimulentelor și al eficienței demn de luat în considerare este forma cea mai potrivită în care să se acumuleze și utilizeze „rezervele pentru prestațiile sociale”. Se pot distinge două cazuri. Primul dintre acestea se aplică cu o mai mare consecvență în cadrul sistemului socialist, când sistemul de pensii și orice alt serviciu de prestații sociale este furnizat pe principiul naționalizat „pay-as-you-go”. Nu se anticipează că gospodăriile populației economisesc în scopul asigurării securității personale. În fapt cetățenii sunt forțați să plătească impozitele care finanțează atât serviciile de prestații sociale cât și toate investițiile. Centralizarea totală conduce la o eficiență scăzută nu numai în domeniul prestațiilor sociale. Este bine cunoscut că același lucru se întâmplă și în selecția și execuția proiectelor de investiții.

Celălalt caz pur, total opus ar fi unul în care acumularea de rezerve ar fi lăsată integral în sarcina gospodăriilor populației. Fiecare gospodărie și-ar plasa toate rezervele într-un portofoliu care conține câteva componente, le alocă unor depozite la bănci și fonduri mutuale și plătește contribuțiile la companiile de asigurare și fondurile de pensii. Sectorul finanțiar, adică piețele de credit și de capital, ar putea în schimb utiliza acest imens stoc de sume economisite pentru a finanța investiții într-o manieră descentralizată.

Aceste două cazuri arată extremele mecanismelor de alocare a capitalului perfect centralizate și respectiv perfect descentralizate. În timp ce mecanismul descentralizat are multiple avantaje, putem

presupune, în mod rezonabil că va exista nevoie unor investiții publice finanțate din impozite (de exemplu, pentru a finanța proiectele de investiții în infrastructură și alte bunuri publice.)<sup>22</sup> Oricum, un lucru convingător a apărut din marea întrecere dintre sistemul socialist și cel capitalist: un sistem în care predomină investițiile descentralizate bazate pe proprietatea privată și concurență, este mai eficient decât unul în care prevalează centralizarea și proprietatea de stat. Acum sumele economisite și rezervate pentru îmbolnăviri, șomaj, accidente sau bâtrânețe formează o atât de vastă proporție a economisirilor încât nu ar fi bine ca acestea să fie mânuite de burocratie. Majoritatea sumelor astfel economisite trebuie utilizată într-un mod descentralizat. Urmând această linie de argumentare până la concluziile sale, Principiul IV, stimulente pentru eficiență, furnizează încă un argument convingător în favoarea Principiului III. extinderea concurenței și a instituțiilor neetatiste.

*Principiul V (Un nou rol pentru stat): Principalele funcții ale statului în sectorul prestațiilor sociale trebuie să fie oferirea cadrului legal, supravegherea instituțiilor neetatiste și furnizarea asigurării și ajutorului în ultimă instanță. Statul preia responsabilitatea asigurării accesului fiecărui cetățean la educația și asistența medicală de bază.*

A discuta dacă rolul statului ar trebui să fie „mare sau mic” sau dacă acesta ar trebui să rămână sau să se retragă din cadrul sectorului prestațiilor sociale este o discuție sterilă. Cerința esențială este o transformare radicală a rolului statului. Să trecem pe scurt în revistă funcțiile statului în contextul unui sector reformat al prestațiilor sociale.

- Prin adoptarea și aplicarea noii legislații cerute, statul actionează ca un gardian al asigurării legalității funcționării sectorului de prestații sociale. Cel mai important lucru este că să existe pentru cetățeni posibilitatea de a căuta reparații legale de la instanțele judecătorești împotriva guvernului și a aparatului acestuia, asiguratorilor, spitalelor, medicilor, căminelor de batrâni și altor instituții în cazul când drepturile lor sunt încălcate.

- Este necesar ca să fie înființate instituții adecvate pentru a exercita supravegherea de către stat a sectorului prestațiilor sociale

și a diferitelor sale subsectorale (asistența medicală, asigurările de sănătate, sistemul de pensii etc.). Acestea vor fi completate cu un rol de câine de pază din partea asociațiilor beneficiarilor și solicitantilor, a presei și a „societății civile” în ansamblu.

• Statul trebuie să garanteze siguranța sumelor economisite pe care cetățenii le încredințează instituțiilor de asigurări sau fondurilor de pensii.<sup>23</sup>

• Așa cum am menționat anterior este de dorit să existe un rol pentru organizațiile neetatiste în aplicarea principiului solidarității. În plus, nu există nici o cale prin care statul să poată evita să aducă o contribuție substanțială. Nu sunt de acord cu cei care spun că aceasta ar putea fi camuflată printre alte cheltuieli publice, astfel încât alegătorii să nu observe.<sup>24</sup> Este necesar să se prevadă că asistența statului este oferită din veniturile încasate de la contribuabili, celor care au nevoie.

• Declarând că statul poartă responsabilitatea pentru educația și ocrotirea sănătății de bază, se lasă încă deschisă problema cum să fie aceasta îndeplinită și prin ce tip de instituții. Ea nu include nici cerința și nici nu exclude posibilitatea ca instituții aflate în proprietate sau controlate de stat să ia parte la furnizarea de servicii sau că bugetul de stat să contribuie la finanțarea lor.

Apare clar din ceea ce s-a spus că acest studiu nu înfățișează un program de tip *laissez-faire*. El nu caută să degreveze statul de responsabilitatea ce îi revine în sectorul prestațiilor sociale, chiar dacă multe sarcini vor fi îndeplinite de către întreprinderi bazate pe proprietatea privată și instituții non-profit organizate de diferite comunități, iar acestea vor fi în principal coordonate de piață și impulsionate de concurență.

Acest proces trebuie să aibă loc în condițiile unor reguli elaborate de stat și sub supravegherea statului și a „societății civile”. Statul trebuie să contribuie cu resursele sale atunci când nu se poate proceda altfel.

Diferitele dovezi ale „eșecurilor pieței” au fost suficient clarificate de economisti. Există o justificare că statul să intervină în cazurile când piața a eșuat și a arătat că nu există nici un motiv de teamă că activitatea statului ar determina un eșec și mai mare.<sup>25</sup>

Oricum, în multe cazuri este problematic să se măsoare şansele relative ale pieţei şi eşecul guvernului. Acesta este un motiv pentru care studiul lăsa deschisă chestiunea mărimii segmentului din sectorul prestaţiilor sociale care se află în proprietatea sau sub controlul direct al statului. Dacă opinia publică, prin intermediul procesului politic, îşi exprimă dorința ca o parte din asistența financiară pentru bâtrânețe să provină încă din sistemul de pensii de stat, că anumite spitale ar trebui să rămână în proprietatea statului, etc. și că se dorește să se plătească impozite pentru a sprijini aceste evoluții, dorința ei trebuie să fie respectată. Cea de-a doua condiție (voința de a plăti pentru povara asociată a impozitelor) conduce la următorul principiu.

Dezbaterile în țările post-socialiste despre reformarea sectorului de prestații sociale au fost în principal asupra Principiilor III și V. Punctele de vedere au fost foarte dispersate, ca în orice dezbatere publică serioasă. Accentul trebuie pus pe o linie de argumentare specifică care poate fi distinsă în mod clar în contextul multitudinii de puncte de vedere. Aceasta diferă de poziția adoptată în prezentul studiu în câteva aspecte esențiale. Dorința fundamentală este de a conserva rolul și instituțiile statului aşa cum s-au dezvoltat ele înainte de schimbarea sistemului politic în anii 1989-1990. O schemă centralizată de pensii de stat care funcționează pe principiul „pay-as-you-go” ar continua să domine sistemul de pensii. Instituțiile de ocrotire a sănătății aflate în proprietatea statului ar continua să dețină un cvasimonopol iar furnizarea de asistență medicală ar fi finanțată de către stat etc. Două argumente principale sunt avansate în sprijinul acestei poziții. Unul este de natură etico-politică. Piața a eșuat în a avea grija de partea mai săracă a societății, ceea ce face ca intervenția statului să fie singura opțiune eficientă și umană. Celălalt este de natură economică. Este mai ieftin să conduci organizații de protecție socială, dacă acestea sunt mari și centralizate și dacă societatea nu trebuie să plătească un cost al concurenței și o cotă de profit pentru proprietarii non-etaști.

În concordanță cu abordarea generală a acestui studiu, eu mă abțin să iau aici poziție față de aceste puncte alternative. Argumentele mele pot fi deduse din expunerea principiilor.

*Principiul VI (Transparența): Legătura dintre serviciile de prestații sociale furnizate de către stat și povara impozitelor care le finanțează trebuie să devină vizibilă pentru cetățeni. Măsurile practice de reformă trebuie să fie precedate de o dezbatere publică deschisă și bine informată. Politicienii și partidele politice trebuie să declare care este politica lor în domeniul serviciilor de prestații sociale și cum va fi ea finanțată.*

Principiul se divide în trei părți. Prima frază a fost inspirată de percepția unei probleme serioase: cetățenii nu discern în mod clar că ei sunt cei care suportă costurile serviciilor de prestații sociale în calitate de contribuabili. Înțelegerea relației dintre impozite și cheltuielile statului este destul de vagă și distorsionată peste tot în lume. Dar iluziile fiscale nu sunt nicăieri atât de pronunțate ca în societățile post-socialiste, unde oamenii au fost îndoctrinați timp de decenii cu ideia că ocrotirea sănătății sau învățământul sunt „gratuite”.<sup>26</sup> Rezistența la ideia unei reforme în sensul descentralizării se diminuează sensibil o dată ce cetățenii își dau seama că pentru orice serviciu prestat de stat cel ce plătește este contribuabilul și evaluează în mod corect dimensiunea acestei plăți. Ei trebuie să învețe că procesul politic le dă posibilitatea de alegere în ceea ce privește sectorul prestațiilor sociale în ansamblul său și toate subsectoralele sale în mod separat (pensii, ocrotirea sănătății, îngrijirea copiilor, ajutoare sociale, etc.) dar și al plății prin unul dintre canale: fie prin „impozite plătite de gospodăriile populației – bugetul de stat – servicii de prestații sociale asigurate de stat” sau prin „prime de asigurare plătite de gospodăriile populației – societatea de asigurare – servicii de prestații sociale acoperite de societatea de asigurare”, de exemplu.

Există și o amplă dezbatere asupra formei prin care un parlamentar ales și guvernul unei țări cu un sistem politic democratic ar putea consulta opinia publică înainte de introducerea reformelor, în special a grupurilor direct afectate de măsură. Răspunsul depinde de câțiva factori, unul fiind dacă situația necesită o acțiune foarte urgentă a guvernului. Reforma sectorului de prestații sociale nu este o hotărâre singulară, pe termen scurt. Ea nu are menirea de a evita o catastrofă economică sau de a depăși o criză

acută. Ea impune configurația trăsăturilor societății și a relațiilor dintre indivizi și stat pentru o perioadă îndelungată. Iată de ce a doua parte a Principiului VI afirmă necesitatea de a dezbatе în public aceste propuneri de reformă de mare importanță și de a furniza participanților informația necesară.

Aceasta conduce la cea de-a treia parte a Principiului VI, cerința transparenței alegerii politice. În fapt, partidele rareori expun cu claritate alegătorilor ideile lor asupra sectorului prestațiilor sociale, deoarece nu au gândit propunerile lor suficient de adânc, sau pentru că vor să-și ascundă intențiile lor.<sup>27</sup> Acest studiu nu intră în domeniul economiei politice și al teoriei alegerii publice (*public choice*); el nu-și propune să pună întrebarea de ce este așa, sau dacă situația poate fi schimbată. Studiul, în conformitate cu caracterul său normativ, scoate în relief unele cerințe. Destinatarul Principiului VI este partea pozitivă a fiecărui politician: dacă dorești să fii onest cu alegătorii tăi, spune-le cu franchețe ce vrei să faci în legatură cu pensiile, ocrotirea sănătății și alte prestații sociale. Alți destinatari sunt reprezentanții vieții academice care cercetează subiectul, colegii mei și eu însuși. Noi nu avem nici un interes să câștigăm popularitate; noi nu concurăm pentru vreo funcție eligibilă. Avem datoria de a descoperi care sunt câștigurile și care sunt costurile sociale ale ideilor alternative despre sectorul prestațiilor sociale. În cele din urmă principiul este adresat cetățenilor. Îi sfatuiește să discearnă dintre afirmațiile politicienilor și programele partidelor, care sunt intențiile lor reale în legatură cu sectorul prestațiilor sociale și să aibă acestea în minte atunci când votează.

În această privință este foarte dificil nu numai de clarificat intențiile, ci și de luat o decizie de a vota. Votând pentru un partid sau un politician, se alege un „pachet” de politici. Un alegător care votează pentru „A” mai degrabă decât pentru „B”, poate să treacă peste faptul că politicile în domeniul prestațiilor sociale propuse de „B” sunt mai atrăgătoare și să se decidă în favoarea lui „A”, deoarece preferă politica propusă de „A” în domeniul economic, juridic, al afacerilor externe și altor activități, în locul celor propuse de „B”.<sup>28</sup>

Acstea dificultăți evidente furnizează argumente suplimentare pentru Principiile I, III și V: trebuie să existe o reducere în sfera

prestațiilor sociale a căror reglementare are loc prin intermediul procesului politic.

**Principiul VII (Cerințele de timp ale programului): Trebuie să se lase o perioadă de timp pentru ca noile instituții ale sectorului de prestații sociale să evolueze, iar cetățenii să se adapteze.**

Sectorul prestațiilor sociale reformat va conține câteva instituții care erau necunoscute în sistemul socialist. Unele vor fi nou înființate, precum clinici și spitale private, sau noile fonduri private de pensii. Altele vor apărea atunci când se va schimba forma de proprietate a organizațiilor deținute anterior de stat, de exemplu, atunci când o echipă de medici efectuează o operație într-un spital public cu un contract de închiriere. Promotorii reformei nu pot, în opinia mea, să lase aceste dezvoltări în întregime pe seama proceselor spontane, din mai multe motive. Crearea noilor instituții și transformarea celor vechi necesită o atenție elaborată de noi reguli, care trebuie să fie adoptate prin legi, sau ca reglementări în interiorul organizațiilor. Noi organizații vor apărea la inițiativa agențiilor guvernamentale. În anumite cazuri, presiunea politică va fi necesară pentru a pune în mișcare procesul schimbării. Se poate adăuga că prin definiție, o schimbare a rolului *statului* bunăstării poate apărea numai prin implicarea statului. În esență, în timp ce multe componente ale procesului evoluțional de transformare instituțională se vor produce în mod spontan, acest studiu nu pledează pentru un model al reformei bazat exclusiv pe schimbări spontane.<sup>29</sup>

În același timp eu m-aș opune realizării celei mai rapid posibile reforme a statului bunăstării cu orice preț. Există situații în care un guvern este constrâns să impună un program de ajustare economică duros și nepopular. Un asemenea program trebuie să includă unele elemente care determină o scădere rapidă a cheltuielilor pentru prestații sociale de la bugetul de stat. Aceasta este un lucru, iar reforma cuprinzătoare a sectorului prestațiilor sociale este altul. Cel de al doilea nu este o bătălie fiscală, ci o transformare socială radicală, care nu poate fi condusă cu o viteză amețitoare. Trebuie alocat timp suficient pentru ca programul să fie atent elaborat și să se obțină sprijinul politic pentru acesta.

Problema sprijinului politic a fost menționată la Prinzipiu VI. Cu cât opinia publică înțelege mai bine atât costurile reale cât și beneficiile reformei, cu atât mai repede o va susține. Pe cât posibil, trebuie să se dea timp cetățenilor să se adapteze la noua situație. Problema *gradului de adaptabilitate* diferit a fost menționată la Prinzipiu II. Reformatorii trebuie să dea dovedă de discernământ și o bună înțelegere a faptului că oamenii au *puteri* diferite de *adaptare*. Pentru a ilustra aceasta, să luam în considerare exemplul transformării sistemului de pensii.

Generația mai tânără poate fi, în mod justificat, abordată după cum urmează: întreaga sa viață activă o are în față. Să facem că tinerii angajați și patronii lor să depună în conturi individuale sumele necesare pentru pensie și să le încredințeze unor fonduri de pensii care le vor da o bună întrebunțare. La timpul potrivit, pensiile vor constitui în mod real fructele propriilor lor economisiri. În concordanță cu postulatul inițial. Prinzipiu I, va exista o puternică legătură între câștigurile salariale, înclinația de a economisi și venitul la bâtrânețe, acoperind întregul ciclu de viață.<sup>30</sup>

Nu același lucru se poate spune despre cei care sunt deja la pensie. În cazul lor, statul trebuie să îndeplinească obligațiile asumate de guvernele anterioare.<sup>31</sup> Ei nu mai sunt capabili să se adapteze la un nou sistem de pensii. În afară de obligațiile definite prin lege ale statului față de ei, Prinzipiu II (prinzipiu solidarității) impune de asemenea, ca societatea să continue să aplice sistemul „pay-as-you-go”, atât timp cât populația activă plătește impozite pentru a finanța pensiile de stat ale celor inactivi.

Pentru generațiile intermediare, aş propune ca să li se dea posibilitatea de a alege. S-ar putea permite, dacă astfel se face alegerea, transferul drepturilor de pensii de stat dobândite (după scăderea unor costuri de conversie rezonabile) în conturi individuale la fonduri private de pensii, în funcție de opțiunea personală. După aceste remarci despre reforma pensiilor, să ne întoarcem la un plan mai general al discuțiilor. Cu cât mai mult starea economiei permite, suferințele determinate de schimbări pot fi diminuate, iar procesul de adaptare încurajat prin ajutorarea celor care suferă pierderi datorită reformei. Asistență fără limită de

temp, ar trebui să fie acordată, oricum, numai celor care sunt realmente incapabili să se adapteze. În alte cazuri asistența trebuie acordată numai pentru o *perioadă determinată* (de exemplu, ar putea exista o compensație temporară pentru cei nevoiași atunci când o subvenție la prețurile unor produse de consum este retrasă). Indivizii ar trebui să primească o perioadă de grație, dar ei trebuie să recunoască necesitatea adaptării la noua situație, o dată ce perioada ia sfârșit.

## 5. Proporțiile dezirabile ale alocării

**Principiul VIII (Creștere economică armonioasă): Să existe proporții armonioase între resursele alocate instituțiilor care promovează în mod direct creșterea economică rapidă și cele cheltuite pentru funcționarea și dezvoltarea sectorului prestațiilor sociale.**

Două păreri extreme pot fi auzite în dezbatările asupra prestațiilor sociale. Una pune un accent unilateral pe pierderile generate de tranziție și nu reușește să recunoască faptul că pentru a depăși problemele prezente, cea mai bună cale este o creștere durabilă a economiei. Oricât de banal este acest truism pentru un economist, el este ignorat de cei care favorizează meninerea *stării actuale* în domeniul prestațiilor sociale. Uneori ei resping disprețitor argumentul economic elementar ca standardul de viață al majorității cetățenilor din țările post-socialiste, nu va putea fi niciodată ridicat cel puțin la nivelul mediu actual din Occident, până când nu vor exista suficiente investiții pentru a genera o creștere economică durabilă și suficient de rapidă.

La cealaltă extremă este părerea care în mod unilateral înclină balanța dintre cheltuielile pentru prestații sociale și proiectele de investiții ce contribuie direct la o creștere economică rapidă în favoarea celui din urmă termen. Analize statistice acoperind mai multe țări arăta că pe termen lung cea mai rapidă creștere economică a avut loc în țările Asiei de Sud-Est, care au cheltuit cel mai puțin pentru furnizarea de prestații sociale. Autorii fie că lasă citi-

torii din Europa de Est să tragă propriile lor concluzii, fie că afirmă clar: dacă vreți să ajungeți din urma Occidentul, urmați modelul sud-est asiatic.

Pentru mine, că unul ce aparține generației mai vârstnice, acest fetiș al creșterii economice îmi apare familiar. Una dintre lozincile politiciei economice stalinist – hruscioviste era: „Să ajungem din urmă Occidentul în timpul cel mai scurt posibil”. Fetișul creșterii economice a condus la utilizarea unei strategii a creșterii economice forțate și la distorsiuni ale structurii economice, una dintre consecințe fiind ignorarea nevoilor imediate de prestații sociale ale cetățenilor.<sup>32</sup> Acest tip de perturbații a condus la grave probleme în cadrul sistemului socialist ale căror consecințe nu au fost depășite nici până astăzi. Ar fi o rușine ca acest lucru să înceapă să se manifeste din nou.

O concluzie diferită se desprinde în cazul când comparația internațională nu se bazează pe relația dintre cheltuielile pentru prestații sociale și **ritmul** creșterii economice, ci pe relația dintre cheltuielile pentru prestații sociale și **nivelul** dezvoltării economice. Pe măsură ce o țară face progrese în dezvoltarea economică, cheltuielile pe care le face statul pentru ocrotirea sănătății, educație, cultură și îngrijirea copiilor și a bătrânilor cresc. Legătura nu este deterministă, deoarece este afectată și de mulți alți factori: caracteristicile politice ale guvernelor, tradițiile culturale ale țării, etc. Însă există o relație strânsă între dezvoltarea economică de ansamblu și cheltuielile guvernamentale pentru prestații sociale. Această legătură este demonstrată în Figura 2 și Tabelul 3.

Îndepărtarea de proporția dezirabilă dintre cheltuielile guvernamentale pentru prestații sociale și nivelul dezvoltării poate apărea în ambele direcții: cheltuieli prea mari sau prea mici. Ca o „supra-compensare” pentru excesele perioadei staliniste, unele țări sociale, în stadiul târziu al dezvoltării lor, au lăsat cheltuielile pentru prestații sociale să crească impetuos. Stimulate de o ideologie paternalistă și din dorința de asigurare a calmului social, statul și-a asumat obligațiile mai mari decât îi garantau resursele la un nivel dat al dezvoltării economice. Unele țări est-europene au întrecut măsura nu numai în ceea ce privește obligațiile asumate de stat, ci

și în îndeplinirea lor. Iată de ce într-un studiu de-al meu anterior le-am denumit „state ale bunăstării premature”.<sup>33</sup> Ungaria a mers cel mai departe în această privință (a se vedea Tabelul 4).

Există o necesitate vitală de a restaura un echilibru sănătos, abordând problema din două direcții. Obligațiile statului și drepturile cetățenilor pentru prestații sociale trebuie reduse, concomitent cu promovarea creșterii economice.

În ceea ce mă privește, eu nu m-aș aventura să prezint o regulă de aur cantitativă care ar asigura proporțiile armonioase. Ar fi o temă de cercetare captivantă să se reconsideră acest domeniu în contextul transformării post-socialiste. Oricum, deși Principiul VIII nu oferă o metodă de cuantificare, el conține cu certitudine un avertisment împotriva tolerării distorsiunilor flagrante și a luării în seamă a unor false slogan politice.

Aici trebuie să mă întorc la Principiul I. Un motiv pentru care mai multe posibilități de opțiune economică trebuie lăsate în seama indivizilor este îndoiala despre capacitatea planificatorilor centrali de a lua o decizie adecvată referitoare la aceste proporții fundamentale. Trebuie statul să intervină în principalele proporții de alocare a resurselor pentru a „apăra” ocrotirea sănătății și educației de deciziile gospodăriilor populației, de teama că se cheltuieste prea mult pentru construirea de fabrici, de exemplu? Nu prea cred că există un pericol în acest sens. Dimpotrivă, ceea ce se poate anticipa să apară din deciziile individuale atunci când sunt aggregate la nivel național, este că adoptarea deciziilor în mod descentralizat, reflectând voința societății, va genera cheltuieli mai mari pentru ocrotirea sănătății, educație și alte activități ale sectorului prestațiilor sociale decât ar prevedea planificarea centrală.<sup>34</sup> Un argument solid pentru intervenție este teama că fără anumite măsuri de redistribuire a veniturilor de către stat, călăuzit de criteriul solidarității al Principiului II, o descentralizare extremă a procesului de adoptare a deciziilor ar putea eşua în încercarea de a furniza celor mai dezavantajate pătuți ale societății, prestațiile sociale de baza.

**Principiul IX (Finanțare durabilă): Bugetul de stat trebuie să fie în mod continuu capabil să finanțeze îndeplinirea obligațiilor statului.**

În timp ce Principiul VIII se referă la alocarea dezirabilă a resurselor disponibile, acest principiu atrage atenția asupra aspectelor financiare. Oricum, această cerință evidentă prin ea însăși poate părea că reprezintă o încălcare a sa care a determinat sfârșitul tratamentului „tabu” al statului bunăstării în multe țări.

Unele economii, inclusiv țările post-socialiste, aproape fără excepție, prezintă un deficit bugetar substanțial. Acolo unde sistemul bugetar alocă în mod clar veniturile destinate să acopere cheltuielile specifice prestațiilor sociale, deficitul finanțiar al unor componente ale sectorului prestațiilor sociale poate fi întrevăzut, cel puțin în parte.<sup>35</sup> Deficitul a apărut deja, iar programele sugerează că, mai devreme sau mai târziu, el s-ar putea manifesta ca o explozie. În alte activități de prestații sociale chiar din aceste țări, precum și pe ansamblul sectorului de prestații sociale din alte țări, fondurile cerute pentru asigurarea funcționării serviciilor de prestații sociale nu sunt separate de cele care acoperă alte cheltuieli. Cheltuielile statului pentru prestații sociale sunt plătite din veniturile obținute din impozite. În consecință, este dificil de determinat rolul relativ al cheltuielilor pentru prestații sociale în generarea deficitului fiscal în ansamblu.

În acest studiu nu s-a intenționat să se analizeze în mod specific multiplele cauze ale deficitului fiscal în diferite perioade și în diferite țări. În plus, cu siguranță este bine să se atragă în mod stăruitor atenția asupra calculelor care arată cum obligațiile asumate în domeniul prestațiilor sociale intr-o anumită țară vor deveni nesustenabile, mai devreme sau mai târziu, celelalte condiții rămânând neschimbate și luând în considerație ritmul probabil al creșterii economice și tendințele demografice. Sistemele de pensii de stat, în special, sunt amenințate pretutindeni de o criză fiscală. De asemenea și serviciile de ocrotire a sănătății de stat, suportând o mare presiune din partea cererii, arată că și cum ele vor fi în cele din urmă imposibil de finanțat. Perioada estimată de experți variază de la țară la țară în ceea ce privește atingerea de către sis-

tem a limitelor de finanțare sau când decalajul dintre venituri și cheltuieli va fi redus prin creșterea impozitelor. Cel de al doilea aspect este parțial o problemă economică – impozitele mai mari vor inhiba stimulele și stârjenii investițiile – și parțial una politică – impopularitatea creșterii impozitelor trebuie să fie comparată cu efectele nefavorabile asupra opiniei publice ale reducerii cheltuielilor pentru prestații sociale. În cele din urmă s-ar părea că în cele mai multe dintre țările post-socialiste, nevoia de a îmbunătăți echilibrul fiscal va forța reduceri în cheltuielile efectuate de stat pentru prestațiile sociale.

Deși am lăsat Principiile VIII și IX la sfârșitul discuției, ele nu sunt mai puțin convingătoare decât celelalte principii. Eu cred că lista de priorități pentru dezbatările asupra reformării sectorului prestațiilor sociale a devenit greu de apărat. Aici mă refer numai la discuțiile din mediul academic. „Apărătorii statului bunăstării” descriu în termeni dramatici suferințele persoanelor nevoiașe și dezavantajate, dar resping cu dispreț orice mențiune a cerințelor unor proporții economice armonioase. Aceasta nu este preocuparea lor. Acelea sunt doar argumente „fiscale” înguste pe care nici o persoană plină de compasiune nu le-ar putea lua în considerație. Pe de altă parte cineva poate citi argumentele economice în care un paragraf este dedicat necesității existenței unei „rețele de siguranță socială”, dar autorii nu reușesc să identifice toate consecințele sociale ale regulilor pe care ei le propun. Ambele părți se abțin, de obicei, să își susțină pozițiile lor cu considerații etice. Eu cred că a venit timpul să se insiste asupra unei sinteze a punctelor noastre de vedere și ale celorlalți. Nici una dintre părți nu are dreptul de a îmbrățișa criteriile sociale și argumentele economice în mod unilateral.

## 6. Remarci finale

Ansamblul celor nouă principii nu constituie un edificiu teoretic riguros construit într-o maniera axiomatică. În plus ele posedă o structură ierarhică specifică. Principiile I și II exprimă postulate etice fundamentale. Ele oferă un îndrumar pentru formularea principiilor instituționale și microeconomice III-VII și a principiilor macroeconomice VIII-IX.

Analize ulterioare sunt necesare pentru a hotărî în ce măsură diferențele perechi și grupuri de principii sunt reconciliabile și în ce măsură ele se află în contradicție, respectiv există alternative. De exemplu, Principiul I (libertatea și responsabilitatea individului) și Principiul V (responsabilitatea statului) nu sunt ireconciliabile, deși reiese cu claritate că pe cât de departe se merge într-o direcție, pe atât rămâne mai puțin pentru avansul în cealaltă direcție.

Date fiind alternativele, nici o considerație teoretică prealabilă nu poate împiedica nevoie de a face o alegere responsabilă, concretă în orice situație. Aș dori să sper că era bine să se facă o revizuire sistematică a principiilor. Sistemul în care apar principiile și modul în care au fost rezumate așa cum am menționat în introducere, trebuie să servească drept un *memento*, o listă de control, cu scopul de a preveni că vreun principiu să fie uitat, atunci când programe, legislații și regulamente sunt realmente schițate, evaluate și adoptate. Chiar și atunci când decidenții sunt obligați să facă unele concesii unor persoane, să le facă în mod conștient, luptând cu conștiința lor și cu bunul simt înainte de a accepta compromisul. Acei care îmbrățișează cu adevărat principiile propuse în studiu, se vor abține de la o interpretare extremă a vreunia dintre ele, dacă se află în contradicție cu alt principiu.<sup>36</sup>

Alegerea subiectului pentru acest studiu poate determina următorul contraargument. Scopul reformei este dat în toate țările post-socialiste, dar este restricționat de condițiile economice și politice. Ele determină ce tip de reformă poate fi implementat. Dacă reformatorii doresc cu adevărat să lupte pentru ideile lor, ei vor trebui să facă unele concesii. Ei vor trebui chiar să manipuleze opinia publică. Nu este întotdeauna în interesul lor să declare cu claritate

și fără ambiguități ce principiu urmăresc, ce intenționează și ce consecințe vor apărea.

Este binecunoscut că soarta reformelor este decisă în arena politică. În cadrul obiectivelor cercetării academice, consider că este important să se examineze şansele reformei în domeniul prestațiilor sociale din unghiul economiei politice.<sup>37</sup> Am încercat să fac aceasta în alte lucrări ale mele, adoptând o abordare a problemei cu mijloacele economiei politice. Oricum, eu sper că se va dovedi folositoare, ca o completare la o asemenea cercetare empirică, să se abordeze problema și din partea opusă. Întrebarea care se pune nu este doar cum putem și trebuie să facem următorii pași pornind de la situația prezentată. Este de asemenea de importanță vitală să ne întrebăm unde vrem cu adevărat să ajungem. În special în cadrul sectorului prestațiilor sociale este important să se ia în considerație *starea finală dezirabilă*, deoarece răspunsul este foarte controversat și neprecizat în termeni istorici și aşa cum am spus, nu există nici o țară care să servească drept un model real pe care am putea să-l urmăram.

Cele nouă principii expuse în studiu nu sunt legate de un anumit partid în Ungaria sau în altă parte a zonei post-socialiste. Ele nu pot fi catalogate într-un mod obișnuit. Ele nu sunt nici de „stânga”, nici de „dreapta”, sau ca să folosim terminologia americană nu corespund cu ceea ce sugera ideile „liberale” sau „conservatoare”. Ele se disociază de pozițiile mai vechi ale social-democrației, care vedea ca principal obiectiv al sau construcția cât mai complet posibilă a unui *stat al bunăstării* și care poartă o răspundere istorică pentru amploarea la care s-a ajuns. Studiul se disociază de radicalismul fără inimă care ar demola toate realizările statului bunăstării și de ideologii care sunt împotriva statului și în favoarea pieței, fără să țină seamă de realitate. Grupul celor 9 principii reprezintă o poziție „centristă” proprie și deși se disociază de tradiționalele aripi de stânga și de dreapta, preia în mod remarcabil idei și propuneri de la ambele aripi. Motivația mea de a proceda astfel, nu este intenția ca ambelor părți să le placă ceea ce spun eu. Aceasta poate avea efect de bumerang, astfel că nici unei părți să nu-i placă propunerea. Am schițat cele nouă principii cu credință că acest grup formează un întreg.

Mentalitatea acestui studiu este apropiată multor alțor autori, atât din viața politică, cât și din viața academică. Poate nu este prea devreme să afirmăm că aceasta constituie o tendință internațională, care nu și-a găsit încă un nume adecvat pentru viziunea sa asupra lumii. Ea are ambele picioare ferm implantate în capitalism și nu caută o a treia cale. Oricum, caută nu doar cu dorințe deșarte, ci prin construirea unor instituții adecvate să asigure că sistemul capitalist are ceva mai mult decât o față umană, o inimă și o minte umană. Ea caută să se bazeze într-un mod cu mult mai ferm, pe ajutorul responsabilității individuale, pieței, concurenței, proprietății private și motivației profitului și respinge cu mult mai multă putere proliferarea birocrației și centralismului, decât obișnuia să o facă social-democrația de stil vechi. Pe de altă parte, nu acceptă nici una dintre variantele est-europene ale ultraconservatorismului. Caută să aplice principiul solidarității nu doar prin atitudini caritabile individuale. În cadrul anumitor „limite” este pregătită să ia în considerare redistribuirea veniturilor de către stat pentru acest scop. Ea nu are iluzii despre piață și nu respinge toate formele de intervenții ale statului.

Experiențele istorice ale viitorului vor decide ce efecte va avea aceasta tendință intelectuală și politică în curs de apariție asupra transformării sectorului prestațiilor sociale.

(Publicat în „Transforming Post-Communist Political Economies”, Washington D.C. National Academic Press, 1997, sub titlul „Principles of Reform of the Welfare Sector in Post-Socialist Countries”: A Normative Approach).

### Note

<sup>1</sup> Câteva persoane au făcut comentarii asupra versiunilor anterioare ale acestui studiu (Kornai, 1996). Eu sunt recunosător lui: Daniel Bell, Zsuzsa Dániel, Péter Diamond, Robert Dorfman, Róbert Iván Gál, Mária Kovács, Amartya Sen, András Simonovits și István György Tóth. Exprim gratitudinea mea lui Ágnes Benedict, Virág Molnár, Julianna Parti și Béla Jánky pentru utila lor asistență de cercetare și lui Brian McLean pentru

traducerea textului. Cercetarea a fost susținută de Fundația Națională de Cercetare Științifică din Ungaria (O.T.K.A., 018280).

<sup>2</sup> Mă abțin să definsc aici conceptul de sector al prestațiilor sociale. Îl voi descrie prin enunțarea principalelor sale componente: sistemul de pensii, ocrotirea sănătății, protecția copiilor, bolnavilor și a persoanelor vârstnice fără locuință, precum și alocațiile acordate pentru diferite motive. Există, de asemenea, și activități și instituții de graniță dintre care unele ar putea fi incluse în conceptul de sector al prestațiilor sociale, iar altele omise: educația publică, subvențiile acordate de stat pentru bunuri și servicii care satisfac nevoi primare. Interpretarea pe care eu o dau sectorului de prestații sociale este largă și cuprinzătoare, astfel că acesta poate fi divizat în câteva subsectori. „Statul bunăstării” încearcă să controleze și/sau să finanțeze multe elemente ale sectorului prestațiilor sociale. Dezbaterea se referă printre alte probleme, și la a defini care dintre activitățile și instituțiile menționate anterior, ar trebui să intre în competența statului.

*Nota traducătorului:* Pe parcursul acestei cărți, termenii din limba engleză „welfare sector” și „welfare services” au fost trăduși în limba română prin „sectorul prestațiilor sociale” și „servicii de prestații sociale”. Se subliniază astfel că respectivele activități reprezintă prestații mai mult sau mai puțin gratuite pe care le primește cetățeanul de la stat cu scopul de a-i se asigura o existență demnă, dezvoltarea capitalului uman, pe de o parte și coeziunea socială, pe de altă parte.

<sup>3</sup> Sistemul prestațiilor sociale în țările socialiste din afara Europei, cu deosebire în China, se deosebea de tipul existent în țările menționate anterior. Studiul se referă numai la tranziția post-socialistă din fostă Uniune Sovietică și Europa de Est.

<sup>4</sup> Mulți autori consideră funcțiile de protecție socială legate de șomaj (asigurarea și ajutorul de șomaj, reconversia profesională, etc.) ca fiind parte a sectorului de prestații sociale. Alții preferă să discute acest subiect în contextul problemelor economice, sociale și politice ale pieței forței de muncă. Aceasta depinde de definiția dată obiectivelor sectorului prestațiilor sociale, respectiv dacă se intenționează să se acopere drepturile și datoriiile *cetățenilor*, în general, sau să se acorde o atenție specială și problemelor *lucrătorilor*.

Nu doresc aici să comentez în general asupra problemelor referitoare la definiții, inclusiv descrierea „sectorului prestațiilor sociale.” Oricum, trebuie să avertizez că acest studiu nu tratează problemele protecției

sociale legate de șomaj. Orice studiu amănunțit al relației dintre serviciile de prestații sociale, rolul statului și problema șomajului ar necesita o analiză atentă a aspectelor macroeconomice, de exemplu, investițiile și creșterea economică. Aceasta ar depăși cu siguranță restricțiile impuse lucrării.

<sup>5</sup> De ce nouă? Eu nu pretind că acest set de principii sunt singurele. Poate unele principii pot fi omise, iar altele pot fi adăugate. Redactarea poate fi exprimată și altfel, chiar dacă discuția a fost limitată la acelea care sprijnă mai mult sau mai puțin pozitia adoptată în acest studiu, cel puțin în viziunea de ansamblu asupra lumii. Autorul este cu certitudine absolvit, evitând orice aluzie la „cele zece porunci”.

<sup>6</sup> Studiul este un produs al unui proiect de cercetare cuprinzător condus de autor, în care diferiți participanți trec în revistă starea sectorului prestațiilor sociale în Ungaria, experiența internațională și dezbaterea asupra reformei în Ungaria și străinătate. De asemenea, se vor face propunerile practice de reformă. Fundamentarea principiilor va fi urmată de propunerile practice în subsectori specifice (pensii, ocrotirea sănătății, alocații etc.)

<sup>7</sup> Am încercat să dau o soluție „minimalistă”, cu alte cuvinte, doresc să prezint cât mai puține cerințe, respectiv doar cele care apar ca fiind necesare și suficiente pentru un punct de plecare al reformei sectorului prestațiilor sociale.

<sup>8</sup> Numeroși autori s-au ocupat de interpretarea libertății individuale. Studiul lui Isaiah Berlin (1969) este deosebit de important pentru realizarea unei distincții între libertatea pozitivă și libertatea negativă. Libertatea negativă a individului este amenințată de un stat al bunăstării paternalist, hiperactiv, disproportional. Ar fi de dorit ca societatea să se dezvolte într-o direcție care protejează și întărește libertățile negative ale indivizilor, concomitent cu sporirea libertății lor pozitive. În acest sens Amartya Sen (1990) consideră aserțiunea libertății individuale ca fiind o obligație a societății. A se vedea, de asemenea, și Sen (1996).

<sup>9</sup> Un sondaj reprezentativ în Ungaria, realizat la inițiativa autorului, a căutat să măsoare atitudinea opiniei publice referitoare la reforma sectorului prestațiilor sociale (A se vedea Csontos Kornai și Toth, 1996). O întrebare era: „Cât sunteți de pregătiți pentru bătrânețe?.. Răspunsul a 51% dintre cei intervievați a fost că ei nu s-au gândit încă la aceasta. Apăre deci ca fiind de dorit, în corespondanță cu Principiul I să se pună

bazele unor instituții care să inducă fiecărui cetățean ideia de a fi el însuși responsabil pentru ce i se va întâmpla în viitor.

<sup>10</sup> Asupra problematicii asistenței sociale și a altor măsuri de redistribuire a se vedea Andorka, Kondratas și Tóth (1994), Atkinson și Miclewright (1992), Milanovic (1996) și Sipos (1994).

<sup>11</sup> Avertismentele din cursul dezbatelor subliniau că în Europa de Est situația financiară a clasei mijlocii anterioare, în special a unor ocupații intelectuale, s-a deteriorat rapid. Acțiunea de a preveni această deteriorare poate fi justificată de principiul solidarității. Ea nu ar trebui să ia forma ajutoarelor, ci a sprijinului pentru adaptare: reconversia profesională și schimbarea locului de muncă și a domiciliului, în concordanță cu cerințele noii structuri a ocupării forței de munca.

<sup>12</sup> Să lăsăm aici deschisă problema definirii amănunțite a „nevoilor de bază”, respectiv a tipului de alimente, a tipului de locuință și a tipului de asistență medicală *care ar trebui avute în vedere*. În mod evident aceasta nu poate fi decisă fără luarea în considerație a nivelului de dezvoltare economică din țara respectivă.

<sup>13</sup> Multă perplexitate a fost cauzată de confundarea asigurării de risc care poate fi realizată pe o bază comercială cu asistență bazată pe solidaritatea altruistă. Se generează confuzie în special atunci când cele două noțiuni sunt amestecate în definiția așa-numitei „asigurări sociale”.

<sup>14</sup> Un exemplu este datoria sistemului de pensii din multe țări, care trebuie să atingă o proporție care nu va mai putea fi suportată în viitor. Datoria sistemului de pensii din Ungaria în 1994, de exemplu, era echivalentă cu 263% din P.I.B. (A se vedea World Bank, 1995 a, p.36 și 1995 b, p. 127.)

<sup>15</sup> Un alt argument care căntărește greu este că învățământul public posedă o substanțială utilitate externă, în afară de utilitatea pentru individ.

<sup>16</sup> A se vedea Lindbeck și Weibull (1987).

<sup>17</sup> Să semnalăm doar câteva lucrări, dar deosebit de influente din vasta literatură consacrată subiectului. Berlin (1969), Buchanan (1989), Nozick (1974), Rawls (1971) și Sen (1973), (1992). Pentru o trecere în revistă mai largă asupra dezbatelii despre ramificațiile filosofice ale statului modern, al bunăstării, a se vedea Culpitt (1992). Deși Culpitt este în favoarea menținerii *statu-quo-ului*, în cadrul respectivei lucrări se face o expunere echilibrată a principalelor argumente pro și contra.

<sup>18</sup> Aceasta se aplică astăzi în cele mai multe dintre țările post-socialiste. Sistemul „pay-as-you-go” (plătești pe măsură ce treci prin viața activă) și

repetatele modificări ale legislației referitoare la pensii, cuplată cu tendința de nivelare a pensiilor a generat o foarte slabă corelație între pensia reală și contribuția plătită de pensionar pe parcursul vieții sale active.

<sup>19</sup> Noua lege a reformei pensiilor în Ungaria din 1997, precum și recentele propunerile guvernului ceh și polonez și ale ministerului de Finanțe maghiar sunt, de asemenea, bazate pe considerații „multi-pilon”. Pentru o excelentă trecere în revistă și propunerile prudente a se vedea raportul Băncii Mondiale: „Evitarea crizei bătrâneții” (Averting the Old Age Crisis[1994]). Pentru o evaluare critică a raportului Băncii Mondiale a se vedea Beattie și McGillivray (1995) și replica principalului autor, James (1996). Propunerile Băncii Mondiale sunt analizate și criticate, de asemenea și în Diamond (1996).

<sup>20</sup> Se desfășoară acum o dezbatere asupra avantajelor și dezavantajelor voucherelor în furnizarea serviciilor de prestații sociale. Pentru o trecere în revistă a se vedea Culpitt (1992).

<sup>21</sup> Îmi dau seama că asiguratorii și furnizorii, atât cei care caută profitul, cât și cei non-profit neetătiști pot încerca să scadă costurile pe seama beneficiarilor (bolnavi sau copii ori bătrâni care au nevoie de asistență). Oricum, același lucru poate să apară și în cazul proprietății și controlului de stat, în afara cazului când există o supraabundență de fonduri în sectorul de stat. Expansiunea nelimitată a costurilor în raport cu economisirile pe seama beneficiarilor serviciilor reprezintă una dintre cele mai grave dileme a sectorului prestațiilor sociale. Nu mă simt competent să răspund cu siguranță la întrebările pe care aceasta le generează și chiar și o încercare ar necesita un studiu separat.

<sup>22</sup> Au existat discuții detaliate în literatura economică despre cazarile când este justificată selecția, finanțarea și/sau realizarea investițiilor de către stat.

<sup>23</sup> Probabil că unele tipuri de instituții de reasigurare non-etatiste sau quasi-etatiste pot fi înființate pentru a se acorda protecție adecvată investițiilor de asigurare ale cetățenilor în cazul unui eșec al unor societăți de asigurare. Va fi suficient ca statul să furnizeze o garanție de ultimă instanță, în cazul când reasiguratorul nu ar fi capabil să acopere pierderea. Funcția de „ultim asigurator” este însă o povară fiscală, dar una cu mult mai mică dacă finanțarea integrală a prestațiilor.

<sup>24</sup> Cei mai mulți oameni au un sentiment de solidaritate cu comunitatea. Sondajul de opinie publică din Ungaria, menționat de câteva ori

(Csontos, Kornai și Tóth, 1996) a aratat că mulți respondenți care nu aveau copii doreau să plătească un impozit pentru a susține dezvoltarea învățământului superior.

<sup>25</sup> Teoria „alegerii publice” (public choice) și cercetările asupra birocrației (a se vedea Buchanan și Tullock, 1962, Niskanen, 1971 și Tullock, 1965) oferă explicații despre condițiile și consecințele diferitelor forme de eșec ale guvernului.

<sup>26</sup> Sondajul de opinie realizat în Ungaria, menționat anterior de câteva ori (Csontos, Kornai și Tóth, 1996) a relevat, de exemplu, că numai o cincime dintre respondenți au putut estima cu o marjă de eroare de plus/minus 25% ce povară fiscală a fost impusă de asigurarea de către stat a gratuității formale a ocrotirii sănătății. Restul eșantionului, fie că a dat răspunsuri departe de adevă, fie nu a putut să răspundă la întrebare.

<sup>27</sup> Completa neglijare a Prinzipiului VI apartinea esenței sistemului socialist. Prin comparație, sistemul democratic al statului a făcut mari progrese în aplicarea acestui principiu. Pot exista puține iluzii despre cât de coherent se aplică principiul în practica reală a democrației parlamentare.

<sup>28</sup> Ar depăși obiectul acestui studiu să se discute cât de mult această problemă poate fi rezolvată printr-un sistem de referendumuri asupra legilor celor mai importante. Cu excepția câtorva țări, constituțiile democratice permit că deciziile politice să fie supuse unui referendum doar în cazuri excepționale.

<sup>29</sup> Aceste remarcă sunt compatibile cu teoria inovației instituționale și percepția evoluționară a istoriei schimbării instituțiilor economice (A se vedea Davis și North, 1971 și North, 1990).

<sup>30</sup> Așa cum am explicat când am discutat Prinzipiile III și V eu cred că nu ar fi bine să se refuze de la început chiar și persoanelor tinere să aibă și un „pilon” al pensiei de stat, care se aplică pentru toata lumea, împreună cu ceilalți „piloni” ai asigurarilor de pensii. Aceasta trebuie menținut dacă majoritatea populației simte că îi întărește sentimentul de siguranță și își declară voința de a-l finanța prin impozite. Mai devreme sau mai târziu, oricum va fi avantajos să se ajungă la o situație când pensiile de stat acoperă numai o parte mai mică a veniturilor din pensie.

<sup>31</sup> Parlamentul Ungariei a adoptat un sistem nou de pensii, reformat în 1997. Această lege este mai mult sau mai puțin apropiată în spiritul său de principiile normative prezentate în acest studiu.

Am susținut părerile mele asupra reformei sistemului de pensii în timpul procesului pregătitor în câteva conferințe publice și în studiul meu

din 1996. Versiunea finală care a apărut din dezbatere face concesii în câteva puncte în comparație cu părerile mele inițiale, dar principalele puncte forte ale noii legi, sau mai precis, tratarea celor mai importante aspecte, este apropiata de ideile pe care le-am prezentat.

<sup>32</sup> Acum douazeci și cinci de ani am publicat studiul „Creșterea economică forțată la concurență cu creșterea economică armonioasă” (Rush versus Harmonic Growth), (Kornai, 1972), care aducea argumente împotriva acestui fetiș al creșterii economice .

<sup>33</sup> Kornai (1992).

<sup>34</sup> Aceasta pare să fie confirmată de experiența din timpul sistemului socialist. Mâna de fier a politiciei economice staliniste a asigurat ca statul să nu-și „risipească” resursele cheltuind pentru spitale, locuințe, etc. ci să-și concentreze resursele pentru dezvoltarea industriei grele și a creșterii cheltuielilor militare.

<sup>35</sup> În Ungaria, de exemplu, sistemul de pensii de stat și cel de asistență medicală trebuie să fie finanțat din două tipuri de contribuții de asigurări sociale.

<sup>36</sup> Conform rapoartelor de presă (de exemplu, în „The New-York Times” din 15 octombrie 1996) cei fără adăpost urmău să fie îndepărtați din Moscova și unii dintre ei forțați să trăiască în spații de cazare care amintea de lagăre de internare, în afară capitalei. Dacă știrea este adevarată, aceasta va oferi un acoperiș pentru cei fără adăpost și va ușura viețile altora într-o metropolă supraaglomerată. Pe de altă parte, această masură paternalistă aplicată îndeosebi într-o formă brutală, este o gravă încărcare a Prinzipiului I: suveranitatea individului și drepturile sale umane fundamentale.

<sup>37</sup> Asupra economiei politice a reformării statului bunăstării și/sau reducerii transferurilor sociale guvernamentale, a se vedea: Lindberg et. al. (1994) și Lindbeck (1996), care discuta experiența suedeza și Nelson (1992) care analizează problemele în unele țări din America Latina, Asia și Africa.

## Referințe

**Andorka, Rudolf, Anna Kondratas, și István György Tóth,** 1994, „Hungary's Welfare State in Transition: Structure, Initial

Reforms and Recommendations" Policy Study No. 3 of The Joint Hungarian-International Blue Ribbon Commission, Indianapolis, Indiana: The Hudson Institute and Budapest Institute of Economics;

**Atkinson, Anthony B. și John Micklewright**, 1992, „Economic Transformation in Eastern Europe and the Distribution of Income”, Cambridge University Press;

**Beattie, Roger, și Warren McGillivray**, 1995, „A risky strategy: Reflections on the World Bank Report” Averting the old age crisis”, ISSA Review, 48 (3-4);

**Berlin, Isaiah**, 1969, „Four Essays on Liberty”, London: Oxford University Press;

**Buchanan, James M.**, 1986, „Liberty, Market and the State: Political Economy in the 1980's”, Brighton: Wheatsheaf Books;

**Buchanan, James M., și Tullock, Gordon**, 1962, „The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy”, Ann Arbor: University of Michigan Press;

**Csontos, László, János Kornai, și István György Tóth**, 1996, „What Citizens Think About Taxes and Reform of the Welfare System. The Lessons of a Questionnaire-Based Survey Taken in Hungary”, Mimeo, Budapest: CEU, Collegium Budapest and Tárki;

**Culpitt, Ian**, 1992, „Welfare and Citizenship: Beyond the Crisis of the Welfare State”, London and Newbury Park, CA: Sage;

**Davis, Lance, E., și Douglas, C., North**, 1971, „Institutional Change and American Economic Growth”, Cambridge University Press;

**Diamond, Peter**, 1996, „Government provision and regulation of economic support in old age”, in Annual World Bank Conference on Development Economics, 1995, Washington DC: The World Bank, p. 83-103;

**Goldstein, Ellen, Alexander S. Preker, Olusoji Adeyi, și Gnanaraj Chellaraj**, 1996, „Trends in Health Status, Services and Finance: The Transition in Central and Eastern Europe, volume I”, World Bank; Technical Paper No. 341, Washington DC: The World Bank;

**James, Estelle**, 1996, „Protecting the Old and Promoting

Growth. A Defence of Averting the Old Age Crisis". Policy Research Working Paper, No. 1570, Washington, DC: The World Bank, January;

**Klimentova, Jana**, 1996, „Possibilities of the Transformation of the Financing of Pension Insurance in the Czech Republic”. Mimeo, Prague: Ministry of Labour and Social Affairs;

**Kornai, János**, 1972, „Rush versus Harmonic Growth”, Amsterdam: North-Holland;

**Kornai, János**, 1992, „The postsocialist transition and the state: Reflections in the light of Hungarian fiscal problems”, American Economic Review, Papers and Proceedings, 82 (2), p. 1-21;

**Kornai, János**, 1996, „The Citizen and the State: Reform of the Welfare System”, Discussion Paper Series, No. 32, Budapest: Collegium Budapest, Institute for Advanced Study, August;

**Lindbeck, Assar**, 1996, „Incentives in the Welfare - State. Lessons for Would -Be Welfare States”, Seminar Paper, No. 604, Stockholm: Institute for International Economic Studies, Stockholm University, January;

**Lindbeck, Assar**, și **Jörgen W. Weibull**, 1987, „Strategic Interaction with Altruism: The Economics of Fait Accompli”, Seminar Paper, No. 376, Stockholm: Institute for International Economic Studies, University of Stockholm;

**Lindbeck, Assar**, **Per Molander**, **Torsten Persson**, **Olof Petersson**, **Agnar Sandmo**, **Brigitta Swedenborg**, și **Niels Thygesen**, 1994, „Turning Sweden Around”, Cambridge, MA and London: The MIT Press;

**Milanovic, Branko**, 1996, „Income, Inequality, and Poverty During the Transition”, Mimeo, Washington, DC: The World Bank, August;

**Nelson, Joan M.**, 1992, „Poverty, equity and the politics of adjustment”, in *The Politics of Economic Adjustment*, Stephan Haggard, și Robert R. Kaufman, eds., Princeton: Princeton University Press, p. 221-269;

**Niskanen, William A.**, 1971, „Bureaucracy and Representative Government”, Chicago: Aldine – Atherton;

**North, Douglas C.**, 1990, „Institutions, Institutional Change and Economic Performance”, Cambridge: Cambridge University Press;

- Nozick, Robert**, 1974, „Anarchy, State and Utopia”, New-York: Basic Books;
- OECD**, 1995, „Hungary”, OECD Economic Surveys, September, Paris: OECD;
- Rawls, John**, 1971, „A Theory of Justice”, Cambridge, MA: Harvard University Press;
- Rose, Richard și Christian Haerpfer**, 1993, „Adapting to Transformation in Eastern Europe: New Democracies Barometer-II”, Studies in Public Policy, No. 212, Center for Study of Public Policy, University of Strathclyde, Glasgow;
- Sen, Amartya**, 1973, „On economic inequality”, Oxford: Clarendon Press and New York. Norton;
- Sen, Amartya**, 1990, „Individual freedom as a social commitment. Acceptance speech at the award ceremony for the second Senator Giovanni Agnelli International Prize in 1990”, published by the Agnelli Foundation and also in The New York Review of Books, June 14, 1990, p. 49-54;
- Sen, Amartya**, 1992, „Inequality Reexamined”, New York: Russel Sage Foundation and Cambridge, MA: Harvard University Press;
- Sen, Amartya**, 1996, „Social commitment and democracy: The demands of equity and financial conservatism”, in Living as Equals, Paul Barker, ed. Oxford: Oxford University Press, p. 9-38;
- Sipos, Sándor**, 1994, „Income transfers: Family support and poverty relief”, in Labour Markets and Social Policy in Central and Eastern Europe. The Transition and Beyond, Nicholas Barr, ed. Published for the World Bank, Oxford: Oxford University Press, p. 226-259;
- Tullock, Gordon**, 1965, „The Politics of Bureaucracy” Washington, DC: Public Affairs Press;
- UNICEF**, 1994, „Crisis in Mortality, Health and Nutrition. Central and Eastern Europe in Transition. Public Policy and Social Conditions”, Economies in Transition Studies, Regional Monitoring Report, 1994, August, Florence, Italy: UNICEF, International Child Development Center (ICDC);
- The World Bank**, 1994, „Averting the Old Age Crisis”, The

World Bank Policy Research Report, Oxford: Oxford University Press, published for the World Bank;

**The World Bank**, 1995 a, „Hungary: Structural Reforms for Sustainable Growth. First draft”, Document of the World Bank, Country Operations Division, Central Europe Department, Report No. 3577-HU, February 10, Washington, DC;

**The World Bank**, 1995 b, „Hungary: Structural Reforms for Sustainable Growth”, Document of the World Bank, Country Operations Division, Central Europe Department, Report No. 13577-HU, June 12, Washington, DC.

**Tabelul 1**

**Valoarea reală a pensiilor în Republica Cehă și Ungaria  
1990=100**

Tara	1991	1992	1993	1994	1995
Republica Cehă	82,9	81,2	76,9	77,5	82,2
Ungaria	92,4	87,8	84,6	86,5	77,4

Surse: Republica Cehă: Klimentova (1996), Diagrama 3; Ungaria: Figyelő, 11 iulie 1996.

**Tabelul 2**

**Alegeri instituționale: sprijinul pentru soluțiile de stat, „de piață”, și „mixte” (procentaj)**

Alternative pentru finanțare	Învatamântului superior	Îngrijirea bolnavilor în spitale	Pensiilor
Soluții centralizate de stat	42,1	35,5	21,4
Soluții mixte	43,5	44,1	56,6
Soluții de piață	12,1	17,9	18,5
Nu au putut să decidă	2,2	2,5	3,5
Total	100,0	100,0	100,0

Sursa: Csontos, Kornai și Tóth (1996), Tabel 4:

*Nota:* Institutul de cercetări TÁRKI a condus un sondaj de opinie pentru a determina cât de informată este populația Ungariei despre

relația dintre serviciile de prestații sociale și impozite și despre preferințele referitoare la diferitele variante instituționale. Mărimea eșantionului a fost de circa 1.000 de persoane. Dintre cele trei alternative prezentate în tabel, prima reprezintă *status-quo-ul*, respectiv servicii finanțate și conduse de agenții de stat sau cvasi-guvernamentale. Cel de-al treilea tip de alternative reprezintă un sector de prestații sociale descentralizat și în bună măsură privatizat. Cel de al doilea tip de alternative încorporează aranjamente instituționale cu piloni mulți.

**Tabelul 3**

**Cheltuieli publice pentru pensii**

Tara	Cheltuieli pentru pensii ca procentaj din P.I.B.	Cheltuieli pentru pensii ca procentaj din cheltuielile guvernamentale
<b>Alte țări decât cele post-socialiste (medii nationale pe grupe de venit)</b>		
Scazut	0,7 (32)	3,9 (18)
Scăzut-mediu	2,9 (29)	10,1 (16)
Mediu	6,7 (20)	23,8 (13)
Ridicat	8,2 (23)	23,1 (20)
<b>Țări post-socialiste</b>		
Albania	6,3	14,4
Bulgaria	10,2	21,5
Repubica Cehă	8,3	-
Ungaria	11,6	18,3
Polonia	14,7	29,2
România	6,4	14,9
Rusia	6,0	-
Slovacia	9,3	18,0
Ucraina	7,1	14,8

*Surse:* Pentru alte țări decât cele post-socialiste: The World Bank (1994), p. 103. Pentru țările post-socialiste: UNICEF (1994), p. 96-97.

*Nota:* În prima parte a tabelului datele se referă la perioada 1985-1992, iar cele din paranteze indică numărul de țări pentru care

datele sunt disponibile. Datele pentru țările post-socialiste se referă la anul 1992. Cifra pentru Rusia este o estimație.

**Tabelul 4**

Compoziția cheltuielilor sociale din fonduri publice în Ungaria și câteva țări OECD (procentaj din P.I.B.)

Cheltuieli pentru:	Ungaria 1992	Germania 1990	Spania 1989	Suedia 1991
Pensiile	10,4	9,6	7,9	13,2
Ocrotirea sănătății, <sup>a</sup>	5,3	9,1	6,5	8,8
Familie	3,9	1,3	0,1	1,4
Locuințe	2,8	0,2	0,1	0,9
Somaj	2,3	2,1	3,1	4,1
Total	24,7	22,3	16,3	26,4

*Sursa: OECD (1995), p. 49*

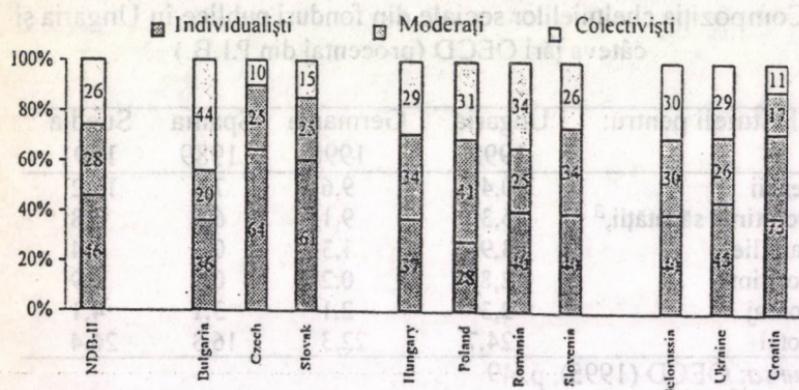
*Nota:* În cadrul pensiilor se includ pensiile pentru limită de vîrstă, pentru incapacitate de muncă și cele de urmaș. Cheltuielile pentru șomaj includ toate cheltuielile pentru programele active și com-pensațiile de șomaj;

<sup>a</sup>. - se referă la anul 1991 și numai la cheltuielile pentru ocrotirea sănătății ale sectorului public.

**Figura 1**

**Alegerea valorilor**

(% respondenți din fiecare categorie)

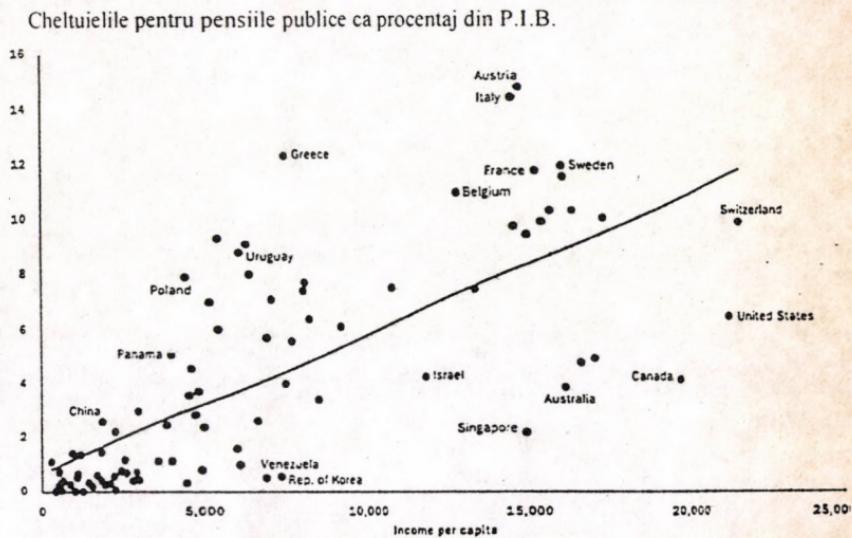


*Sursa:* Rose și Haerpfer (1993), p. 71;

*Nota:* Respondenții au trebuit să aleagă între o alternativă „individualistă” și altă „colectivistă” ce cuprindea patru aspecte. Definițiile folosite în diagramă sunt următoarele: Individualiști: Trei sau patru preferințe individualiste. Moderati: Două preferințe individualiste și două preferințe colectiviste; Colectiviști: Trei sau patru preferințe colectiviste.

Figura 2

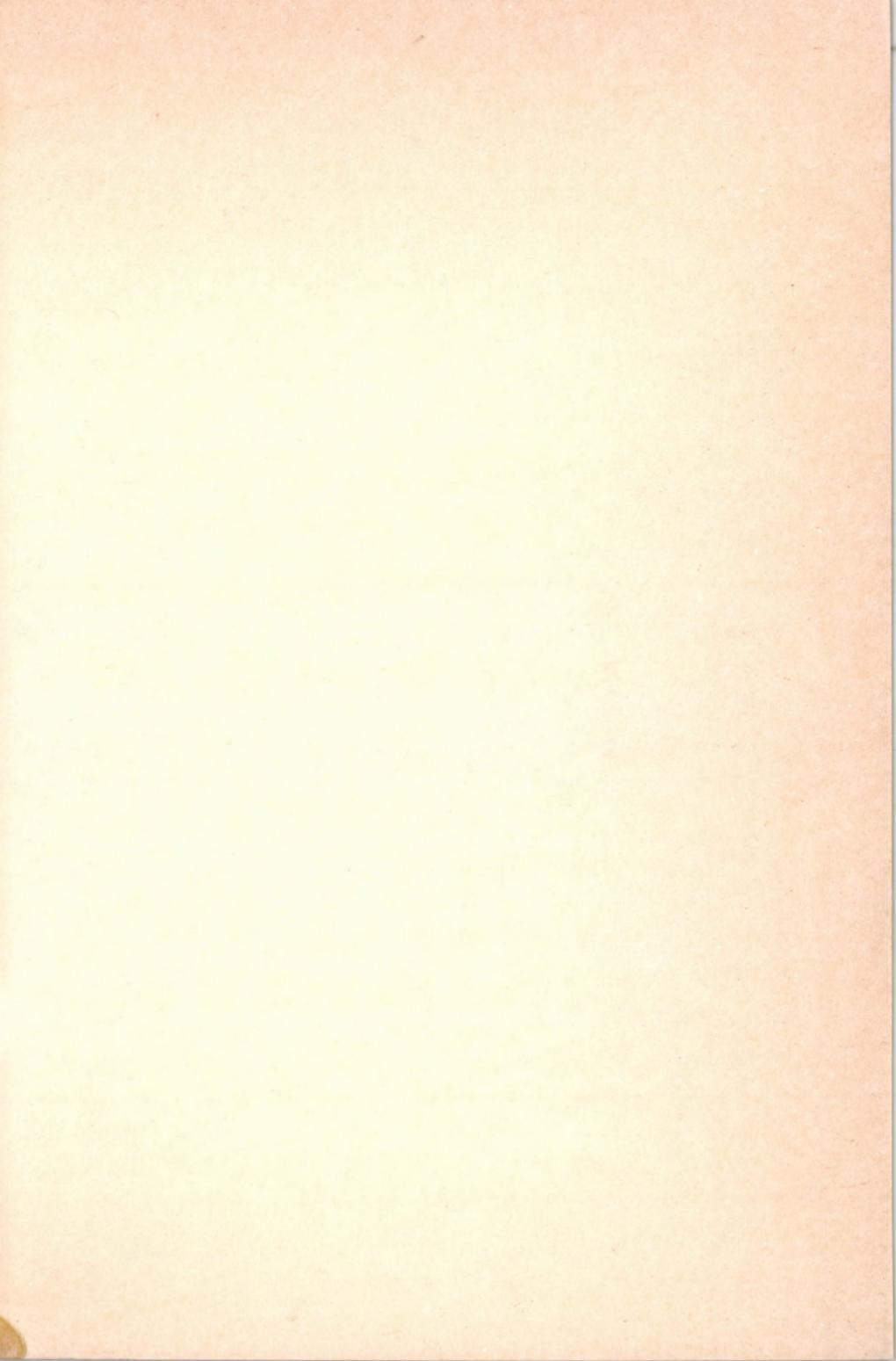
Relatia dintre venitul per capita si cheltuielile pentru pensiile publice.



Sursa: The World Bank (1994), p. 42;

*Nota:* Datorită limitărilor de spațiu, nu toate punctele corespunzătoare datelor sunt identificate. Eșantionul cuprinde 92 de țări în ani diferenți cuprinși între 1986 și 1992.







János Kornai s-a născut la 21. 01. 1928 la Budapesta. Profesor al mai multor universități din SUA (Harvard, Massachusetts) precum și la Institutul de Economie al Academiei Maghiare de Științe.

Renumitul economist autor și coautor a peste 15 cărți și sute de studii și articole a publicat în mai multe limbi lucrările sale. De exemplu volumul „The Road to a Free Economy. Shifting from a Socialist System” („Drumul spre o economie liberă. Îșirea din sistemul socialist”) a fost publicat și în limba maghiară, rusă, cehă, slovacă, franceză, italiană, spaniolă, poloneză, ucraineană, estoniană, sărbă, japoneză, tamilă, chineză. Este membru al academiei de științe maghiară, rusă, finlandeză, doctor honoris causa al numeroaselor universități de prestigiu, ofiter al Legiunii de Onoare franceze și deținător al numeroaselor premii.

Toți datorând enorm lui Kornai, a cărui opera impresionează prin profunzimea rationamentelor, prin secunditate, prin comprehensivitate, prin abordări interdisciplinare exceptionale și nu în cele din urmă, prin deschiderea la dialog.

Ce poate fi mai grăitor în ceea ce privește influența sa intelectuală decât faptul că în numeroase universități occidentale contribuțiile sale au devenit obiectul unor teze de doctorat, că el este așezat la loc de cinste în toate manualele consacrate privind sistemul economiei de comandă. Kornai a creat o școală de gândire prin influența sa exceptională a ideilor și analizelor sale.

Kornai are o înțelegere adâncă și în ceea ce privește contextualizarea socială și politică a procesului economic; el se întâlnește, din acest punct de vedere, cu un Max Weber, Emil Durkheim, sau, mai recent, Marc Granovetter. Și această contextualizare socială permite lui Kornai să percepă mult mai realist - față de colegii occidentali - dificultățile transformării post-comuniste. Kornai este un remarcabil teoretician al economiei politice a tranzitiei, un foarte fin observator al înpletirii procesului economic cu cel social și politic, cu cel cultural. De aici rezultă și perceperea complexă a procesului de ansamblu de transformare societății (privată ca schimbare instituțională), care are rădăcini în istoria mai apropiată și mai îndepărtată, deci de condițiile inițiale, care depind de geografia etc. Anii din urmă ne-au arătat un Kornai preocupat de studii foarte aplicative (reforma statului asistențial, reforma sistemului asistenței medicale), izvorâte din problematica extrem de dificilă cu care se confruntă țările în tranzitie, inclusiv cele fruntașe.

Studile reunite în acest volum oferă cititorului român șansa de a se apropia de ideile unui mare economist contemporan. Sunt convingă că dialogul cu Kornai va îmbogăti pe cel interesat și-l va ajuta să înțeleagă mai bine meandrele și durerile tranzitiei.

Daniel Dăianu - aprilie 2000